

LIMBA ROMÂNĂ

Calea 13 Septembrie nr. 13
050711, București 5
România
Editor-in-Chief: Marius Sala

Founded in 1952
4 issues every year

Assistant Editors: Gh. Chivu and Alexandru Mareș

Editorial Secretary: Maria Stanciu Istrate

Romanian Associate Editors: Gr. Brâncuș, Gh. Chivu, Doru Mihăescu, Alexandru Mareș,
Valeria Guțu Romalo, Camelia Stan, Maria Stanciu Istrate, Laura Vasiliu, Rodica
Zafiu, Cristina-Ioana Dima

International Associate Editors: Klaus Bochmann, Anatoli Ciobanu, Jiří Felix, Christian
Ionescu, Tamara Repina

LIMBA ROMÂNĂ is devoted to the study of the Romanian language: grammar, vocabulary, the literary language and stylistics, the history of Romanian linguistics, dialectology, language refinement, orthography, etymology, onomastics and philology, articles in general linguistics, commentaries, opinions on usage, notes and reviews. The journal also publishes annually an exhaustive bibliography of works in linguistics printed in Romania.

Editorial address: Redacția revistei LIMBA ROMÂNĂ, Academia Română, Institutul de
Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Calea 13 Septembrie nr. 13, 050711,
București, sector 5, România.

Books for review and publications for exchange should be sent to the address above.

Purchase orders should be sent to:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711,
București, România; tel. (4021) 318 8146, (4021) 318 8106; fax (4021) 318 2444;
e-mail: edacad@ear.ro.

Subscriptions should be sent to:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77–19, sector 3, București, România,
tel./fax (4021) 610 6765, (4021) 210 6787; tel.: 0311 044 668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere, nr. 1, Corp B, Etaj 3,
Cam. 301–302, sector 1, București, România, tel./fax: (4021) 314 6339, email:
abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

LIMBA ROMÂNĂ

Anul LXIV

2015

Nr. 1
ianuarie – martie

SUMAR

IN MEMORIAM

MARIUS SALA, *Al. Rosetti, 25 de ani după* 3

VIAȚA CUVINTELOR

PÂRVU BOERESCU, *Frigider, molid, molete (precizări și rectificări – IV)* 5
IULIA MĂRGĂRIT, *Muntenismele – criteriu de localizare a unor proverbe* 13

GRAMATICĂ

IRINA PARASCHIV, *Observații tipologice privind variația structurii sintactice a verbului românesc. Marcarea necanonică a obiectului* 23

LEXICOGRAFIE

ALINA-MIHAELA BURSUC, *Ginere și noră – profil lexicografic* 35
ANTONIA CIOLAC, *Elemente lexicale italiene în cărțile de bucate românești. O abordare socio-lingvistică* 45
DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ, *O posibilă abordare a fondului lexical neologic în textul bisericesc modern* 67

FILOLOGIE

ALEXANDRU MAREȘ, *Din nou despre o veche formă de jurământ* 87
EMANUELA TIMOTIN, *Prima traducere românească a apocrifului Viața lui Adam și a Evei. Raportul dintre versiuni* 90
FLOAREA VÂRBAN, *Aspecte privind structura vocabularului în cel mai vechi octoih în limba română (I)* 99

LR, LXIV, nr. 1, p. 1–172, București, 2015

LIMBĂ LITERARĂ

RALUCA BRĂESCU, <i>Intensitate și comparație în limba română veche</i>	111
IOAN MILICĂ, ROXANA PĂTRAȘ, <i>Dicționarul limbajului poetic eminescian</i>	121

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

LIA BRAD CHISACOF, <i>Româna în secolul fanariot</i> , Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca 2012, 308 p. (<i>Gina Scarpete</i>); BORBELY ANNA, <i>Variabilitás és változás magyarországi közösségekben</i> , Budapest, 2014, 334 p. (<i>Daniela Răuțu</i>); ORSÓS ANNA-KÁLMÁN LÁSZLO, <i>Beás nyelvtan</i> , Budapest, MTA Nyelvtumányi intézet, 2009, 125 p. (<i>Maria Marin</i>).....	131
--	-----

CRONICĂ

<i>Conferința Internațională Comunicare, cultură, creație: noi paradigma științifice Novi Sad, 3–5 octombrie 2015 (Dana-Luminița Teleoacă)</i>	145
SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2014.....	149
INDICELE REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2014	153

AL. ROSETTI, 25 DE ANI DUPĂ

Al. Rosetti a fost profesorul care m-a îndrumat timp de câteva decenii. M-a impresionat în acest răstimp felul cum descoperea tinerii cercetători (suna uneori la 11 noaptea să mă întrebe ce știu despre persoana care îi dăduse un articol pentru una din revistele pe care le conducea). A fost celebru pentru cum a „orchestrat” „bătălia pentru Hernani” în 1956 cu ocazia susținerii tezei de doctorat a lui Em. Vasiliu când s-au „luptat” adepții structuralismului în lingvistica românească cu cei care erau contra.

Nu pot uita că acest Maestru al meu m-a botezat *Draculea*, după un ceremonial prezentat cu altă ocazie. Nu pot uita cum m-a invitat la el, după moartea lui Iorgu Iordan, pentru a-mi propune să accept să fiu directorul institutului său recent creat. Cuvintele lui mă înfioară plăcut și azi, la 25 de ani: „Ești singurul care știe cum să conducă un institut”. L-am refuzat declarând că sunt șeful unui sector de lingvistică romanică la Institutul de Lingvistică. Răspunsul său, de tip rosettian, a fost „Mutăm și sectorul tău la noul institut”. Am rezistat acestei propuneri care mă onora.

La 25 de ani de la plecarea dintre noi a Maestrului iubit este un prilej de a-i spune că nu l-am uitat.

Marius Sala

Pârvu Boerescu

FRIGIDER, MOLID, MOLETE
(PRECIZĂRI ȘI RECTIFICĂRI – IV)

FRIGIDER

În dicționarele explicative ale limbii române (DEX, MDA, DEXI etc.), cuvântului *frigider* i se atribuie o etimologie franceză: *frigidaire*, în ciuda faptului că denumirea curentă a aparatului frigorific casnic destinat păstrării alimentelor este *réfrigérateur* în limba franceză, ori (pop.) *frigo*.

Fr. *frigidaire* era acceptabil ca soluție numai dacă în dicționarele noastre ar fi fost preferate exclusiv etimologiile îndepărtate ale neologismelor, de exemplu, dacă am crede că *bezeaua* și *furnirul* provin direct din fr. *baiser*, respectiv din fr. *fournir*, *alambicul* din sp. *alambico*, *banana* din port. *banana*, *bazarul* din pers. *bāzār*, *carpeta* din engl. *carpet*, *galera* din cat. *galera* etc. (cf. Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătore*, 1978).

În realitate, fr. *frigidaire* era un termen istoric, adaptarea în franceză a lat. *frigidarium* „cameră foarte rece, sală de baie cu apă rece (în termele romane)”. Refrigeratoarele electrice au fost inventate în anul 1913, iar aparatul perfecționat de americanul Alfred Mellowes și produs de General Motors a purtat cu începere din anul 1918 numele companiei *Frigidaire*, ca marcă de comerț. În limba franceză (cf. DÉHF, p. 318), *Frigidaire*, cu majusculă, atestat în 1932, a fost reluat ca nume propriu (*Trade Mark*) al refrigeratoarelor produse în S.U.A. de compania omonimă. În limba română, originea numelui comun *frigider* provine de la aceleași aparate americane, aduse din import, în perioada interbelică. Americanul *Frigidaire* a rămas în limbă, dispunând de prestigiul datorat vechii origini franceze și latine a acestui nume propriu, care a avut întâietate față de numele aparatului *Zil*, importat din U.R.S.S. și față de vechiul *Fram* sau de mai noul *Arctic*, din producția autohtonă. În limba engleză, situația este asemănătoare: engl. pop. *fridge* este prescurtarea lui *Frigidaire*, „brand name”, care a apărut în limba engleză mai întâi sub forma *frig*, în 1926, iar apoi *fridge*, în 1936 (cf. Chambers, DE, p. 409, unde este amintită și etimologia populară engleză *frigid air* „aer rece, glacial”).

[Cf. *Frigidaire*. Company History. <http://www.frigidaire-intl.com/index.asp>]

Frigider: din engl. amer. *Frigidaire* (denumire comercială), cf. fr. *frigidaire* < lat. *frigidarium*.

MOLID, MOLETE

Numele acestui arbore din familia pinaceelor (*Picea excelsa*) are câteva variante fonetice deosebit de interesante: *molidv*, *molidf*, *molitv*, *molift*, *moliv*, *molit*, *molidar* etc., în aromână *muliftu*. Este sinonim cu *brad-roșu*, *brad-negru*, *molete* etc. Forma sa cea mai veche, atestată în Moldova, este *molidvu*.

În DLR (s.n.) și în DEX cuvântul este comparat cu alb. *molikë* „pin balcanic, brad argintiu” (*Pinus peuce*, *Pinus leucodermis*). În DEXI este adăugată precizarea: „cuvânt autohton, cf. alb. *molikë*”. Deși I.I. Russu (ER, 1981) și Gr. Brâncuș (VALR, 1983; SILR, 2013) nu includ *molidul* printre termenii preluați din substrat, G. Ivănescu (ap. H. Mihăescu, *La Romanité...*, 1993, p. 313) este de părere că *molidul* are cu mare probabilitate o origine daco-moesică, prin comparație cu alb. *mëllenjë* [cu var. *mullenjë*] „mierlă; sturz negru; (dial.) capră neagră”, cu *mëllezë* idem, dar și „specie de carpen”, și cu *molikë* „pin din Balcani”. De la Bardhil Demiraj (*Albanesische Studien*, 1997, p. 20) aflăm însă că sensul „specie de ulm (cf. Orel, AED) sau de carpen” atribuit cuvântului alb. *mëllezë* pare să aparțină mai curând variantei alb. *mullezë* „Hopfenbuche” – „carpen cu floare ca hameiul” (*Ostrya carpinifolia*), cu variantele alb. *m(u)rrizë* și *morriz* „Weißdorn” – „păducel”.

Totuși, *molikë* nu apare izolat, numai în limba albaneză. Conform *Dicționarului etimologic al limbii croate sau sârbe* (P. Skok, ERHSJ, p. 451), cuvântul srb. și cr. *molika* are exact același înțeles ca alb. *molikë*, fiind atestat și cu formele înrudite srb., cr. *omòrika*, *munika*. *Molika* există și în bulgară, cu variantele *morika* sau *munika*, dar în plus cu înțelesul de „ienupăr” (cf. Skok, *ibid.*). De asemenea, ar putea fi util să amintim că alb. *molikë* are sinonimul alb. *arne*, iar cuvântul românesc *molid* este tradus în dicționarele bilingve prin srb., cr. *smreka*, prin bg. *смърч* și prin gr., ngr. *λάριξ* „zadă; arbore rășinos”. De remarcat, forma alb. *mëllezë* „charme-houblon” (*Ostrya carpinifolia*), cf. Kokona, *Fj.shq.-fr.*, 1977, este foarte asemănătoare fonetic cu fr. *mélèze* „zadă”, cuvânt provenit în franceză din substratul preroman (cf. DÉHF, 1994, p. 466).

Soluțiile etimologice care merită să fie luate în seamă sunt în număr de trei.

Prima aparține lui H. Tiktin (DRG, 1006): „Die lautliche Aehnlichkeit des dunkles Wortes mit gr. *μόλυβδος* „Blei” ist viell. nicht zufällig” [Asemănarea fonetică... cu gr. *mólyvdos* „plumb” poate să nu fie întâmplătoare]. Această etimologie a fost acceptată ca sigură în SDEM (p. 263): împr. ngr. *μόλυβδος*, comp. bg. *μόλυβ* „creion”; noi înșine preferând această etimologie, în LR. 59, 2010/2, p. 190: cf. gr. *mólybdos*, ngr. *mólyvdos* „plumb”, gr. *molybdeos* „de plumb”,..., cf. sin. *brad-negru*.

Asemănarea dintre var. dr. *molift*, ar. *muliftu* și gr. *μόλυβδος* „de plumb” este vizibilă, iar din punct de vedere semantic, legătura dintre culoarea închisă a scoarței sau a lemnului unor copaci și numele acestora se regăsește atât în compusele de tipul *brad-roșu*, *brad-negru*, cât și în alb. *mëllenjë* „mierlă [engl. *blackbird*], sturz negru, capră neagră” sau *mëllezë* și *mullezë* „charme-houblon” numit și „arbore *de fer*” etc., cf. gr. *μέλας* „negru”, let. *melns* id.; cf. lat. *mulleus* „roșu, roșcat”, lit.

mulvas „roșcat” etc., raportate de J. Pokorny (IEW, p. 720–721) la rad. i.-e. 6. **mel-*, **melə-* „în Farbbezeichnungen, bes. von dunkeln, unreinen, schmutzigen Farbtönen...” – „cu denumiri de culori sau, mai bine, cu nuanțe de culori închise, amestecate, murdare”. Pokorny include între cuvintele care aparțin acestui radical și termenul preroman **melix*, *-icem* > lat. pop. **melatio* > fr. *mélèze* „zadă” (DÉHF, s.v.).

Ceea ce rămâne neclar în această primă ipoteză este calea prin care ar fi intrat termenul grecesc în limba română. Relațiile comerciale dintre vechii greci și spațiul carpato-dunărean durează încă din sec. VII î. Hr., de la construirea cetății Histria. Lemnul a fost dintotdeauna unul dintre cele mai importante articole exportate din spațiul nostru în lumea greacă. Totuși, când, unde și în ce limbă ar fi apărut metafora „de plumb” (plumburiu) → „molid”? În limba greacă este atestat un singur nume de plantă derivat din *μόλιβδος* (prin analogie cu culoarea plumbului): *μόλιβδαίνα* = lat. *Plumbago [europaea]* engl. „leadwort”, „floarea-amorului” (*ap. Plinius, Hist. nat.*, 25, 13). *Molid(v)* pare să nu fie la fel de vechi în limba română ca denumirile românești ale unor arbori precum *mesteacănul* sau *zada*, care, deși au o origine îndepărtată grecească veche, sunt în mod cert moștenite din latină: lat. *mastichinus* „de fistic”, cf. gr. *μαστίχινος* „făcut din gumă de fistic” (cf. Mihăescu, *La romanité...* p. 197), respectiv lat. pop. *daeda* „torță, lemn de pin, arbore rășinos, zadă” < gr. *δαξ/δαῖς* (acuz. *δαδα/δαῖδα*) idem (cf. Ernout – Meillet, s.v. *taeda*).

Din punct de vedere fonetic, gr. *μόλιβδος* și *μόλιβδος* nu pot explica suficient forma românească *molidvu*, a cărei metateză din **molibdu*/**molivdu* este mai puțin credibilă. S. Pușcariu (LR, II, *Rostirea*, 1994, p. 169) dă ca exemplu de metateză *molidv* și *molift*. În mod normal, grupurile *dv* (*vd?*) sau *zv* finale – fiind mai greu de pronunțat – au fost simplificate prin eliminarea unuia dintre cele două elemente: *molivd*¹/*molidv* > *molid* [și *moliv*], *treazv* > *treaz* etc. (Pușcariu, *ibid.* p. 214). Grupul consonantic *dv* (*tv*) este foarte rar în limba română, având uneori același statut de variantă fonetică, de exemplu în *tidvă*/*tivdă*, față de forma curentă *tigvă*, ori *molidvă*/*molivdă* și *moliftă*, față de forma literară și etimologică *molivă*.

Cea de a doua ipoteză aparține lui Norbert Jokl, în vol. *Linguistisch-kultur-historische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen* (Berlin und Leipzig, 1923), unde autorul se ocupă și de dr. *molid* (p. 196–199 ș.u.). Din recenzia lui Sextil Pușcariu (în „Dacoromania”, III, 1923, p. 817–819) aflăm că Jokl se gândise la o formă albaneză neatestată **molidh(ë)*, inspirându-se din simetria existentă între r. *brad* și alb. *breth*, în consecință: *molid* și alb. **molidh(ë)*. Acest **molidh(ë)* ar fi derivatul unui radical protoalbanez **mol'*- „miezul roșcat al lemnului” [→ „varietăți de pin sau de brad”], înrudit cu alb. *mëllenjë*, *mëllezë*, *mullezë* (v. *supra*) și cu *myjë* „duramen”, radical din care ar fi apărut ulterior, cu alt sufix, forma atestată alb.

¹ Forma *molivd*, dată de Pușcariu în locul citat, nu apare printre variantele înregistrate în DI sau în DLR (s.v. *molid*). Ne putem întreba dacă este o greșeală de tipar, în loc de *molidv*, sau dacă este o formă despre care S. Pușcariu credea că este reală, dar a cărei existență a fost infirmată, pe baza fișierului cu ajutorul căruia au fost redactate DI și DLR.

molikë. Ipoteza lui N. Jokl a fost acceptată de S. Pușcariu (DR, III, p. 818; LR, II, 1994, p. 208) și de A. Scriban (DLR, p. 828: alb. **molidhă* „lemn întunecat și roș”).

Împotriva acestei soluții se pronunță dicționarele etimologice albaneze recente. De exemplu, Vl. Orel (AED, p. 272) susține că alb. *molikë* ar proveni din sl. **moldika* „copac tânăr și înalt”, cf. bg., srb., cr. *mladika* – etimologie neconvingătoare în opinia noastră, care se bazează pe un cuvânt care nu se găsește în dicționarele curente bulgare sau sârbe și croate. Bardhil Demiraj, în *Albanische Etymologien*, p. 281, s.v. *mullezë*, spune simplu: „alb. *molikë* < skr., bulg. *molika* idem”, fără niciun alt comentariu. B. Demiraj scrie în același loc despre rom. *molid* că ar mai avea nevoie de o cercetare specială (pe care acest autor nu o face).

Etimologia sud-slavă a lui *molid* a fost susținută la noi de L. Șăineanu (DULR, [1925], p. 403): „bulg. *molika*, brădișor (*molikva* [sic], boabă de ienupăr)” și de I.-A. Candrea (CADE, p. 792): „Comp. bg. *molika*”.

Sub o formă mai elaborată, cea de a treia ipoteză privind originea cuvântului *molid* o găsim în *Dicționarul etimologic al limbii croate sau sârbe* de Petar Skok (ERHSJ, p. 451, cf. P. Skok, *ZRPh*, 46, 404), din care cităm parțial, în traducere:

« **molika** f. și bg. *molika* „Wacholder”, „ienupăr”, alături de *morika* = *mulika* sau *bjelika* = (varianta cu *n* în loc de *l*, bg. *munika*) *munika* „1. pinus peuce [pin macedonian, pin din Balcani], 2. pinus leucodermis” [pin bosniac (cu scoarța albă), pin cu platoșă etc.]”.

Varianta cu *l*, cu o desinență neobișnuită, se găsește în rom. *molidf* / *-dву* (Moldova), *-liv*, *-litf*, *-lif*, alături de *molid*. Desinența românească se explică în mod cert prin declinarea [slavă] *-y*, gen. *-ъve*: **moliky*, gen. *-къve* (compară cu *buky*, gen. *bukъve*), a cărei formă nu este atestată la noi până acum [în limba sârbocroată], dar se compară cu bg. *morikva* „Wacholderbeere” [„boabe de ienupăr”]². Așa cum se întâmplă de regulă în limba română în privința copacilor, **molikva* a devenit [masc.] **molikvu*, dar grupul consonantic *kv*, care nu există în română, a trecut la *tf* / *tv* > (prin asimilație) *dv*.

Cuvântul există de asemenea și în limba albaneză: *molikë* f. [srb.] „omorika”, „molid”, *drû-ni molike* „omorikovina”, *pyll molikast* „ômörje n”. În concluzie, cuvântul este balcanic. Nu e atestat în neogreacă. [...] Întrucât *molika* și *omorika* sunt cuvinte exclusiv balcanice, și datează cu siguranță încă din epoca iliro-tracică preromană, ele se găsesc desigur și în latinitatea balcanică [etc.]. »

Dicționarul etimologic al limbii bulgare (BER, IV, 1995), s.v. *молика* „дърво бяла мура”, „Pinus peuce” (p. 216); *морика* (p. 243); (*бяла мура*¹ „Pinus peuce”, (*черна мура*¹ „Pinus leucodermis” (p. 330³), nu aduce noutăți în privința etimologiei cuvântului *molid*, mulțumindu-se să reproducă ipoteza lui P. Skok din

² Bg. *molikva* (cf. Șăineanu) sau bg. *morikva* (cf. Skok) „boabă/ boabe de ienupăr” nu sunt discutate în BER, IV, 1995, s.v. *молика* și *морика*.

³ Bg. *мура*¹, cu etimologia puțin plauzibilă a lui St. Mladenov – cf. gr. *μαυρός* „închis (la culoare), negru” etc. Cu mai multă justificare, ar putea fi luate ca termene de comparație cuvintele alb. *murrak* „gri-fier, cenușiu, maroniu, negricios”, *murrët* „negricios, înnegurat”, *murrë* „vacă de culoare neagră”.

ERSHJ, 451, precum și păreri lingviștilor B. Țonev și A. Seliștev, conform cărora rom. *molid* și alb. *molikë* sunt împrumuturi din bg. *molika*.

Deși **molidh(ë)*, cf. Jokl, cât și **molikva/ *molikvu*, cf. Skok, sunt cuvinte neatestatate în albaneză, respectiv în limbile sud-slave, din ambele ipoteze se pot extrage elemente utile pentru a lămuri, în limita posibilului, originea cuvântului românesc *molid* și a variantelor sale.

Mai întâi trebuie să arătăm că în limba română există cuvântul plurisemantic (reg.) *molete*², care este parțial sinonim cu *molidul*. Conform DLR, t. VI, p. 817, sub denumirea de *molete*² sunt incluse sensurile: I. *molete* (în Oltenia, numele peștelui *Nemachilus barbatulus*), cf. var. reg. *molan*, *molâu*, *moleac*, *moină*, *moiță*, *moloi* idem, apoi II. S. m. (1. – în Banat, Oltenia, sud-vestul Transilvaniei –) Numele mai multor specii de conifere: a) *pin* (*Pinus*), b) *jep* (*Pinus pumilio*), c) *zadă* (*Larix decidua*), d) *brad* (*Abies*), *molid* (*Picea excelsa*), f) *ienupăr pitic* (*Juniperus nana*); 2) – reg., la pl. *brădet*. Sensul III se referă la *moletele articular* sau *tendinos* „tumoarea seroasă care se formează pe gezna calului”, un fel de „gâlcă moale”. Aceste înțelesuri evident disparate au fost grupate împreună, în ideea că reprezintă obiecte cu consistență „moale”. De aceea, cuvântului *molete*² i s-a atribuit etimologia „*moale*¹ + suf. *-ete*”.

Totuși, știind că alb. *molikë*, bg., srb, cr. *molika* și rom. *molid(v)* au o arie de răspândire exclusiv balcanică, fiind cuvinte cărora autori precum N. Jokl și P. Skok le atribuie o origine comună traco-ilirică, preromană, suntem datori să ne amintim că, în aceeași zonă din Oltenia și din Transilvania, unde este utilizat cuvântul *molete* „pin, zadă molid etc.”, s-a păstrat și cuvântul traco-dac *druete* „buștean, buturugă, lemn mai gros în partea de sus a jugului”, a cărui etimologie este bine atestată: vezi numele orașului dac *Drobeta/ Δροβητής*, cf. alb. *dru* „lemn”, cf. rom. *dru* „lemn gros și scurt” (v. DLR, s.v.). Chiar dacă acest *molete* „pin, zadă molid etc.” ar putea avea, prin etimologie populară, o legătură cu rom. *moale* (ca urmare a faptului că lemnul acestor conifere este de esență moale), existența sufixului românesc *-ete* în substrat, împreună cu radicalul *mol-*, comun cu *molid* și cu cuvintele sud-dunărene atât de apropiate din punct de vedere fonetic și semantic, ne dă dreptul să considerăm că *molete* „pin, zadă molid etc.” poate fi un cuvânt preluat din substratul traco-dac, mai curând decât să fi fost derivat mai târziu, pe teren românesc, din adjectivul *moale*. În acest fel, ipoteza lui N. Jokl privind radicalul comun balcanic *mol'* dobândește mai multă consistență, împreună cu considerațiile sale privind înrudirile în plan indo-european cu denumirile altor copaci sau arbuști, pe care le regăsim la Pokorny, IEW, de exemplu cu fr. *mélèze* „zadă”, cu rus., ucr., bg. *malina* „zmeură” etc. De remarcat că rom. *mălin*, numele arbustului „*Prunus padus*” al cărui fruct, *mălina*, este considerat un împrumut din *malina* „zmeură” al limbilor slave învecinate, a dobândit regional, în Transilvania, Banat și Oltenia, pe lângă sensurile mai rare de „mesteacăn alb” sau de „salcâm”, în plus pe cel al unor conifere, precum „brad”, „pin”, „jneapăn”. Varianta bănățeană *molin* a lui „molid” devine astfel foarte apropiată fonetic de *mălin*, cu sensurile regionale „brad”, „pin” etc.

O problemă încă nerezolvată rămâne cea a fonetismului variantelor *molid* și *molidv*, pentru care avem două ipoteze contradictorii. După Jokl, *molid* ar fi echivalentul autohton al alb. **molidh(ē)* = *molikē*, iar după Skok, *molidv* ar fi un împrumut din bg. și srb. **molikva* (> **molikvu*) = bg., srb. *molika*. În ambele cazuri avem de a face cu forme neatestăte, reconstruite pe baza unor analogii: *molid* – cf. *brad* (alb. **molidh*, cf. *breth*), iar *molidv* – cf. *tidvā* (bg., srb. **molikva*, cf. *tikva* „tigvă”). Cea mai simplă soluție ar fi să le dăm dreptate amândurora și să considerăm că respectivele ipoteze sunt complementare: să acceptăm că *molid* și *molet* sunt forme preluate direct din substratul preroman al limbii române, iar varianta *molidv* ar putea fi un împrumut sud-slav, pornind de la același radical comun, de origine iliro-traco-dacă.

Grupurile consonantice având labiodentala *v* ca al doilea element sunt uneori de origine slavă, de exemplu: *lodvā*, *pârv*, *sovârv*, *stârv*, altele au apărut pe teren românesc: *molidvā*, din *molitvā*, *tidvā*, din *tigvā*; *sufulv* – variantă a lui *sovârv*; *tâlv* – variantă sau cuvânt înrudit cu *tigvā*/*tidvā*, ori au etimologia necunoscută, de exemplu: *cedvā* „jumătate dintr-un trunchi de copac, din care se scobește o moldă sau covată” (DA). În consecință, prezența grupului *-dv-* în *molidv* nu reprezintă o garanție pentru etimologia sud-slavă a acestei variante.

Nelămurită rămâne și răspândirea acestui cuvânt de origine iliro-tracă în limbile balcanice moderne. Dacă srb., cr. *molika* și *omòrika* (și bg. *morika*) provin din substratul preroman, așa cum susține cu fermitate P. Skok, cel mai normal lucru ar fi fost ca aceste cuvinte să se fi păstrat în primul rând în albaneză, ca urmașă directă a limbilor iliră și tracă, apoi în latinitatea balcanică și carpato-dunăreană, iar după aceea să fi fost împrumutate de limbile sud-slave, apărute mai târziu în această arie geografică. Un împrumut din iliră sau tracă în limbile sud-slave nu ar fi fost posibil decât prin intermediar protoalbanez sau latin balcanic, inclusiv în cazul toponimelor, cu unele rare excepții bine explicate, de exemplu bg. *Plovdiv* < *Pulpudeva* (nume trac, păstrat de populația locală grecizată sau romanizată, ulterior slavizată, în ciuda numelor oficiale ale orașului date de stăpânirea greacă – *Philippópolis* – și de cea romană – *Trimontium*). Certitudinea cu care savanții sârbi, croați și bulgari afirmă originea sud-slavă a cuvintelor alb. *molikē* și rom. *molid* ar putea fi eventual justificată doar pentru identitatea formală dintre srb., cr., bg. *molika* și alb. *molikē*, caz în care radicalul iliro-trac și protoalbanez **mol-* a fost preluat cu un sufix slav de limbile slave învecinate, fiind apoi probabil reîmprumutat în albaneză sub noua sa formă *molikē*, alături de omonimul *arne*.

Pentru limba română, rămâne valabilă etimologia lui *molid* propusă în DLR: „cf. alb. *molikē*”, eventual cu completarea: cf. bg. *молика*, dar fără referire la formele prea puțin apropiate semantic: alb. *mëllenjë*, *mëllezë*, *mullëzë*, care sunt însă mult mai îndepărtate din punct de vedere fonetic (vezi corespondența normală dintre alb. *-ll-* și dr. *-r-*, cf. *avull* – *abur*, *dhallë* – *zară*, *modhullë* – *mazăre*, *mugull* – *mugur*, *vjedhullë* – *viezure* etc.). Secvențele finale *-id*, *-idv*, *-ift* rămân deocamdată insuficient explicate, putând fi cel mai probabil preluate direct din substrat, fără să putem exclude influența sud-slavă asupra unora dintre variantele menționate mai sus. Forma aromână unică *muliftu* pare să reprezinte o dezvoltare fonetică târzie,

aflată în concordanță cu dr. *molift*, variante cărora, din motive mai mult extra-lingvistice, trebuie să le refuzăm orice influență a cuvântului (n)gr. *μόλιβδος*. *Molete* rămâne un foarte interesant dublet etimologic autohton al lui *molid*, *molit* etc.

Molid, cf. alb. *molikë*, cf. bg., srb., cr. *molika*.

Molete⁵, cf. alb. *molikë*, cf. rom. *druete*.

[*Addenda et corrigenda* la articolul publicat în LR, LIX, 2010 nr. 2, p. 190]

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Bailly = A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine. Paris, Librairie Hachette, [1950].
- Boerescu, 2010 = Părvu Boerescu, *Propuneri și argumente pentru revizuirea unor etimologii din DEX, DLR, DEXI* [II], în LR, LIX, 2010, nr. 2, p. 185–206 [*molid*, p. 190].
- Brâncuș, VALR = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Brâncuș, SILR = Grigore Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, București, Editura Academiei Române, vol. I. 2007, vol. II. 2008, vol. III. 2013.
- CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Partea I: I.-A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, 1931.
- Chambers DE = Robert K. Barnhart, Editor, *Chambers Dictionary of Etymology* [Edinburgh – New York], Chambers, [2004].
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*. Ediția a doua, augmentată. [București], Editura Academiei, 1974.
- DÉHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse [1994].
- Demiraj, B., AS = Bardhyl Demiraj, *Albanische Studien (Untersuchungen zum albanischen Erbwortschatz)*, Amsterdam – Atlanta, GA, Editions Rodopi B.V., 1997.
- DEX = Academia RSR, Institutul de Lingvistică, *Dicționarul explicativ al limbii române*, EA, 1975; Supliment, 1988, reeditare: Univers Enciclopedic, 1996 (continuare de tiraj: 1998); ediție revăzută și adăugită, Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DEXI = Eugenia Dima (coordonator științific), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, [Chișinău], Ed. Arc & Gunivas, 2007.
- DLR s.n. = Academia Română, Redactori responsabili: Iorgu Jordan, Al. Graur, Ion Coteanu; Marius Sala, Gh. Mihăilă, *Dicționarul limbii române*, serie nouă. Tom VI–XIV (Literale M – Z), Tom I/3–8 (Literale D – E), Tom III–V (Literale K – L), București, Editura Academiei Române, 1965–2010.
- DR = *Dacoromania*, Buletinul «Muzeului limbii române», condus de Sextil Pușcariu, Cluj, 1920–1948.
- DR-B = St. Romanski, St. Ilcev, *Dicționar romîn-bulgar*, Sofia, Ed. Academiei Bulgare de Științe, 1962.
- DULR = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, A treia edițiune, 1914; A cincea edițiune [1925]; A șasea edițiune, 1929; ed. a VIII-a, Craiova, „Scrișul Românesc” f.a. [1938].
- Ernout-Meillet, DÉLL = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris 1959.
- Graur, DCC = Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, Editura Albatros, 1978.
- Guțu, DL–R = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Ivănescu, ap. Mihăescu, 1993/ RSEE = G. Ivănescu, ap. H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l’Europe*, Editura Academiei, 1993.

- Jokl, LKUBA = Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1923.
- Kokona, *Fj.shq.-fr.* = Vedat Kokona, *Fjalor shqip – frengjisht*, Tiranë, 1977.
- Laurian–Massim,
DLR = August Tr. Laurianu, J.C. Massim, *Dictionariulu limbei romane*, Dupo insarcinarea data de Societatea Academica Romana, elaboratu ca proiectu de..., [t. I], Bucuresci, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani, 1871. Tomu II, I–Z, Collaboratori Josefu Hodosiu si G. Baritiu, 1876.
- MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic*, 4 vol., București, Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Orel, AED = Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Brill, Leiden – Boston – Köln, 1998.
- Pokorny, IEW = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Band I–II, Bern und München, 1965.
- Pușcariu, LR, II = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, Editura Academiei Române, (1959), 1994.
- Scriban, DLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Institutu de arte grafice „Presa bună”, Iași, 1939.
- SDEM = N. Raevschi, M. Gabinschi (redactori), *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, ESV, 1978.
- Skok, ERHSJ = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV), Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1971–1973.
- Șăineanu, DULR = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, A cincea edițiune, Craiova, „Scrisul Românesc” [1925].
- Tiktin, DRG = H. Tiktin, *Dicționar român-german*, București, Imprimeria Statului, (1895) – 1903–1925.

FRIGIDER, MOLID, MOLETE
(ADDITIONS AND CORRECTIONS – IV)

(Abstract)

Adding new data and corrections, we discuss some other controversial etymologies: Rom. *frigider* ‘Frigidaire’, ‘fridge’ is not a French loan, but a USA Trade Mark since 1918, borrowed as common name in Romanian, before World War II (see also Chambers DE; Dubois, Mitterand, Dauzat, DÉHF). Rom. *molid* (*molidv*, *molift* etc.) ‘spruce fir (*picea excelsa*)’, as well as *molete*, regional generic name of several coniferous trees: ‘pine’, ‘knee pine’, ‘larch fir’, ‘fir’, ‘spruce fir’, ‘dwarfish juniper’ are derived from an Autochthonous (Illyrian-Daco-Thracian) radical **mol*- ‘dark or russet colour of wood or bark’, cf. Alb. *molikë* ‘silver fir’, ‘Balkan pine’, cf. Serb. and Bulg. *molika* idem (see Jokl, LKUBA, 196–199, P. Skok, ERHSJ, 451). Rom. *molete* could be compared both to Rom. *molid* ‘spruce fir’ and *druete* ‘log or piece of wood’, cf. the Dacian town *Δροβητής*, cf. Alb. *dru* ‘wood’.

Cuvinte-cheie: etimologii, nume de brand, *frigider*; nume balcano-carpatice, rom. *molid*, *molete*, alb. *molikë*, srb., bg. *molika*.

Keywords: etymologies, brand name, *Frigidaire*; Carpathian and Balkan names, Rom. *molid*, *molete*, Alb. *molikë*, Serb., Bulg. *molika*.

București, Șoseaua Iancului nr. 10, apart. 40.
pczboerescu@yahoo.com

Iulia Mărgărit

MUNTENISMELE, CRITERIU DE LOCALIZARE A UNOR PROVERBE

Publicarea unei culegeri de „proverburile și ghicitori” sub titlul „Românul glumeț”, în a doua jumătate a secolului trecut, la București, oferă cititorului contemporan, peste timp, o suită de precepte morale, care îi atrag atenția nu numai prin mesajul transmis, ci și prin elementele lexicale-cheie (ori în relație cu acestea), folosite pentru formularea mesajului respectiv. De cele mai multe ori, este vorba de lexeme învechite, ieșite din uz, sau cu specific local, regional. În consecință, ele ar putea constitui un criteriu de localizare a creațiilor respective, în sensul producerii și circulației lor, anume în partea sudică a țării, sau doar a adaptării lor în aceeași zonă, prin substituirea nucleelor lexicale cu regionalisme adecvate.

În cele ce urmează, prezentăm câteva dintre lexemele de acest fel, identificate în corpusul „Românul glumeț”. Pentru comentariu, le-am sistematizat după criteriul etimologic.

Elemente moștenite din latină sau din substrat:

a, prep. cu caracter arhaic < lat. *ad*, în construcții, cu același caracter, ulterior aglutinate: *a fund*: *Banul te bagă a fund*, *banul te scoate în und* (40)¹. Structurile primare *a fund*, *în und(ă)* indică nu numai elementele asociate, în mod simetric, statutul lor morfologic, ci și relația concurențială dintre cele două conective *a/în*, balanța înclinând, în timp, în favoarea ultimului, cel dintâi sfârșind, adesea prin fuzionare cu numele postpus, ca și în cazul de față, cf. adj. *afund*, ~-ă, „adânc, ~-ă” (Mărgărit 2011: 262–275). Un caz similar îl constituie adv. *a nume* „pe nume”: *Spuneți-mi acum a nume / Ce pom e acela-n lume [...]?* (ulmul) (63). În contextul citat, atât grafia cât și semantismul sunt relevante pentru identitatea construcției prepoziționale corepunzătoare, fiind vorba de o ghicitoare, precum și pentru perspectiva aglutinării. Fără să reprezinte un element specific, exclusiv, graiurilor sudice, prepoziția **a** era cunoscută și acestora și este chiar, în etapa actuală, activă în zonă (DGS, I, s.v.). După DA, conectivul, la începutul secolului trecut, era propriu altor provincii;

argea s.f.: *Mica, mititeaua, umple argeaua!* (= lumânarea) (182). Sensul cuvântului, *argea*, în context, este clarificat de un corespondent din Ialomița, al cărui răspuns la Chestionarul lui Hasdeu, a fost inclus în HEM, 309–311: *În timpurile trecute, pe când cultura cânepei și a inului era în floare, în județul nostru, femeia de la țară obișnuia a țese pânza de tort într-un mic bordeiaș, săpat în formă de dreptunghi în care se așeza războiul ... Acest bordeiaș se numea argea. Umbra și umiditatea ce domneau în argea dădeau firelor de tort o duritate*

¹ Cifra reprezintă numărul de ordine sub care a fost așezat proverbul în volum.

care permitea ca pânza să se țeasă bine și des, fără a se rumpe vreun fir, cum s-ar fi întâmplat afară în aer uscat. După o altă informație parvenită din Dâmbovița, *argeaua* a reprezentat o construcție de scânduri, un fel de baracă sau de polată în care țes femeile vara (DA s.v. 1.). Hasdeu, *op. cit.*, comentează celelalte sensuri ale cuvântului, care, în cazul de față, rămân în afara interesului nostru, limitându-ne la cel de bază, în formularea din HEM, II: *argea* 1. „în țesătorie, numai cu acest sens a fost cunoscut până acum lexicografilor”. Laurian-Massim: *argea* „groapă săpată în pământ în formă pătrată și în care vara țes femeile pânza, iar iarna se pun stupii”; Costinescu: *argea* „bordei, temnic în pământ, în care țărăncile țes pânza, materii care cer locul umed”. Fără indicații asupra răspândirii, DA ilustrează cuvântul cu citate, exclusiv, din sudul țării, ca și HEM: Iordache Golescu („Convorbiri literare” 1874: 73) recomanda femeilor: *Întâi furca, apoi argeaua și celelalte în urmă, niciuna să nu-ți scape din mână!*; I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, I: 187, evoca activitățile câmpenești de căpetenie, specializate pe sexe: *Dar câmpul și argeaua câmpeanul ostenește / Și dup-o cină scurtă și somnul a sosit ...*; după Delavrancea, *Sultânica* 1888: 12, *argeaua* era domeniul în care unele fete se evidențiau: *De harnică, harnică n-are cum mai fi: unde pune mâna, Dumnezeu cu mila. Sare din vârful stogului și cade ca un fulg. În argea nu i se văd mâinile*. Ulterior, *argea* s-a restrâns la accepția de bază „război de țesut” (DEX s.v. 1.). După St. Dumistrăcel [2000]: 33, numele „războiului de țesut a trecut asupra adăpostului în care acesta era construit, un uz care s-a generalizat (mai ales în sudul țării)”. Drept dovadă, sursele multiple în care lexemul apare, începând chiar cu ghicitoarea citată. Datorită cuvântului-cheie propus spre deciptare, între timp retras din lexicul uzual, aceasta a fost condamnată la o circulație tot mai limitată, până la dispariție. O situație mai puțin drastică a cunoscut proverbul: *Nu te grăbi ca fata mare la argea și ca văduva la măritat!* Sensul acestuia este dezvăluit în HEM, II: 310: „Fetelor leneșe, neplăcându-le țesutul, de aici zicătoarea pentru cei molateci” (v. și Pann, *Proverbe*, III: 15). Relația dintre tinere și *argea*, în lumina reală, apare într-un fragment de cântec din Dobrogea: *Soacră-mea muiere rea / Mă trimite la argea!* (HEM, II: 310). Îndrumarea forțată a fetei la țesut este motivul jocului de copii „*La argea, cățea!*”: *Se iau de mână mai mulți copii, formând un cerc întins. Unul se face mumă și altul fată. Muma e cu un băț în mână și silește pe fată la argea* (*id. ib.*). De aceea, apreciază Hasdeu, „*argea* pare în cea mai strânsă asociațiune cu fete”. Ca origine a lexemului, DA menționează opțiunea lui Hasdeu (greaca), față de care propune un etimon din turcă, neconfirmat de Suciu. După Brâncuș, V: 30, *argea* provine din substrat și cunoaște o largă răspândire în dacoromână. Dicționarele confirmă această realitate, pentru toate sensurile, în afara celui de bază. În absența indicațiilor teritoriale, ne orientăm după proveniența citatelor, majoritar, de la autori din Muntenia. Pătrunderea cuvântului în paremiologie reflectă circuitul acestuia în zonă: *Muierea la război, ca bărbatul la argea!* (Iord. Golescu *apud* Zanne, II: 4628). După DA, *argea* apare în context doar pentru evitarea omonimiei, ignorând frecvența cuvântului în zonă: *La argea, fără vergea, n-ai ce căuta!* (Zanne, P., III: 6537); *Măi cazace, căzăcele / Ce cați noaptea prin argele!* (*idem*, VI: 13258), dar și în opera

lui Delavrancea (O, II: 182): *Copiii bat din palme, bunicul le cântă „Măi cazace, căzăcele/ Ce cați noaptea prin argele?”*, incursiune motivată de faptul că în spațiul respectiv lucrau tinere fete. În timp, proverbul a dezvoltat mai multe variante, prin contragerea structurii primordiale, *Nu te grăbi ca fata mare la argea și văduva la măritat*, cu evidentă tentă ironică, ambele persoane desemnate excluzând, dintre preocupările lor, obiectivele menționate. Apar astfel variantele, mai întâi, *Nu te grăbi ca fata mare la argea!* (cf. Bacalbașa, S.A.: 100), apoi, prin abandonul lexemului perimat și a secvenței corelative, următoarea: *Nu te grăbi ca fata mare la măritat!*, soluționare decisivă în redirectionarea conotației peiorative inițiale.

codru s.m. „bucată mare de pâine, mămligă etc.” < lat. **quodrum*: *Omul flămând codri visează* (7); *Căinele nu fuge de codru, ci de ciomag* (11).

În legătură cu răspândirea cuvântului, DA face mențiunea „în toată țara”, dar textele ilustrative reprezintă, exclusiv, Muntenia. Tot în același sens, al provenienței, menționăm o versiune din Mehedinți: *Cine se culcă nemâncat codri visează* (Zanne, P., IV: 8887); *Flămândului îi pare miere codrul cel uscat* (*id.*, *ib.*, V: 553). O dovadă suplimentară a caracterului regional al cuvântului o constituie atestarea unei variante basarabene a celui de al doilea proverb citat din colecția „Românul glumet”: *Căinele nu fuge de colac, ci de ciomag* (I. Cr. 1998: 57/10; Prov. rom. 1992: 55), unde, în loc de *codru*, necunoscut în zonă, figurează *colac* „cozonac”, semantism arhaic conservat în graiurile din Basarabia, dar în DA s.v. I. semnalat, firesc, pentru „Transilv., Ban., mai rar în alte părți”;

dupe, prep. în varianta fonetică hipercorectă pentru forma etimologică *după* < lat. *de post*, cunoscut mai în circulație prin pseudointerpretare, din cauza rostirii muntenestești *pă*, în loc de *pe*: *Tu umbli dupe el cu mila, și el dupe tine cu pila*; *Mojicul dupe ce se cunoaște? Dupe vorbă* (59);

estimp adv. „în prezent, acum” < *istum tempus*: *An scuiam în iarbă și estimp în barbă* (43). CADE citează proverbe muntenestești care, indirect, indică repartizarea teritorială a fostului *compus*: *An n-am câștigat, estimp am păgubit, la anu trag nădejde* (Pann). *An s-a ars și estimp suflă* (Iord. Goleșcu), la care mai adăugăm încă unul: *An a mâncat leurdă și estimp îi pute gura* (*idem*, *apud* Zanne, P., III: 6620);

foale s.n. „burduf, sac făcut din pielea unor animale” ; „abdomen, pânțece” < lat. *follem*, cunoscut mai ales în aria vestică, dar atestat și în sudul țării. *Te lași moale, te bagă-n foale* (29) avertizează asupra pericolului de a deveni captiv din vină proprie. Ghicitoarea *Tata ridică foalele, mama bagă moalele?* (țestul) (196) ilustrează semantismul „abdomen, cavitate” [fig.] pentru tipul de cuptor definit de țest. Prin conversiune, *moalele* desemnează diversele feluri de aluaturi puse la copt. Același lexem, pentru zona sudică, este confirmat și de alte surse: *Foalele pline cântă mai bine* – Mehedinți (Zanne, IV: 10033). Relativ recent, în graiurile muntenestești, cuvântul a fost înregistrat în două expresii: *a jupui foale* „a jupui un animal pe de-a-ntregul, fără tăieturi”: *A venit lupu, l-a jupuit așa foale, l-a jupuit întreg așa [mielul], fără ca pielea să se spargă* (*Gl. Munt.* / pct. 780, Saielele, com. Lunca, Teleorman). Făcând parte din seria sinonimelor corelative, reprezentând vestul dacoromânei, în patruleterul *burtă / pânțece / pânțete / foale*, urmașul lat. *follem*

apare fixat și într-o expresie semnalată în Argeș: *a se umfla în foale* [fig.] „a-și da aere, a se îngâmfa” (*Gl. Argeș* s.v.). Atestările citate probează existența unei foste arii de circulație a cuvântului mai largă, în afara celei vestice. Pentru a crea expresii care să se impună, nucleul acestora trebuia să fi fost cunoscut vorbitorilor, în caz contrar ele nu ar fi intrat în uz, nu ar fi existat. Ipoteza pătrunderii, sub forma de texte cristalizate, presupune, de asemenea, cunoașterea nucleului lexical, pentru preluare, altfel, operația nu ar fi putut avea loc;

lac s.n. < lat. *lacum* apare cu semantism diferit, față de cel specificat în DA, pentru Mehedinți: *O scobitură a pământului plină cu apă se cheamă baltă, când e mică; când e mare, se cheamă lac*. Criteriul dimensiunii în evaluarea *lac / baltă*, în proverbele incluse în colecția din „Românul glumeț”, nu relevă posibila distincție: *Din picătură se face lac* (11); *Picând, picând, baltă se face* (25). De altfel, în ultimele două versiuni-zicale identificate, pentru același semantism, diferențele de înțeles par imperceptibile, mai ales, dacă avem în vedere consemnările recente, din aria sudică, pentru definiția *lac* „loc cu apă stătătoare după ploaie sau după inundație” (NALR – Olt., h. 332; ALRR – Munt. și Dobr., h. 543, *Gl. Munt, DGS, II, s.v. lac 2.*);

morsica vb. [mai ales, despre animale sălbatice] „a mușca” < lat. *morsicare*, variantă a verbului *murseca*: *Cine e morsicat de șarpe, se ferește și de șopârlă* (41), al cărui semantism este echivalent cu *Cine s-a fript cu ciorbă suflă și-n iaurt*. Crearea proverbului datează din epoca în care verbul moștenit din latină era uzual, fiind specializat pentru a exprima atacul curent al sălbăticiunilor asupra altor viețuitoare;

picore „picioare”, variantă morfologică de plural, de la *picior* s.n. < lat. *petiolus*: *Unde nu este cap vai de picere* (7), fără să putem preciza dacă textul constituie o adaptare sau o creație primordială, ca și pentru următorul: *Găina, când se vede în grămadă, răcăie cu picerele* (39). În schimb, în exemplul care urmează, intruziunea ulterioară a variantei este (aproape) certă: *Merge doda [= dada „iubita”] pe cărare / Patru mâini, patru picere, / Patruzeci de unghișoare* (202) Impunerea formei regionale, chiar acolo unde produce perturbări în eufonia textului, se explică prin poziția consolidată a acesteia în grai;

puț s.n. „fântână” < lat. *puteus*: *Cu funia altuia nu te lăsa-n puț* (10) exprimă un sfat practic îndemnând la prudență și circumspecție, ca și celălalt: *Apă să bei din chiar puțul tău!* – Iord. Golescu *apud* Zanne, P, I: 104. Cuvântul face parte din seria celor propuse și comentate de Valeriu Rusu (1963: 83–107) spre a extinde lista lexelelor defnitorii pentru aria sudică, elaborată de Emil Petrovici și completată, ulterior, de Romulus Todoran.

Elemente cu etimon necunoscut:

mălai² s.n. „făină de porumb”, produs de subzistență de-a lungul veacurilor pentru populația, majoritar, țărănească: *Ruda omului este punga cu bani și sacul cu*

² În includerea cuvântului în categoria menționată, ne-am orientat după dicționare, care, în general, nu au rezolvat aspectul etimologic al cuvântului. După Avram PE: 118–123, *mălai* aparține fondului latin moștenit: **miliaia*.

mălai (59), *Caută să ia din sac grăunțe și din postavă mălai* (39). Soarta acestui regionalism a fost modificată prin preluare în varianta standard;

terci s.n. „preparat culinar: mălai fiert în apă; mămăligă fără consistență”, concordant, ca regim alimentar de bază al țărănimii, cu produsul anterior: *Cine are piper mult pune și în terci*, cu varianta moldovenească, consemnată din Covurlui, *Cine are sare pune și-n chisăliță* (Com. Sat., IV, nr. 1: 456). Cuvântul marcat grafic figurează și în alte proverbe din zonă: *Cine s-a fript cu terci suflă și-n iaurt* (comunicat din Slatina) (Zanne, P., II: 5229).

Formații interne:

Derivate:

bumbăcar „negustor de bumbăcărie”, după DA, cu analiza *bumbac* + suf. *-ar*. Cu o unică atestare, la Anton Pann, cuvântul s-a perpetuat din dicționar în dicționar în virtutea aceluiași citat ilustrativ: *Bumbăcarul nu se uită cu ochi buni la câinele alb* (39);

cotoi s.m. „motan”: *Cotoiul, dacă-mbătrânește, șoareci mititei iubește* (41), modificare explicabilă, dată fiind scăderea virtuților de animal de pradă ale acestuia, cu vârsta; de aici opoziția dintre cele două categorii de animale. Explicația noastră s-ar părea că este numai o posibilă deciptare. Zanne, I: 1742 menționează interpretarea „bătrânilor le plac fetele tinere” = *cotoii bătrâni caută șoarecii tineri*.

După DA, cuvântul *cotoi* circulă pe o arie mai largă decât Muntenia, dar fără Transilvania. Relevant pentru statutul acestuia este faptul că, încă în secolul al XIX-lea, traducătorul basmului semnat de Ch. Perrault, în limba română, nu a optat pentru versiunea muntenească, ci a pus în circuit titlul „Motanul încălțat”, percepend *cotoi* ca un regionalism flagrant. Faptul nu îl împiedică pe Duiliu Zamfirescu să îl infiltreze, neizbutit, într-o alternativă de titulatură, în romanul „Viața la țară”, după ce deja se impusese versiunea citată: *Ia mai bine spune lu tata mare „Povestea cotoiului încălțat”!* (Zamfirescu, *Viața la țară. Tănase Scatiu*: 235). Pentru originea cuvântului în discuție, DA propune derivarea de la **cata* „pisică” < lat. *catta*, forma primordială, *cătoi*, urmând modelul slav *cot*. Întrucât modelul în cauză nu a fost atestat pe terenul limbii române, este greu să luăm în considerație influența acestuia. Mult mai probabilă rămâne derivarea moțională, dacă admitem baza *cata* pentru *cătușă*, în cadrul căreia potențialul *cătoi* (cf. *vulpe* > *vulpoi*), prin accident fonetic, respectiv, asimilare vocalică regresivă la distanță [ă] – [o] > [o] – [o], ar fi fost modificat în forma *cotoi*. Derivatul astfel creat figurează în creațiile unor autori din Muntenia (După DA: *Întâlni într-o zi pe Chir Pisicovici, / Cotoi care avea bun nume-nre pisici* – Alexandrescu, *Meditații*: 313. *Face odată rost de un cotoi și de o pisică* – D. Stănoiu, C.I.: 128. *Cotoiul sta lângă dâșii și torcea* – Ispirescu, L.: 282);

innemeri, vb., derivat analogic după modele ca *innopta*, *innora*, denominative a căror bază începe cu nazala [n]. În cazul de față, deverbalul creat de la varianta învechită simplă nu se justifică decât formal, din motivul menționat. În prezent,

innemeri cunoaște o largă răspândire în partea meridională a țării, fiind înregistrat în DGS, II, s.v. *innemeri*, după următoarele surse: TDO, AFLR, ALRR – Munt. și Dobr.: *Când a pus fata mâna pe o farfurie, un băiat sau o altă fată se uită să vadă ce este sub farfuria aia. Dacă innemerește de este acolo dinte [= pieptene], spune că cică-l ia dințos, cu dinții mari [pe viitorul soț]* (TDO, 356, pct. 979, Urzicuța, fostul raion Băilești). *Înnemerea săpun, zicea că-l ia lutos, murdar* (AFLR / pct. 821, Crevedia Mare, Giurgiu);

mănușă s.f. „toartă (la oale, vase, căni)” < *mână* + suf. *-ușă* în: *Olarului, unde-i place, acolo pune mănușa* (19) exprimă bunul plac al celui care are putere de decizie. Accesoriul menționat, în alte zone, este numit diferit: *Donițele (cofele) cu sau fără capac (clapă sau pleoapă) au o coadă ce se cheamă mănușă sau toartă* (Damé, T.: 85);

pisică s.f. „animal domestic carnivor din familia felidelor” < interj. *pis* + suf. *-ică* (DLR s.v.): *Unde nu este pisică, șoarecii steagu ridică* (4). Preluat de varianta standard, *pisică* s-a deregionalizat, spre deosebire de *mâță*, lexem emblematic pentru aria nordică. *L-a prins cu mâța în sac* s-a impus în această structură, prin preluare în limba cultivată, o eventuală rectificare ar anula autenticitatea textului cristalizat, ca atare, în graiurile moldovenești.

Compuse:

du pă, în locul compusului *de pe*, creat prin rostirea dură, specific muntenească, a prepoziției *pe* > *pă* și, totodată, prin confuzie cu prepoziția *după*: *Vorbește cu dușii du pă lume* (52). Mai clare sunt exemplele următoare: *Umblă să ia două piei du pă oaie* (18); *De la un rău platnic și cu cenușa du pă vatră te mulțumești* (28);

gogoși de tufă, compus, prin alăturare, ca și cel anterior, cu semantismul „excreșcență pe ramurile stejarului «*querqus pubescens*» (= tufă)”. Nu are calitățile *gogoșii de ristic* (= *gogoșă de cerneală* sau ~ *de stejar*) „excreșcență, de mărirea unei alune, ce se face pe ramurile tinere ale stejarului «*quaercus infectoria*»” (DA s.v. *gogoșă*), întrebuințat ca medicament astringent, pentru prepararea cernelii sau înnegrirea sprâncenelor. De aici, zicala *Cu gogoși de tufă nu se înnegresc sprâncenele*, cunoscută în Munt., Olt., Dobr. (DLR s.v. *tufă*).

Compusul creat pe terenul limbii române ridică probleme pentru originea obscură a determinatului.

Formații externe:

Elemente bulgărești:

neam adv. cu semantismul „deloc”, pe lângă verbe, „niciun” și „nicio”, pe lângă nume < bg. *njama*: *M-a trimis doamna de sus / La doamna de jos / Ca să coasă cusătură, / Fără neam de tivitură* (57). Împrumutul este specific Munteniei. În aria sudică, în prezent, *neam* se întâlnește în construcțiile cu negație dublă, ca indice secund. În limba veche, acest tip de negație era construit cu *nimic*. Cu

timpul, construcția s-a restrâns, dobândind un pregnant caracter arhaic. Se mai întâlnește la românii minoritari din afara țării (Mărgărit 2003: 227–234; idem, *Românii*: 58–67). În prezent, în graiurile muntenesti, construcția a fost resuscitată cu aportul indicelui *neam*, element regional caracteristic zonei (Mărgărit 2010: 145–154): *I-a luat laptele [vacii]. Nu mai are lapte **neam*** (AFLR / pct. 823, Uiești, com. Bucșani, fostul jud. Ilfov); *Dintre copiii toți, pe mine nu m-a dat [la școală]. Și mai aveam două surori, le-a dat, și alea n-a-nvățat **neam*** (TDM, I, 196, pct. 758, Topana, Olt);

noroi s.n. „pământ muiat de apa ploilor sau a zăpezilor, formând o masă păstoasă în care se afundă piciorul; nămol” < bg. *naroj*, în prezent absorbit de limba standard, în trecut specific pentru partea de sud a țării: *Fuge de ploaie și dă în **noroaie*** (5) = *Fuge de dracu și dă peste taică-su*. Eufonia textului pledează pentru caracterul local al creației;

obor s.n. (Munt., Mold.) „loc împrejmuit unde se ține târgul de vite; târg de vite”: *Și măgarul se vinde în **oborul armăsarilor*** „și produsele inferioare se vând la un loc cu cele superioare”. Împrumutul de origine neo-slavă (bg., srb. *obor*) caracterizează vechile principate, spre deosebire de restul provinciilor unde un astfel de loc se numește cu un cuvânt provenind din vechea slavă *târg* < *trǫgŭ*;

tiugă s.f. „tigvă” < bg. *tikva*: *Șoarecele nu încapă în gaură și și-a legat și o **tiugă** de coadă* (26). Statutul de regionalism al elementului-cheie a fost confirmat, recent, de DGS, III, s.v. *tigvă*, prin numeroase atestări, pentru variantă, din Oltenia și Muntenia, pe baza atlaselor regionale, a Gl. Munt., a volumelor de texte dialectale.

Elemente sârbești:

ciorbă s.f. „fel de mâncare constând dintr-o zeamă acrită, preparată din legume sau carne”, cuvânt mediat de limbile bulgară: *čorbá* și sârbă: *čorba* (Suciu) < tc. *čorba* și conservat în proverbul: *Cine păzește sofrăua mânâncă **ciorbaua*** (32). Alături de *ciorbă*, limba română a adoptat o variantă larg răspândită, *ciorbă*, care s-a generalizat, pentru început, în aria sudică, mai apoi prin „promovare” în limba standard, la nivel general;

dodă s.f. var. pentru *dadă* „iubită” < srb. *dada*, < tc. *dada*, regionalism (DLR s.v. *dadă*¹ 2.) (202): *Merge **doda** pe cărare, / Patru mâini, patru picere / Patruzeci de unghișoare?* (gravidă). Cuvântul se întâlnește frecvent în creația populară din partea de sud a țării: „– *Aolică, **dodă** fa, / Au, tu mi-ai făcut ceva / De nu te mai poci uita!*” (TPP: 313); *Foicică foi de bob, / **Doda** mea de peste Olt, / Cu moșișoru d-un cot!*” (FOM, II: 513).

Elemente turcești:

chirigiu s.m. „cel care transportă oameni sau mărfuri, cu căruța, în schimbul unei plăți” < tc. *kiragy*, astăzi cuvânt învechit, pentru că îndeletnicirea a dispărut de mult, odinioară fiind deosebit de căutată, în cuprinsul Munteniei și al Moldovei.

Drept dovadă, în ținuturile respective, se aprecia(ză) avantajul de a practica îndeletnicirea menționată: *Chiria deșteaptă pe chirigiu și drumul pe călător* (32);

chiulaf s.n. „un fel de căciulă turcească mare (în jurul căreia se înfășura turbanul)” < *kūlâh*: *La așa cap, așa chiulaf* (13), zicătoare perpetuată prin substituția nucleului-lexical: *La așa cap, așa căciulă*. Împrumutul a dispărut odată cu dispariția obiectului și a realității istorice în cauză, după o anumită popularitate, reflectată în paremiologia populară. *A avea chiulac* se utiliza pentru a exprima admirația față de cineva, recunoscut pentru inteligența sa, pentru capul său (v. DA s.v. *chiulaf*);

sofra s.f. impus în sintagma *sofra turcească* „masă mică la care se mânca șezând pe divan, pe un scăunel sau pe rogojină” < tc. *sofra*, apare în proverbe „de epocă”: *Cine păzește sofraua* ... cu referire la avantajul celui aflat în slujba respectivă, privilegiat prin șansa de a fi permanent în proximitatea mâncărilor. Cuvântul a dispărut odată cu obiectul denumit;

peșingea adv. [în legătură cu modul de achitare a taxelor, a impozitelor, a plăților] „în numerar, bani lichizi, peșin” < *peșinci* „idem”, în expresia *peșingea pe ipingea* „bani (re)vârșați pe o ipingea întinsă pe pământ”; de aici: *Mai bine peșingea pe ipingea decât cu toptanul și banii la anul* (32).

Toponimele incluse în structura unor astfel de texte (Ungureanu 1982: 353) probează, prin ele însele, locul de emiteră a proverbelor. Din acest punct de vedere, *A înnemerit orbul Brăila* (6) nu mai necesită comentarii. Sorgintea locală a acestuia se verifică prin creația paralelă, dar cu o altă circumscriere teritorială: *A nimerit chiorul Suceava* (Zanne, P., II: 5049). Pentru *Minciună cât Colțea de mare* (22), prin definiție, pendinte de București, plasticitatea și expresivitatea formulării au fost percepute, de bucureșteni, în special, atâta timp cât a existat turnul în cauză, situat în partea centrală a capitalei. Eficiența zicalei, prezentă, justificat, în „Ciocoi vechi și noi” de N. Filimon, a început să pălească odată cu sacrificarea construcției în 1887, când edilii au decis modernizarea străzii. În planul limbii, demolarea a precipitat ieșirea din uz a formulei comparative, prin dispariția suportului real al acesteia, a elementului de referință.

Prezentarea lexemelor identificate în structura unor proverbe din culegerea „Românul glumeț”, demonstrează următoarele:

– pe de o parte, creațiile respective, proverbe și ghicitori constituie, implicit, modalități de conservare a unor lexeme cu circulație limitată în timp și în spațiu (*argea, estimp, chiulaf, peșingea* etc.), în construcții pietrificate;

– pe de altă parte, formațiile în discuție certifică crearea și răspândirea acestor producții într-o anumită regiune, în cazul de față, partea sudică a țării, cu regionalisme proprii, în ciuda posibilității de considerare, a graiurilor muntenești, ca „baza dialectală a limbii literare”.

Ele probează calitatea de elemente regionale a lexemelor-cheie prin:
 a. posibilitatea glosării acestora cu elemente lexicale specifice altor zone: *arcea* „război de țesut, stative, teară”; *codru* „dărăb, călcâi (de pâine)”, *cotoi* „motan”; *dodă* „lele, nană”; *estimp* „acum, în ziua de azi”; *foale* „burtă, pânțece”; *lac* „tău”; *morsica* „mușca”; *neam* „deloc, defel”; *noroi* „tină, im(ală), glod”; *obor* „târg”; *pisică* „mâță”; *puț* „fântână”; *terci* „cir”; b. posibilitatea confruntării cu proverbe – variante din alte arii: *Câinele nu fuge de codru, ci de ciomag*, variabila constând în regionalismul substituibil: *codru / colac: Câinele nu fuge de colac, ci de ciomag; cotoi / motan: Cotoiul, dacă îmbătrânește, șoareci mititei iubește*, față de varianta moldovenească *Motanului bătrân șoareci mititei îi place* (Zanne, P., I: 2759), *pepeni / bostănărie, harbuzărie* [= cultura de ...]: *Frica păzește pepenii* (57) prin raportare la *Frica păzește bostănăria (harbuzăria)*.

ABREVIERI

- AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.
- ALRR – Munt. și Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, I–II, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, 1996.
- Avram PE = Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, „Etimologica”, 4, București, [Editura] „Univers Enciclopedic”, 2000.
- Brâncuș, V. = Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983.
 Com. sat. = „Comoara satelor”. Revistă lunară de folclor. Blaj. Anul I, 1923 ș.u.
- Costinescu = Ion Costinescu, *Vocabular româno-frances*, București, 1870.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- Damé, T. = Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană*, București, 1898.
- Delavrancea O, II = B. Delavrancea, *Opere*, II. Ediție îngrijită de Emilia Șt. Milicescu. București, Editura pentru Literatură, 1963.
- DGS I–III = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, volumul I, Literele A–C, București, 2009; volumul II, Literele D–O, București, 2010; volumul III, Literele P–Z, București, Editura Academiei, 2011, coord. Maria Marin.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
- Dumistrăcel [2000] = Șt. Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*. Biografii – motivații. Ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European.
- FOM = *Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite. Vol. I s.n. [București], 1967.
- Gl. Munt. = *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, 1999.
- HEM = Bogdan Petriceicu-Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tom. I–III, București, 1877–1893; ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, 1972, 1974, 1976.
- ISE = Iulia Mărgărit, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*. „ETYMOLOGICA” 18, 2005.
- Laurian-Massim = A.T. Laurian și I.C. Massim, *Dicționarul limbei române*, I–II, București, 1871, 1876.
- Mărgărit 2003 = Iulia Mărgărit, *Construcții cu negație dublă în graiul românilor din Ungaria*, în SCL, LIV, nr. 1–2, p. 227–334.

- Mărgărit 2010 = I. Mărgărit, *Noi construcții cu negație dublă în graiurile muntenesti actuale în Studii de limbă română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, editori Gh. Chivu, Oana Uță-Bărbulescu, București, Editura Universității din București, p. 145–154.
- Mărgărit 2011 = I. Mărgărit, *O veche relație prefixală, a-/in- și reflexele ei în lexicul dialectal*, în *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de dialectologie* (Cluj-Napoca, 16–17 septembrie 2010), [Cluj] [Editura Argonaut Scriptor], p. 262–275.
- Mărgărit, *Români* = I. Mărgărit, *Români din afara României și limba lor*. Perspectivă dialectologică, București, 2011.
- NALR – Olt. = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967–1984.
- Prov. rom. = *De la lume adunate. Proverbe românești*. Chișinău [Editura Hyperion], 1992.
- Românul glumeț = *Românul glumeț*. Basme, legende, tradițiuni, orațiuni de Anul Nou, de nuntă. Căntece populare vechi, ghicitori, Povestea vorbii sau proverburii etc. Partea I: *Proverburii și ghicitori*, București, 1874.
- Rusu 1963 = Valeriu Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor* (pe baza ALR II₂, „Fonetică și dialectologie”, p. 83–107.
- Suciu = Emil Suciu, *Influența turcă în Contribuții la studiul limbii române literare, secolul al XVIII-lea (1688–1780)*. Coordonatori: Ion Gheție și Gheorghe Chivu, p. 153–190.
- TDM, I = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973.
- TDO = *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coșuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967.
- TPP = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*. Culegere de... București, Tipografia Modernă, 1885.
- Ungureanu 1982 = V. M. Ungureanu, *Toponime în expresii și proverbe*, în *Studii de onomastică*, III, volum îngrijit de Ioan Pătruț, Eugen Pavel, Augustin Pop, Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu, Cluj-Napoca [f.e.], 1982.
- Zanne, P. = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I–X, [București], 1895–1912.

LES TERMES DE MUNTÉNIE, CRITÈRE DE LOCALISATION DES PROVERBES

(Résumé)

Ce travail se propose de démontrer le fait que les éléments régionaux de Munténie qui font partie de la structure des proverbes représentent la zone de provenance. La qualité d'éléments emblématiques de ceux-ci est prouvée par rapport aux régionalismes des autres provinces (*arșea, război, stative, țară*). En même temps les dictons et les proverbes constituent le cadre de perpétuation des lexèmes qui ont restreint leur aire de circulation ou même sont disparus.

Cuvinte-cheie: regionalism, semantism, arhaism, lexem-cheie.

Mots-clés: régionalisme, sémantisme, archaïsme, lèxeme-clé.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 septembrie nr. 13*

Irina Paraschiv

OBSERVAȚII TIPOLOGICE PRIVIND VARIAȚIA STRUCTURII
SINTACTICE A VERBULUI ROMÂNESC.
MARCAREA NECANONICĂ A OBIECTULUI*

1. PRELIMINARII

Studiul de față face parte dintr-un proiect mai amplu asupra variației sintactice a verbului românesc, abordată din perspectivă diacronică și tipologică. Pornind de la observația că, în limba veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea), tiparele variante în care se angajau verbele erau mai bogate și mai bine reprezentate decât în limba actuală, în acest articol ne propunem să facem câteva observații asupra fenomenului de variație argumentală a verbului românesc din perspectivă comparativă.

În prezentul articol, ne vom opri asupra unui anumit tip de variație în care sunt angajate argumentele interne ale verbului – obiectul direct și obiectul indirect (tiparul *mă / îmi ajută; mă / îmi urmează*). Obiectivul articolului de față nu este ilustrarea variației în limba veche sau modernă, ci încadrarea acesteia într-un context mai larg, de comparație tipologică, perspectivă care poate aduce noi explicații sau direcții de analiză cu privire la existența fenomenului.

2. STRUCTURA SINTACTICĂ A VERBELOR. MARCAREA CONSTITUENȚILOR

Structura sintactică reprezintă configurația proiectată de unitățile cu sens lexical, explicitând relația dintre verb și diferenții constituenți angajați în exprimarea propozițională. Verbele se organizează în mai multe clase sintactico-semantice, care stau la baza generalizărilor privind fenomenul realizării argumentale (a se vedea o descriere bogată pentru engleză la Levin 1993). Prin aceste generalizări se stabilește legătura dintre semantica unităților și structurile / fenomenele sintactice la care participă acestea, precum și diferențele de comportament sintactic dintre unități apropiate semantic.

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Structura argumentală a verbelor (numărul de constituenți și rolurile semantice atribuite acestora) este strâns legată de trăsăturile lor lexico-semantice.

Verbele se angajează în mai multe tipuri de variații sintactice, în care, prin schimbările de valență, se produce rearanjarea argumentelor. În sens larg, putem distinge între (i) și (ii):

(i) variații care nu se asociază cu modificări de sens; diferențele apar doar la nivel formal (a se vedea exemple precum cele de la (1)–(4)):

- (1) *Încarcă mașina cu bagaje. / Încarcă bagajele în mașină.*
- (2) *Îmi urmează în meseria de doctor. / Mă urmează în meseria de doctor.*
- (3) *Mama îl strigă. / Mama strigă după el.*
- (4) *Zgomotele puternice sperie animalele. / Animalele se sperie de la zgomote puternice.*

(ii) variații sintactice care antrenează modificări de sens, deși angajează același număr de constituenți, a se vedea (5) (variația perfectiv – imperfectiv) sau (6) (variația parte – întreg).

- (5) *A pictat tabloul. / A pictat la tablou.*
- (6) *Mă doare la braț. / Mă doare brațul.*

Variația la care ne vom opri în articolul de față privește marcarea argumentului intern [+Uman] ca nominal în **acuzativ**, **respectiv** ca nominal în **dativ**¹, în cazul verbelor cu două argumente, așa cum se observă, pentru limba actuală, în cazul verbului *a ajuta* – a se compara (7a) cu (7b):

- (7) a. *Părererea ei mă_{AC} ajută (în tot ceea ce fac / la lămurirea unor neînțelegeri).*
vs.
b. *Părererea ei îmi_{DAT} ajută (în tot ce fac / la lămurirea unor neînțelegeri).*

Perechi variante precum cele de la (7) apar mult mai frecvent în limba veche (în perioada dintre secolul al XVI-lea și mijlocul secolului al XVIII-lea) în cazul

¹ Eliminăm din această discuție variația pe care o observăm în cazul verbului *a ierta*, care apare menționat în unele lucrări citate în inventarul verbelor care se angajează în alternanța dativ–acuzativ. Considerăm că oscilația pe care o înregistrează acest verb, ilustrată mai jos, este de altă natură și va fi analizată într-o contribuție ulterioară. Pentru structura cu acuzativul (*i*₁), constituentul prepozițional poate fi suprimat fără a afecta gramaticalitatea enunțului, prin urmare statutul său este de adjunct (iar structura este binară), în timp ce, pentru structura reorganizată, cu dativ posesiv (*i*₃), constituentul OD este obligatoriu, deci avem a face cu o structură „ternară”.

- (i) *i*₁. *L-am iertat pe Ion (pentru întârzierile din ultima vreme).*
*i*₂. *L-am iertat pe Ion.* vs.
*i*₃. *I-am iertat lui Ion*_{CPos} [toate întârzierile din ultima vreme]_{OD}.
*i*₄. **I-am iertat lui Ion.*

unui număr destul de restrâns de verbe (*infra*, 2.2) și nu sunt asociate cu diferențe de sens. Particularitatea, în cazul verbelor în discuție, este înlocuirea în mare măsură a dativului prin acuzativ în limba modernă.

În cele ce urmează, ne interesează ce particularități au verbele care se angajează în această alternanță, dacă există o explicație mai generală pentru abandonarea construcției cu dativul și păstrarea celei cu acuzativul în limba actuală și care este efectul acestei schimbări de valență.

2.1. VALORI SEMANTICE ASOCIATE CAZURILOR ACUZATIV ȘI DATIV

Variația pe care am semnalat-o anterior în realizarea argumentului uman trebuie pusă în legătură cu tipurile de relații semantice pe care le exprimă în română cele două cazuri, acuzativul și dativul.

Acuzativul-obiect direct codează mai multe valori semantice, dar în centrul acestora se plasează participantul „pasiv” la acțiune (8a), codat ca Pacient, sau entitatea care suferă o schimbare de localizare (8b), care primește rolul Temă; în construcții cu verbe de senzație / percepție fizică și, mai rar, cu verbe cognitive, acuzativul codează Experimentatorul (8c); obiectul direct poate acoperi și alte roluri tematice, neprototipice, ca Instrumentul (8d) sau, cu verbele de mișcare, Parcursul (8e).

- (8) a. *Andrei a spart **geamul**.*
 b. *Îl trece strada de fiecare dată când îi cere.*
 c. *Mă doare capul. / Mă interesează problema.*
 d. *Folosește **creioane** la desenat.*
 e. *Parcurge **drumul** cu ușurință.*

În centrul funcțiilor **dativului** este cea de Țintă / Destinatar a(l) unei activități sau a(l) unei emoții (Blake 2004: 144). În română, dativului îi sunt asociate, în structura de adâncime, mai multe roluri semantice: în structuri cu trei argumente și, cel mai frecvent, Primitiv / Destinatar / Țintă (9a), dar și Beneficiar (9b), Sursă (9c); în structuri cu două argumente, Experimentator, în special cu verbele psihologice (9d), rar, Posesor (9e) sau Temă (9f), în structuri simetrice (vezi și GR 2013: 151, GBLR: 455).

- (9) a. *I-a oferit un buchet de trandafiri **actriței**.*
 b. *Le-am pregătit mâncarea **copiilor**.*
 c. *I-am cerut sfaturi **mamei**.*
 d. *Îmi pare rău pentru cele întâmplare.*
 e. *Casa aparține **părinților mei**.*
 f. *Ana îi seamănă **mamei**.*

2.2. CONTEXTE DE VARIAȚIE DATIV – ACUZATIV ÎN TEXTELE
DIN SECOLELE AL XVI-LEA – AL XVIII-LEA

Variația care ne interesează privește codarea argumentului intern [+Uman] / [+ Animat] ca dativ sau acuzativ în cazul verbelor bivalente, ca în exemplul (10), extras dintr-un text din secolul al XVII-lea:

- (10) a. *și împlêț pământul și-l domniț de-l stăpâniț* (DPar.1683: II.6^v)
b. *Să stăpânească peștilor mării și pasărilor* (DPar.1683: II.6^v)

Variația de acest tip este menționată la Densusianu (1961 [1938] II: 252–253), Rosetti (1968: 566–567), Rosetti, Cazacu, Onu (1971 [1959]: 70), Dindelegan (1968), cu referire la verbele *a apăra* („a împiedica; a interzice”), *a conteni*, *a crede*, *a judeca*, *a opri*, *a vence* / *a învence* etc². Recent, problema este reluată la Frâncu (2009: 353), Stan (2013: 184–187) și Dindelegan (2015, ms.), într-un studiu mai general asupra variației sintactice în limba veche, care include un inventar extins de verbe care participă la diferite tipuri de variații sintactice. Explicația generală privind regimul de dativ al verbelor menționate (și, ulterior, fixarea la regimul de acuzativ) are în vedere faptul că regimul de dativ, nepăstrat decât în mică măsură în limba actuală, imită regimul din limba textului original, slavona.

Consultarea unui corpus de limba română veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea) relevă că doar anumite verbe se angajează recurent în această alternanță dativ – acuzativ, uneori chiar în același text. Contextele de mai jos ilustrează variația menționată (pentru o listă mai cuprinzătoare și pentru ponderea tiparelor cu acuzativul în detrimentul celor cu dativul, a se vedea Pană Dindelegan 2014, Pană Dindelegan (2015, ms.)). Verbele care apar în astfel de tipare variante denotă, în sens larg, contexte de „interacțiune” între doi constituenți cu trăsătura [+Uman].

(11) **a ajuta**

- (a) + dativ: *Și cum nu ajutară lu Darie, așa nu vor ajuta nice ție* (A.1620: 26^v)
(b) + acuzativ: *Împărate, am o fată să o mărit, ajută-mă cu zestre* (A.1620: 62^v)

(12) **a apăra**

- (a) + dativ: *Aceasta amu zise Domnul, nu apăra lui a merge după elu* (CC².1581: 251)
(b) + acuzativ: *Nu-l văm putea pre el așa să-l vedem, de nu văm sări de ceia ce ne apăra pre noi cătră el* (CC².1581: 454)

² În lucrările citate, inventarul verbelor care se construiau cu dativul în limba veche este mai larg, cuprinzând și verbe reflexive (*a se asemăna* / *a se bucura* / *a se ruga* / *a se tocmi* + dativ), care, în limba modernă, se fixează la regimul prepozițional. Variația dativ – grup prepozițional nu face obiectul prezentului articol.

(13) **a auzi**

- (a) + dativ: *că va fi când m-eș chema-mă, iară eu nu voi audzi voă* (DPar.1683: II.5^v)
 (b) + acuzativ: *Glasul graiurilor voi-l audziiș și chip n-aș vădzuș* (DPar.1683: III.71^v)

(14) **a asculta:**

- (a) + dativ: *acelora (...) să nu asculte* (CIst.1700–50: 46^r)
 (b) + acuzativ: *cădea-se se ascultași menre* (CV.1563–83: 44^v)

(15) **a batjocuri / a bățjocuri**

- (a) + dativ: *pentru ca să povestiși în urechile fiilor voștri și ale feciorilor fiilor voștri câte am batjocorit eghipteanilor* (BB.1688: 46)
 (b) + acuzativ: *Și judeca-voru elu spre moarte, și da-voru elu pagâniloru; și bățjocuri-voru elu* (CC².1581: 88)

(16) **a crede**

- (a) + dativ: *împreună lăcui-voiu cu voi, așa dosădindu-mi și necrezându-mi?* (CC².1581: 274)
 (b) + acuzativ: *Creade-ți-mă, frașilor, că nu iaste puținșă să să spuie cu cuvântul* (MC.1620: 32^v)

(17) **a împiedica**

- (a) + dativ: *Învie, Doamne, întreci-i, împiiadecă lor* (CP¹.1577: 23^v)
 (b) + acuzativ: *Împiedicat-ai toși ce se sculară spre mine subt mine* (CP¹.1577: 28^v)

(18) **a (în)vence / a învinge**

- (a) + dativ: *să-mi putea să-mi învince* (DPV.1673: 133)
 (b) + acuzativ: *și pre vrăjmașul nostru, pre dracul, nimea n-au putut învinge* (CC¹.1567: 226^v)

(19) **a judeca / a giudeca**

- (a) + dativ: *Să mărturisim că acela iaste merit de Dumnezeu a judeca morșilor și viilor* (CPr.1566: 49)
 (b) + acuzativ: *când va giudeca toată lumea și va da fieșcăruia după lucrul său* (ȘT.1644: 87)

(20) **a lua aminte „a asculta”**

- (a) + dativ: *Dumnădzău Dumnădzăul meu ia-mi aminte* (DPar.1683: II.12^v)
 (b) + acuzativ: *Luaș aminte leage lui Dumnădzău* (DPar.1683: II.1^v)

(21) **a milui:**

- (a) + dativ: *Nu ți se cade și ție a milui megiiășului tău* (CC².1581: 281)
 (b) + acuzativ: *că și pre păcătosul miluit-ai și pre dreptu-l ieșiș și-l îmblânziș* (Ev.1642:183)

(22) **a opri** „a împiedica”

- (a) + dativ: *ce mai vârtosu să opriți loru* (CC².1581: 128)
 (b) + acuzativ: *ce mai vârtosu mai mulți avea de-lu opriia* (CC².1581: 413)

(23) **a pizm(u)i**

- + dativ: *nu iubi a pizmi omului în zădar* (DPar.1683: II.12^v)
 + acuzativ: *pre deaproapele său îl pizmuiăște* (CPV.~1705: 62^v)

(24) **a sluji**

- (a) + dativ: *ca cu bună-ogoadă să slujimu lui Dumnezeu* (CC².1581: 550)
 (b) +acuzativ: *El cu mine au slujit evanghelia* (CPr.1566: 444)

(25) **a supăra**

- (a) + dativ: *nice l-au mâhnit, nice le-au supărat lor* (DPar.1683: III.64^v)
 (b) + acuzativ: *Că eu sânt gata a treia oara la voi să vii și eu nu vă voi supăra* (CPr.1566: 383)

(26) **a ponoslui** „a defăima; a ocări”

- (a) + dativ: *Ocara năroadelor întru nemică nu o băga în samă, cându-î ponosluiia lui arhieriei* (Ev.1642: 398)
 (b) + acuzativ: *Vor propovedui cuvântul lui, ponosluindu-i și gonindu-i și reale auzindu* (CC².1581: 475)

3. INTERPRETAREA CONSTRUCȚIILOR CU ARGUMENT UMAN ÎN DATIV. PRECIZĂRI COMPARATIVE

Particularitatea anumitor verbe bivalente de a prezenta variație diacronică între construcția cu dativul și configurația cu acuzativul sau de a-și marca obiectul prin dativ a fost observată și pentru alte limbi: franceză (Goyens 2000, Schøsler 2008 și bibliografia, Troberg 2008), germană, maghiară (Blume 1998) etc. Referirile la această variație privesc, în bibliografie, așa-numitele verbe dinamice „de in-te-rac-ți-u-ne” (Blume 1998, Schøsler 2008: 425).

Troberg (2008: 1) enumeră verbele din (27), care aveau, în franceza medievală și preclasică, regim variant dativ (28a), (29a) / acuzativ (28b), (29b), pentru codarea argumentului uman și care, în cea mai mare măsură, s-au fixat în limba modernă la tiparul cu acuzativ.

- (27) *aider* „a ajuta”, *applaudir* „a aplauda”, *assister* „a asista, a sprijini”, *commander* „a stăpâni, a comanda”, *congratuler* „a felicita”, *contrarier* „a contraria”, *contredire* „a contrazice”, *dominer* „a domina”, *empêcher* „a împiedica”, *ennuyer* „a supăra”, *épargner* „a economisi”, *étudier* „a învăța”, *favoriser* „a favoriza”, *insulter* „a insulta”, *offenser* „a ofensa”, *persuader* „a convinge”, *prier* „a ruga”, *secourir* „a sprijini, a ajuta”, *servir* „a servi; a sluji”, *supplier* „a implora”.
- (28) a. *les Romains ne leur_{DAT} aideroient point en leurs affaires* (~ finalul sec. XV, *apud* Troberg 2008:3, franceza veche)
 „Romanii nu le-au ajutat deloc în afacerile lor”
 b. *Mon fils a aidé Jean_{AC}/ l'a aidé dans ses travaux* (*apud* Troberg 2008: 4, franceza modernă)
 „Băiatul meu l-a ajutat pe Jean la treburile sale”
- (29) a. *Il croyoit que l'archiduc étoit de ses amis et qu'il ne lui_{DAT} empêcheroit pas* (sec. XVII, *apud* Troberg 2008: 69, franceza veche)
 „Credea că arhiducele se număra printre prietenii lui și că nu-l va împiedica”
 b. *Ça ne l_{AC}'empêche pas de dormir* (*apud* Troberg 2008: 70, franceza modernă)
 „Asta nu-l împiedică să doarmă”

Observații asupra schimbărilor de valență în cazul verbelor biargumentale găsim și la Schøsler (2008: 411–433), care își propune să observe dacă există o legătură între construcția unor astfel de verbe din franceza modernă și configurațiile verbelor corespunzătoare din latină. Comparând grilele argumentale pentru anumite unități, autoarea susține că nu se poate vorbi despre „un transfer” al configurațiilor din latina clasică în franceză. De altfel, Schøsler (2008: 425–426) constată o diversificare a tiparelor de construcție dinspre latină spre franceză și specializarea anumitor configurații pentru a denota anumite relații cognitive (ca, de exemplu, verbele trivalente cu obiect indirect, care desemnează ideea de „transfer” între doi constituenți cu referent uman, sau verbele bivalente în structuri cu dativul, cvasispecializate pentru a denota stări psihologice).

3.1. PROPRIETĂȚI INTERNE ALE VERBELOR BIVALENTE CU ARGUMENT [+Uman] MARCAT CA DATIV

Fenomenului marcării obiectului verbelor bivalente prin dativ, în loc de acuzativ, i s-a atribuit, tipologic, o natură necanonică, în strânsă legătură cu proprietățile interne ale predicatului care marchează cazual argumentele.

Într-o analiză tipologică asupra marcării constituenților subiect și obiect în structuri biargumentale, Haspelmath (2001: 56) identifică trei tipuri de condiții în urma cărora se produc devieri de la marcarea canonică (prin nominativ și acuzativ)

a acestor constituenți în limbile europene: (i) condiții dependente de referențialitate (ca, de exemplu, marcarea diferențiată a obiectului direct pe baza ierarhiei definiției); (ii) condiții care privesc organizarea propozițională (rolul aspectualității în marcarea obiectului în finlandeză, ca acuzativ vs. partitiv); (iii) condiții care afectează predicția (gradul de tranzitivitate a predicției din enunț). Marcarea obiectului prin dativ sau printr-un caz oblic (dacă acesta se îndepărtează de la trăsăturile Pacientului) în contextul verbelor cu două argumente este unul dintre cazurile de marcarea non-prototipică, subsumat lui (iii).

Blume (1998: 255 ș.u.) și Haspelmath (2001: 59)³ semnalează existența acestui fenomen în legătură cu clasa verbelor de „interacțiune”, corelându-l cu trăsătura tranzitivității slabe a predicției (în accepție semantică)⁴. În strânsă legătură cu tranzitivitatea verbelor, Levin (1999: 225) distinge între:

- **tranzitivele canonice** (engl. *core transitives*), care au ca prototip verbele *cut* „a tăia”, *destroy* „a distruge”, *kill* „a omorî”, *break* „a sparge”, *open* „a deschide” etc., cu structura internă din (30); structura tranzitivelor canonice presupune ca evenimentul exprimat să poată fi descompus în mai multe subevenimente, care au ca efect final starea modificată a constituentului obiect (Y) prin acțiunea inițiată conștient de subiect (X):

(30) [[X acționează <manieră>] cauzează [devenire [Y <stare modificată>]]]

- **tranzitivele necanonice** (engl. *non-core transitives*), care își legitimează argumentul intern / complementul nu structural, ci lexical. Conform analizei lui Levin (1999), sunt tranzitive necanonice verbe ca *avoid* „a evita”, *meet* „a întâlni”, *praise* „a lăuda”, *touch* „a atinge”, *visit* „a vizita” etc., al căror argument intern este greu de asociat cu un anumit rol tematic și, cu atât mai puțin, cu Pacientul. Aceste verbe se îndepărtează într-o măsură mai mare sau mai mică de sistematizarea din (30).

Verbele din română înregistrate sub 2 sunt, de fapt, verbe tranzitive necanonice; acțiunea pe care o exprimă nu se răstrânge / nu afectează direct participantul secundar la acțiune; această trăsătură, a tranzitivității slabe, poate explica, într-o anumită măsură, selecția dativului.

³ Pornind de la analiza lui Blume (1998), Haspelmath (2001: 59) discută situația câtorva astfel de verbe din germană, poloneză și maghiară (*a răspunde*, *a face cu mâna cuiva*, *a mulțumi*, *a amenința*, *a asculta (de cineva)*, *a servi*, *a ajuta*), care, în aceste limbi, își marchează obiectul prin dativ.

⁴ Pentru accepția (sintactică a) tranzitivității în bibliografia românească, vezi și GALR 2008, I: 344–348. Tranzitivitatea este definită ca o trăsătură scalară, cu trei „trepte”: tranzitivitatea forte – prima treaptă de tranzitivitate slabă – a doua treaptă de tranzitivitate slabă. Testele tranzitivității sunt: (a) posibilitatea construcției cu un obiect direct, realizabil prin clitic de acuzativ; (b) posibilitatea dublării OD prin clitic; (c) posibilitatea de a participa la transformarea de pasivizare. În funcție de ce teste trec, verbele se organizează în mai multe subclase de tranzitivitate (sunt tranzitive forte verbe ca *a citi*, *a restitui* etc., care îndeplinesc toate cele 3 criterii, iar printre tranzitivele slabe se numără verbele de posesie, de senzație fizică / stare psihică etc., care nu acceptă pasivizarea).

3.2. ELIMINAREA DATIVULUI. O OBSERVAȚIE PROVIZORIE

Dintre verbele menționate mai sus, la (7) și la (11)–(26), numai *a ajuta* și, într-o măsură mai mică, *a sluji*, păstrează, în limba actuală, ambele tipare de construcție. Alte verbe au fost eliminate din limba standard (*a pizmui*, *a ponoslui*), dar sinonimele lor (*a invidia*, *a dușmăni*; *a ocări*, *a ponegri*) păstrează în limba actuală doar grila cu acuzativul⁵.

Astfel, se poate afirma că româna și-a consolidat **poziția canonică** de marcare a argumentului intern, reducând numărul verbelor bivalente cu argument uman în dativ (*a ajuta*, *a mulțumi*, *a răspunde*, *a zâmbi* etc.) la cele care presupun, într-o oarecare măsură, existența unei Ținte concrete sau abstracte.

Variațiile menținute în limba modernă, de tipul celei din (31), cu verbele *a ajuta*, *a sluji*, *a urma*, s-ar putea explica, într-o anumită măsură, prin natura **sub-specificată** a argumentului intern al acestor verbe (în sensul neexprimării unui anumit rol semantic univoc): obiectul poate fi interpretat ca Țintă a acțiunii (corespunzător semnificațiilor dativului), dar și ca Pacient „afectat” de acțiunea Agentului (corespunzător semnificațiilor acuzativului).

(31) *Ana îmi / mă ajută la teme.*

Reducerea semnificativă a tiparelor cu dativul din configurațiile de tipul celor discutate mai sus, în corelație cu menținerea și consolidarea în structurile în care se redau stări psihice sau senzații fizice (cu predicate de senzație fizică și verbe psihologice), permite formularea unei observații mai generale conform căreia, în structuri biargumentale, dativul, pe de o parte, și-a redus funcțiile, iar, pe de altă parte, s-a specializat pentru a coda Experimentatorul (în configurații de tipul *îmi pasă de tine*, cu Experimentator + Temă).

4. CONCLUZII

Limba română veche prezintă un anumit tip de variație sintactică pierdută / eliminată aproape total din limba actuală, în favoarea (extinderii) acuzativului – variația în realizarea obiectului intern a verbelor bivalente ca dativ (obiect indirect), respectiv acuzativ (obiect direct). Comparația tipologică arată că variația de acest tip este întâlnită și în alte limbi, în special la verbele tranzitive (necanonice) „de interacțiune” (engl. *help and hindering verbs*).

⁵ Interesantă este situația verbului *a minți*, care apărea în limba veche în tipare variante cu dativul și acuzativul, iar, la mijlocul secolului al XX-lea, în limba populară, chiar și în structuri ditranzitive cu obiect indirect și obiect direct (*să vă mință nenea Ionuț o poveste*, Bota, în DLR), fixându-se în româna modernă la tiparul cu acuzativul (*a minți pe cineva*), spre deosebire de corespondentul din celelalte limbi romanice (unde are regim de dativ).

Pornind de la o observație făcută de Levin (1999), constatăm că aceste verbe nu se comportă ca tranzitivele prototipice (nu exprimă o schimbare de stare care afectează participanții la acțiune), iar argumentul lor intern are un comportament necanonic, trăsătură care explică instabilitatea realizării formale a poziției.

Româna elimină această variație aproape complet (o păstrează, cu diferențe de frecvență, doar la verbele *a ajuta / a sluji / a servi*), așadar consolidează modalitatea canonică de marcare (prin acuzativ) a argumentului intern al verbelor bivalente.

CORPUS

- CC².1581 = Coresi, *Evangelhie cu învățătură* (Brașov). Ed. S. Pușcariu, Al. Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, vol. I, *Textul*, București, Socec, 1914.
- CIst.1700–50 = Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, ed.: *Istoria Țării Românești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ed. O. Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006.
- CPr.1566 = Coresi, *Apostol*. Ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI, IV, Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, București, 1930.
- CP¹.1577 = Coresi, *Psaltire slavo-română*. Ed.: Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, ed. S. Toma, București, Editura Academiei RSR, 1976, p. 35–662.
- CPV.~1705 = Theodor Corbea, *Psaltirea în versuri*, ed. A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 143–449.
- CV.1563–83 = *Codicele Voronețean*. Ed. M. Costinescu, București, Editura Academiei Române, 1981, p. 229–400.
- DPar.1683 = Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683, ed. M. Ungureanu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012, p. 95–356.
- DPV.1673 = Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ed. Dosoftei, *Opere*, 1, Versuri, ed. N. A. Ursu, Jassy, Mitropolia Moldovei și a Sucevei, 1974, 3–1065. (Ukraine, Uniev).
- Ev.1642 = *Evangelhie învățătoare* (Govora, 1642), ed. A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 153–480.
- MC.1620 = M. Moxa, *Cronograf*. Ed.: Mihail Moxa, *Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, București, Minerva, 1989, p. 95–223.
- ȘT.1644 = *Șapte taine a besearecii, Iași, 1644*, ed. I. Mazilu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 173–259.

BIBLIOGRAFIE

- Blake 2001 = Barry J. Blake, *Case*, second edition, Cambridge, Cambridge University Press.
- Blume 1998 = Kerstin Blume, „A contrastive analysis of interaction verbs with dative complements”, *Linguistics*, 36, 2, p. 253–280.
- Densusianu 1961 [1938] = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Științifică.
- Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
- GALR 2008 = V. Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.

- GBLR 2010 =Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Gramatica de bază a limbii române*, București, Univers Enciclopedic Gold.
- GR 2013 =Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Goyens 2001 =M. Goyens, „L’origine des verbes français a construction dative”, în Lene Schøsler (ed.), *La valence : perspectives romanes et diachroniques*, Stuttgart, Steiner, p. 43–58.
- Haspelmath, 2001 =Martin Haspelmath, „The non-canonical marking of core arguments in European languages”, în Aikhenvald, A. R. M. W. Dixon, Masayuki Onishi (ed.), 2001, *Non-canonical marking of subjects and objects*, John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- Levin 1999 =Beth Levin, „Objecthood: An event structure perspective”, în *Chicago Linguistic Society 35, Part 1: Papers from the Main Session*, p. 223–247.
- Malchukov, Spencer 2009 =Andrej Malchukov, Andrew Spencer (ed.), 2009, *The Oxford Handbook of case*, New York, Oxford University Press.
- Næss 2009 =Åshild Næss, „Varieties of dative”, în Andrej Malchukov, Andrew Spencer (ed.), *The Oxford Handbook of case*, New York, Oxford University Press.
- Pană Dindelegan 1968 =Gabriela Pană Dindelegan, „Regimul sintactic al verbelor în limba română veche”, *Studii și cercetări lingvistice*, 19, 3, p. 265–296.
- Pană Dindelegan 2014 =Gabriela Pană Dindelegan, „Variație în construcția verbului în româna veche”, în Zafiu, Rodica, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română: Sincronie și diacronie în studiul limbii române. Actele celui de al 13-lea Colocviu internațional al Departamentului de Lingvistică (București, 13–14 decembrie 2013)*, Vol. I, *Gramatică. Fonetică și fonologie. Istoria limbii române, filologie*, București, Editura Universității din București, 2014, p. 155–175.
- Pană Dindelegan 2015 =Gabriela Pană Dindelegan, „The syntactic frame of verbs and syntactic variations”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press (sub tipar).
- Rosetti 1968 =Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura pentru Literatură.
- Rosetti, Cazacu, Onu 1971 =Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, ed. a II-a, București, Minerva.
- Schøsler, Lene, 2008 =Lene Schøsler, „Argument marking from Latin to Modern Romance Languages. An illustration of *combined grammaticalisation processes*”, în Thórhallur Eythórsson (ed.), *Grammatical change and linguistic theory. The Rosendal Papers*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, p. 411–439.
- Stan 2013 =Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității.
- Troberg 2008 =Michelle Ann Troberg, *Dynamic Two-Place Indirect Verbs in French. A Synchronic and Diachronic Study in Variation and Change of Valence*, teză de doctorat, University of Toronto (document disponibil electronic, consultat la 15 februarie la URL: <https://www.google.ro/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Michelle+Ann+Troberg>).

TYPOLOGICAL NOTES ON THE VARIATION
OF THE SYNTACTIC STRUCTURE OF THE ROMANIAN VERB.
THE NON-CANONICAL MARKING OF THE OBJECT

(Abstract)

In the present paper, we discuss the dative–accusative alternation in the realization of the object constituent with two-place verbs. In order to explain the phenomenon, we place it in a broader context, i.e., we use comparative data from other Romance languages. As indicated in the bibliography, the aforementioned variation is encountered with a limited class of two-place verbs, called “interaction verbs”. The specific feature of these verbs is their low semantic transitivity, which means that they do not fit in the canonical frame of two-place verbs involving an Agent and a Patient. Their object constituent can express either the Goal (in which case the object is marked with the dative case) or is semantically underspecified, alternatively encoding the Goal and the Patient (in which case the object may be marked with the dative and the accusative case, as with the verb *ajuta* ‘help’).

Cuvinte-cheie: româna veche, obiect, dativ, acuzativ, marcare cazuală.

Keywords: old Romanian, object, dative, accusative, case marking.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
irina_nicula@yahoo.com*

Alina-Mihaela Bursuc

GINERE ȘI NORĂ – PROFIL LEXICOGRAFIC

INTRODUCERE

Prin căsătorie, bărbatul și femeia primesc o nouă identitate în cadrul micro-grupului social (Ciubotaru 1997: 54) constituit din familia celuilalt. Lexemele *ginere* și *noră*, alături de *cumnat*, *cumnată*, *unchi*, *mătușă*, organizează relațiile cu părinții, frații, respectiv nepoții celuilalt soț. Termenii polari ai cuplului lexical *ginere* – *noră* se află în opoziție pe dimensiunea ‘sex’ și se disting la nivelul radicalului (cf. *frate* – *soră*). Articolul își propune să reconstituie și să completeze profilul lexicografic al celor două lexeme, pe trei paliere: definiția lexicografică, prima atestare în limba română și etimonul. În acest demers, dicționarul tezaur al limbii române are statut de reper, fiind rând pe rând efectuate comparații cu opțiunile din alte dicționare academice sau de același rang. De asemenea, se face apel la surse nevalorificate în respectivele dicționare din motive obiective, precum și la alte metode etimologice.

1. DEFINIȚII LEXICOGRAFICE

Ultimul secol de lexicografie românească se identifică în mare măsură cu parcursul editorial al dicționarului tezaur, realizat sub auspiciile Academiei Române, în celebrele serii, fragmentate alfabetic: *Dicționarul Academiei*, publicat între 1913–1949, respectiv *Dicționarul limbii române. Serie nouă*, publicat între 1965–2010. Concomitent cu apariția DA/DLR, din dorința facilitării accesului publicului larg la informația lexicografică, sunt elaborate dicționare academice în formule concentrate: *Dicționarul limbii române literare contemporane*, în patru volume (1955–1958), *Dicționarul explicativ al limbii române*, în două ediții principale (1975, 1998), sau *Micul dicționar academic* în patru volume (2001–2003). În paralel, inițiativa din 1896 a întemeietorului semanticii românești, L. Șăineanu, concretizată în *Dicționar universal al limbei române*, se bucură de o continuă apreciere, este îmbunătățit și reeditat de inițiatorul însuși (v. a 6-a ediție din 1929) și ulterior de un grup de cercetători care realizează *Noul dicționar universal al*

limbii române. Cele șase dicționare sunt reprezentative pentru definiția în gen proxim și diferențe specifice (logică în termenii lui Aristotel, hiperonimică sau prin incluziune, cf. Lehman 2005: 18) practică în analiza mai ales a substantivelor. Pe baza unui corpus alcătuit din: Șăineanu, D. U., DEX², NDU și din volumele în care sunt lucrate intrările cu inițialele *G, N*: DA (1934)/DLR (1971)¹, DL (vol. II, III – 1956–1957), MDA (vol. II, III – 2002–2003), sunt comparate definițiile lemelor *ginere* și *noră*. Date fiind autoritatea recunoscută în tradiția lexicografică românească a celor șase dicționare, caracterul explicativ prin excelență, distincția la nivelul radicalului, de unde dispunerea la poli opuși alfabetic a corelativelor *ginere* și *noră*, este posibil ca analiza comparativă a definițiilor celor două leme să dezvăluie modele similare de definire.

Aparent similare, definițiile sensului principal al lexemului *ginere* prezintă diferențe în selectarea genului proxim și în formalizarea diferențelor specifice. Prima definiție: „Bărbatul fiicei, în raport cu părinții ei” (Șăineanu, D. U.), conține genul proxim *bărbatul* „soț”, o intruziune a limbajului familiar în metalimbajul lexicografic, și diferența specifică *fiicei* în perifriza genitivală, suficientă semantic: *bărbatul fiicei*. Este punctată în continuare relația de înrudire, marcată prin structura *în raport cu* și raportarea propriu-zisă la *părinții*, cu reluarea anaforică a determinantului *fiicei* prin pronumele personal *ei*. O discuție aparte necesită definiția din dicționarul academic: „(În opoziție cu socru-soacră și în corelație cu noră) După cununie feciorul cununat devine pentru socrii săi ginere” (DA), datorită complexității: definiție de tip enciclopedic, accentuat referențială (v. *devine*, reperul temporal *după cununie*), pe alocuri hiperspecifică, cu genul proxim *fecior*, preluat din câmpul arhaic al vârstelor (și care subliniază vârsta considerată potrivită pentru însurătoare în cazul unui tânăr), dar din această cauză limitat temporal. Definiția este precedată de un adevărat aparat semic, constând în indicații parantetice de factură structurală privitoare la opoziții și corelații. Analiza se dovedește originală prin genul îndepărtat (cf. Lehman 2005: 19) care marchează convențional un moment inițial de dobândire a unei identități, dar și prin diferența specifică *cununat* sau raportarea realizată prin neutralizatorul plural *socri* (opoziție dublată parantetic). În DL, lucrare tributară dicționarului academic, nu este valorificată definiția anterioară, ci este preluată și revizuită definiția mai veche: „Soțul fiicei în raport cu părinții ei” (DL), în care s-a preferat norma limbii: *soț*, față de *bărbat* „soț” (Șăineanu, D. U.). Începând cu definiția: „Soțul unei femei, considerat în raport cu părinții acesteia” (DEX²), se produc și alte modificări: se renunță la perifriza comună *soțul fiicei* pentru ca analiza să evidențieze rolul raportării. Determinantul *unei femei*, atașat aceluiași gen proxim *soțul*, face necesară selecția

¹ O analiză sumară a definițiilor numelor de rudenie din DA/DLR face obiectul comunicării *Les noms de parenté dans le Dictionnaire de la langue roumaine*, prezentată la Conferința internațională „Le lexique entre identités culturelles et genres textuels” (Univeristà degli Studi di Verona, Italia, 11–13 noiembrie 2010).

din mai multe raportări posibile (părinți, frați, nepoți) și reluarea anaforică de data aceasta prin pronumele demonstrativ *acesteia*. Sub presiunea unei definiții complexe, moștenită din DA, se optează pentru soluția cea mai simplă: glosarea prin sinonimul *soț* (MDA), în acest caz o definiție hipospecifică. În sfârșit, definiția: „Soț considerat în raport cu părinții soției” (NDU), sintetizează datele anterioare: gen proxim *soț*, expresia relației *în raport cu*, raportarea la *părinții*, cu specificarea, marcată de principiul circularității, a determinantului *soției*. Cu toate acestea, în ultima definiție este respectată cerința lexicografică de a trata atât lema, cât și genul proxim la același nivel de determinare: nearticulat. În toate definițiile analizate (excepție sinonimul din MDA), principiul economiei spațiului redacțional funcționează foarte bine, raportarea făcându-se prin intermediul pluralului neutralizator *părinți* (sau *socri* în definiția din DA). Spre deosebire de rom. *părinți*, echivalentul fr. *parents* este polisemantic chiar în câmpul numelor de rudenie: „părinți”, „rude”, ambiguitate semantică evitată prin raportarea copulativă, mai puțin economică, fr. *par rapport à la mère et au père*: „Mari de la fille, par rapport à la mère et au père de celle-ci” (TLFi, s.v. *gendre*).

Definițiile lemei *noră* din dicționarele selectate sunt similare, cu relativ același gen proxim *soție* (fie articulat, fie nearticulat), cu expresia specifică comună (*considerată*) *în raport cu*, devenită marcă de conținut lexicografic, și cu raportarea la *părinții* (*soțului*). Definiția din Șăineanu, D. U. este constituită din perifraza suficientă semantic *soția fiului*, remarcându-se absența justificată a raportării. În definiția: „Soția considerată în raport cu părinții soțului” (DL), genul proxim este redat absolut prin *soția*, urmat apoi de expresia relației, raportarea propriu-zisă cu marcarea circularității *soție – soț*. Definiția din DLR, preluată în MDA (cf. *ginere*): „Soție considerată în raport cu părinții soțului ei” (DLR, MDA), reprezintă o prelucrare a definiției din DL, în care se respectă principiul aceluiași grad de determinare: genul proxim *soție* (nearticulat), expresia specifică, raportarea la *părinți*, determinantul *soțului*, caracterizat de aceeași circularitate, și precizarea pronominală *ei*. Se remarcă apoi o tentativă de combinare a definițiilor academice anterioare, în care este introdus un element suplimentar, ideea că soția este a *cuiiva*: „Soția cuiva considerată în raport cu părinții soțului ei” (DEX²). În semn de continuitate, perifraza din Șăineanu, D. U. este preluată în NDU și în manieră hiperspecifică se adaugă elementele raportării și reluarea anaforică *acesteia*: „Soția fiului considerată în raport cu părinții acestuia” (NDU). Comparativ, în dicționarul francez considerat, indicația referitoare la părinți se face în aceeași manieră dezvoltată, însă ca indicație parantetică: fr. „(Par rapport au père ou à la mère) La femme du fils” (TLFi, s.v. *bru*) sau „(Relativement au père et à la mère) L'épouse d'un fils” (TLFi, s.v. *belle-fille*).

Comparativ, în dicționarul tezaur lexemele sunt tratate în volume diferite, fiecare aparținând uneia din cele două serii (DA, DLR), și în maniere diferite în privința alegerii atât a genului proxim, cât și a diferențelor specifice. În niciunul dintre dicționare, lexemele nu sunt tratate după același model, fiecare dintre

definiții se raportează la analizele anterioare pentru același conținut. Cu excepția definiției din DA, ambele serii de definiții care analizează conținuturile „ginere” și „noră” formulează cu diferențe insesizabile aceleași idei complementare „soțul fiicei”, respectiv „soția fiului”. În condițiile în care atât *ginere*, *noră*, cât și *soț*, *soție*, sunt membri cu același statut ai paradigmei rudeniei prin alianță din cadrul câmpului lexical al numelor de rudenie, alegerea celor din urmă pentru poziția de gen proxim (apropiat) indică o atitudine subiectivă a autorilor definițiilor, care se înscrie în tendința generală de definire a acestor leme (cf. fr.). În mod obișnuit, genul proxim este dat de un hiperonim aflat la un nivel superior de generalitate decât definitul; este cazul formulării „bărbat căsătorit în raport cu părinții soției” (cf. Scurtu 1966: 204), unde *bărbat* are mai degrabă statut de gen îndepărtat, cu diferența specifică *căsătorit*.

2. ÎN CĂUTAREA PRIMEI ATESTĂRI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Secolul al XVI-lea se identifică în filologia românească cu debutul relativ târziu al textelor în limba română: traduceri și copii ale traducerilor biblice, documente slavo-române (din perioada 1374–1600, în DERS, publicat în 1981), documente românești (Chivu 1979, Gheție 1982), primele texte juridice românești (*Pravila Coresi* din 1560–1562, editat în 1982; *Pravila Lucaci* din 1581, editat în 1971). Caracterul istoric al dicționarului tezaur se traduce în ilustrarea cuvintelor și sensurilor analizate cu citate reprezentative din toate etapele limbii române, excerptate, mai cu seamă, din cele mai vechi texte românești. Autorii lucrării de referință a lexicografiei românești fac eforturi de a ține pasul cu ritmul editării textelor vechi, reprezentative pentru filologia românească. Așa se face că lexemele *ginere* și *noră*, tratate datorită inițialelor în volume diferite ale celor două serii, beneficiază în mod diferit în dicționarul tezaur de prime atestări în funcție de publicarea edițiilor de texte vechi.

Astfel, în DA (1934), sensul etimologic „ginere” (ierarhizat ca prim sens) al lexemului *ginere*, este atestat pentru prima oară în 1688: *Cine e... ginerele împăratului?* (*Biblia*, apud DA), atestare preluată în DA din prima ediție a dicționarului lui Tiktin (1911), și ulterior dată ca primă atestare a formei de singular (în Scurtu 1966: 204). Al doilea sens din DA al lexemului *ginere* „mire”, înregistrat regional în Muntenia (cf. distribuția dialectală a desemnărilor „mire” în Balacciu-Matei 1990: 276) și considerat în topul celor mai reprezentative cuvinte muntenești (Mărgărit 2009: 14, 34), este atestat pentru prima oară în 1574, sursă și an preluate în MDA: *Zeace feate... ieșiră în tâmpinatul ginerelei* (*Tetraevanghelul*, apud DA). Comparația datărilor celor două sensuri, al doilea fiind un calc semantic, relevă un aspect cel puțin straniu: în dicționarul academic sensul nou este atestat cu un secol înaintea celui etimologic. Fiind vorba de un calc, este de

presupus coexistența celor două sensuri ale lui *ginere* în secolul al XVI-lea, iar anul 1574 (de fapt 1560–1561), dat în DA, poate servi pentru prima atestare a cuvântului *ginere*, cu observația că e vorba de sensul regional „mire”. În monografia lui Scurtu (1966), este semnalată o predatare față de DA, întrucât în primul text juridic românesc, *Pravila Lucaci* (editat în 1971, și deci imposibil de folosit ca sursă în 1934; dat în Scurtu 1966: 204 ca manuscris cu trimitere la articolul lui Rizescu care lucra la editarea textului), din 1581 (cu un secol mai devreme față de prima atestare din DA), apar, conform editorului, cele mai vechi atestări ale unor nume de rudenie, printre care și *ginere*: *Lasă să ia ginerii și cumnații doa surori, căce că iaste a cincea spiță* (*Pravila Lucaci* 182, apud Scurtu 1966: 204). Totuși, cel mai vechi text juridic românesc este *Pravila Coresi* din 1560–1562 (editat în 1982², ulterior ediției *Pravilei Lucaci*), unde apare *ginere* cu sensul etimologic: *Iar ginerele, când va îmbla cu soacră-sa sau socrul cu noru-sa* (*Pravila Coresi*, apud Gheție 1982: 222).

În seria cronologică a citatelor corespunzătoare sensului etimologic al cuvântului-intrare *noră* din DLR (1971) sunt redactate compact atestările reprezentative atât pentru forma etimologică *nor(u)*, cât și atestările pentru forma inovatoare *noră*. Astfel, forma etimologică *nor(u)* este atestată încă din primele texte, mai exact din 1581, potrivit DLR, în ambele variante: *N-am venit ... a împărți feciorul de tată-său ... noru de soacră-sa* (Coresi, *Evanghelia* 205, apud DLR, cu mențiunea că atestarea este preluată din Scurtu 1966: 207), respectiv: *Am venit... a împărți feciorul de tată-su și fată de mumă-sa și nor de soacră-sa* (Coresi, *Evanghelia* 205, apud DLR). O predatare față de DLR este din 1560–1561 (cf. *ginere*): *Iar ginerele, când va îmbla cu soacră-sa sau socrul cu noru-sa* (*Pravila Coresi*, apud Gheție 1982: 222). Forma mai nouă *noră*, și care s-a impus, este atestată în DLR la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea (1688–1717): *Grea și năpraznecă boală pă iubită nora mării-sale Bălașa... ajungând* (R. Greceanu, CM II, 199, apud DLR). Dacă forma *noră*, inovatoare, este, cel mai probabil, de secol XVII, pentru forma etimologică se poate insista pentru o eventuală predatare. Astfel, anul 1581 dat în DLR (1971) și anul 1560–1562 dat în Gheție 1982: 222, sunt devansați în DERS (1981), în care este oferită o primă atestare a lui *noru* într-un document slavo-român din 1557: *jupanița Stana Mă(i)deasca noru sa jupanița Ana* (ȚR, 1557, <ian.-aug.>, 13, DERS, s.v. *noră*).

Trebuie verificat dacă față de aceste prime atestări din tradiția lexicografică și filologică românească (1560–1562 pentru *ginere*, respectiv 1557 pentru *noră* în forma etimologică *noru*), este posibilă recuperarea unor atestări mai vechi. Pot fi căutate indicii pentru măsura în care desemnările ginerelei și nurorii sunt prezente în textul biblic și, implicit, în primele traduceri românești. În urma căutării cu

² Text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic și indice de Gheorghe Chivu, în Gheție 1982: 218–231.

mijloace informatice³ constatăm un număr redus de ocurențe (română: 13 ale lui *ginere*, toate în Vechiul Testament, și 20 ale lui *noră*, majoritatea în Vechiul Testament și doar câteva în Noul Testament; niciunul dintre termeni nu apare în textul Psalmilor). Cele constatate sunt relevante pentru posibilitatea de a găsi atestări mai vechi ale lui *ginere* și *noră*, întrucât textele românești menționate sunt traduceri din Psalmi și din Evanghelii. Așadar, dacă pentru *noră* există posibilitatea teoretică, deocamdată, de a recupera o atestare anterioară (lui 1557), nu sunt aceleași șanse pentru *ginere* (nefiind prezent nici în Psalmi, nici în Evanghelii). *Noră* este absent din Ev. sl.-rom., întrucât în text se optează pentru împrumutul *nevastă* în unul din sensurile inițiale „noră”. Datele problemei se schimbă însă în privința lui *ginere*, imposibil de identificat cu sensul de bază în primele tipărituri românești. Unicul nume de rudenie prezent în *Scrisoarea lui Neacșu* din 1521, se întâmplă să fie tocmai *ginere*, de unde predatarea cuvântului cu mai bine de un secol și jumătate față de DA, în forma încă neevoluată fonetic: *Am auzit de boiari ce sînt megiaș și de genere-miiu Negre* (Hurmuzaki, XI, 843; Chivu 1979: 95; cf. Mihăilă, D. 6). Așadar, primele atestări identificate în urma acestei căutări și care devansează datările din DA/DLR, sunt: *ginere* în forma neevoluată fonetic *genere* din 1521 (*Scrisoarea lui Neacșu*), respectiv *noră* în forma etimologică *noru* din 1557 (într-un document semnalat în DERS).

3. ETIMON LATIN

3.1. METODE ETIMOLOGICE

Începând din secolul al XIX-lea, etimologia romanică valorifică bogatele surse latine și aplică o metodă cu caracter filologic, de tip descendent, care dezintegrează latina în limbile romanice. Prin intermediul metodei tradiționale, etimologii romaniști, fie că se ocupă de un singur idiom, fie că iau în considerare limbile romanice în ansamblu, preiau etimoanele lexicului moștenit din limba latină direct din dicționarele acestei limbi (Buchi 2012: 105). Spre deosebire de limbile romanice, alte familii de limbi nu beneficiază, din varii motive, de prea multe texte scrise în limbile de origine din care să-și recupereze etimoanele prin intermediul metodei tradiționale. Așa se face că, pe baza datelor din limbile contemporane și a principiilor gramaticii comparate se realizează printr-un demers ascendent reconstrucția diverselor etimoane. Până de curând, lingvistica romanică nu a abordat metoda gramatică comparată – reconstrucție (v. DÉRom), date fiind rezultatele obținute cu metoda tradițională, care are la bază tot comparația (cf. Buchi 2012: 105).

³ Site-ul www.bibliaortodoxa.ro.

3.2. GINERE

Dicționarele românești reprezentative pentru componenta lor etimologică propun cu ușoare variații următoarele forme etimologice: lat. *gēnēr, -ri* (TDRG²), *gēner, -rum* (Pușcariu, Et. Wb.), *gener, -erum* (CDDE, DA, MDA), *gēner* (Ciorănescu, D. Et.), care pot fi sintetizate în formula: lat. *gener, -erum* > rom. *ginere*. Similar este propus etimonul lat. *gēner* „Schwiegersohn”, pentru seria romanică: rom. *ginere*, it. *genero*, log. *bénneru*, engad. *gender*, friul. *dzinar*, fr., prov., cat. *gendre*, sp. *verno*, port. *genro* (REW³). Pe de altă parte, se poate porni de la materialul lexical extras dintr-o serie de dicționare ale idiomurilor romanice (din bibliografia DÉRom de consultare și redactare obligatorie, Livre bleu 2011): sard. *generu*, rom. *ginere*, ir. *jiner*, mr. *ziniri*, ar. *dzinire*, istriot. *zenare*, it. *genero*, friul. *zinar*, lad. *jēnder*, retr. *dschender*, fr. *gendre*, frpr. *dzindro*, occit. *genre*, gasc. *giè*, cat. *gendre*, sp. *verno*, ast. *xenru*, gal. *xenro*/port. *genro*. Comparația formelor continuatorilor romanici ai lat. *gener, -erum*, permite reconstrucția etimonului protoroman */*gener-u*/(indicat în nomenclatura DÉRom, Livre bleu 2011). La o privire mai atentă, se observă însă că: rom. *ginere*, ir. *jiner* (variantea *žinere*), mr. *ziniri*, ar. *dzinire*, istriot. *zenare*, pot servi reconstrucției unui tip fonetic evoluat: protorom. */*gener-e*/. Ipoteza este susținută de intuiția unor lexicografi privitoare la existența unei a treia vocale etimologice⁴ -e pentru rom. *ginere*: lat. *gēnēr, -ri* (TDRG²), *generem* (Șăineanu, D. U.), *generem* (Reinheimer Rîpeanu 2001: 386), *gener, -eris* (NDU), fără argumente însă. Trebuie amintită și tendința unor forme cazuale ale lat. *gener* de a trece de la declinarea a II-a la declinarea a III-a, de unde posibilitatea unui acuzativ analogic */*generem*.

3.3. NORĂ

În privința lui *noră*, lexicografii oscilează între etimonul din latina clasică și forma modificată din latina populară, cu indicația conservării parțiale a formei etimologice, în condițiile impunerii formei analogice încadrabile în paradigma substantivelor feminine: lat. *nūrus* (după *soror* și *socrus*, TDRG²), lat. *nōrus* > vrom. *noru* (Pușcariu, Et. Wb.), lat. *norus* (= lat. clas. *nurus*) > rom. v. *noru* (CDDE), lat. *nurus* (DLR), lat. pop. *nōrus* (lat. *nūrus*) > rom. v. *nor* (Ciorănescu, D. Et.), lat. *nurus* (MDA), date ce pot fi sintetizate: lat. *nurus* (lat. pop. *norus*) > rom. *noră*. Însă lat. pop. *noru* nu este singurul din care provin continuatorii romanici, etimonul clasic nefiind moștenit în niciun idiom romanic. Corespund formelor lat. *nūrus* „Schwiegertochter”, *nūra*, */*nōrus*, *nōra*, următoarele serii romanice: log. *nura*, cors. *nora*, istriot., piem. *nura*; ar. *noru*, rom. *noră* și *noru(-mea)*; it. *nuora*,

⁴ S-a propus inclusiv un singular *ginere* refăcut după pluralul etimologic *gineri* (cf. J. Byck, A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, p. 42, apud Scurtu 1966: 206).

vfr. *nuere*, prov., cat. *nora*, sp. *nuera*, port. *nora* (REW³). Vocala mediană *-o-* este explicată prin influența cuvintelor: *socrus*, *soror* sau *novia* (REW³), care au în comun apartenența la paradigma numelor de rudenie și la categoria substantivelor feminine. Datele din dicționarul lui Meyer-Lübke și cele din dicționarele limbilor romanice consultate concordă, putând fi grupate tot în trei serii: (v)rom., băn. *nor/noru*, mr. *noră/nuoră*, ar. *nor/noru*, istriot. *ńoro*; sard. *nura*, istriot. *nura*, lomb. *nura*, luc. merid. *nura*, cal. sept. *nura*; respectiv it. *nuora*, friul. *nore*, frpr. *nora*, occit. *nora*, gasc. *nore*, cat. *nora*, sp. *nuera*, ast. *nuera*, gal./port. *nora*. Formele continuatorilor romanici permit reconstrucția a trei tipuri protoromane evolute fonetic: */^hnɔr-u/~ */^hnɔr-a/~ */^hnɔr-a/(indicate în nomenclatura DÉRom, Livre bleu 2011).

CONCLUZII

Analiza definițiilor lexemelor *ginere – noră*, pe baza unui corpus alcătuit din șase dicționare de referință pentru caracterul explicativ, dezvăluie complexitatea actului analitic întreprins inclusiv pentru cuvinte foarte cunoscute și des întrebuințate. Se constată preferința pentru genul proximal *soț/soție*, preluat din același câmp lexical, precum și tendința dezvoltării cu variații infime a ideilor „soțul fiicei”, „soția fiului”. Datorită realizării în perioade diferite a volumelor dicționarului tezaur și editării progresive de texte vechi, primele atestări date pentru cele două lexeme sunt revizuite și completează tabloul ilustrărilor prin citate. Pentru cele două cuvinte moștenite și conservate ca atare sau în forme analogice (*noră*), sunt punctate rezultate parțiale ale aplicării metodei gramaticii comparate – reconstrucție în vederea aprofundării analizei etimologice. Servește drept reper al considerațiilor formulate în acest articol *Dicționarul limbii române*, în tripla sa ipostază de dicționar istoric, datorită bogatului material ilustrativ redat în manieră diacronică, dicționar explicativ, datorită sugestiilor preluate din tradiția lexicografică anterioară și analizelor de conținut impuse, dicționar normativ pentru stadiul lexemic actual.

ABREVIERI

ar. = aromână; ast. = asturiană; băn. = bănățean; cal. sept. = calabrez septentrional; cat. = catalană; cors. = corsican; engad. = engadin; (v)fr. = franceză (veche); friul. = friulană; frpr. = franco-provensală; gal. = galego; gasc. = gasconă; ir. = istroromână; istriot. = istriotă; it. = italiană; lad. = ladină; lat. = latină; lat. clas. = latină clasică; lat. pop. = latină populară; log. = logudorez; lomb. = lombard; luc. merid. = dialect din Lucania meridională; mr. = meglenoromână; occit. = occitană; piem. = piemontez; port. = portugheză; prov. = provensală; retr. = retoromană; (v)rom. = română (veche); sard. = sardă; sp. = spaniolă.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

- CDDE = Ion-Aurel Candrea, Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (a–putea)*, București, Socec, 1907–1914.
- Ciorănescu, D. Et. = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Saeculum, 2002.
- DA = Sextil Pușcariu *et al.*, *Dicționarul limbii române (A–De, F–Lojniță)*, București, Academia Română/Socec/Universul, 1913–1949.
- DÉRom = Buchi, Éva & Schweickard, Wolfgang (dir.) (2008–): *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom)*. Nancy : ATILF : <http://www.atilf.fr/DERom>
- DERS = *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374–1600*. Redactor responsabil: Gh. Bolocan. București, Editura Academiei, 1981.
- DEX² = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, [1975]¹ 1998².
- DL = *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Sub direcția prof. univ. Dimitrie Macrea și acad. Emil Petrovici. Vol. I–IV. [București], Editura Academiei. Volumul I: *A–C* (1955); volumul al II-lea: *D–L* (1956); volumul al III-lea: *M–R* (1957); volumul al IV-lea: *S–Z* (1958). (Academia Română).
- Ev. sl.-rom. = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551–1553*. Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény. București, Editura Academiei, 1971.
- Hurmuzaki, XI = Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*. Vol. XI (1517–1612), cuprinzând documente adunate, adnotate și publicate de Neculai Iorga, sub auspiciile Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și ale Academiei Române. București, 1900, p. 843.
- MDA = Marius Sala, Ion Dănăilă (dir.), *Micul dicționar academic*, vol. 2, București, Univers Enciclopedic, 2002.
- Mihăilă, D. = G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi* (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI). București, Editura Enciclopedică Română, 1974.
- NDU = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*. București – Chișinău, Litera Internațional, 2006.
- Pușcariu, Et. Wb. = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Winter, 1905.
- REW³ = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Winter, [1911–1920¹] 1930–1935³.
- Șăineanu, D. U. = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*. A opta edițiune. Revăzut și adăogit la ediția VI-a. Ortografia Academiei Române. [Craiova], Editura „Scrisul Românesc”, [1930].
- TLFi = Imbs (Paul)/Quemada (Bernard) (dir.), 1971–1994. *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, Paris, Éditions du CNRS/Gallimard. <http://atilf.atilf.fr/>
- TDRG² = Hariton Tiktin, Paul Miron, Elsa Lüder, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. 2, Wiesbaden, Harrassowitz, [1903–1925¹] 1986–1989².

Lucrări de referință

- Balacciu-Matei 1990 = Jana Balacciu-Matei, *Le roumain mire est-il descendant du latin miles?*, în „Revue Roumaine de Linguistique”, tome XXXV, nr. 4–6, p. 271–277.
- Buchi 2012 = Éva Buchi, *Des bienfaits de l'application de la méthode comparative à la matière romane: l'exemple de la reconstruction sémantique*, în *Methods of Etymological Practice*, Prague, Nakladatelství Lidové noviny, p. 105–117.
- Chivu 1979 = Gheorghe Chivu et alii, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București.
- Ciubotaru 1997 = Mircea Ciubotaru, *Forme și expresii ale conștiinței genealogice la români*, în „Arhiva genealogică”, 3–4, IV (IX), Editura Academiei Române, Iași, p. 53–60.
- Gheție 1982 = Ion Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București.
- Lehman 2005 = Alice Lehman, Françoise Martin-Berthet, *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*, (II ed), Armand Collin, Paris, p. 17–42.
- Livre bleu 2011 = *Dictionnaire Étymologique Roman. Livre bleu*, version 6, réalisée à l'occasion du septième Atelier DÉRom (Sarrebuck, 18–19 novembre 2011), Nancy/Sarrebuck, ATILF/Universität des Saarlandes.
- Mărgărit 2009 = Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor muntenesti actuale*, Editura Academiei Române, București.
- Popovici 1990 = Victoria Popovici, *Romanische Verwandtschaftsnamen. Die Subsysteme der Sozialen Verwandtschaft*, în „Revue Roumaine de linguistique”, tome XXXV, no. 3, p. 167–182.
- Reinheimer Rîpeanu 2001 = Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic – fonetică – morfologie*, Editura All, București.
- Scurtu 1966 = Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, Editura Academiei.

GINERE ET NORĂ – PROFIL LEXICOGRAPHIQUE**(Résumé)**

L'article représente une tentative de reconstituer et de compléter le profil lexicographique des mots roum. *ginere* „gendre” et *noră* „bru” sur trois niveaux: définition, première attestation et étymon. À l'aide de la comparaison, on confronte les données du dictionnaire trésor de la langue roumaine, repère de l'analyse, avec les informations de cinq autres ouvrages lexicographiques représentatifs pour leur caractère explicatif et historique, mais aussi d'autres sources. Le résultat de cette démarche réside dans des considérations montrant le degré de complexité qui caractérise le traitement lexicographique de ces deux lexèmes.

Cuvinte-cheie: *ginere*, *noră*, definiție, atestare, etimon.

Mots-clés: *ginere* „gendre”, *noră* „bru”, définition, attestation, étymon.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Departamentul de Cercetare Interdisciplinară – Domeniul Socio-Uman
alina.bursuc@hotmail.com*

Antonia Ciolac

ELEMENTE LEXICALE ITALIENE ÎN CĂRȚI DE BUCATE ROMÂNEȘTI. O ABORDARE SOCIOLINGVISTICĂ

1. CHESTIUNI GENERALE

Într-o contribuție anterioară consacrată neologismelor de origine franceză în lexicul gastronomic românesc, am subliniat faptul că limbajul profesional culinar românesc se dovedește a fi astăzi în continuă extindere și modernizare (v. Ciolac 2013, precum și un alt articol, actualmente în pregătire pentru tipar¹). Această transformare are loc ca urmare a contactului specialiștilor noștri cu manifestări ale artei culinare din alte zone de cultură și de civilizație. Este evident că un contact privilegiat s-a produs cu gastronomia franceză, care astăzi ocupă un loc de frunte incontestabil în lumea specialiștilor, după cum se știe, influența ei (inclusiv lingvistică) fiind indiscutabilă asupra a numeroase culturi (mai ales europene, dar și extraeuropene).

Totuși, este cunoscut și faptul că limba franceză nu a deținut întotdeauna rolul vehicular privilegiat pe care îl ocupă de câteva secole încoace în domeniul lexical al gastronomiei europene. Astfel, unii autori (v., de exemplu, Tănase, 2006, *passim*) relevă, pe bună dreptate, faptul că, înaintea francezei, italiana a fost principala limbă a gastronomiei, din care s-au preluat împrumuturi lingvistice culinare în alte limbi europene, datorită prestigiului și tradiției rezultate ca urmare a istoriei și culturii Romei Antice², dar și contribuțiilor marcante ale bucătăriei italiene în acest domeniu în perioada Renașterii³.

¹ Aceste contribuții, inclusiv articolul de față, se înscriu în tema „Lexic gastronomic românesc”, a cărei coordonatoare este Mariana Neț, CS I dr. la Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

² Pentru gastronomia din această perioadă, v. și Bober, 2010.

³ Pentru o abordare socioculturală a discursului literar gastronomic românesc din perspectiva semioticii, cf. Neț 1998 (într-o conferință susținută în Aula Academiei Române, la 12 martie 1998): „Influența italiană [în textele scrise în limba română veche] nu trebuie să ne mire. Se știe că, în epoca brâncovenească, aceasta s-a manifestat și în arhitectură, filozofie, astrologie și grădinărit. De asemenea, mărturia unor călători străini arată că influența italiană era destul de puternică, alături de cea franceză, chiar cu un secol mai devreme, la curtea lui Petru Cercel, care avea bucătari italieni și francezi.” (Neț 1998, p. 7). Restabilirea legăturilor cu Europa Occidentală în perioada formării limbii și culturii românești moderne și influența puternică a civilizațiilor italiană și franceză asupra românei moderne au fost discutate pe larg, între alții, de Al. Niculescu (1978). Autorul subliniază (1978, p. 8): „În ordine cronologică, limba și cultura română, în căutarea Occidentului romanic, ating, mai întâi, Italia [...]. Franța a fost descoperită mai târziu, în primul deceniu al secolului al XIX-lea, pornindu-se din Moldova și din Muntenia”.

Ne propunem, în cele ce urmează, să semnalăm câteva dovezi ale influenței terminologiei⁴ gastronomice italiene asupra lexicului culinar românesc, pe baza unui corpus constituit din cărți de bucate. Corpusul a fost abordat în perspectivă sociolingvistică, la fel ca în cercetarea pe care am consacrat-o franțuzismelor⁵. Vom avea în vedere utilizarea în corpus a elementelor de origine italiană (împrumuturi, calcuri etc.) adaptate sau nu sistemului limbii române actuale. Ocurențele acestor termeni⁶ în materialul analizat vor fi raportate la câțiva parametri extralingvistici, pentru a se putea stabili diversitatea și ponderea faptelor la care ne referim⁷. Iată factorii avuți în vedere:

1) Tipul de operație efectuată de enunțiatorul textului: *redactare* în limba română (siglele: **I.** și **II.**) vs. *traducere* în limba română (siglele: **III.** și **IV.**)

2) Nivelul de specializare a enunțiatorului în domeniul culinar: *maestru bucătar* (sigla **I.**) vs. *nespecialist diletant* (sigla **II.**).

3) În cazul cărților redactate în limba română de diletanți în arta culinară, vom ține cont de distincția între: lucrări *centrate pe civilizația și domeniul culinar italian* (sigla **II.A.**) vs. lucrări *centrate pe alte zone de civilizație* (sigla **II.B.**).

4) Traduceri din *limba franceză* (**III.**) vs. traduceri *din alte limbi* (**IV.A.** – germană și **IV.B.** – engleză).

5) Epoca producerii (respectiv, a redactării sau a traducerii) textului românesc: *perioada actuală* (ultimii 20 de ani) (sigla **I.A.**) (acesteia aparținându-i toate lucrările, în afară de cele grupate sub *I.B.* și *I.C.*) vs. *o perioadă mai veche* (siglele: **I.B.** și **I.C.**).

Am analizat un corpus constituit din 13 cărți de bucate românești, 10 dintre acestea fiind publicate în ultimii douăzeci de ani. Prezentăm mai jos distribuția componentelor corpusului în funcție de parametrii aici menționați:

– Cărți de bucate *r e d a c t a t e* în limba română de *specialiști* în arta culinară (sigla **I.**):

Lucrări redactate relativ *recent* (sigla **I.A.**): - *Bucătărie internațională*, 1995⁸.

Lucrări redactate *în prima jumătate a secolului al XX-lea* (sigla **I.B.**): - *Vegetariană*, 1931; - VICTOR LAZĂR, 1928⁹.

⁴ Pentru chestiuni legate de terminologie, v. și Cabré (1998), Bejoint și Thoiron (2000), Gaudin (2003), Carter (2010) etc.

⁵ Pentru alte tipuri de demers privind lexicul culinar, v., între alții, Neț (1998 și 1999), Bomher (2005), Macri (2008) ș.a.

⁶ Pentru o semantică a elementelor lexicale gastronomice de origine italiană din limba română actuală, v. Dimitrescu 2009. Pentru o discuție mai amplă privind un inventar lexical gastronomic de origine italiană în limba română, v. Scarlat 2014.

⁷ Menționăm că nu am luat în considerare nici termenii gastronomici care desemnează băuturi, nici pe cei care se referă la instrumentele utilizate în bucătărie.

⁸ Pentru indicațiile bibliografice complete, v. prezentarea corpusului de la sfârșitul articolului.

⁹ În categoria cărților de bucate redactate în limba română în prima jumătate a secolului al XX-lea, am inclus și cartea a cărei autoare este Sanda Marin, în ediția a VIII-a din 1943: aceasta ne-a servit numai în calitate de corpus de referință. Prin urmare, nu am ținut cont de această lucrare la număratoarea statistică.

Lucrări redactate în limba română și publicate *la sfârșitul secolului al XIX-lea* (sigla **I.C.**): - *Regina bucătăriei*, 1888.

- Cărți de bucate redactate în limba română de autori *nespecialiști* în gastronomie (= amatori în arta culinară) (sigla **II.**):

Lucrări centrate pe spațiul cultural italian (sigla **II.A.**): - TĂNASE, 2006.

Lucrări centrate pe alt spațiu cultural decât cel italian (sigla **II.B.**): - GRIGORE, 1997.

- Cărți de bucate *traduse* în limba română *din limba franceză* (sigla **III.**): - DUMAS, (1873) 1997; - BARRAULT, 2002; - PELLAPRAT, 2002.

- Cărți de bucate traduse în limba română *din alte limbi* (**IV.**):

din limba germană (sigla **IV.A.**): - PRODANOVITS, 2000;

din limba engleză (sigla **IV.B.**): - *Bucătăria evreiască*, 1998; - *Secretul succesului*, 2009; - BARNES, 2009.

2. ANALIZA CORPUSULUI: INVENTARUL, FRECVENȚA ȘI TRĂSĂTURILE LINGVISTICE ALE TERMENILOR CULINARI ITALIENI EXCERPTAȚI

2.1. Discuția va începe cu referiri la lucrarea pe care am încadrat-o în categoria **I.C.**; aceasta este o carte de bucate, *Regina bucătăriei*, 1888, scrisă în limba română de un autor specialist și publicată la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Termenii care rețin atenția sunt trei: *tăieței*, *frangipană* și *salmi*.

- *tăieței* figurează ca s.m.pl. în DLRM¹⁰, DEX 1975, DEX 1998, DLR, DEX 2012, cu indicația: „după it. *tagliatelli*”¹¹;

- *frangipană* apare în sintagma *turtă umplută cu frangipană* și reprezintă un preparat de patiserie obținut din aluat umplut cu o cremă pe bază de migdale dulci pisate (cf. *Regina bucătăriei*, 1888, p. 127). → Termenul discutat nu figurează în niciunul dintre dicționarele limbii române consultate (DA, DLRM, DEX, DLR); în DitRo, s.v. *frangipani* s.m. apare numai glosarea „(bot.) plantă din familia Apocinaceae”; pe de altă parte, însă, PRe menționează originea termenului *frangipane* s.f. francez de la Frangipani, numele propriu al italianului care a inventat parfumul, și indică sensul său din domeniul culinar¹².

Am putea să mai adăugăm termenul *salmi*, care apare în sintagmele *salmi de iepure/de sitar/de rață*. Termenul citat figurează în DLR, dar nu și în celelalte dicționare ale limbii române moderne. În DitRo apare sub forma *salmi* s.m. invar.:

¹⁰ Pentru siglele dicționarelor pe care le-am utilizat, v. bibliografia de la sfârșitul articolului.

¹¹ Cf. DLR, s.v. *tăieței* s.m.pl.: „preparat alimentar în formă de şuvițe lungi și subțiri, tăiate din foi de aluat nedospit”; și *tăieței* s.m.pl; [din] *tăiați* (pl. lui *tăiat*], part. lui *tăia*) + suf. -el, cf. it. *tagliatelli*”. Ambele variante *tăieței* și *tăieței* sunt calcuri după it. *tagliatelli* [s.m.pl.]. În cartea de bucate la care ne referim aici, termenul *tăieței* apare cu mai multe ocurențe: „Fierbi *tăieței* în apă sărată. Pisezi puțin macul în piuliță; apoi amesteci *tăieței* cu macul și cu unt și torni în farfurie.” (*Regina bucătăriei*, 1888, p. 115).

¹² PRe, s.v. *frangipane* s.f.: „2. (1740) Crème pâtissière à base d’amandes pilées. *Galette des rois à la frangipane*”.

„carne de vânat în sos de vin”. La rândul său, PRe conține următoarea indicație, s.v. *salmis* s.m.: „Famille étymologique < sel ; *salmi* 1718, abréviation de *salmigondis*. Préparation culinaire composée de pièces de gibier rôties, que l'on sert avec une sauce au vin, dite *sauce salmis*. *Bécasse, perdreaux en salmis*. *Salmis de pintade*”. În italiană substantivul *salmi* provine din franceză, după cum o indică PRizzo, s.v. *salmi* s.m. DLR propune ca etimon direct pentru substantivul românesc *salmie* s.f. substantivul francez *salmis* s.m.¹³. Se pune, așadar, întrebarea dacă, în lexicul culinar românesc, termenul *salmi* reprezintă un franțuzism sau un italianism. Dată fiind această incertitudine, nu am crezut necesar să luăm în considerare acest fapt lexical în calculul statistic¹⁴. Totuși, probabil că în cazul termenului românesc *salmi* (la fel ca și în acela al altora care vor fi discutați mai jos), s-ar putea avea în vedere principiul *etimologiei multiple*¹⁵.

Frecvența absolută medie a italianismelor în acest tip de corpus este de *1 termen la 85 de pagini*¹⁶. În ceea ce privește frecvența relativă, aceasta este de 1,7%¹⁷.

2.2. În cele două lucrări redactate de profesioniști și publicate în prima jumătate a secolului al XX-lea (pe care le-am încadrat în categoria **I.B.**), am întâlnit un singur termen culinar de origine italiană, deja menționat sub **2.1.**, *tăi(e)ței*. Acesta apare cu mai multe ocurențe și cu două forme diferite: *tăieței* și *tăiței*¹⁸.

¹³ DLR, s.v. *salmie*: „*salmie* s.f. Un fel de tocană preparată din bucăți de vânat care au fost prăjite în prealabil. – PL.: *salmii*. – Din fr. *salmis*”.

¹⁴ Aceasta chiar dacă înclinăm să credem că în corpusul nostru, în cartea la care ne referim aici, *Regina bucătăriei*, 1888, forma *salmi* provine din italiană: aducem în acest sens argumentul formei cuvântului *salmi*, acest termen fiind preluat în limba română cu trăsăturile grafice ale cuvântului italian corespunzător < it. *salmi*, dar și pe acela al tematicii tratate, deoarece rețeta din care a fost prelevat termenul *salmi* se referă la elemente gastronomice împrumutate de bucătăria europeană din bucătăria italiană.

¹⁵ În sprijinul acestei afirmații, putem menționa precizările pe care le oferă G. Chivu (1983) cu privire la originea câtorva termeni culinari din limba română, referindu-se la elementele excerptate dintr-un manuscris care datează din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, descoperit și editat de Moses Gaster în *Chrestomatie română*, II, Leipzig – București, 1891, p. 42–46, pe care acesta l-a numit *Carte de bucate*: „[...] Etimologie multiplă trebuie să aibă, pentru a explica totalitatea variantelor, tipul originalelor și proveniența geografică diversă a surselor, *calcinat* (provenit nu doar din franceză, ci și din italiană și latină), *supă* (explicabil prin latină, italiană, neogreacă și, pentru varianta *zup(ă)*, prin germană) și *rozmarin* (germaneii [...] trebuind să-i fie alăturate, la nivelul întregii istorii a cuvântului, latina, italiana, maghiara și neogreaca).” (Chivu 1983, p. 346).

¹⁶ Am calculat această frecvență împărțind numărul de pagini ale cărții la numărul de termeni de origine italiană întâlniți în text. Nu vom calcula aici (nici în cele ce urmează) frecvența medie a totalului ocurențelor elementelor lexicale italiene, ci numai frecvența medie a elementelor lexicale italiene *de tip distinct*.

¹⁷ Am calculat frecvența relativă raportând numărul de termeni de origine italiană întâlniți în acest tip de corpus la numărul total de italianisme din ansamblul corpusului excerptat, sub forma unui procent.

¹⁸ Reamintim că am introdus în corpusul de referință și lucrarea apărută în prima jumătate a secolului al XX-lea a cărei autoare este Sanda Marin (1943), fără să ținem cont de ocurențele termenilor italieni din această lucrare la numărătoarea statistică. Apar menționați ca titluri de rețete, la Sanda Marin (1943), următorii termeni culinari conținând cuvinte provenite din limba italiană: *supă cu tăieței* (p. 57), *risotto cu sos de roșii*, *risotto cu ficat*, *risotto cu mâncare de rinichi*, *risotto cu creier*, *risotto cu limbă*, *risotto milanez* (p. 249–251).

Frecvența absolută medie a elementelor de origine italiană este, în acest caz, de 1 termen la 123,5 pag., iar frecvența relativă este de 0,57%.

2.3. În cartea de bucate intitulată *Bucătărie internațională*, pe care am încadrat-o în categoria I.A, fiind redactată în limba română de specialiști în arta culinară și publicată relativ recent, am întâlnit 37 termeni de origine italiană. Aceștia apar exclusiv în capitolul intitulat *Bucătăria italiană*, spre deosebire de franțuzismele din limbajul de specialitate, care apar pe tot parcursul lucrării, deci inclusiv în capitolul consacrat gastronomiei italiene¹⁹.

Menționăm aici, în ordine alfabetică, principalii termeni de origine italiană pe care i-am întâlnit în cartea *Bucătărie internațională*:

- **antipasto** s.m. → desemnează o gustare rece care poate fi preparată din șuncă de Parma cu smochine proaspete sau din crudități însoțite de condimente și un sos de vin cu brânză topită (cf. *Bucătărie internațională*, p. 151). → DItRo, s.v. *antipasto* s.m.: „(gustare) aperitiv”; acest termen nu figurează în dicționarele limbii române moderne;
- **Bel Paese** s.m.comp. – substantiv masculin compus, provenit dintr-o figură de stil care utilizează o sintagmă substantivală de genul masculin pentru a denumi un tip de brânză, it. *bel paese* < s.m. sg. it. *paese* „țară” + adj. it. *bello, bella* „frumos” (adjectivul italian fiind acordat la genul masculin, *bello*, în mod obligatoriu apocopat cu forma *bel* în fața unui substantiv masculin => it. *bel paese* rom. „țară frumoasă”); → „brânză fabricată industrial în Lombardia, din lapte de vacă (45% materii grase), fiind o brânză dintr-o pastă presată, netratată termic” (v. *Bucătărie internațională*, p. 149); → —²⁰;
- **bombă** (*tutti frutti*) s.f. – formă românizată după s.f. it. *bomba* → „desert preparat din înghețată de ananas, sirop de zahăr cu gălbenușuri de ouă, frișcă, Kirsch, fructe macerate” (*Bucătărie internațională*, p. 177); → v. DItRo, s.v. *bomba* s.f., sensul 6.: „formă de înghețată”; termenul *bombă* nu apare cu acest sens în niciunul dintre dicționarele românești consultate;
- **broccoli** s.m.pl. (v. *Bucătărie internațională*, p. 168; 225) → în DItRo apare *broccolo* s.m. (pl. *broccoli*) „varietate de varză” și „căpățână de varză/ridiche”; termenul citat lipsește din DA, DLRM, DEX 1975, DEX 1998 și din DLR, dar figurează în DEX 2012, s.v. *broccoli* s.m., cu sensul de „varietate de conopidă cu o fluorescență mai laxă, de culoare verde”;
- **caneloni** s.m.pl. – adaptare românească după s.m.pl. it. *cannellone* → preparat din paste făinoase: se pregătește din aluat de tăiței, care se întinde și se taie în bucăți pătrate; acestea se umplu cu carne de vacă tocată, înăbușită în vin roșu, apoi se rulează și se pun în tavă, „se napează”²¹ cu sos tomat și se gratinează la

¹⁹ Vom sublinia cu o linie punctată aceste franțuzisme în exemplele care vor fi citate.

²⁰ Printr-o linie orizontală (—) marcăm absența termenului din dicționarele consultate.

²¹ Am subliniat cu o linie punctată franțuzismele.

- cuptor.” (*Bucătărie internațională*, p. 152); —; în DItRo apare forma *cannellone* s.m.: „(mai ales la plural) macaroane groase umplute”; v. și PRizzo, s.v. *cannellone*: „cilindro di pasta, arrotolata, farcito e cosparso di sugo”;
- **caponața** s.f. – formă românească adaptată după s.f. it. *capponata* → specialitate siciliană, compusă din vinete, țelină, frunze și roșii (taiate mărunt și prăjite în ulei de măsline, cu condimente, capere, măsline și „filé de anșoa. Se servește ca gustare rece.” (*Bucătărie internațională*, p. 151); → DItRo, s.v. *capponata*² s.f. apare cu un sens culinar (dar nu cu cel din glosarea cărții de bucate menționate): „pesmeți muiți în apă și amestecați cu diverse ingrediente”; termenul *caponața* lipsește din dicționarele limbii române moderne;
 - **carpaccio** s.m. → „gustare compusă din tranșe de vacă crude, foarte subțiri, servită rece cu un sos vinegret cu ulei de măsline și ceapă tocată fin.” (*Bucătărie internațională*, p. 151)²² → termenul *carpaccio* lipsește din dicționarele românești (—) și din DItRo, dar figurează în PRizzo cu un sens apropiat de cel menționat mai sus²³;
 - **casată** s.f. (< it. *cassata*) → „specialitate de înghețată compusă din compoziție de bombă [vezi supra] pusă într-o formă rectangulară, adăugând înghețată de fructe.” (*Bucătărie internațională*, p. 156); v. în DItRo, s.v. *cassata* s.f.: „1. tortă siciliană (cu fructe glasate); 2. casată” → termenul *casată* nu figurează în DA, nici în DLR, dar apare în DLRM, DEX 1975, DEX 1998, DEX 2012, cu sensul: „specialitate de cofetărie formată din diverse feluri de înghețată, dispuse în straturi”;
 - **coppa** s.f. → „specialitate de mezelărie pregătită din spată de porc dezosată și curățată, sărată și marinată în vin roșu cu usturoi, apoi rulată și legată cu sfoară într-un maț. Se fierbe înăbușit, apoi se usucă, dar se consumă înainte de a se întări.” (*Bucătărie internațională*, p. 151). → DItRo, s.v. *coppa*² s.f.: „ceafă; salam din ceafă de porc”; —;
 - **fritto misto** s.m.comp. – substantiv masculin compus, provenit dintr-o sintagmă substantivală de genul masculin având sensul de „ansamblu/amestec de alimente și de ingrediente fript”, din it. *fritto*, participiul trecut al verbului it. *friggere* „a frige, a prăji”, acordat la genul masculin, plasat lângă substantivul masculin it. *misto* „amestec”; → „fel de mâncare constând dintr-un aluat sărat cu eșcalop de pasăre, creier sau momițe de vițel, ficat de pasăre, conopidă, vârfuri de sparanghel, fond de anghinare, crochete de orez sau macaroane. Toate acestea [ansamblul de ingrediente] sunt fierte, în general marinate, apoi se trec prin aluat (care este un aluat ușor) și se frig în ulei încins.” (*Bucătărie internațională*, p. 155) → —;

²² PRe precizează ca etimologie a cuvântului *carpaccio* din limba franceză: s.m. „1973 mot italien, du nom du peintre”. Este vorba despre pictorul italian Vittore Carpaccio (1460–1525).

²³ V. PRizzo, s.v. *carpaccio*: „s.m. (piatto inventato a Venezia da G. Cipriani dell’Harry’s Bar in occasione di una mostra dedicata al pittore rinascimentale V.[ittore] Carpaccio) cuc. Carne cruda tagliata a fette sottili e condita con olio d’oliva e limone”.

- **gnocchi** s.n.pl. → preparat pe bază de griș, cartofi sau aluat opărit: „Fasonate²⁴ sub formă de bulețe sunt, în general, poșate, apoi gratinate și servite ca antreu cald.” (*Bucătărie internațională*, p. 152), v. și *gnocchi à la romaine*, o sintagmă substantivală (*Bucătărie internațională*, p. 167). → DItRo, s.v. *gnocco*, pl. *gnocchi* s.m.: „gălușcă”; —;
- **gorgonzola** s.f. → „brânză din lapte de vacă (48% materii grase) cu pasta cu pete verzi în interior, albă sau galben deschis, cu vinișoare verzi.” (*Bucătărie internațională*, p. 149). → DItRo, s.v. *gorgonzola* s.f.: „brânză din Gorgonzola (din Lombardia)”; —;
- **lasagna** s.f. sg., **lasagne** s.f.pl. și **lazane** s.f.pl. → forme românizate după s.f. it. *lasagna*: „preparat din paste făinoase în formă de panglică lată, adeseori de culoare verde (de la sucul de spanac); [...] se napează cu sos tomat [...] și se acoperă cu parmezan ras. Se gratinează la cuptor.” (*Bucătărie internațională*, 1995, p. 152); → DItRo, s.v. *lasagna* s.f. (mai ales la pl. *lasagne*) „tăiței”; v. și fr. *lasagne* în PRE, s.v. *lasagne* s.f. (pl. *lasagnes*)²⁵; termenul *lasagna* nu apare decât în DLR, care înregistrează forma românizată *lazane* s.f.pl. „specialitate de paste făinoase asemănătoare tăițelilor, în a căror compoziție se pune [sic] ouă; scris și *lazagnii*; din it. *lasagna*”;
- **minestrone** s.m. → supă de legume cu paste sau cu orez (v. *Bucătărie internațională*, p. 152) → DItRo, s.v. *minestrone* s.m.: „ciorbă de orez, legume și altele (care se servește caldă sau rece)”; —;
- **mortadella** s.f. – „specialitate de mezelărie din regiunea Bologna, sub forma unui cârnat gros, copt pe uscat, ușor afumat, pe bază de carne (numai porc sau carne amestecată: porc și vacă sau vițel și șuncă) sau din măruntaie.” (*Bucătărie internațională*, p. 151). → DItRo, s.v. *mortadella* s.f.: „mortadelă [sic] (*un fel de salam*)”; nu figurează în DLRM, nici în DEX 1975, nici în DEX 1998, nici în DLR, dar apare în DEX 2012, s.v. *mortadella* s.f.: „varietate de cârnat italianesc; din it. *mortadella*”;
- **mozzarella** s.f. – „brânză originară din Latium și Campania; se prepară din lapte de vacă (40–45% materii grase). Este o brânză proaspătă din pastă presată, elastică, de culoare albă, cu gust dulce, ușor acidulat.” (*Bucătărie internațională*, p. 149). → DItRo, s.v. *mozzarella* s.f.: „un fel de caș proaspăt din lapte de bivoliță”; nu este înregistrat decât în DEX 2012, s.v. *mozzarella* s.f.: „tip de brânză nefermentată, obținută din lapte de bivoliță; din it. *mozzarella*”;
- **osso buco** s.m.comp. – substantivul masculin compus rom. *osso buco* (bazat pe s.m. it. *osso* „os”) apare în titlul rețetei *ciolan de vițel brezat în legume* (*Osso*

²⁴ Observăm că acordul participiilor adjectivale se face la genul feminin la plural, deși substantivul italian este de genul masculin.

²⁵ PRE, s.v. *lasagne* s.f.: „ÉTYM. XVe italien *lasagna* peut-être apparenté à *losange*. (Au plur.) Pâtes alimentaires en forme de large ruban. (Au sing.) *Plaque, feuille de lasagne*. Plat préparé avec ces pâtes, de la viande hachée et de la sauce tomate gratinées. *Des lasagnes*”.

- buco*) → „este o tocană din roțițe de ciolan de vițel nedezosat, brezate în vin alb, cu ceapă și roșii. Se servește în general cu paste făinoase sau cu orez.” (*Bucătărie inter-națională*, p. 155). → DItRo, s.v. *ossobuco*, pl. *ossibuchi* s.m.: „un fel de rasol din carne de vițel, cu sos”; —;
- **panettone** s.m. – formă românească adaptată după substantivul masculin it. *panettone* → DItRo, s.v. *panettone* s.m.: „cozonac cu stafide (milanez)”; → sortiment de cozonac, specialitate a orașului Milano; se pregătește din aluat dospit în care se pun gălbenușuri de ou, care îi dau culoarea de un galben intens; „se adaugă stafide, coajă de portocală și de lămâie confiate.” (*Bucătărie inter-națională*, p. 156); —;
- **piccata** s.f. – formă feminizată și românică după substantivul masculin it. *piccato* → „mic escalop, de formă rotundă, din partea anatomică nucă sau subnucă, șotat în unt într-o tigaie” (*Bucătărie internațională*, p. 155); → DItRo, s.v. *piccato* s.m.: „(în bucătărie) escalop la tavă”; v. și *piccata de vițel cu vinete și roșii proaspete* (*Bucătărie internațională*, p. 171); —;
- **pizza** s.f. → preparat de origine napolitană: „se coace la un foc de brutărie o plăcintă din aluat de pâine garnisită cu pastă de roșii, adăugând parmezan sau mozzarella, agrementată cu mirodenii și usturoi.” (*Bucătărie internațională*, p. 154); → DItRo, s.v. *pizza* s.f.: „plăcintă specific italienească (cu diverse umpluturi)”; nu figurează în DLRM, nici în DLR, nici în DEX 1975, dar apare în DEX 1998 și în DEX 2012, s.v. *pizza*, pl. *pizze* s.f.: „tartă din aluat, garnisită cu roșii, ciuperci, cașcaval, șuncă, pește etc; din it. *pizza*.”;
- **pizza Margherita** s.f.comp. – substantiv feminin compus, provenit dintr-o sintagmă substantivală având ca bază substantivul feminin it. *pizza* → „specialitate de pizza care are drept garnitură roșii, brânză mozzarella, piper, parmezan ras, oregano, ulei de măsline” (v. *Bucătărie internațională*, p. 162); —;
- **polenta** s.f. → „fiertură din mălai; se poate pregăti și cu lapte (ca antreu) sau cu un amestec de vin alb și apă.” (v. *Bucătărie internațională*, p. 155) → DItRo, s.v. *polenta* s.f.: „mămăligă”; singurul dicționar al limbii române în care apare este DLR, dar acesta înregistrează forma românică *polentă* s.f.: „mămăligă; fiertură, terci de mălai sau de făină; pl. *polente*; din it. *polenta*”;
- **provolone** s.m. → „brânză din lapte de vacă (44% materii grase) în general afumată, din pastă presată și răsucită, cu coaja naturală, netedă și lucitoare, de culoare galben-aurie, uneori brună.” (*Bucătărie internațională*, p. 150); → DItRo, s.v. *provolone* s.m.: „brânză grasă și picantă”; —;
- **ravioli** s.m.pl. – „preparat din paste făinoase. Se prezintă sub forma unor pătrate duble din aluat de tăiței, având între ele o farsă din carne slabă sau grasă tocată. Se fierb în apă clocotită. Se servesc cu sos tomat și brânză rasă. Când sunt foarte mici se pun și în supă.” (*Bucătărie internațională*, p. 153). → DItRo, s.v. *ravioli* s.m.pl.: „colțunași, piroști, ravioli [sic]”; nu figurează în DLRM, nici în DLR, nici în DEX 1975, nici în DEX 1998, dar apare în DEX 2012 ca s.m.pl., s.v. *ravioli*: s.m.pl. „preparat culinar în formă de colțunași umpluți cu carne și serviți cu sos”;

- **ricotta** s.f. → „urdă preparată din materia coagulabilă a zerului provenit de la fabricarea diferitelor brânzeturi din lapte de oaie sau de vacă.” (*Bucătărie internațională*, p. 150); → DItRo, s.v. *ricotta* s.f.: „urdă”; —;
- **rizoto milanez** s.n.comp. – substantiv neutru compus, provenit dintr-o sintagmă substantivală de genul neutru, care are ca bază substantivul masculin it. *risotto*, adaptat sub forma rom. *rizoto* → „preparat din çonsommé de pasăre, unt, ceapă, măduvă de vacă crudă, orez cu bob lung, vin alb sec, șofran pudră, unt, parmezan ras.” (*Bucătărie internațională*, p. 162). → DItRo, s.v. *risotto* s.m.: „rizoto [sic]”; termenul citat nu apare în DLRM, dar figurează în DEX 1975, în DEX 1998 și în DEX 2012, s.v. *rizoto* s.n., fiind accentuat din punct de vedere fonetic fie după modelul etimonului italian sau german [rizoto], fie după acela al etimonului francez [rizoto]²⁶: s.n. „preparat culinar din orez, unt, sos de roșii și parmezan; din it., fr. *risotto*.”²⁷; DLR înregistrează forma românizată *rizoto* ca s.n.: „mâncare de orez preparat cu unt; din fr. *risotto*, it. *risotto*, germ. *Risotto*”;
- **saltimbocca** s.f. → specialitate constând în „felii fine din carne de vițel, prăjite în unt, acoperite cu felioare de șuncă, aromatizate cu salvie și brezate în vin alb” (*Bucătărie internațională*, p. 155); → DItRo, s.v. *saltimbocca* s.m.invar.: „rulou de vițel”; —;
- **scampi** (*în ulei cu usturoi*) s.n.pl. – substantivul este folosit alternativ la plural fie ca s.m., fie ca s.f., mai ales în cadrul acordului adjectivului cu acest substantiv: v. „2 kg Scampi proaspeți sau 1 kg de scampi congelate” → „preparat din raci de mare, usturoi și ulei” (*Bucătărie internațională*, p. 160); → DItRo, s.v. *scampo* s.m. (pl. *scampi*): „rac de mare”; —;
- **spaghete** s.f.pl. – formă lexicală românizată ca substantiv feminin de la substantivul masculin pl. it. *spaghetti* → „paste făinoase de origine napolitană; au forma unui cilindru lung, plin, foarte fin; se fierb în așa fel încât să-și păstreze forma și consistența solidă; se servesc în mod tradițional cu sos tomat și parmezan, însoțind carnea de pasăre sau de vițel” (*Bucătărie internațională*, p. 153); → DItRo, s.v. *spaghetti* s.m. (la pl. *spaghetti*): „1. sforicică, sfoară subțire; 2. (numai la plural) spaghete”; substantivul citat figurează în DLRM, în DEX 1975, în DEX 1998 și în DEX 2012, în DLR (s.v. *spaghete*) ca s.f.pl.;
- **spalla** s.f. → „specialitate de mezel din spată de porc dezosată, sărată, apoi învelită și legată cu sfoară într-un maț; se fierbe înăbușit și se pune la zvântat.” (*Bucătărie internațională*, București, p. 152); → DItRo, s.v. *spalla* s.f.: „umăr; spate [...]”; → —;

²⁶ Desigur, din nou, avem o situație de etimologie multiplă.

²⁷ Termenul italian *risotto* apare deja citat ca titlu al unei rețete la Baltzer, 1904, p. 168, cu forma *rizotto*, care este românizată din punct de vedere grafic, prin folosirea literei românești z în locul literei s din limba italiană. De asemenea, după cum am mai precizat deja, *risotto* apare menționat cu forma sa italiană *risotto* la Sanda Marin (1943): *risotto cu sos de roșii*, *risotto cu ficat*, *risotto cu mâncare de rinichi*, *risotto cu creier*, *risotto cu limbă*, *risotto milanez* (p. 249–251).

- **tagliatelle** s.f.pl. – „paste făinoase cu ouă, în formă de fâșii late de 6 mm, de culoare blondă aurie sau verde (cu spanac)” (*Bucătărie internațională*, p. 154); → DItRo, s.v. *tagliatelle* s.f.pl. „tăiței”, dar cf. și alte sinonime italiene în DItRo pentru sensul „tăiței”, s.v. *tagliatelli* s.m.pl., s.v. *tagliatini* s.m.pl., s.v. *taglierini* s.m.pl. (toate aceste sinonime citate apărând în DItRo) < verbul tranzitiv italian *tagliare* „a tăia”; termenul *tagliatelle* nu figurează ca atare în niciunul dintre dicționarele românești consultate, dar, după cum se precizează în DEX, cuvântul italian menționat a servit ca model pentru formarea lexicală a termenului rom. *tăieței* s.m.pl. (v. și *supra*) < verbul tranzitiv rom. (*a*) *tăia* => *tăiați* (participiu pl.) + sufixul rom. *-el*, la pl. *-ei* (v. și în DEX 1998, s.v. *tăieței*); prin urmare, rom. *tăi(e)ței* reprezintă un calc lexical după termenul gastronomic italian *tagliatelli*; v. și termenul gastronomic fr. *tagliatelle* în PRE²⁸;
- **tortellini** s.m.pl. – „paste făinoase din aluat subțire, garnisite cu o umplutură, repliate și fasonate în formă de inele de mărimi și de forme diferite.” (*Bucătărie internațională*, p. 154). → DItRo, s.v. *tortellini* s.m.pl.: „un fel de colțunași mici (în supă)”;
- **tutti frutti** s.m.pl.comp. – substantiv masculin plural compus cu sensul „(cu) toate fructele”, provenit dintr-o sintagmă nominală, alcătuită dintr-un substantiv masculin plural și din determinantul său adjectival acordat, ambele fiind preluate ca atare din limba italiană: „1) Diverse preparate de desert, care asociază aromele mai multor fructe amestecate, *confiate* sau proaspete, tăiate în bucăți mici. 2) Este și un preparat de patiserie, făcut dintr-un aluat dulce, acoperit cu un strat de fructe, tăiate în cuburi mici, acoperite la rândul lor cu un strat subțire de aluat. Urmează apoi un strat de caise, iar la sfârșit înghețată presărată cu migdale tăiate și coajă de portocală *confiată*.” (*Bucătărie internațională*, p. 157); → —;
- **zampone** s.m. – „fel de mâncare constând dintr-un picior de porc dezosat și umplut, servit cald sau rece” (*Bucătărie internațională*, p. 155); → DItRo, s.v. *zampone* s.m.: „(un fel de) tobă (învelită în șorici de picioare de porc)”;
- **zuppa inglese** s.f.comp. – substantiv feminin compus, provenit dintr-o sintagmă nominală conținând substantivul feminin sg. it. *zuppa* „supă” și adjectivul it. *inglese* „engleză” → cu sensul literal din it. de „supă engleză”: „preparat de patiserie inspirat din pudding-ul englez; este adesea un aluat de tort îmbibat cu Kirsch, umplut cu cremă de patiserie și cu fructe zaharisite, macerate în Kirsch sau Marasquin, acoperit cu o beza italiană și rumenit la cuptor.” (*Bucătărie internațională*, p. 157); → DItRo, s.v. *zuppa* s.f.: „supă; *zuppa inglese*: un fel de prăjitură”;

Câteva observații se impun cu privire la elementele lexicale prezentate mai sus.

1) Toate italianismele întâlnite sunt substantive sau sintagme nominale și desemnează fie preparatul final, care, de regulă, nu are niciun termen corespunzător

²⁸ PRE, s.v. *tagliatelle* s.f.: „*tagliatelle* [taljatel] nom féminin, étym. 1963; *tagliati* 1874 mot italien « petites tranches », de *tagliare*, même origine que le français *tailler* ; famille étymologique : *tailler*. (Au plur.) Pâtes alimentaires en minces lanières. *Des tagliatelles*”.

în bucătăria românească, fie ingrediente specifice (sau nu) zonei italiene. Recurente sunt numele de paste făinoase sau de preparate pe baza acestora, dar și denumirile unor mezeluri, brânzeturi, tipuri de înghețată: v. *bombă*, *casată*.

2) Nu am întâlnit niciun verb de origine italiană pentru a indica acțiunea/ operația de efectuat. Nu apar nici adjective, nici participii adjectivale.

3) Italienismele nominale sunt folosite uneori cu genul schimbat: v., de exemplu, *gnocchi*, substantiv masculin în italiană, folosit ca substantiv feminin în textul cărții; la fel, substantivul masculin din italiană *spaghetti* a dat *spaghete*, substantiv feminin în limba română. Alteori, ezitarea autorilor între genul masculin și genul feminin este evidentă: de exemplu, cu substantivul *scampi* (subst. masculin în italiană), acordul adjectivului sau al participiului adjectival în textul cărții scrise în română se face uneori la genul masculin, *scampi proaspeți*, iar alteori la genul feminin, *scampi congelate*.

4) Observăm frecvența ridicată a franțuzismelor (sublinate punctat mai sus), în special a acelor care indică: operații (*se bridează*, *se gratinează*, *se napează*), rezultatul unei acțiuni (*agrementate*, *brezate*, *confiate*, *gratinate*, *poșate*, *sotate*), materii prime (*consommé*, *escalop*, *farsă*, *tranșe [de vacă]* etc.), uneori chiar preparate finale (*bulete*).

5) Cu excepția formelor *bombă*, *casată*, *spaghete*, toți ceilalți termeni din lista de mai sus sunt preluați ca atare din limba italiană cu eventuale încercări de adaptare (orto)grafică: v. *lazane*, *rizoto*²⁹. Termenii preluați ca atare reprezintă un procent de 91,17% din totalul italienismelor utilizate de autorii profesioniști ai cărții de bucate *Bucătărie internațională*.

6) Din totalul italienismelor folosite în această lucrare (*Bucătărie internațională*) sunt atestate, cu sensul lor culinar, de dicționarele limbii române actuale numai 27,8% dintre forme: aceste atestări în limba română sunt *broccoli*, *casată*, *mortadella*, *mozzarella*, *pizza*, *ravioli*, *rizoto*, *spaghete*, *tăiței*, la care se adaugă *lazane*, inclus numai în DLR.

7) Împărțind numărul de pagini ale cărții la numărul total al termenilor de origine italiană, am obținut o frecvență absolută medie a italienismelor utilizate în cartea *Bucătărie internațională* de: 1 termen la 7,11 pag. Frecvența relativă a faptelor de origine italiană în acest tip de corpus este de 21,14%.

2.4. Cartea pe care am repartizat-o în categoria **II.B** (v. GRIGORE, 1997) reprezintă o lucrare redactată în limba română *de un amator* în arta culinară, centrată pe *alt spațiu cultural decât cel italian*, respectiv pe civilizația arabă. Nu am întâlnit în această lucrare niciun termen culinar de origine italiană.

2.5. Sub sigla **II.A** am plasat lucrarea intitulată *Călătorie prin Italia gastronomică* (v. TĂNASE, 2006), scrisă în limba română de o autoare care este

²⁹ Poate că nu este lipsit de importanță să relevăm faptul că și în DitRo unii termeni sunt glosați prin ei înșiși: v., în prezentarea de mai sus, *mortadelă*, *ravioli*, *rizoto*.

nespecialistă în arta culinară, dar care este profund interesată de bucătăria italiană tradițională și modernă.

Despuierea corpusului din punctul de vedere al terminologiei de origine italiană din cartea *Călătorie prin Italia gastronomică* ne-a condus spre următoarele constatări:

1) Lucrarea *Călătorie prin Italia gastronomică* cuprinde o mare diversitate de italianisme, frecvența absolută medie a termenilor de origine italiană distincți fiind de: *1 termen la 6,66 pag.*, iar frecvența relativă (cea mai ridicată din întregul corpus analizat) este de 51,41%. Aceste valori ne indică faptul că termenii de origine italiană sunt mai numeroși în lucrarea *Călătorie prin Italia gastronomică* decât în cartea redactată de maeștrii bucătari, *Bucătărie internațională* (v. sub 2.3. – I.A). Dintre italianismele diferite întâlnite în *Călătorie prin Italia gastronomică*, 20 apar și în I.A, acestea reprezentând un procent de 22,2% din totalul italianismelor *distincite* relevate în cartea *Călătorie prin Italia gastronomică*.

2) Numai 11 dintre cei 90 de termeni de origine italiană întâlniți în această carte, *Călătorie prin Italia gastronomică*, așadar numai 12,2% dintre termenii de origine italiană sunt atestați de dicționarele limbii române actuale pe care le-am consultat. Aceștia sunt cei 10 termeni deja menționați sub I.A (v. 2.3., 6), cărora li se adaugă substantivul neutru *tiramisu*, care are sensul literal „Trage-mă în sus! / Du-mă în sus!” < it. **Tirami sù!**³⁰.

3) Majoritatea covârșitoare a termenilor culinari italieni utilizați în lucrarea *Călătorie prin Italia gastronomică* sunt substantive sau sintagme nominale. Acestea desemnează cu precădere: preparate culinare (*calzoni*, *carbonața*, *minestra savoirda*, *panna cotta*, *pasteira napoletana*, *ribollita toscana*, *zuppa inglese*), dar și brânzeturi (*mascarpone*, *mozzarella*), mezeluri (*cotechino*, *mortadella*, rom. *prosciuto* etc.) și numeroase sortimente de paste (*bucatiņi*, rom. *canelloni*, *cappellini*, *conchiglie*³¹, *fusili* etc.).

4) Totuși, nu toți termenii românizați de origine italiană care sunt utilizați în cartea *Călătorie prin Italia gastronomică* sunt indispensabili, necesari sau utili limbajului culinar profesional românesc. Unele italianisme sunt folosite exclusiv pentru a realiza și a păstra culoarea locală a spațiului geografic și cultural la care se referă cartea. Astfel, apar în această carte dublete sinonimice ale unor termeni culinari de origine franceză, care sunt utilizați în alte cărți de bucate. S-ar putea distinge, așadar, o serie de două, uneori trei sinonime întâlnite în corpusul analizat:

³⁰ Verbul tranzitiv it. *tirare* „a trage, a întinde, a duce, a târi cu sine, a muta etc.”, la modul imperativ, la pers. a II-a, sg. + it. *mi*, pronume personal cu formă atonă, care se folosește la cazurile dativ și acuzativ, aici cu sensul „pe mine” + it. *su* prep. și adv. „pe, peste; sus, în sus, deasupra etc.”, aici cu sensul adv. „sus, în sus, deasupra”: it. *Tirami sù!* rom. „Trage-mă în sus!”. V. TĂNASE, 2006, p. 264: „Literalmente *tirami sù!* (= trage-mă-n sus!), numit așa poate pentru că se prepară cu cafea, ceea ce îi conferă calitatea de energizant, acest desert a intrat de curând și în cofetăriile românești, dar, din păcate, rareori este pregătit conform rețetei originale”.

³¹ DItRo, s.v. *conchiglia*, pl. *conchiglie* s.f.: „1. cochilie; 2. (rar) moluscă; [...]; 8. (mai ales la pl.) melcișori (paste făinoase)”.

Italienisme – întâlnite în TĂNASE, 2006 (II.A)	Franțuzisme ³² sinonime ale italianismelor – înregistrate în <i>Bucătărie internațională</i> , 1995 (I.A.)	Elemente/structuri corespunzătoare din vocabularul culinar românesc, folosite în corpus
bruschetta s.f. <it. <i>bruschetto</i> s.m.	–	pâine (s.f.) prăjită, unsă cu ulei, sare, piper și usturoi
brodo s.m.	bulion s.n. <fr. <i>bouillon</i> s.m.	zeama (s.f.) de la supa de carne/de la supa de legume
finocchio s.m.	–	fenicul s.m./mărar s.m.
fonduta s.f.	fondue s.f. <fr. <i>fondue</i> s.f.	cașcaval s.n./brânză (s.f.) topită
gelato s.m.; granița s.f.	–	înghețată s.f.
lasagna s.f. sg., pl. lasagne	–	lazane s.f.pl.
parmigiano s.m.	parmezan s.n. <fr. <i>parmesan</i> s.m.	parmezan s.n.
prosciutto s.m. <it. <i>prosciutto</i> s.m.	jambon s.n. <fr. <i>jambon</i> s.m.	șuncă s.f., pl. șunci
sorbetto s.m. „înghețată”	sorbet s.n. (pl. sorbeturi) <fr. <i>sorbet</i> ³³ s.m.	sorbet ³⁴ s.n. (pl. sorbeturi și sorbete)/sirop s.n./– ³⁵
tagliatelli s.m.pl.	tagliatelle s.f.pl. <fr. <i>tagliatelle(s)</i> s.f.	tăiței s.m.pl.; tăieței s.m.pl.

5) În lucrarea la care ne referim aici (Tănase, 2006), nu am întâlnit niciun verb culinar de origine italiană.

6) Trei structuri nominale de natură diferită includ prepoziția *a* + articol hotărât:

– Prima conține un atribut substantival prepozițional de tipul it. ***babă al limone*** „prăjitură cu lămâie” (it. *babă* s.m. invar. < fr. *baba* s.m. < poloneză *baba* [baba] s.f. „femeie, fată, femeie bătrână/babă; urs; prăjitură uscată cu ou, care este un cozonac rotund și gol în mijloc, umplut cu fructe uscate sau cu stafide și, uneori, îmbibat cu rom sau glasat/presărat cu zahăr” [n.a.], denumirea acestui cozonac fiind în poloneză și *babka* [bapka] s.f. „bunică; mamaie; cozonac; păpușă; pătlagină”; *baba*

³² Pentru unele dintre aceste franțuzisme, se poate vorbi despre etimologie multiplă în limba română, cf. DEX 2012: de exemplu, avem ca limbi de origine pentru rom. *bulion* s.n. franceza și rusa, iar pentru rom. *parmezan* s.n. avem franceza și germana.

³³ V. în PRE, s.v. (fr.) *sorbet* s.m.: „ÉTYM. 1553 italien *sorbetto*, du turc *chorbet*, arabe populaire *chourba*, pour *charbât* « boisson ». 1. Anciennt. Boisson à base de jus de fruits et de sucre, battus avec de l'eau. « un sorbet moussieux et frais qu'on prendrait en été sous la treille » (Sainte-Beuve). 2. Mod. Glace légère à base d'eau, de pulpe, de jus de fruits, de liqueur, etc. (opposé à *crème glacée* *). granité. Sorbet au citron, au kirsch. Sorbet citron” și sinonimul (tot) francez *sirop* s.m. „[siro] ÉTYM. v. 1175 latin médiéval *syropus*, *sirupus*, de l'arabe *sarab* « boisson » [...]”.

³⁴ DLR înregistrează termenul *sorbet* (în DLR, tomul XIV: SCLADĂ-SPONGHIOS), s.v. *sorbet*¹: „s.n. Băutură răcoritoare (de origine orientală) preparată din sucuri de fructe, zahăr și lichior sau apă. Pl. *sorbeturi* și *sorbete*. – Din fr. *sorbet*.” V. și Tănase, 2006: „[...] Se pare că un desert asemănător cu înghețata, așa cum o știm noi, ar fi fost inventat în China. De la chinezi ar fi preluat-o indienii, iar de la aceștia arabii, care i-ar fi inspirat pe sicilienii deveniți apoi maeștri în arta respectivă. Cea mai veche „înghețată” siciliană, preluată de la arabi sau turci, ar fi *sorbetto* (în dialect *surbettu*), pentru că *șerbet/șurbat*, în turcește, însemna băutură răcoritoare.” (p. 268).

³⁵ Sensul modern din franceză al fr. *sorbet* „înghețată, obținută pe bază de apă amestecată cu sirop de fructe și cu lichior etc.” nu a fost deloc împrumutat în limba română.

există cu sensuri similare și în bulgară, sârbo-croată, ucraineană și rusă; cozonacul polonez *baba* a inspirat prăjitura franceză care este denumită în franceză *savarin* s.m. și în română *savarină* s.f.).

– A doua structură pare o sintagmă identică, dar prezintă diferențe în adâncime: it. *tagliatelli al dente* > rom. „tăieței fierți *al dente*” = tăieței fierți [după modul] *al dente* [literal: la dinte, tari, ca să se simtă între dinți]”. V. TÂNASE, 2006 (p. 209): „Italienii prepară și consumă paste *al dente*, expresie intraductibilă, însemnând fierte atât cât trebuie (puțin!), ca să rămână întregi, să se simtă în dinți [între dinți].”

– A treia structură este constituită dintr-un **substantiv comun** + *alla* + **adjectiv** (adjectivul fiind derivat, în general, fie dintr-un toponim, fie din alt tip de nume propriu, fie dintr-un substantiv comun care desemnează o ocupație): it. *fonduta alla piemontese*. De fapt, it. *fonduta alla piemontese* este termenul italian corespunzător structurii franceze *fondue à la piémontaise* și provine dintr-o structură de adâncime de tipul it. *fonduta* [preparată] *alla* [moda/maniera] *piemontese*, care este similară construcției lexicale franceze *fondue* [préparée à la mode/à la manière] *piémontaise*. Sintagmele de acest tip sunt numeroase în lucrarea TÂNASE, 2006: *barbuni alla siciliana*, *bulbi de finocchio alla greca*, *pizza alla marinara*, *rigatoni alla napoletana*, *risotto alla milanese* etc.

2.6. În lucrările *traduse din limba franceză* în limba română (v. sigla **III.**), am întâlnit numai patru termeni culinari distincți de origine italiană: *pizza*, *spaghete*, *tăieți*, *tutti frutti* în sintagma rom. *șarlotă tutti frutti*. Frecvența absolută medie a acestor elemente este foarte scăzută, de *1 termen la 147,75 pag.*, iar frecvența relativă a acestora este de 2,28%.

2.7. În cartea *tradusă din limba germană* (v. sigla **IV.A**), PRODANOVITS, 2000, pe lângă termenii deja semnalati, precum *pizza*, *tăieți*, apare substantivul comun *raffaello*, care provine dintr-un nume propriu și care desemnează un tip de bomboane. Frecvența absolută medie a termenilor de origine italiană în această lucrare este destul de mică, de *1 termen la 38,33 pag.*; pentru frecvența relativă am calculat valoarea de 1,71%.

2.8. În categoria **IV.B** am încadrat trei lucrări *traduse din limba engleză*. Primele două lucrări sunt axate pe bucătăria evreiască (v. *Bucătăria evreiască*, 1998), respectiv pe preparate culinare destinate copiilor (v. BARNES, 2009). În aceste două lucrări nu am întâlnit deloc italianisme.

Situația este total diferită în cea de a treia lucrare, tradusă din limba engleză în limba română. Intitulată *Secretul succesului* (2009), această carte a fost scrisă de un anglofon specialist în gastronomie, care a utilizat numeroase denumiri în limba italiană, pentru a desemna preparate sau ingrediente provenite din spațiul geografic și sociocultural al Italiei. Frecvența absolută medie a elementelor de origine italiană în această traducere este de *1 termen la 12,54 pag.*, iar frecvența relativă a acestor elemente este de 21,14%. Menționăm aici:

- **arista** s.f. → „friptura de porc în stil toscan este cunoscută sub numele de *arista* [...]” (*Secretul succesului*, 2009, p. 253); v. în DItRo, s.v. *arista* s.f.: „file de porc”; dicționarele românești nu înregistrează acest termen;
- **broccoli rabe** sintagmă substantivală de genul masculin, bazată pe pl. substantivului masculin it. *broccolo* (v. *supra*) → „cunoscută și sub numele de *broccoli raab*, *rape* sau *rapini*, *broccoli rabe*, asociat cu [pastele numite] *orecchiete*, alcătuieste un preparat tradițional în Apulia și în alte regiuni din Italia. Această legumă de un verde aprins, cu tulpinile ei zvelte și buchețelele mărunte, seamănă cu broccoli, dar are mai multe frunze mici și ascuțite.” (*Secretul succesului*, 2009, p. 123); dicționarele românești nu înregistrează această sintagmă;
- **focaccia** s.f. → „pâine italienească densă, poroasă, turtită, utilizată pentru sandviciuri proaspete sau prăjite” (*Secretul succesului*, 2009, p. 436); v. DItRo, s.v. *focaccia* s.f., pl. *focacce*: „1. lipie; 2. plăcintă”; dicționarele românești nu înregistrează acest termen;
- **gremolata** s.f. → „un amestec picant de lămâie, usturoi și pătrunjel. [...] se presară peste *osso buco* și rizoto.” (*Secretul succesului*, 2009, p. 239); dicționarele românești nu înregistrează acest termen;
- **ribollita** s.f. → „este un fel de mâncare tradițional toscan, preparat pentru 2 sau 3 zile. La început, este o copioasă supă de legume. Apoi, este așternută, ori în momentul preparării, ori atunci când este reîncălzită, a doua zi, cu pâine veche de o zi, obținând o *zuppa di pane*, adică o supă de pâine. Atunci când se dă din nou în clocot sau [când] se înfierbântă, fiind stropită cu ulei de măsline, este numită ‘ribollita’.” (*Secretul succesului*, 2009, p. 65); v. în DItRo, s.v. *ribollita* s.f.: „fierătură” < it. *ribollire*; v. DItRo, s.v. *ribollire*: [...] verb tranz. „a răsfierbe”; dicționarele românești nu înregistrează acest termen;
- **risi-bisi** [rizi biți] s.m. → „acest preparat clasic venețian seamănă mai degrabă cu o supă decât cu un rizoto în sensul tradițional. [...] Orezul tradițional pentru risi-bisi este Vialone Nano, cereală fină, cultivată în principal în regiunea Veneto.” (*Secretul succesului*, 2009, p. 118); termenul *risi-bisi* nu figurează în dicționarele românești; etc.

Este evident că traducătorul român a considerat necesar să păstreze astfel de denumiri italiene, după cum rezultă și din exemplele de mai sus, chiar în situațiile, destul de rare, în care acestea aveau un termen corespunzător românesc, de exemplu: it. *cavolo nero* s.m. (v. rom. *varză neagră* s.f.comp.), it. *orzo* s.m. (v. rom. *orz* s.m.), it. *prosciutto* s.m. (v. rom. *șuncă* s.f.) etc. Din citatele de mai sus, observăm, de asemenea, faptul că, în mod frecvent, însăși glosarea italianismului implică, la rândul ei, utilizarea altor italianisme.

Prezentăm, în continuare, câteva observații generale, bazate pe corpul reprezentat de cartea la care ne referim aici, *Secretul succesului*, 2009:

1) Frecvența absolută medie a elementelor italiene *distincte* utilizate în cadrul lucrării *Secretul succesului*, 2009 este relativ ridicată, de *1 fapt lexical distinct la*

12,54 pag. Dintre acestea, numai termenii *capere*³⁶ (o formă românizată), *mozzarella*, *pizza*, *spaghete*, *tăiței* figurează în DEX 2012: acești termeni reprezintă 13,51% din ansamblul italianismelor excerptate.

2) Din totalul italianismelor care apar în lucrarea *Secretul succesului*, 2009, 43,24% au mai apărut în corpusul analizat aici (cu precădere în **I.A.**, *Bucătărie internațională*, 1995, și/sau în **II.A.**, TĂNASE, 2006, v. *supra*).

3) Toate elementele italiene utilizate în cadrul cărții *Secretul succesului*, 2009 sunt (și în acest caz) substantive sau sintagme nominale. Câteva dintre acestea provin din adjective sau din locuțiuni adjectivale substantivate:

- **agrodolce** s.n. – v. DItRo, s.v. *agrodolce*: I. adj. „dulce-acrișor; [...] II. s.m. sos dulce-acrișor” → „*Agrodolce* este un străvechi amestec de arome dulci și acre, folosit pentru conservarea alimentelor.” (*Secretul succesului*, 2009, p. 309); termenul *agrodolce* nu apare deloc în dicționarele românești consultate;
- **laciniato** s.n. – v. DIItRo, s.v. *laciniato*: „adj. (despre frunze) crestat, dințat” → „[...] *cavolo nero*, varză neagră, un soi de varză furajeră de un verde întunecat, numită și *laciniato*.” (*Secretul succesului*, 2009, p. 65); termenul *laciniato* nu figurează deloc în dicționarele românești consultate;
- **romaneșco** s.n. – v. DIItRo, s.v. *romaneșco*, pl. *romaneșchi*: „I. adj. romanesc, roman, din Roma (modernă);” → „sos preparat din pâine franceză (fără coajă), oțet de vin roșu, migdale prăjite măcinate, roșii tocate [...]” (*Secretul succesului*, 2009, p. 424); dicționarele românești consultate nu înregistrează acest termen; etc.

4) În lucrarea analizată, *Secretul succesului*, 2009, apar și sintagme nominale care sunt construite după modelul deja semnalat (v. *supra*, **2.5.**): *spaghetti alla carbonara*.

3. SINTEZA REZULTATELOR PREZENTATE

Revenind asupra unora dintre constatările de mai sus și făcând totodată apel la rezultatele obținute în cadrul cercetării consacrate termenilor culinari de origine franceză (lucrare în pregătire pentru tipar), ne propunem următoarele: să reunim într-un singur tabel câteva date referitoare, pe de o parte, la frecvența relativă (în procente %) și, pe de altă parte, la frecvența absolută medie a italianismelor în corpusul analizat (v. *supra*, **2.**), date relevate în funcție de parametrii extralingvistici luați în considerare aici³⁷.

³⁶ V. DEX 2012, s.v. *caperă* s.f. (pl. *capere*): „boboc al caperului, folosit drept condiment” < rom. *caper* s.m. (pl. *caperi*) < it. *cappero* s.m. Pentru apariția termenului gastronomic *capere* în limba română, v. Chivu, 1983: „Etimon italianesc direct (it. *cappero*) pare să aibă, după formă, și *capere*, înregistrat frecvent în manuscrisul în discuție [un manuscris în limba română veche din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, descoperit și editat de Moses Gaster, pe care acesta l-a numit *Carte de bucate*] [...]” [într-o notă de subsol:] „Explicarea cuvântului prin intermediul ngr. [...] are împotriva absența din manuscris a formelor etimologice „normale”, **capare* sau **capăre*, neînregistrate, de altfel, nici în alte texte vechi românești.” (p. 343), v. și p. 345.

³⁷ Reamintim că ne referim la italianismele (respectiv la franțuzismele) *distincte* care sunt prezente, fără să ținem cont de numărul total de ocurențe ale fiecărui termen/fiecărei sintagme în cadrul corpusului.

FRECVENȚA RELATIVĂ ȘI FRECVENȚA ABSOLUTĂ MEDIE A ELEMENTELOR LEXICALE DE ORIGINE ITALIANĂ/FRANCEZĂ, în funcție de parametrii extralingvistici luați în considerare:

PARAMETRII	FRECVENȚA RELATIVĂ (%)	FRECVENȚA ABSOLUTĂ	
		Termeni de origine italiană (1 la × pag.)	Termeni de origine franceză (1 la × pag.)
I A – redactare recentă în limba română, efectuată de specialiști (= maeștri bucătari)	21,14%	1 la 7,11 pag.	1 la 1,53 pag.
I B – redactare în limba română, efectuată de specialiști (= maeștri bucătari), la începutul secolului al XX-lea	0,57%	1 la 123,5 pag.	1 la 20,5 pag.
I C – redactare în limba română, efectuată de specialiști (= maeștri bucătari), la sfârșitul secolului al XIX-lea	1,7%	1 la 85 pag.	1 la 5,86 pag.
II – redactare în limba română, efectuată de amatori în arta culinară (= nespecialiști): II.A (cu privire la Italia) și II.B (cu privire la alte civilizații)	II.A: 51,42%	II.A: 1 la 6,66 pag.	1 la 45,5 pag.
	II.B: 0%	II.B: —	
III – traducere în limba română din limba franceză	2,28%	1 la 147,75 pag.	1 la 8,20 pag.
IV A – traducere în limba română din limba germană	1,71%	1 la 38,33 pag.	1 la 57,5 pag.
IV B – traducere în limba română din limba engleză	21,14%	1 la 12,54 pag.	1 la 16,6 pag.

Câteva observații se mai impun, pornind de la acest tabel:

1) Constatăm că *frecvența relativă* cea mai ridicată a elementelor de origine italiană, de 51,42%, apare în cartea redactată în limba română și centrată pe civilizația italiană, TĂNASE, 2006, autoarea acesteia fiind nespecialistă în arta culinară. Un procentaj destul de ridicat de termeni italieni, de 21,14%, întâlnim în lucrările pe care le-am plasat în categoriile **I.A**, *Bucătărie internațională*, 1995, o carte scrisă în limba română de specialiști bucătari, respectiv **IV.B**, *Bucătăria evreiască*, 1998, *Secretul succesului*, 2009, BARNES, 2009, cărți traduse în limba română din limba engleză. În niciuna dintre celelalte lucrări analizate, procentul elementelor italiene nu depășește 2,5% din totalul italianismelor relevate în ansamblul corpusului cercetat.

2) În ceea ce privește *frecvența absolută medie* a termenilor culinari italieni, considerată în general, aceasta este, în ansamblul corpusului, sensibil mai scăzută decât frecvența medie a franțuzismelor. Totuși, în textele clasate sub **II.A** (adică în textele scrise de nespecialiști, dar centrate pe *zona culturală italiană*, TĂNASE, 2006), frecvența italianismelor este de aproape 7 ori mai mare decât aceea a franțuzismelor și, totodată, mai mare decât frecvența italianismelor care a fost calculată pentru lucrarea clasată sub **I.A** (*Bucătărie internațională*, 1995, o carte redactată în perioada actuală de maeștri bucătari).

3) În ceea ce privește textele traduse, se observă următoarele: frecvența italianismelor este foarte mică în cărțile de bucate traduse din limba franceză (1/147 pag.), dar în lucrările traduse din limba germană și, mai ales, în cele traduse din limba engleză, frecvența absolută medie a termenilor culinari italieni este relativ ridicată, depășind-o pe aceea a franțuzismelor. Explicațiile ar fi tematica abordată, dar și fidelitatea lexicală ridicată a autorilor germani și englezi față de limba-sursă, italiana.

4) Așadar, cel mai frecvent s-a recurs la italianisme în lucrările clasate sub **II.A** (TĂNASE, 2006), **I.A.** (*Bucătărie internațională*, 1995) și **IV.B** (*Bucătăria evreiască*, 1998; *Secretul succesului*, 2009; BARNES, 2009), pe care le menționăm în ordinea descrescătoare a frecvențelor absolute medii.

5) Cel mai puțin frecvent s-a recurs la termenii de origine italiană în lucrările clasate sub **III.** (DUMAS, (1873) 1997; BARRAULT, 2002; PELLAPRAT, 2002), **IB.** (*Vegetariană*, 1931; VICTOR LAZĂR, 1928) și **I.C** (*Regina bucătăriei*, 1888), menționate tot în ordinea descrescătoare a frecvențelor absolute medii.

6) Considerând corpusul în ansamblul său, constatăm că: spre deosebire de termenii culinari francezi, lexicul gastronomic de origine italiană în limba română nu include lexeme pentru desemnarea acțiunii/a operației culinare, așadar corpusul nostru nu include nici verbe, nici substantive derivate din verbe. De asemenea, el nu conține nici termeni care să indice fie aspectul produsului, fie rezultatul unei operații, deci nu are adjective, dar nici antonime ale unor lexeme nominale, nici, cu atât mai puțin, familii de cuvinte. Ajungem la concluzia că productivitatea lexicului gastronomic de origine italiană în limba română este scăzută, conform corpusului excerptat.

7) În ceea ce privește termenii de origine italiană atestați în DEX 2012, aceștia nu depășesc un procent de 28% din totalul italianismelor folosite în corpusul analizat, în cazul niciuneia dintre cărțile de bucate excerptate. De exemplu, dintre termenii de origine italiană utilizați în **I.A** (*Bucătărie internațională*, 1995) sunt atestați numai 27,8%, iar dintre cei care sunt folosiți în **II.A** (TĂNASE, 2006) sunt atestați doar 12,2%, în timp ce dintre cei care apar în **IV.B.** (*Bucătăria evreiască*, 1998; *Secretul succesului*, 2009; BARNES, 2009) sunt consemnați în DEX 2012 numai 13,51%.

4. TERMENI CULINARI DE ORIGINE FRANCEZĂ/ITALIANĂ ÎNTÂLNITI ÎN REPERTORIUL VERBAL AL UNOR DESTINATARI AI CĂRȚILOR DE BUCATE

Cărțile de bucate din corpusul pe care l-am analizat nu se adresează profesioniștilor din domeniul culinar, ci unui public de nespecialiști. Pentru a testa în ce măsură destinatarii acestor lucrări pot întâmpina sau nu dificultăți în decodarea rețetelor culinare care conțin italianisme și/sau franțuzisme în absența glosărilor, am întreprins o microcercetare de natură sociolingvistică. Am ales, astfel, 5 subiecți de vârstă medie, de ambele sexe, dintre care 4 de sex feminin și 1 de sex masculin.

Toți subiecții noștri au absolvit studii superioare în domeniul filologiei. Le-am propus să noteze în câteva minute toți termenii culinari de origine franceză, apoi toți termenii culinari de origine italiană pe care îi cunosc și despre care cred că sunt utilizați în limbajul culinar românesc. Am pornit de la premisa că prezența unui număr suficient de important de italianisme și de franțuzisme culinare în repertoriul verbal al subiecților testați (considerați aici ca fiind destinatari potențiali foarte cultivați ai cărților de bucate) facilitează comunicarea eficientă și integrală a textului rețetelor către acești destinatari, ceea ce ar permite (ba chiar ar susține) modernizarea limbajului culinar românesc.

Rezultatele au fost următoarele:

1) În cazul a patru dintre subiecții anchetați, numărul elementelor de origine franceză indicate depășește în mod sensibil numărul termenilor de origine italiană menționați.

2) Considerate în ansamblu pentru toți subiecții anchetați, elementele italiene notate în scris de către subiecți sunt de 1,5 ori mai puțin numeroase decât elementele franceze indicate în scris și nu depășesc în medie 6 termeni (prin raportare la o persoană); în schimb numărul mediu de elemente franceze menționate de o persoană este de 16 termeni.

3) Toți termenii menționați de către subiecți sunt exclusiv substantive sau sintagme nominale.

4) Majoritatea termenilor italieni notați în scris indică tipuri de paste făinoase și brânzeturi, la care se adaugă alți câțiva termeni, dintre care cel mai des menționați sunt: *broccoli*, *pizza*, *tiramisu*.

5) Factorul sex al subiectului anchetat s-a dovedit a fi nerelevant aici, fiind slab reprezentat în microcercetarea de față.

6) Rezultatele microanchetei noastre demonstrează faptul că subiecții anchetați nu ar putea decoda întotdeauna cu ușurință orice rețetă culinară scrisă (total sau parțial) într-o limbă străină, deși au un nivel de instrucție și de pregătire filologică ridicat. Se impune, așadar, glosarea adecvată a termenilor culinari străini utilizați în cărțile de bucate, cu ajutorul traducerii lor în limba română prin parafraze scurte (de exemplu it. *risotto* prin rom. „orez cu unt, sos de roșii și parmezan”), pentru a asigura decodarea corectă a informației transmise.

5. CONCLUZII

Discuția de mai sus relevă faptul că italianismele la care ne-am referit (adesea intraductibile) încep să aparțină în mod din ce în ce mai evident (la fel ca elementele de origine franceză) unui limbaj culinar internațional, mai precis componentei vehiculare a acestuia. În ultimii ani, asistăm (mai mult decât altădată) în societatea românească și în limba română la efortul de modernizare, sub diverse aspecte, a limbajului profesional culinar și de sincronizare a acestuia cu limbajul

gastronomic vehicular european de renume. După cum s-a constatat și în discuția de mai sus, efortul de modernizare a lexicului culinar românesc presupune și tendința de preluare (adesea ca atare) a numeroase elemente romanice, cu precădere a termenilor culinari de origine franceză și italiană. Totuși, în cursul acestui proces de adaptare, destinarii cărților de bucate nu trebuie să fie, în niciun caz, neglijați. Numai prin evitarea excesului de împrumuturi în cărțile de bucate redactate și/sau traduse în limba română, prin glosări clare, la obiect și fără omonimii supărătoare, deci prin luarea în considerare a nivelului de înțelegere lingvistică a destinatarului român, comunicarea culinară își va putea atinge integral scopurile, evitând eşecurile parțiale sau totale.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări de referință

- Bejoint, Henri, Thoiron, Philippe, *Le sens en terminologie*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 2000.
- Bober, Phyllis Pray, *Artă culinară și gastronomie. Gastronomie antică și medievală*, traducere de Geanina Elena Todirică, Iași, Institutul European, 2010.
- Bomher, Noemi, *Ospăț din cuvinte. Imaginarul hranei în cărțile de bucate*, Iași, Alfa, 2005.
- Cabré, Maria Teresa, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Ottawa-Paris, Les Presses de l'Université d'Ottawa/Armand Colin, 1998.
- Carter, Ronald, *Vocabulary. Applied Linguistics Perspectives*, London, Routledge, 2010.
- Chivu, Gheorghe, *Cuvinte de origine italiană într-un manuscris românesc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii și cercetări lingvistice”, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, XXXIV, 1983, 4, p. 341–346.
- Ciolac, Antonia, *Cuvinte de origine franceză în lexicul gastronomic românesc actual: o perspectivă sincronică*, în Daniela Răuțu, Adrian Rezeanu, Dana-Mihaela Zamfir (coord.), „Cuvinte potrivite. Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare”, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 120–133.
- Dimitrescu, Florica, *Din semantica elementelor lexicale gastronomice de origine italiană în româna actuală*, în „Dacoromania”, serie nouă, Cluj-Napoca, XIV, 2009, 2, p. 107–127. http://www.dacoromania.inst-puscariu.ro/articole/2009_2_1.pdf
- Gaudin, François, *Socioterminologie : une approche sociolinguistique de la terminologie*, Bruxelles, Boeck-Duculot, 2003.
- Macri, Vlad, *Stufat ori estouffade sau Există bucătărie românească?*, București, Humanitas, 2008.
- Neț, Mariana, *Cărțile de bucate românești. Un studiu de mentalități*, conferință care a avut loc în Aula Academiei Române, la 12 martie 1998, în „Conferințele Academiei Române. Ciclul Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”, București, Editura Academiei Române, 1998.
- Neț, Mariana, *The Gastronomic Discourse*, în *New Europe College Yearbook 1995-1996*, București, Humanitas, 1999, p. 187–236.
- Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuții socioculturale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Scarlat, Mădălina, „Unități lexicale recente din limba italiană”, în *Limbă și literatură*, Societatea de Științe Filologice din România, București, an LVI, vol. I-II/2014, p. 58–69.

Dicționare

- DA – *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I: **A–B**, București, Librăriile Socec, C. Sfetea, 1913; tomul I, partea II: **C**, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940; tomul II, partea I: **F–I**, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934.
- DEX 1975 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.
- DEX 1998 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, coord. Ion Coteanu și Lucreția Mareș, București, Univers Enciclopedic, 1998.
- DEX 2012 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2012.
- DItRo – *Dizionario italiano-romeno. Dicționar italian-român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Alexandru Balaci (coord.) și autorii – Mariana Stănculescu-Cuza (*a-fonduța*), Haritina Gherman (*prostendere-zzz*), George Lăzărescu (*fonema-prossimo*), București, Editura 100+1 GRAMAR, 1998.
- DLR – *Dicționarul limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, ediție anastatică după *Dicționarul Academiei (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, ediție apărută cu sprijinul Băncii Naționale a României, București, Editura Academiei Române, 2010: tomul I = **A–B**, tomul II = **C**, tomul VI = **F–I/Î**, tomul VII = **J–LHERZOLITĂ**, tomul IX = **M**, tomul X = **N–O**, tomul XI = **P–POGRIBANIE**, tomul XII = **POGRIJENIE–Q**, tomul XIII = **R–SCLABUC**, tomul XIV = **SCLADĂ–SPONGHIOS**, tomul XV = **Ș**, tomul XVI = **T**, tomul XIX = **VÎCLĂ–Z**.
- DLRM – *Dicționarul limbii române moderne*, coordonator Dimitrie Macrea, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1959.
- PRe – *Le Petit Robert de la langue française*, 2011, în variantă electronică.
- PRizzo – *Il Piccolo Rizzoli Larousse: dizionario-enciclopedia*, Rizzoli-Larousse SPA/Larousse, Paris/Milano, 2004.

Corpus

- Barnes, Lisa, *Carte de bucate pentru copii: consistent; preparat în casă; delicios*, București, Corint, traducere Alina Scurtu (144 pag.). = BARNES, 2009.
- Barrault, Bernadette, *Bucătăria franțuzească à la Mamie Bernadette*, traducere Cristina Maria Motonea, Pitești, Editura Pământul, 2002 (63 pag.). = Barrault, 2002.
- Dumas, Alexandre, *Dicționar de artă culinară*, selecție, adaptare și traducere de Lucreția Angheluță, București, Editura Atos și Editura Floarea darurilor, 1997 (256 pag.). = Dumas, (1873) 1997.
- Florea, Constantin, Paraschiv, Viorel, Bușcă, Florea, *Bucătărie internațională*, București, Editura Ceres, 1995 (256 pag.). = *Bucătărie internațională*, 1995.
- Gerstl, Lorraine, *Bucătăria evreiască*, traducere din limba engleză de Ioana Munteanu, București, Editura Nemira, 1998 (197 pag.). = *Bucătăria evreiască*, 1998.
- Grigore, George, *Bucate arabe*, București, Editura Călin, 1997 (128 pag.). = Grigore, 1997.
- Pellaprat, Henry-Paul, *Ce gătim, cum gătim: o carte de bucate pe gustul tuturor*, selecția, traducerea și redactarea textelor de Doina Brindu, București, Editura Venus, 2002 (272 pag.). = Pellaprat, 2002.
- Prodanovits, Trude, *Rețete ale gospodinelor germane din Banatul Montan. Din bucătăria bunicii*, carte apărută în cadrul cercului de femei (Frauenkränzchen) al Forumului Democrat al Germanilor din Banatul Montan, cerc condus de d-na Trude Prodanovici și în urma vizitei unei doamne din Klagenfurt în vara anului 1997, în traducerea lui Josef Kugler-Gross, după lectura lui Werner Kremm, Editura Intergraf, Reșița, 2000 (115 pag.). = Prodanovits, 2000.
- Tănase, Ileana, *Călătorie prin Italia gastronomică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., ed. a 2-a, 2006 (600 pag.). = TĂNASE, 2006.
- Victor Lazăr, Ana, *Bucătăria gospodinei dela [sic.] sate: Sfaturi și rețete de mâncări*, Sibiu, Editura Asociației „Astra”, 1928 (83 pag.). = Victor Lazăr, 1928.

[Williams, Chuck.] *Secretul succesului: carte de bucate, rețete esențiale din gastronomia modernă*, traducere de Adrian Deliu, București, [Editura] Corint, 2009 (464 pag.). = *Secretul succesului*, 2009.

FĂRĂ AUTOR: *Carte de bucătărie vegetariană*, București, Tipografia „Cultura”, 1931 (164 pag.). = *Vegetariană*, 1931.

Regina bucătăriei sau bucătăria universală pentru sănătoși și bolnavi. Rețete complete pentru orice mâncări, prăjituri, cofeterie, licheruri și altele, București, Editura Tipografiei „Universul” Luigi Cazzavillan, 1888 (170 pag.). = *Regina bucătăriei*, 1888.

Corpus de referință

Baltzer, Eduard, *Carte de bucate vegetariană pentru prietenii vieții naturale*, traducere și editura doctor-medic Toma Simionescu, București, Tipografiile Române Unite S. A. (Calea Rahovei, 42), 1904 (195 p.).

Marin, Sanda, *Carte de bucate*, Prefață de Al. O. Teodoreanu, ediția a VIII-a, Editura „Cartea românească”, București, 1943 (523 p.).

Tăzlăuanu, Gabrielle, *Carte de bucate foarte necesară unei bune gospodine*, București, Cartea românească, [1930] (306 p.).

ÉLÉMENTS LEXICAUX ITALIENS DANS DES LIVRES DE CUISINE ROUMAINS.

Une approche sociolinguistique

(Résumé)

Nous avons analysé un corpus constitué de 13 livres de cuisine (dont 10 publiés assez récemment) et nous avons pris en considération plusieurs paramètres extralinguistiques, tels le type d'opération effectuée par l'émetteur (la rédaction vs. la traduction), le niveau de spécialisation de l'émetteur (le chef vs. le cuisinier dilettante), le contenu culturel de l'ouvrage (centré sur la civilisation italienne vs. centré sur d'autres civilisations), etc. Nous avons procédé à un inventaire des « italiénismes » (avec leurs formes, leurs sens et leurs particularités d'utilisation) qui sont présents dans les livres de cuisine du corpus rédigés/traduits en roumain, distribués en fonction des paramètres extralinguistiques choisis. Nous avons comparé l'emploi dans ce même corpus des « italiénismes » à celui des éléments français, auxquels nous avons consacré aussi une recherche à part. Nous avons pu constater, entre autres, que, dans chacun des livres dépouillés, les « italiénismes » sont moins nombreux que les éléments français, sauf dans l'ouvrage centré sur la civilisation italienne. En outre, nous avons remarqué également que le pourcentage des éléments culinaires italiens attestés dans le DEX 2012 ne dépasse dans aucun des livres les 28% de l'ensemble des « italiénismes » présents. L'emploi en roumain des éléments culinaires italiens est sans nul doute le résultat d'un effort général vers la synchronisation du langage professionnel roumain avec le langage gastronomique véhiculaire européen.

Cuvinte-cheie: terminologie gastronomică italiană, limbaj culinar profesional, limbaj culinar vehicular european, element lexical italian, parametri extralingvistici.

Mots-clés: terminologie gastronomique italienne, langage culinaire professionnel, langage culinaire véhiculaire européen, élément lexical italien, paramètres extralinguistiques.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române*

București, Calea 13 Septembrie nr. 13

antonia_ferihan@yahoo.com

Dana-Luminița Teleoacă

O POSIBILĂ MODALITATE DE ABORDARE A FONDULUI LEXICAL NEOLOGIC ÎN TEXTUL BISERICESC MODERN

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE

Într-un studiu relativ recent (v. Teleoacă 2012a), având drept corpus de lucru un număr de patru versiuni biblice¹, ne propuneam să urmărim gradul de arhaicitate al textului biblic actual, în speță neotestamentar (*Evangelhia după Matei*), într-o cercetare comparativă ‘ortodox / catolic / protestant’. Aspectele lexico-semantică tratate aici (problema arhaismelor lexicale, termenii rari și cei aparținând unui fond lexical mai vechi al limbii române, sensuri arhaice și specifice textului bisericesc, termeni/ semantisme specific populare, exprimarea perifrastică) demonstau cu prisosință propensiunea deosebită a versiunii de cult ortodox pentru cultivarea, inclusiv în etapa actuală de evoluție a limbii române, a ‘arhaicului’, nu de puține ori cu conservări semnificative la nivel popular/ regional. Abordarea problemei conservatorismului lingvistic al unui text (bisericesc) exclusiv din perspectiva faptelor arhaice de limbă este însă una unilaterală, de aceea impunându-se coroborarea acestui tip de demers cu acela consacrat investigării fondului lexical neologic în limitele aceluiași cadru discursiv. Este și ceea ce ne propunem în prezenta contribuție, pornind de la același corpus de texte ca cel considerat în investigația anterioară. În acest context, atenția ne va fi reținută de distribuția specifică a unităților lexicale/ frazeologice neologice în fiecare dintre cele patru versiuni evanghelice, demers prin care am încercat să schițăm (și) o posibilă metodologie de abordare a problemei neologiei în textul bisericesc actual.

¹ Este vorba despre: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, 1988, versiune ortodoxă (BO), *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, 1980 (BI), *Biblia sau Sfânta Scriptură. Vechiul și Noul Testament*, 1990, versiune protestantă (BP), respectiv *Noul Testament Catolic*, 1992 (NTC). Cât privește *Biblia de la Ierusalim* (BI), trebuie spus că, deși lipsită de orice indicație de validare din partea vreunei autorități ortodoxe (tipicul „tipărit/ -ă cu binecuvântarea” urmat de numele unui arhiereu și de menționarea demnităților lui) și prezentând indiciile editării de către o societate protestantă, această versiune promovează, așa cum vom avea ocazia să constatăm pe parcursul analizei noastre, un cod care sugerează o puternică tendință de înscriere în tradiția literaturii ortodoxe de limbă română, având în mod evident o predilecție pentru arhaism, împinsă din nefericire până dincolo de caracteristicile autentice ale vechiului scris bisericesc românesc. Tocmai această deliberată opțiune pentru arhaism ne-a determinat să includem în comparație acest text, ca o modalitate de delimitare între diverse trepte de tradiționalism lingvistic.

2. DISTRIBUȚIA FONDULUI LEXICAL NEOLOGIC ÎN CELE PATRU VERSIUNI BIBLICE (BO, BI, BP, NTC)

2.1. ÎMPRUMUTURI PROPRIU-ZISE

În cercetarea de față, soluțiile etimologice au fost indicate prin coroborarea informațiilor consemnate în următoarele surse lexicografice: CDDE, CDER, DEX 1998, DÎL-R, DN, MDN, MDA (I, II), PEW, REW și TDRG (I, II, III), pentru discuția noastră prezentând relevanță conceptul de ‘etimon direct’, iar nu acela de ‘etimon îndepărtat’. Precizarea își dovedește utilitatea având în vedere faptul că sunt situații în care termeni grecești la origini au pătruns în română prin filieră neolatină, cel mai adesea prin limba franceză, în consecință aceștia fiind incluși în inventarele noastre neologice (cf. *infra*, *satan*, *eunuc*, *paralitic*, *taxă*, *prozelit* ș.a.).

Am inclus în lista noastră și termeni care, la prima vedere, nu au nicio legătură cu conceptul de ‘neologism’. Este, de pildă, cazul adj./ subst. *lunatic* (cf. *infra*), termen moștenit (cf., de exemplu, PEW 996 sau CDDE 1020), cum demonstrează, printre altele, prima atestare a acestuia [sec. al XVI-lea], respectiv varianta *lunatec*, consemnată în textele vechi (v., de exemplu, BIBLIA 1688 4:24), și, foarte probabil, reintrat în limbă, în epoca modernă (printr-un împrumut savant, cf. varianta modernă *lunatic*), aspect care legitimează includerea sa în dicționarele de neologisme ale limbii române (cf. DN, MDN) și nu numai².

În principiu, am considerat neologic orice termen din versiunile biblice supuse investigației cu etimologie latină savantă / neolatină (în speță, franceză, mai puțin italiană) / latino-romană, dar și termeni cu etimologie multiplă, pentru care s-a propus, pe lângă o serie de soluții etimologice (greacă, germană ș.a.), și explicația prin „latina savantă”/ „neolatină” / „latino-romană”³. Se înțelege că în aria noastră de cercetare au intrat inclusiv derivatele pe teren românesc de la astfel de termeni, respectiv o serie de calcuri semantice și structurale (unități lexicale, dar și frazeologice) realizate după model (latino)-romană.

Prin urmare, este vorba despre o serie de cuvinte din categoria celor care „au schimbat aspectul limbii române, încadrând-o din nou în spiritualitatea romană”

² Explicația prin latina savantă și prin franceză apare și în DEX, respectiv în MDA (A–ME) 2010. De precizat și faptul că lat. *lunaticus* figurează în REW 5165 cu descendenți exclusiv în logudoreză și în corsicană, realitate lingvistică ce pledează în favoarea posibilității împrumutării termenului latinesc menționat, într-o etapă ulterioară, în majoritatea limbilor romanice.

³ Punctul nostru de vedere este în conformitate, de exemplu, cu principiile care au guvernat întocmirea inventarelor lexicale din DÎL-R, lucrare lexicografică în care statutul de „împrumut latino-romană” este asociat inclusiv cu termeni pentru care s-a propus etimologia multiplă, mai exact și cu unități lexicale raportabile din punct de vedere etimologic deopotrivă la latină (aspectul cult, savant) / o limbă neolatină, cât și la un idiom neromanic (cel mai adesea, germană, maghiară, neogreacă, polonă, rusă sau vechea slavă) (v. DÎL-R: 11 sq.). Cât privește împrumuturile cu etimologie latino-romană sau neogreacă, în lucrarea citată se vorbește despre „termeni latino-grecești”, identificabili îndeosebi în scrierile autorilor care cunoșteau în egală măsură latina și greaca (cf. *ibid.*, 18 sq.).

și îndepărtând-o de comunitatea balcanică (s.n.), în care o înglobase mai ales cultura ce venea din Bizanț” (Pușcariu 1976 (I): 415). Cum se știe, calitatea de cuvânt nou se pierde cu timpul, iar ceea ce a fost cândva „neologism” devine termen de uz general, uneori, din diverse motive, putându-se chiar arhaiza. Așa s-a întâmplat cu multe grecisme și turcisme, precum și cu o serie de împrumuturi din neogreacă; unele dintre exemplele care apar *infra* (cf. *a libera* și *a conlocui*) validează aceeași observație, desigur într-un grad (mult) mai mic, și cu referire la unii termeni de proveniență neolatină (se pare că împrumuturile lexicale de origine latino-romană nu-și pierd calitatea de neologisme în limba română decât dacă încetează propriu-zis să mai fie folosite⁴).

Uneori, ne confruntăm cu o situație paradoxală, pe care însă se cuvine să o luăm ca atare; astfel, devenind *cuvinte internaționale* și fiind *termeni de cultură și de civilizație*, o serie de împrumuturi continuă să rămână neologisme din punctul de vedere al lingvisticii românești, deși unele dintre ele au în limba noastră o vechime de cel puțin două secole (este inclusiv situația unor termeni de proveniență latino-romană, nu numai a unor grecisme). Sunt aspecte ce susțin necesitatea coroborării criteriului „cronologic-etimologic” cu cel „cultural”, respectiv cu cel al „difuzării” unui termen în diverse arii lingvistice. În acest context se legitimează includerea în inventarele noastre a unor termeni (în speță, de origine latino-romană) intrați în etape diferite în limba română, dar și a unor lexeme care, într-o perioadă mai veche, au putut fi împrumutate din greacă, pentru ca ulterior, aceiași termeni să fie reîmprumutați dintr-un idiom romanic (cel mai adesea franceză) (cf., de pildă, *public*, *națiune*, *sanctuar*, *figură*, *inscripție*, *spirit*, *jandarm*, *a practica*..., dar și *demon*, *demonizat*, *epidemie*, *filacteriu*, *genealogie*, *profet*, *prozelit* etc.)⁵.

Prezentăm în cele ce urmează inventarul termenilor neologici, în ordinea excerptării acestora din cele patru versiuni biblice incluse în studiul nostru comparativ.

genealogie (fr. *généalogie*, lat. *genealogia*): „Genealogia lui Isus Hristos, fiu al lui David, fiu al lui Avram” (NTC 1:1; cf. și BP) // BI, BO: *neam*; **deportare** (fr. *déporter*, lat. *deportare*): „... pe timpul deportării la Babilon” (NTC 1:11) // BI, BO, BP: *strămutare*; **profet** (fr. *prophète*, lat. *propheta*, gr. *prophetes*)⁶: „... care spune prin gura profetului...” (NTC 1:23; 2:5) // BI, BO: *prooroc*; BP: *proroc*; cf. și vb. **a profeti** (< *profet*): „Oare nu în Numele Tău am profetit și nu în Numele tău am scos demoni...?” (NTC 7:22; 11:13; 26:68) // BP: *a proroci*; BO, BI: *a prooroci*; **a se informa** (fr. (*s'*)*informer*, lat. *informare*): „Mergeți și vă informați cu deamănuntul despre copil...” (NTC 2:8) // BI, BO, BP: *a cerceta*; **public** (lat.

⁴ Aceasta, spre deosebire de situația multor grecisme sau/ și turcisme care intră într-un fond lexical pasiv, în condițiile în care referenții evocați de acești termeni cad în desuetudine.

⁵ Discuția va fi aprofundată *infra*, sub 3.

⁶ Atestat relativ târziu, anume în anul 1825 (cf. TDRG III, unde *profet* este explicat prin italiană și franceză; în MDA [II] se acceptă soluția latină și franceză).

publicus, fr. *public*): „Pregătirea activității *publice* a lui Isus” (subtitlu cu care se deschide capit. 3, NTC); **activitate** (fr. *activité*, lat. *activitas*, -atis): „Activitatea lui Isus în împrejurimile Galileii” (NTC, p. 140) // în celelalte versiuni: *lucrare, fapte*; **demonizat** (fr. *démonisé*)⁷, **lunatic** (lat. *lunaticus*, fr. *lunatique*)⁸, **paralitic** (lat. *paralyticus*, ngr. *paralitikós*, fr. *paralytique*), **posedat de demon** (fr. *posséder*, fr. *démon*): „pe demonizați și lunatici” (BO 4:24); „posedați de demon și paralitici” (BP) // BI: *îndrăciți și slăbănogi*; cf. și „Doamne, ai milă de fiul meu, căci este *lunatic* și mult suferă” (NTC 17:5); **predică** (< a *predica* < lat. *praedicare*): „Predic+ a lui Ioan Botezătorul” (subtitlu capit. 3, NTC); „Predica de pe munte” (BO, capit. 5) // BI, BP: *cuvântare*; cf. și vb. **a predica**: „În zilele acelea apare Ioan Botezătorul, care *predică* în deșert Iudeilor” (NTC 3:1; 11:1); „Evanghelia aceasta a împărăției va fi *predicată* în toată lumea” (BP 24:14) // BO, BI: *a se propovădui, a fi propovăduită*; cf. și **predicator** (fr. *prédicateur*): „Răsplata celor ce primesc *predicatori*” (NTC, p. 127); **sandală** (fr. *sandale*): „eu nu sunt vrednic nici să-i duc *sandalele*” (NTC 3:11; cf. și *ibid.*, 10:10) // BP, BO: *încălțăminte*; BI: *încălțămintele*; **reparat** (fr. *réparer*, lat. *reparare*): „Văzu alți doi frați, [...], la *reparatul* rețelelor” (NTC 4:21) // BI, BP: *a cârpi*; BO: *a-și drege*; **barcă** (it. *barca*): (utilizat în textul catolic în alternanță cu termenul moștenit *luntre*) „în *luntre* cu Zebedeu” (NTC 4:22); „Ei lasară numaidecât *barcă*” (*ibid.*) // BI, BP, BO: *corabie*; **discipol** (lat. *discipulus*, fr. *disciple*): „și *discipolii* săi veniră lângă el” (NTC 5:1) // BP, BO, BI: *ucenic*; **spirit** (lat. *spiritus*, it. *spirito*): „Fericiți cei săraci cu *spiritul*” (NTC 5:3); „El cu un cuvânt a scos *spiritele* rele” (*ibid.*, 8:16); „ci în voi vorbește *Spiritul* Tatălui vostru” (*ibid.*, 10:20; cf. și 12:28); „Când *spiritul* necurat a ieșit dintr’un om...” (*ibid.*, 12:43) // BI, BO, BP: *duh*; **cauză** (lat. *causa*, fr. *cause*): „Ferice de cei prizoniți din *cauza* dreptății” (BP 5:10); „iar din *cauza* mea veți fi duși dinaintea guvernatorilor...” (NTC 10:18) // BO 5:10: „Fericiți cei prizoniți *pentru* dreptate, ...”; cf. și BI; BO 10:18: „La dregători și la regi veți fi duși *pentru* Mine, spre mărturie lor și păgânilor”; cf. și BI; **a insulta** (fr. *insulter*, lat. *insultare*): „Ferice va fi de voi când, din cauza mea, oamenii vă vor *insulta*” (BP 5:11); „Trecătorii îl *insultau*” (NTC 27:39) // BO, BI: *a ocări*; **perfidie** (fr. *perfidie*): „*Perfidia* marilor preoți” (NTC, p. 190); **candelabru** (fr. *candélabre*, lat. *candelabrum*): „... [nu pui sub obroc candelă aprinsă], ci pe *candelabru*, ca să lumineze tuturor celor din casă” (NTC 5:15) // BP, BI, BO: *sfeșnic*; **jandarm** (fr. *gendarme*): „... și judecătorul [te va da] pe mâna *jandarmului*” (NTC 5:25) // BI: *temnicer*; BO: *slujitor*; BP: *ofițer*; **act** (lat. *actum*, fr. *acte*): „Cine-și va lăsa soția, să-i dea *act* de despărțire” (NTC 5:31) // BI, BO: *carte*; BP: *scrisoare*; **concupinaj**

⁷ În MDA [I], adjectivul este explicat ca formație internă.

⁸ Cu observațiile formulate anterior. Cf. și *infra*, 3.

⁹ Substantiv etnic ortografiat cu majusculă, probabil sub influența originalului francez. Cf. și „Văzând că mulți *Farizeii* și *Saduceii* (s.n.) veneau la botezul său...” (NTC 3:7).

(fr. *concubinage*): „Oricine își va lăsa soția în afară de *concubinaj*, o împinge la adulter” (NTC 5:32) // BO, BP: *desfrânare*; BI: *curvie*; **a practica** (fr. *pratiquer*): „... dar oricine le va *practica* și va învăța pe alții” (BP 5:19) // în celelalte versiuni: *a păzi*, *a face*; **ofițer** (fr. *officier*, pol. *oficer*, rus. *ofițer*)¹⁰: „... ca nu cumva potrivnicul să te dea judecătorului, iar judecătorul să te dea *ofițerului*” (BP 5:25) // în celelalte versiuni: *slujitor*, *temnicer*, *jandarm* (v. *supra*, **jandarm**); **a comite** (lat. *committre*, fr. *commettre*), **adulter** (fr. *adultère*, lat. *adulterum*): „Să nu comiți adulter” (BP 5:27); „Să nu săvârșești adulter” (BO); „Să nu faci adulter” (NTC) // BI: „Să nu preacurvești”; **divorțat** (< a *divorța* < fr. *divorcer*): „... și cine se căsătorește cu cea divorțată comite adulter” (BP 5:32; cf. și *ibid.*, 19:9) // celelalte versiuni: *lăsată*; **a insulta** (fr. *insulter*, lat. *insultare*): „... rugați-vă pentru cei care vă *insultă* și vă prigonesc” (BP 5:44) // celelalte versiuni: *a asupra*, *a vătăma*; **corp** (fr. *corps*, lat. *corpus*)¹¹: „Ochiul este lumina *corpului*” (NTC 6:22); „Luați și mâncați, acesta este *corpul* meu” (NTC 26:27) // BP, BO, BI: *trup*; **a nutri** (lat. *nutrire*, sec. XIX): „nici nu seceră, nici nu adună în grânare [despre zburătoarele cerului], iar Tatăl vostru ceresc le *nutrește*” (NTC 6:26) // în celelalte versiuni: *a hrăni*; **perlă** (fr. *perle*, it. *perla*, germ. *Perle*): „Să nu aruncați *perlele* voastre înaintea porcilor” (BP 7:6; cf. și NTC) // BO, BI: *mărgăritare*; **demon** (fr. *démon*, lat. *daemon*)¹²: „... au nu în numele Tău am scos *demonii*?” (BO, BP 7:22; cf. și *ibid.*, 9:33); „Dar dacă eu scot *demonii* cu ajutorul Spiritului lui Dumnezeu...” (NTC 12:28) // BI: *drac*; **febră** (lat. *febris*, it. *febbre*): „a văzut pe soacra acestuia zăcând în pat și având *febră*” (BP 8:14; NTC 8:15) // BO, BI: *friguri*; **demnitar** (fr. *dignitaire*, după *demn*): „Vindecarea unei femei și învierea fiicei unui *demnitar*” (NTC, p. 121); **hemoragie** (fr. *hémorrhagie*): „Și iată, o femeie care de doisprezece ani avea o *hemoragie*, a venit pe dinapoi și s-a atins de poala hainei Lui” (BP 9:20) // BI, BO, NTC: *scurgere de sânge*; **rege** (lat. *regem*, sec. XIX): „iar din cauza mea veți fi duși

¹⁰ Termen atestat în 1695. V. DÎL-R: 256, unde se admite etimologia multiplă (pol., rus., germ.), cu specificarea că, în limbile menționate, termenul respectiv reprezintă lat. *officiarius*. Aceeași explicație figurează și în TDRG [II].

¹¹ Termen atestat în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (1774), cf. TDRG [I], care admite etimologia multiplă (latină savantă, franceză și rusă). În CDER 2438 latina savantă este considerată drept origine îndepărtată, termenul latin pătrunzând în română mai întâi prin limbile germană și rusă, respectiv, într-o etapă ulterioară, prin medierea fr. *corps*.

¹² Explicație etimologică prezentă nu numai în dicționarele de neologisme ale limbii române, ci și în MDA [I]. Alte surse lexicografice pledează pentru neogreacă și slava bisericească (a se vedea, de exemplu, TDRG [II]), respectiv pentru mediogreacă (cf. CDER 2850). Prin neogreacă trebuie însă să se explice varianta (arh. și reg.) *dimon* (cu reducerea diftongului /aiv/ din greaca veche), *demon* fiind evident o formă mai târzie, latino-romanică (livresc, în limba română se utilizează și *daimon*, un reflex al v. gr. *daivmon*). În plus, includerea lui *demon* în corpusul neologic delimitat se justifică și în virtutea circulației sale internaționale (a se vedea prezența acestuia în idiomuri romanice, dar și germanice etc.), precum și a „substratului” său cultural (în speță, religios) [cf. *supra*, observațiile formulate]. Sunt, probabil, argumente ce au putut fi valorificate și de autorii dicționarelor de neologisme, în decizia de includere a acestui termen în corpusul neologic.

dinaintea guvernatorilor și *regilor* spre mărturie” (NTC 10:18; cf. și BO) // BI, BP: *împărat*; cf. și **regat** (< *rege* + *-at*): „Orice *regat* dezbinat împotriva lui însuși se năruie” (NTC 12:25; cf. și *ibid.*, 24:7) // BI, BP, BO: *împărăție*; **a saluta** (lat., it. *salutare*): „La intrarea voastră în casă, *salutați-l*...” (BP 10:12; cf. și NTC; v. și *ibid.*, 26:49) // BO, BI: *urați-i de bine*; *fă o plecăciune*; cf. și **salutare**: „... le plac *salutările* prin piețe” (BP 23:7; cf. și NTC: „... le place să fie *salutați*...”) // BI, BO: *plecăciuni*; **prudent** (fr. *prudent*, lat. *prudens*, *-ntis*): „Fiți dar *prudenți* ca șerpii” (BP 10:16) // BO, BI: *înțelepți*; NTC: *simplici*; **tribunal** (fr., lat. *tribunal*): „Luați seama la oameni: vă vor da pe mâna *tribunalelor*...” (NTC 10:17) // BI: *soboare*, NTC: *sinedrii*, BO: *sinedriști*; **a compara** (fr. *comparer*, lat. *comparare*): „Cu cine să *compar* această generație?” (NTC 11:16) // în celelalte versiuni: *a asemăna*; **contemporan** (fr. *contemporain*, lat. *contemporaneus*): „Ușurătatea *contemporanilor* lui Isus” (NTC, p.129); **ofrandă** (fr. *offrande*): „Cum a intrat în casa Domnului și a mâncat pâinile de *ofrandă*, ce nu aveau voie să le mănânce nici el, nici însoțitorii lui?” (NTC 12:4; cf. și *ibid.*, 15:5) // în celelalte versiuni: *punere înaintea*; **balenă** (fr. *baleine*, lat. *balaena*): „Căci precum Iona a stat trei zile și trei nopți în sânul *balenei*...” (NTC 12:40) // în celelalte versiuni: *peștele cel mare*, *chitul*; **parabolă** (fr. *parabole*, lat. *parabola*): „*Parabola* casei” (NTC, p. 116; cf. și *ibid.*, 13:2) // în celelalte versiuni: *pilde*; **a se scandaliza** (fr. *scandaliser*, lat. *scandalizare*)¹³: „Și *se scandalizau* de el” (NTC 13:57; cf. și *ibid.*, 15:12) // BP, BI: *a găsi o pricină de poticnire*; BO: *a se sminti întru*¹⁴; **a aresta** (< *arest* < germ. *Arrest*, it. *arresto*): „Fapt este că Irod îl *arestase* pe Ioan, îl pusese în lanțuri” (NTC 14:3) // în celelalte versiuni: *a prinde*; **a decapita** (fr. *décapiter*, lat. *decapitare*): „... și trimise să-l *decapiteze* pe Ioan în închisoare” (NTC 14:10) // în celelalte versiuni: *a tăia capul*; **discuție** (fr. *discussion*): „*Discuții* asupra datinilor Farizeilor” (NTC, p. 142); **latrină** (lat. *latrina*, fr. *latrine*): „iar apoi se duce în *latrină*” (NTC 15:17) // BP, BO: *afară*; BI: *afară în hazna*; **satan** (fr. *satan*) (livr.) „satană”: „Înapoia mea, *Satan!* Tu ești o piatră de poticnire pentru Mine” (BP 16:23) // BI, BO: *Satano*; NTC: *Satană*; **epileptic** (fr. *épileptique*, lat. *epilepticus*)¹⁵: „Vindecarea îndrăcitului *epileptic*” (NTC, p. 149) // în celelalte versiuni: *lunatic*¹⁶; **viziune** (fr. *vision*): „Să

¹³ Verb atestat în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (cf. TDRG [III], care îl explică drept o formație internă de la *scandal*). Pentru semnificația cu care acest verb este utilizat în versiunea biblică de cult catolic, cf. vgr. *skándalon* „cursă, capcană, ispită, scandal, piedică”.

¹⁴ Utilizare tipică textului bisericesc, cu primele atestări în *Noul Testament de la Bălgrad*.

¹⁵ Explicat în MDA [I] exclusiv prin franceză. TDRG [II] și CDER 3187 admit, pentru epoca mai veche, influența (neo)greacă, respectiv pe cea franceză, cu acțiune într-o etapă modernă. Termenul nu apare decât în versiunea de cult catolic, unde trebuie să se explice prin limba franceză. Este vorba, în orice caz, despre un termen „de civilizație” (... medicală), cu arie largă de circulație în limbile lumii.

¹⁶ *Lunatic* apare însă și în textul catolic: „Doamne, ai milă de fiul meu, căci este *lunatic* și mult suferă” (NTC 17:5) ș.a.

nu spuneți nimănui de *viziunea* aceasta, până când va învia Fiul Omului dintre cei morți” (BP 17:9) // BI: *vedenie*; BO, NTC: *ceea ce ați văzut*; *taxă* (fr. *taxe*): „Când au ajuns în Capernaum, cei care strângeau *taxa* pentru templu au venit la Petru și i-au zis: ...” (BP 17:24) // BI, BO: *dare*; NTC: *didrahmă* (*incasatorii* ~); *a achita* (fr. *acquitter*): „și-l aruncă la închisoare, până ce va fi *achitat* datorია” (NTC 18:30) // în celelalte versiuni: *a plăti*; *motiv* (fr. *motif*): „Oare este îngăduit unui soț să-și lase soția pentru orice *motiv*?” (BP 19:3; cf. și NTC) // BI, BO: *pricină*; *eunuc* (fr. *eunuque*, lat. *eunuchus*): „Căci există *eunuci* care s-au născut ca atare din sânul mamei lor” (NTC 19:12) // în celelalte versiuni: *famen*; *fals* (lat. *falsus*, it. *falso*): „... să nu dai mărturie *falsă*” (NTC 19:18) // în celelalte versiuni: *mincinos*; *administrator* (fr. *administrateur*, lat. *administrator*): „... stăpânul viei a zis *administratorului* său:...” (BP 20:8; cf. și NTC) // BO: *îngrijitor*; BI: *ispravnic*; *națiune* (lat. *natio*, -onis, it. *nazione*, fr. *nation*): „domnitorii *națiunilor* le stăpânesc” (NTC 20:25; cf. și *ibid.*, 24:7) // în celelalte versiuni: *neamuri*, *popoare*; *autoritate* (fr. *autorité*, lat. *auctoritatem*): „deoarece el învăța ca unul ce are *autoritate*” (NTC 7:29); „*Autoritatea* lui Isus” (NTC, p. 161); „Știți că mai marii popoarelor domnesc peste ele și cei mai mari le conduc cu *autoritate*” (BP 20:25; cf. și *ibid.*, 21:23) // în celelalte versiuni: (*cu*) *stăpânire*, *putere*; *a proveni* (fr. *provenir*): „Botezul lui Ioan, de unde *provenea*?” (NTC 21:24) // în celelalte versiuni: *a veni*, *a fi*; *prostituată* (fr. *prostituée*): „Adevărat vă spun că vameșii și *prostituatele*...” (BP 21:31; cf. și NTC) // BI: *curvă*; BO: *desfrânată*; *proprietar* (fr. *propriétaire*, lat. *proprietary*): „*Un proprietar* a plantat o vie” (NTC 21:33) // în celelalte versiuni: *stăpân de casă*, *gospodar*; *viticultor* (fr. *viticulteur*): „... a trimis pe robii săi la *viticultori* ca să-și primească roadele” (BP 21:34) // BI, NTC: *vier*; BO: *lucrător*; *invitat* (< *a invita* < fr. *inviter*): „A trimis pe robii săi să cheme pe cei *invitați* la nuntă, dar ei n-au vrut să vină” (BP 22:3; cf. și NTC) // BO, BI: *poftiți*; *sală* (fr. *salle*): „... și *sala* ospățului de nuntă s-a umplut de oaspeți” (BP 22:10; cf. și NTC) // BO: *casă*; BI: *odaie*; *tribut* (fr. *tribut*, lat. *tributum*): „este învoit să-i dai *tribut* Cezarului sau nu?” (NTC 22:17) // BP, BI: *bir*; BO: *dajdie*; *inscripție* (fr. *inscription*, lat. *inscriptio*, -onis): „Al cui e chipul acesta și *inscripția* de pe el?” (BO 22:20; cf. și BP, NTC) // BI: *slove*; *figură* (lat. *figura*, fr. *figure*): „A cui este această *figură* și *inscripția*?” (NTC 22:20) // în celelalte versiuni: *chip*; *catedră* (lat. *cathedra*, sec. XIX, cf. CDER 1542)¹⁷: „Pe *catedra* lui Moise s’au așezat cărturarii și Farizeii” (NTC 23:1,2) // în celelalte versiuni: *scaun*; *prozelit* (fr. *prosélyte*, lat. *proselytus*): „Cutreerați marea și uscatul, ca să câștigați un *prozelit*” (NTC 23:15; cf. și BP) // BI: *tovarăș de credință*; BO: *ucenic*; *oseminte* (fr. *ossements*, lat. *ossamenta*): „... dar pe dinăuntru gem de *oseminte* și murdărie” (NTC 23:27) // BI, BP: *oasele morților*; BO: *oase de*

¹⁷ Termen atestat mai devreme în alte surse, anume la sfârșitul sec. al XVII-lea, mai exact în anul 1698 (cf., de pildă, TDRG [I], unde este admis drept etimon „gr./ lat. *cathedra*”; v. și DİL-R: 128, unde sunt menționate latina și greaca).

morți; **sanctuar** (lat. *sanctuarium*, fr. *sanctuaire*): „Fiul lui Barahia, pe care l-ați ucis între *sanctuar* și altar...” (NTC 23:35) // în celelalte versiuni: **templu** (lat. *templum*, fr. *temple*); **epidemie** (fr. *épidémie*, lat. *epidemia*)¹⁸: „... și pe alocuri va fi foamete, *epidemii* și cutremure de pământ” (BP 24:7) // BI: *ciumi*; BO: *ciumă*; NTC: „... și va fi foamete și cutremure în diferite locuri”; **a se menține** (fr. *maintenir*, după *ține*): „Dar care *se va menține* până la urmă, acela se va mântui” (NTC 24:12) // în celelalte versiuni: *a răbda*; **terasă** (fr. *terrasse*): „cel de pe *terasa* casei să nu coboare...” (NTC 24:17) // BP, BI: *acoperiș*; BO: *cel care va fi pe casă*; **interior** (fr. *intérieur*, lat. *interior*, -oris): „Deci, dacă vă vor zice: „Iată-L în pustie”, să nu vă duceți acolo! „Iată-L în cămăruțe *interioare*”, să nu credeți!” (BP 24:26) // BO: (*cămări*); BI: (*odăițe*) *ascunse*; NTC: (*camere*) *de taină*; **bancher** (fr. *banquier*, it. *banchiere*): „Ai [sic!] fi trebuit atunci să depui banii mei la *bancheri*” (NTC 25:27) // BO, BI: *cămătar*, *zaraf*; BP: *cei ce schimbă banii*; **a vizita** (fr. *visiter*, lat. *visitare*): „am fost în închisoare iar voi *m’ăți vizitat*” (NTC 25:36) // în celelalte versiuni: *a veni*; **a se indigna** (fr. *indigner*, lat. *indignari*): „arhieriei și cărturarii *se indignară* și-i ziseră: ...” (NTC 21:15, 16; 26:8; cf. și BP) // BI: *le-a fost necaz*; BO: *s-au mâniat*; cf. și **indignare**: „Discipolii ziseră cu *indignare*” (NTC 26:8); **parfum** (fr. *parfum*): „S-a apropiat de El o femeie cu un vas de alabastru cu un *parfum* foarte scump” (BP 26:7; cf. și NTC) // BO, BI: *mir*; **alabastru** (it. *alabastro*, lat. *alabastrum*): „S-a apropiat de El o femeie cu un vas de *alabastru* cu un parfum foarte scump” (BP 26:7; cf. și BO, BI, NTC); **guvernator** (< *a governa* < fr. *gouverner*): „... L-au dus și L-au predat *guvernatorului* Pilat din Pont” (BP 27:2; cf. și NTC) // BO, BI: *dregător*; **generație** (fr. *génération*): „Toate aceste *generații* fac așadar paisprezece *generații* de la Avram până la David” (NTC 1:17; 11:16; cf. și BP) // BO, BI: *neam*; **a denunța** (fr. *dénoncer*, lat. *denuntiare*): „Iosif, [...], care era om drept și nu voia să o *denunțe*...” (NTC 1:19); BP: **a expune public** (lat. *exponere*, după *a pune*; fr. *public*, it. *pubblico*, lat. *publicus*) // BI: *a face de rușine*; BO: *a vădi*; **a (se) prezenta** (fr. *présenter*, lat. *praesentare*): „cu toate că *se prezentaseră* mulți martori mincinoși” (NTC 26:60) // BP, BO: *a veni*; BI: *a se înfățișa*; **a condamna** (fr. *condamner*): „Atunci Iuda, [...], când a văzut că Isus *fusesese condamnat* la moarte, fiind plin de remușcări...” (BP 27:3; cf. și NTC) // BO, BI: *a osândi*; **a elibera** (lat. *eliberare*): „La sărbătoarea Paștilor, dregătorul avea obiceiul să *elibereze* mulțimii un întemnițat” (BO 27:15; cf. și BP, NTC) // BI: *a slobozi*; **invidie** (it., lat. *invidia*): „Căci știa că din *invidie* dăduseră pe Isus în mâinile lui” (BP 27:18; cf. și BO, NTC) // BI: *pizmă*; **soldat** (fr. *soldat*, it. *soldato*, germ. *Soldat*), **comandă** (fr. *commande*): „având *soldați* sub *comanda* mea” (NTC 8:9; 27:27); „Și *soldații* au luat banii și au făcut așa cum fuseseră învățați” (BP 28:15) // BO, BI: *ostași*.

¹⁸ Cu prima atestare în anul 1785 (cf. TDRG [II]: gr./ lat., fr.; cf. și MDA [I], unde sunt menționate franceza, latina și neogreaca). Este și acesta un exemplu de termen cu circulație largă în limbile romanice, germanice etc.

O serie de realități specifice pentru epoca neotestamentară sunt evocate nu numai prin valorificarea unor arhaisme istorice, ci și a unui fond lexical neologic. Este vorba îndeosebi despre împrumuturi latino-romanice, unele dintre acestea, la origini, grecisme:

centurion (lat. *centurio*, *-onis*) „(în armata romană) ofițer care comanda o centurie; sutaș”: „La intrarea lui în Cafarnaum, veni la el un *centurion*” (NTC 8:5) // în celelalte versiuni: *sutaș*; **filacteriu**, [*filacter(ă)*] (fr. *phylactère*, lat. *phylacterium*, gr. *phylakterion*)¹⁹ „bucată de pergament cu versete din Biblie, purtată ca talisman de vechii evrei”: „Își lătesc *filacteriile*...” (NTC 22:5; cf. și BP, BI, BO 23:5); **legiune** (fr. *légion*, lat. *legio*, *-onis*)²⁰ „(la vechii romani) unitate militară de bază constând din aproximativ 4000–6000 de oameni”: „să-mi pună la îndemână peste douăsprezece *legiuni* de îngeri?” (NTC 26:53; cf. și BP, BI, BO); **pretoriu** (lat. *praetorium*, fr. *prétoire*) „(la romani) reședința pretorului, sala în care pretorul își exercita funcțiile judecătorești”: „Ostașii dregătorului au dus pe Isus în *pretoriu* și au adunat în jurul Lui toată ceata ostașilor” (BI 27:27; cf. și BP, BO, NTC); **cohortă** (fr. *cohorte*, lat. *cohors*, *-tis*)²¹ „unitate din infanteria romană, cu un efectiv reprezentând a zecea parte dintr-o legiune”: „Atunci ostașii guvernatorului au adus pe Isus în pretoriu și au adunat toată *cohorta* în jurul Lui” (BP 27:27; cf. și BO, NTC) // BI: *ceată* ș.a.

2.2. CALCURI STRUCTURALE (ȘI SEMANTICE)

2.2.1. Unități lexicale

a redeveni (*re* + *deveni*, după fr. *redevenir*): „El o întinse [mâna] și *redeveni* sănătoasă” (NTC 12:13) // în celelalte versiuni: *a se face*; **comesean** (*co-* + *mesean*, după fr. *commensal*)²²: „... dar din cauza jurământului și a *comesenilor*...” (NTC 14:10) // în celelalte versiuni: *cei ce ședeau/stăteau la masă cu el*; **a restabili** (*re* + *stabili*, după fr. *rétablir*): „Ilie va veni și va *restabili* toate lucrurile” (BP 17:11; cf. și NTC) // BO: *va așeza la loc toate*; BI: *să așeze din nou toate lucrurile*; **impozit**²³ (lat. *impositus*, cu sensurile fr. *impôt*): „Arătați-mi moneda de *impozit*!” (NTC 22:19) // BI: *banul birului*; BP: *moneda pentru bir*; BO: *banul de dajdie*; **a depune**

¹⁹ Explicația de mai sus figurează în MDN. Alte surse admit numai franceza și greaca (cf., de exemplu, DN) sau exclusiv franceza (a se vedea DEX 1998 sau MDA [I]). Formele sub care este atestat termenul în română, anume *filacteriu*, respectiv *filacter(ă)*, susțin pătrunderea primei variante din latina savantă, respectiv a celorlalte din franceză. V. și *infra*, 3., observațiile noastre.

²⁰ Cf. și varianta învechită *legheon*, explicabilă etimologic prin vsl. *legeonŭ*, la origini vgr. *legeón* (Scriban 1939, versiune *online*). V. și *infra*, 3.

²¹ Cu prima atestare la sfârșitul sec. al XVIII-lea (TDRG [I], cu etimonul „n.lat. *cohors*”). Și în MDA [I] se admite tot lat. *cohors*, *-tem*.

²² Termen atestat în anul 1703, GCD (*apud* TDRG [I], unde *comesean* este explicat prin derivare internă sau prin latina savantă; cf. și CDER 5125).

²³ Un împrumut propriu-zis din latina savantă, a cărui semantică este explicabilă în mare parte ca rezultat al calculului realizat după franceză.

(lat. *deponere*, cu sensurile fr. *déposer*)²⁴: „Ai [sic!] fi trebuit atunci să depui banii mei la bancheri” (NTC 25:27) / BP, BI: *să-mi fi dat banii*; BO: *să pui banii*; **deținut** (< a *deține*, după fr. *détenu*): „De sărbători guvernatorul avea obiceiul să-i libereze poporului un deținut,...” (NTC 27:15) / în celelalte versiuni: *întemnițat* ș.a.

Așa cum remarcam în partea introductivă a acestei secțiuni, textul biblic modern încă valorifică unele neologisme latino-romanice căzute în desuetudine. Astfel de exemple apar îndeosebi în versiunea catolică a textului evanghelic; am consemnat în acest sens pe **a libera**, fr. *libérer*, lat. *liberare* (ex.: „De sărbători guvernatorul avea obiceiul să-i libereze poporului un deținut,...”), NTC 27:15; 27:26... // BP, BO: *a elibera*; BI: *a slobozi*) și pe **a conlocui** (*con* + *locui*, după fr. *cohabiter*): „Mama lui era logodită cu Iosif, înainte de a fi conlocuit cu ea, ea s’a aflat însărcinată prin puterea Spiritului Sfânt” (NTC 1:18) // BP, BO: *a fi împreună*; BI: *a locui împreună*.

2.2.2. Unități frazeologice

Structurile frazeologice ocurente în textul biblic modern reprezintă în mod aproape constant calcuri după franceză²⁵, în cele mai multe dintre situații, apariția acestora în literatura bisericească fiind ilustrativă pentru „intruziunea” unui stil oficial-administrativ în cadrul discursiv estetic/ beletristic al textului evanghelic. Se pare că versiunea catolică valorifică cel mai pregnant astfel de frazeologisme neologice, sporadic consemnate de noi în versiunea protestantă și în cea de la Ierusalim. Textul ortodox din 1988 nu conține exemple de acest gen.

a lua cuvântul (cf. fr. *prendre la parole*): „Și luând cuvântul, îi învăța zicând:...” (NTC 5:2; cf. și NTC, BI 11:25); „Petru luă cuvântul și-i zise lui Isus:...” (NTC 17:3) // BP: *a răspunde*; BO: *a(-și) deschide gura*; BI: *a începe să vorbească*; **a se pune de acord** (cf. fr. *se mettre d’accord*): „Pune-te de acord de îndată cu potrivnicul tău, cât timp ești cu el pe drum, ca nu cumva potrivnicul să te dea judecătorului, iar judecătorul să te dea ofițerului” (BP 5:25) // în celelalte versiuni: *a se împăca*; **în calitate de** (cf. fr. *en qualité de*): „Cine primește un proroc în calitatea lui de proroc...” (BP 10:40) // BO, BI: „în nume de proroc”²⁶;

²⁴ *A depune* este „un cuvânt popular, din fondul tradițional latin” (CDER 2860), dar „numai cu primele sensuri” (este vorba despre sensurile legate de lumea animalieră). „Cu toate uzurile care înseamnă ‘a depune’ (deci, și cu sensurile cu care este ocurent în textul biblic actual, *n.n.*) este neologic” (*ibid.*; v. și MDA [I], TDRG [II]). De menționat că în alte surse lexicografice (v., de exemplu, DA) *a depune* este înregistrat cu două intrări separate, în funcție de accepțiile actualizate (accepția tradițională vs neologică).

²⁵ Numărul mare de împrumuturi neologice din franceză a fost văzut adesea în bibliografia de specialitate ca principal factor favorizant al acceptării (inclusiv) a numeroase calcuri frazeologice (Groza 2008: 237). Modelele franceze au fost calchiate, într-un „proces de selecție și de adaptare din surse diverse, atât de proveniență livrescă, literară, cât și de sorginte orală, vorbită” (Id., *ibid.*).

²⁶ În NTC 10:40: „Cine vă primește pe voi, pe mine mă primește, iar cine mă primește pe mine, îl primește pe acela care m-a trimis”.

a aduce la cunoștință (cf. fr. *porter à la connaissance de qqn.*): „Mergeți și aduceți la cunoștința lui Ioan cele ce auziți și vedeți” (NTC 11:4) // în celelalte versiuni: *a spune*; **a lua cu asalt** (cf. fr. *prendre d'assaut*): „Din zilele lui Ioan Botezătorul până acum Împărăția Cerurilor este luată cu asalt” (NTC 11:12) // BO: *a se lua prin străduință*; BI, BP: *a se lua cu năvală*; **fapt este că** (cf. fr. *le fait est que*): „Fapt este că Irod îl arestase pe Ioan, îl pusese în lanțuri” (NTC 14:3) // în celelalte versiuni: *căci*; **a pune în lanțuri** (cf. fr. *mettre à la chaîne*): „Fapt este că Irod îl arestase pe Ioan, îl pusese în lanțuri” (NTC 14:3) // BO, BI: *a pune în temniță*; BP: *a pune în închisoare*; **a (nu) fi în atribuția cuiva** (cf. fr. *(ne pas) rentrer dans les attributions de qqn.*): „Cât privește însă a ședea la dreapta și la stânga mea, nu este în atribuția mea să o dau” (NTC 20:23) // BP: „nu este un lucru pe care eu să îl dau”; BO: „nu este al meu a da”; BI: „nu atârnă de mine s'o dau”; **cât privește** (cf. fr. *en ce qui concerne*): „Cât privește însă a ședea la dreapta și la stânga mea, nu este în atribuția mea să o dau” (NTC 20:23)²⁷ // BO: „dar a ședea de-a dreapta...”; BP: „... dar a sta la dreapta Mea...”; BI: „... dar a ședea la dreapta...”; **pe baza**²⁸ (cf. fr. [*établir une théorie*] *sur des bases [solides]*): „Pe baza cărei puteri faci aceste lucruri?” (NTC 21:23) // BP: „Cu ce autoritate faci...?”; BI, BO: „Cu ce putere faci...?”; **monument funerar** (cf. fr. *monument funéraire*): „Ridicați monumentele funerare ale profetilor și dichisiți [sic!] mormintele dreptilor” (NTC 23:29) // BI, BP, BO: *mormânt*; **piatră unghiulară** (cf. fr. *pierre angulaire*): „Piatra pe care nu au prețuit-o zidarii, aceea a devenit piatră unghiulară” (NTC 21:42) // în celelalte versiuni: „... piatra [...] a ajuns să fie pusă în capul unghiului”; **în vederea** (cf. fr. *en vue de*): „a făcut-o în vederea înmormântării mele” (NTC 26:12; cf. și BI, BP) // BO: „... a făcut-o spre îngroparea mea”.

3. REPERE ALE DEFINIRII 'NEOLOGICULUI' ÎN TEXTUL BIBLIC ACTUAL

Așa cum remarcam în introducerea acestui articol, raportul 'tradiție vs inovație' poate fi analizat într-un mod obiectiv prin stabilirea proporțiilor juste între utilizarea/frecvența, în economia unui text, pe de o parte, a termenilor arhaici, pe de altă parte, a unui anumit fond lexical neologic. Dintre cele patru versiuni incluse în discuția noastră, textul catolic pare a fi cel mai reprezentativ pentru apelul la termeni neologici, fie că este vorba despre termeni simpli (împrumuturi

²⁷ Citatul oferă exemplul unei exprimări defectuoase/ incorecte, atât din punct de vedere logic (cf. *cât privește însă a ședea la dreapta... nu este în atribuția mea să... o dau*, în ultimă instanță, o structură anacolutică), cât și gramatical (*cât privește* + infinitiv / *cât privește* + substantiv). O eventuală formulare corectă a acestui enunț ar implica ocurența unui substantiv abstract (cf. *posibilitate*) după structura *cât privește* (cf. *cât privește însă posibilitatea de a ședea... nu este în atribuția mea să o dau/ ofer*). Exemplul citat *supra* este relevant de fapt pentru lezarea funcției de predicție, funcție care guvernează structura sintactică a unui text, asigurând coerență în actualizarea semantică a unităților constitutive (devenite termeni sintactici), respectiv coeziune în dezvoltarea relațiilor sintactice (Irimia 1999: 29).

²⁸ Structură pedantă, artificială, puțin adecvată contextual.

sau calcuri), fie despre o serie de construcții frazeologice. La polul opus se situează textul de la Ierusalim, pentru care nu am consemnat decât un număr foarte mic de neologisme: *alabastru*, *filacter(iu)*, *legiune*, *pretoriu* și *templu*. BO conține puțin mai mult decât dublu față de BI, dar extrem de puțin comparativ cu BP și, mai ales, cu NTC: *demon*, *demonizat*, *predică*, *adulter*, *rege*, *inscripție*, *alabastru*, *a elibera*, *invidie*, *templu*, *filacter(iu)*, *legiune*, *pretoriu* și *cohortă*. Totuși, numărul de neologisme consemnate pentru versiunea biblică ortodoxă (*Evangelhia după Matei*) pare a-l depăși pe acela înregistrat de noi pentru textul ortodox al rugăciunii creștine (v. Teleoacă 2012b). Aspectul s-ar putea explica, cel puțin într-o anumită măsură, (și) prin aceea că, în spațiul discursiv al literaturii biblice, pentru evocarea unor realități specifice (neotestamentare), sunt valorificate adesea nu numai cuvinte din fondul lexical arhaic (așa-numitele arhaisme istorice), ci și unele neologisme (v., în acest sens, *filacter(iu)*, *legiune*, *pretoriu* și *cohortă*), în consecință, fondul lexical neologic fiind superior reprezentat aici, în comparație cu textul rugăciunii, (și) în condițiile aportului unor astfel de termeni.

În general, multe dintre neologismele din BP apar și în NTC (am putea vorbi în acest sens despre un fond neologic comun celor două versiuni biblice²⁹), care conține însă și o serie de neologisme, absente din versiunea protestantă, cărora în celelalte versiuni biblice (inclusiv în BP) le corespund:

a) termeni/ frazeologisme din fondul vechi al limbii române, unii dintre aceștia circumscriși registrului popular/ familiar al românei (termeni moșteniți, împrumuturi în special din slavă/ slavonă, dar și din alte idiomuri: turcă, maghiară...): *strămutare/ deportare*; *a cerceta/ a se informa*; *încălțăminte/ sandale*; *a cârpi*, *a(-și) drege* (pop., fam.) / *a repara*; *proroc/ profet*; *corabie/ barcă*; *ucenic/ discipol*; *sfeșnic/ candelabru*; *temnicer*, *slujitor* (BO și BI) / *jandarm*; *scrisoare* (BP) / *act*; *desfrânare* (BP și BO) / *concubinaj*; *duh/ spirit*; *a hrăni/ a nutri*; *a asemana/ a compara*; *pește/ balenă*; *pildă/ parabolă*; *a prinde/ a aresta*; *a tăia capul/ a decapita*; *hazna/ latrină*; *a plăti/ a achita*; *mincinos/ fals*; *neam, popor/ națiune*; *a veni, a fi/ a proveni*; *gospodar/ proprietar*; *chip/ figură*; *scaun/ catedră*; *a răbda/ a se menține*; *acoperiș/ terasă*; *sfătuire/ complot*; *trup/ corp*; *cămătar* (BO și BI) / *bancher*; *a veni/ a vizita*; *neam/ generație*; *a veni, a se înfățișa/ a se prezenta*; *a găsi pricină de poticnire* (pop.) / *a se scandaliza* ș.a.;

b) termeni cu statut de arhaisme lexicale (includem aici și fonetismele arhaice), unii conservați la nivel popular/ regional (termeni slavi, (neo)grecești,

²⁹ Acest fond neologic comun (BP – NTC) poate fi ilustrat prin cuvinte ca: *a predica*, *cauză*, *soldat*, *perlă*, *febră*, *a saluta*, *motiv*, *administrator*, *autoritate*, *prostituată*, *invitat*, *sală*, *prozelit* ș.a. Restul neologismelor se distribuie după cum urmează: a) în cele patru versiuni (cf. *alabastru*, *filacteriu*, *legiune*, *pretoriu*); b) în trei din cele patru versiuni considerate (cel mai adesea, în BO, BP și NTC: *demon*, *inscripție*, *a elibera*, *invidie*); c) în două dintre cele patru versiuni (BO, NTC: *predică*, *rege* ș.a.; BP, NTC, cf. *supra*); d) exclusiv într-o unică versiune (NTC: *figură*, *catedră*, *oseminte*, *sanctuar*, *a se menține*, *terasă*, *bancher*, *a vizita*, *eunuc*, *fals*, *națiune*, *a proveni*, *proprietar*, *viticultor*, *tribut*, *demitar*, *corp*, *tribunal*, *a compara*, *contemporan* ș.a.; BP: *epidemie*, *interior*, *a practica*, *hemoragie* ș.a.).

turcești, moșteniți din latină), și unele arhaisme semantice; textele care oferă cele mai multe exemple de astfel de corespondențe sunt BO și BI: *sobor, sinedriu / tribunal; punere înainte/ ofrandă; chit (BI, BO) / balenă; bir, dajdie/ impozit, tribut; famen/ eunuc; carte (arh.) „scrisoare” (BO, BI) / act; curvie (BI) / concubinaj; stăpân de casă/ proprietar; a se sminti (întru) / a se scandaliza* ș.a.;

c) alți termeni neologici decât cei consemnați în textul catolic (situație slab reprezentată): *templu (BO, BI, BP) / sanctuar; ofițer (BP) / jandarm; a expune public (BP) / a denunța.*

Sunt și situații (ce-i drept, nu așa de numeroase ca cele semnalate anterior pentru textul catolic) în care versiunea protestantă face apel la termeni neologici, în timp ce în restul textelor supuse investigației (inclusiv în NTC) apar drept corespondente lexeme/unități frazeologice din fondul vechi al limbii române: *a practica / a păzi, a face; a comite / a face; divorțat / lăsat; a insulta / a asupri, a vătăma; hemoragie / scurgere de sânge; prudent / simplu; satan / satană; viziune / vedere, ceea ce ați văzut; taxă / dare, didrahmă; viticultor / vier.*

Cât privește calcurile structural-semantice, NTC deține monopolul, atât la nivelul unităților lexicale, cât și al structurilor frazeologice (v., în acest sens, *a conlocui, a redeveni, comesean, a depune, impozit, deținut*). Singurul calc (lexical) consemnat și pentru BP este reprezentat de vb. *a restabili*. Dintre frazeologismele consemnate, numai două apar în BP (*a se pune de acord, în calitate de*), altele două – în NTC și în BI (*a lua cuvântul*), respectiv în NTC, BP și BI (*în vederea*). Restul structurilor înregistrate prezintă ocurențe exclusiv în versiunea catolică. Acestor frazeologisme neologice (cf. *a aduce la cunoștința cuiva, a pune în lanțuri, a lua cu asalt, fapt este că, a (nu) fi în atribuțiile cuiva, cât privește, pe baza, monument funerar, piatră unghiulară*) le corespund în mod constant în celelalte trei versiuni termeni, respectiv expresii din fondul vechi al limbii române, unele conotate arhaic(-popular) (cf. *a se lua cu năvală*).

Semnificația ‘neologicului’ în textul bisericesc (în speță, biblic) actual este susceptibilă a se releva mai obiectiv, în contextul unei investigații în plan diacronic, care să urmărească eventualele corespondente ale termenilor neologici în versiuni (biblice) anterioare epocii de care ne ocupăm. O astfel de cercetare este deosebit de importantă, printr-un astfel de demers putându-se stabili raportul just între faptele (lexicale, în cazul de față) *de continuitate lingvistică* (relevante și pentru *conservatorismul* unui anume text), respectiv elementele *de inovație lingvistică* (studiul în perspectivă diacronică permite observarea eventualelor „substituții” lexicale produse de-a lungul timpului în versiunile evanghelice românești). Aspectul menționat ar trebui să constituie el însuși, prin complexitatea pe care o presupune, obiectul de studiu al unei cercetări independente, care să se efectueze în perspectivă diacronică³⁰. În secțiunea de față ne limităm la a schița o

³⁰ Este, de fapt, ceea ce intenționăm să întreprindem în studii viitoare, ce vor fi consacrate analizei lingvistice a textului bisericesc.

posibilă metodologie de analiză a *neologiei* în textul biblic românesc, într-o dublă perspectivă comparativă: sincronică (ortodox vs catolic vs protestant, edițiile menționate), respectiv diacronică (etapa actuală vs etapa limbii române vechi).

Începem discuția cu termenii consemnați în versiunea ortodoxă a textului biblic, incluzând aici și textul de la Ierusalim, pentru care am înregistrat numărul cel mai mic de termeni neologici, toți prezenți și în BO.

Termenii neologici ocurenți în textul ortodox sunt explicați adesea în sursele lexicografice românești prin latina savantă și printr-un idiom romanic – franceza (cf. *adulter, inscripție, cohortă*) și (mai puțin invocată) italiana (cf. *invidie*). În unele situații, etimonul latino-roman figurează în sursele lexicografice românești alături de cel grecesc (cf. *alabastru, demon, filacteriu*), în alte cazuri (inferior reprezentate numeric) admițându-se exclusiv latina cultă (cf. *a elibera sau rege*). Rezultă din cele menționate că în dicționarele românești se recurge relativ frecvent la principiul *etimologiei multiple*. *Acceptarea etimonului grecesc* într-o serie de situații, *alături de forma latino-romană*, poate fi interpretată în două sensuri, ce corespund, de fapt, celor două situații principale identificabile în limitele inventarului neologic delimitat: a) termenul grecesc se află la baza unei forme latine, care a fost împrumutată într-un anumit număr de limbi romanice occidentale, dintr-o astfel de sursă pătrunzând în românește și b) termenul respectiv a pătruns în română direct din limba greacă (medio- sau neogreacă), într-o etapă mai veche, fiind dublat, în epoca modernă, de un împrumut latin/ romanic, având la bază același cuvânt grecesc (de altfel, într-o serie de cazuri, variantele existente – consemnate de regulă în sursele lexicografice – pentru un anumit termen indică, grație particularităților fonetice, calea, directă sau mediată, de pătrundere a împrumutului respectiv în românește (cf. *infra*, de exemplu, *alavastru/ alabastru, dimon/ demon, filacteriu/ filacter(ă), pretor/ pretoriu*). Astfel, putem spune că dicționarele reflectă o „etimologie completă”, în sensul reunirii tuturor soluțiilor etimologice ce pot fi luate în calcul în explicarea prezenței unui anumit termen în limbă³¹. Cu totul altfel (sau, în orice caz, nu identic) stau lucrurile când se pune problema definirii etimologice... „contextuale”, mai exact a unei etimologii „relative”, dictată de o serie de aspecte ce se impun a fi luate în considerare într-un *caz particular* cum este, bunăoară, și textul bisericesc (biblic) modern, un text „de rangul doi”, o „literatură secundară”, expresie în speță a unui *act (cult, livresc) de traducere*, în consecință o scriere tributară unui... original (fie greco-slavon, fie latino-roman, în funcție de textul la care ne referim: ortodox sau catolic). Problema „filiației” este, așadar, strâns legată de problema originalului, aceiași termeni (neologici?) regăsiți deopotrivă – în cazul nostru – în toate cele patru versiuni luate în discuție, fiind susceptibili de a primi o explicație etimologică distinctă. În continuare vom avea ocazia de a vedea în ce măsură se susțin sau nu afirmațiile noastre teoretice.

³¹ Din nefericire însă, aceasta nu reprezintă o regulă (a se vedea în acest sens o serie de situații în care un dicționar optează pentru o *anume* etimologie, căreia îi sunt circumscrise *toate* variantele consemnate).

Lunatic este un prim termen susceptibil de a fi încadrat diferit din punct de vedere etimologic în funcție de versiunea biblică pe care o avem în vedere. Astfel, foarte probabil, în textul ortodox (BO), termenul menționat reprezintă continuatorul lat. *lunaticus*, deci termenul moștenit. Privirea comparativă diacronică susține fenomenul de „continuitate lingvistică” în acest caz: *lunatic* este termenul utilizat în mod constant în româna veche în textele religioase biblice (se poate vorbi, deci, despre o tradiție), sub forma *lunatec*, așa cum o demonstrează ocurențele reperate de noi în BIBLIA 1688 *passim* (ex.: 4:24) sau în NTB *passim* (ex.: 4:24) (a se vedea și ES 3b., *apud* TDRG [II])³². În BB forma veche (*lunatec*)³³ coexistă cu cea evoluată fonetic – *lunatic* (cf., de exemplu, BB 4:24, capit. 17, 17:4). În textul catolic este destul de probabil ca *lunatic* să reprezinte „transpunerea” termenului *lunatique* din originalul francez pe care s-a lucrat. Astfel, textul religios (biblic), mai exact actul de traducere a acestui tip de text, a putut reprezenta una dintre căile prin care *lunatic* a intrat (și) prin filieră cultă în limba română, „întărind” poziția lexemului moștenit (*lunatec*).

De asemenea, *demon* trebuie să fi fost „preluat” ca atare de textul catolic din originalul francez (deși, ca și în cazul anterior, lexemul exista în limba română, de data aceasta în calitate de împrumut mai vechi din greacă, cf. *dimon*). Însăși forma termenului menționat (*demon*, nu *dimon*) pledează în favoarea unui împrumut latino-roman (cf. *supra*, 2.1., nota 12). Verificarea ocurențelor acestui termen în limba veche susține absența lexemului în discuție din scrisul vechi biblic românesc – textul evanghelic (în speță, TC (v. Indice), BIBLIA 1688 *passim* (ex.: 9:33) NTB *passim* (ex.: 9:33) și BB *passim* (ex.: 7:22)), texte în care corespondentul lexicosemantic al lui *demon* este cuvântul moștenit *drac* (în consecință, și din această perspectivă putem cataloga drept „inovație lexicală” apelul la termenul *demon* în textul biblic supus investigației). Termenul (sub forma *dimon*) este atestat însă în alte tipuri de texte religioase, bunăoară în cazanii³⁴ (cf. 1642 CAZ. GOV., *apud* TDRG [II]), unde trebuie să fi pătruns din slava bisericească/ greacă. Prin urmare, avem un alt exemplu de termen care a fost „împrumutat de două ori”: într-o etapă

³² Precizăm că ocurențele termenilor neologici din BO au putut fi urmărite, în unele cazuri, *in extenso*, fie pe baza *Indicelor de cuvinte* incluse în ediția respectivă (este cazul *Tetraevangelului* coresian și al *Bibliei de la București*, primele cinci părți), fie beneficiind de informațiile oferite de baza de date în format electronic, pusă la dispoziție de sectorul de Lexicografie al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” (este vorba despre *Noul Testament de la Bălgrad*). Verificarea ocurențelor acestor termeni neologici în *Evanghelia după Matei* în BIBLIA 1688 a fost realizată pe baza textului original. În cazul textului de la Blaj (*Evanghelia de la Matheiu*), eventualele ocurențe au fost urmărite prin intermediul informației furnizate de Indicele de cuvinte (p. 380–427).

³³ Cf. și alți termeni din fondul lexical moștenit, de pildă, *sălbatic* sau *zănatic*, care au circulat în româna veche sub forma *sălbatec* (< lat. *salvaticus*), respectiv *zănatec* (< lat. *dianaticus*).

³⁴ Apelul la *dimon* (vs *drac*) poate fi expresia unei inovații lexicale în textul cazaniei (text didactic), comparativ cu textul biblic, aspect ce susține (și el) posibilitatea realizării unei ierarhizări a textelor circumscrise literaturii bisericești, în funcție de gradul mai mic sau mai mare de conservatorism.

veche, din sl. bis./ gr., într-o etapă modernă – din limba franceză. Așa cum remarcam *supra*, criteriul etimologic (semnificativ pentru o anumită cronologie a împrumuturilor lexicale într-o limbă) *nu trebuie însă absolutizat* în catalogarea unui termen sau altul ca ilustrativ pentru fenomenele de *conservare (continuitate)* vs *inovație lingvistică (neologie)*. Mai exact, acest criteriu nu trebuie să anuleze „din start”... statutul neologic al unui termen în interiorul unei limbi. Astfel, *demon*, element lingvistic relevant pentru o „cultură religioasă”, termen prezent în multe limbi ale lumii, poate fi considerat, din această perspectivă, reprezentativ pentru fenomenul „neologiei”.

Alabastru este atestat în vechiul scris biblic (cf. BB, NTB 26:7; cf. și BIBLIA 1688), însă sub forma *alavastru* (de origine greacă, cf. TDRG [I]), un dublet etimologic pentru *alabastru*, formă regăsită în textul biblic modern, unde trebuie să fi intrat din latina savantă sau/ și din italiană.

Filacter(iu) nu apare în textele biblice vechi consultate de noi, unde am găsit termenul moștenit *fruntări* < lat. *frontalem* sau **fruntarium* (cf. „...că-și lărgesc *fruntările...*”, BB 23:5; cf. și NTC)³⁵, respectiv *advar* (BIBLIA 1688 23:5). Cât privește încadrarea etimologică a acestui termen (v. și *supra*, 2.1.), se impune să admitem, pe de o parte, soluția neolatină, mai exact franceză, pentru varianta *filacter(ă)*, pe de altă parte – latina savantă, în care trebuie să-și afle originea forma *filacteriu*. Etimonul (neo)grecesc, menționat în unele dintre dicționarele consultate (și care, de bună seamă, trebuie avut în vedere în alte situații), nu este valabil în cazul discuției de față: absența termenului menționat din textele biblice vechi (și din această perspectivă putându-se accepta statutul de „inovație lexicală” pe care îl are *filacter(iu)* în literatura biblică actuală), respectiv forma consemnată în cele patru versiuni biblice luate în considerare³⁶ constituie argumente în acest sens.

Legiune este o inovație lexicală (de influență latino-romană) prin raportare la limba textului biblic (evangelic) vechi, unde apare *legheon* (TC, cf. Indice, 366; BIBLIA 1688 26:53; NTB 26:53 ș.a.), un dublet etimologic (explicabil prin greacă sau/ și vechea slavă) al celui dintâi, respectiv *întunearece* (cf. BB 26:53).

Un alt termen interesant de prezentat din perspectiva discuției noastre este *pretoriu*, atestat la Coresi, TC (cf. Indice, 388) și în NTB³⁷ 27:27 ș.a. (cf. baza de date electronică) sub forma *pretor*, lipsind în schimb din celelalte texte biblice consultate, unde este utilizat *divan* (în BIBLIA 1688 și în BB 27:27). La Coresi termenul provine fără nicio îndoială din sl. bis. *pretorŭ*, în timp ce forma ocurentă în versiunile biblice actuale (cf. *pretoriu*) reprezintă un împrumut în context latino-roman (cf. lat. *pretorium*).

³⁵ La Coresi, TC, nu apare nici *fruntar*, termen de altfel atestat de-abia în secolul următor (TDRG [II]).

³⁶ În textul biblic actual am întâlnit exclusiv pl. *filacterii*, căruia nu-i poate corespunde sg. *filacterion*, reflexul (neo)grecesc al termenului în discuție în limba română.

³⁷ Text în care *pretor* apare în alternanță cu *polată*.

Alte paralelisme între scrisul biblic actual (în speță, ortodox) și cel vechi relevă caracterul inovator al celui dintâi text: *adulter* (BO 5:27) / *a curvi* (BB 5:27; NTB), *a preacurvi* (BIBLIA 1688 5:27); *rege* (BO 10:18) / *crai* (BB, NTB), *împărat* (TC, BIBLIA 1688); *inscripție* (BO 22:20) / *scrisoare* (BB), *scriptură* (NTB, BIBLIA 1688); *templu* (BO 23:35) / *besearecă* (în toate cele patru texte vechi consultate); *a elibera* (BO 27:15) / *a slobozi* (în toate cele patru texte); *invidie* (BO 27:18) / *pizmă* (în toate cele patru texte) ș.a.

Caracterul inovator al textului protestant iese foarte bine în relief dacă îl raportăm lingvistic nu numai la versiunea biblică de cult ortodox, ci și la texte reprezentative din epoca veche a limbii române. Am urmărit, în acest sens, paralelismele lexicale din BP și NTB³⁸; le menționăm în ordinea excerptării faptelor lingvistice din cele două texte³⁹: *genealogie* (BP 1:1) / *neam* (NTB); *a expune public* (1:19) / *a vădi*; *paralitic* (4:24) / *slăbănog*; *cauză* (5:10) / *pentru*; *a insulta* (5:11) / *a huli*; *a practica* (5:19) / *a face*; *ofițer* (5:25) / *slugă*; *divorțat* (5:32) / *lăsat*; *a insulta* (5:44) / *a năpăstui*; *perlă* (7:6) / *mărgăritar*; *febră* (8:14) / *friguri*; *hemoragie* (9:20) / „(muiare) căriia-i curia sânge”; *a saluta* (10:12) / *a ura bine*; *prudent* (10:16) / *înțelept*; *generație* (11:16) / *neamure*; *satan* (16:23) / *satană*; *viziune* (17:9) / „ce ați văzut”; *taxă* (17:24) / *didrahmă*; *motiv* (19:3) / *vină*; *administrator* (20:8) / *viiaș*; *autoritate* (20:25) / *putere*; *a se indigna* (21:15) / *a se mânia*; *viticultor* (21:34) / *lucrător*; *prozelit* (23:15) / „să facă den păgân jidov”; *epidemie* (24:7) / *ciume* (24:8); *parfum* (26:7) / „cu unsoare de mult preț”; *guvernator* (27:2) / *deregătoriu*; *a condamna* (27:3) / „a giudeca pre moarte” ș.a.

Nu mai insistăm asupra versiunii catolice căreia originalul francez trebuie că i-a oferit cu generozitate terenul propice de cultivare a neologicului. De altfel, termenii excerptați din această versiune se raportează din punct de vedere etimologic (cf. informațiile din dicționarele consultate), în mod covârșitor la franceză, limbă văzută, în conformitate cu principiile care au stat la baza întocmirii inventarelor noastre, drept sursă directă (cf. *sandală*, *perfidie*, *jandarm*, *concubinaj*, *demnitar*, *ofrandă*, *discuție*, *a achita*, *motiv*, *a proveni*, *prostituată*, *invita(t)*, *sală*, *a se menține* ș.a.), respectiv la franceză și la latină (cf. *genealogie*, *deportare*, *profet*, *a se informa*, *public*, *activitate*, *reparat*, *discipol*, *cauză*, *a insulta*, *candelabru*, *act*, *adulter*, *corp*, *perlă*, *tribunal*, *a compara*, *contemporan*, *balenă*, *a se scandaliza*, *a decapita*, *latrină*, *eunuc*, *administrator* ș.a.).

Rezultă, din analiza întreprinsă, faptul că, deși neologia se poate admite, în etapa actuală de dezvoltare a variantei bisericești a românei literare, și pentru versiunea biblică ortodoxă, ea reprezintă fără îndoială o coordonată definitorie pentru textele de confesiune protestantă și, mai ales, catolică.

³⁸ Nici în BIBLIA 1688 (primele cinci părți, cf. Indicele de cuvinte) nu am înregistrat acești termeni neologici.

³⁹ Precizăm că nu mai luăm în discuție termeni precum *demon*, *inscripție*, *templu*, *alabastru* ș.a., deja discutați pentru BO și BI.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

- BB = *Biblia Vulgata*. Blaj 1760–1761 (vol. V) [Indice, p. 380–427] [ediție realizată sub egida Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca], București, Editura Academiei Române, 2005.
- BI = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, Ierusalim, Societatea Biblică, 1980.
- BIBLIA 1688 = *Biblia de la București* (1688), în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I (*Genesis*) [Indice, p. 365–454], Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1988; Pars II (*Exodus*) [Indice, p. 230–302], 1991; Pars III (*Leviticus*) [Indice, p. 205–258], 1993; Pars IV (*Numeri*) [Indice, p. 212–276], 1994; Pars V (*Deuteronomium*) [Indice, p. 246–332], 1997 (volum întocmit de: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Marietta Ujică).
- BO = *Biblia sau Sfânta Scriptură* (tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1988.
- BP = *Biblia sau Sfânta Scriptură. Vechiul și Noul Testament*, GBV, 1990 (ed. I:1989).
- NTB = *Noul Testament de la Bălgrad (1648)*, Alba Iulia, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, 1998.
- NTC = *Noul Testament* [tradus și adnotat de Pr. Dr. Emil Pascal], Paris, Éditions du dialogue, Société d'Éditions Internationales, 1992 (ediția a patra).
- TC = *Tetraevanghelul lui Coresi* (Brașov 1560–1561) comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Mănăstiri* (1574) [ediție alcătuită de Fl. Dimitrescu] [Indice, p. 299–423], București, Editura Academiei Române, 1963.
- CDDE = Ion Aurel Candrea, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (A - putea) (în colaborare cu Ovid Densusianu) [ediție îngrijită și Prefață de Gr. Brâncuș, București, Editura Paralela 45, 2003], [București], 1907–1914.
- CDER = Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române* [ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin], [București], Editura Saeculum I.O., 2007.
- DEX 1998 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, [București], Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DÎL-R = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, [București], Editura Științifică, 1992.
- MDA [I] = *Mic dicționar academic* (A–ME), [București], Editura Univers Enciclopedic, 2010.
- MDA [II] = *Mic dicționar academic* (MI–Z), [București], Editura Univers Enciclopedic, 2010.
- DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, [București], Editura Academiei Române, 1986.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme* [ediție revăzută, augmentată și actualizată], [București], Editura Saeculum, 2008.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, [Heidelberg], Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, [Heidelberg], Carl Winter. Universitätsverlag, 1972.
- TDRG [I] = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Band I (A–C), Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1986.
- TDRG [II] = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Band II (D–O), Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1988.
- TDRG [III] = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Band III (P–Z), [Cluj-Napoca], Clusium, 2005.

Lucrări de referință

- Groza 2008 = Liviu Groza, „Expresii franțuzești vechi și învechite folosite în româna contemporană”, în *Lucrările celui de-al doilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, București (28–29 noiembrie 2008), Editura Universității din București, 2008, p. 235–242.
- Irimia 1999 = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Polirom, 1999.
- Pușcariu 1976 (I) = Sextil Pușcariu, *Limba română. Privire generală*, București, Editura Minerva, 1976.
- Teleoacă 2012a = Dana-Luminița Teleoacă, „Aspecte lexicale conservatoare în textul biblic actual (*Evangelia după Matei*)”, în *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică* (II) [Actele celui de-al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică], București, Editura Universității din București, 2012, p. 167–177.
- Teleoacă 2012b = Dana-Luminița Teleoacă, „Observații asupra vocabularului a două texte contemporane de rugăciune”, în *Lucrările celui de al patrulea Simpozion Internațional de Lingvistică [Convergențe lingvistice]*, București, Editura Universității din București, 2012, p. 267–276.

UNE APPROCHE POSSIBLE DU FOND LEXICAL NÉOLOGIQUE
DANS LE TEXTE ECCLÉSIASTIQUE MODERN

(Résumé)

L'approche du problème du *conservatisme* linguistique d'un texte (ecclésiastique) uniquement du point de vue des phénomènes archaïques de langue n'est qu'une approche unilatérale; c'est pourquoi il faut nécessairement ajouter à ce type de démarche l'opération d'investigation du 'néologique' dans un certain texte religieux. Dans notre étude – une recherche comparative synchronique ('orthodoxe / catholique / protestant') – on s'est intéressé au problème de la distribution particulière des unités lexicales néologiques dans chacune des versions bibliques prises en discussion, démarche à travers laquelle nous avons essayés d'ébaucher un possible modèle méthodologique applicable à l'analyse du 'néologique' dans le texte religieux (biblique), un modèle qui permette la dissociation entre les faits lexicaux de *continuité linguistique*, d'une part, et les phénomènes *d'innovation linguistique*, d'autre part.

Cuvinte-cheie: biblic, comparativ, neologic, inovație lingvistică, continuitate lingvistică.

Mots-clé: biblique, comparatif, néologique, innovation linguistique, continuité linguistique.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
danielateleoaca@gmail.com*

Alexandru Mareș

DIN NOU DESPRE O VECHE FORMĂ DE JURĂMÂNT

Ocupându-ne cu peste două decenii în urmă de sintagma *să-m parde de*, înregistrată în două pasaje din *Legenda Sfântului Sisinie* (versiunea din *Codicele Sturdzanus*, databilă 1590–1602), am exprimat părerea că aceasta reprezintă o formă de jurământ, echivalentă a expresiei slave *tako mi* „așa <să>-mi <fie>”. Într-o variantă ușor modificată, enigmatică sintagmă ascundea, de fapt, expresia *să am parte de (ceva, cineva)*¹. Explicația noastră a trecut neobservată pentru unii cercetători preocupați de istoria limbii române², care, pe linia vechilor interpretări susținute de N. Drăganu și O. Densusianu sau mai recent de Gh. Chivu, au văzut în *să parde* o formă verbală.

În anii din urmă, expresia *să-m parde de* a fost depistată și în alte texte vechi. Trei exemple au fost înregistrate de Dana-Mihaela Zamfir în *Evanghelia învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644)³, exemple pe care le reproducem în transcrierea noastră: „Eghimon zise: *Să-m parde mie de dumnezeii*⁴ miei, *să-m parde mie de dumnezei*, că niște farmece făcură. Acestea *Sty*⁵ Domonos grăi: *Să-m parde mie de Hristos, Dumnezeul nostru*”⁶.

Alte exemple au fost întâlnite de noi în câteva traduceri din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Ne referim, în primul rând, la transpunerea unui *Pateric* și a unor vieți de sfinți, pe care le-am atribuit recent lui *Staico Grămăticul*⁷. Reproducem exemplele respective după copia executată de logofătul Radu în 1676 (BAR, ms. rom. 1429):

a) „Și se jură bătrânul așa grăindu: *Să-m parde de* cela ce lăcuiaște la ceriu, că nu voi spune nimenui ce-mi vei zice” (f. 85^r/18 – 85^v/1);

b) „Și răspunse muma copilului grăindu: *Să-m parde de* stăpânul meu, Hristos, doamna mea, de când se-au născut acest copil nici l-am văzut grăindu, nici stându pre picioarele lui vreodată până în ceasul de acum” (f. 110^r/8–12);

¹ Două lectiuni din *Codex Sturdzanus*, în LR, XLIII, 1994, nr. 5–6, p. 253–256.

² Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, Editura Academiei Române, [I], 2005, p. 418, nota 2; Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, p. 93–94.

³ *Op. cit.*, p. 418, nota 2.

⁴ Tipărit: *d'nezeii*.

⁵ Slav. în trad.: *Sfântul*.

⁶ BAR, CRV 46, f. 63^r/8–12.

⁷ *Note filologice despre Staico Grămăticul*, în Ion Coteanu – *in memoriam*. Editori: Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu, Editura Universității din București, 2014, p. 251–252.

c) „Așteaptă-mă <pre mine>, neputinciosul și nedestoinicul, stăi de-mi dă rugă și blagoslovenie, *să-i parde-ț⁸ de Dumnezeu*, cea ce nu să leapădă nicidinioară⁹ de nimenilea” (f. 140^r/19 – 140^v/3);

d) „Și mai mult am făcut dându-mi trupul meu tuturor oamenilor neapărat, neluând nemica plată, *să-m parde de adevăr*, că și de multe ori cine vrea să-m dea nu luam” (f. 144^r/19 – 144^v/4);

e) „Drept aceea, stăpâne, curățește sufletul meu ca să fiu și altora chip de pocăianie, *să-m parde <de> tine*, Doamne, curățește-mă, înviiază-mă” (f. 271^r/1–4).

Un ultim exemplu se recoltează dintr-un *Prologar* (lunile martie–august), copiat înainte de 1710 (BAR, ms. rom. 339)¹⁰, a cărui traducere s-a efectuat în jurul anului 1675, probabil la Mănăstirea Cozia¹¹: „Și deca-i văzu, râse și le zise: Bine, bine, eu nu gândescu, *să-m parde de Hristos*, eu nu-mi e a o mai vedea într-ochi fiecum va fi de acum nainte” (f. 8^v/2–4).

Cum s-a putut observa din exemplele reproduse, cele mai numeroase provin din traduceri ale lui Staico Grămăticul, păstrate în ms. rom. 1429. O altă copie a acestor traduceri (BAR, ms. rom. 480, copiat de logofătul Mitrea în 1700), păstrează la rândul ei vechea formulă de jurământ¹². În schimb, într-o copie mai recentă a traducerilor respective, existentă în ms. rom. 2430 (BAR), transcrisă tot în Țara Românească, dar la jumătatea secolului al XVIII-lea¹³, expresia *să-m parde de* a fost constant înlocuită cu varianta *așa să aib parte dă*. Prin această substituție, explicația pe care am avansat-o cu privire la semnificația expresiei *să-m parde de* primește o confirmare pe cât de neașteptată, pe atât de bine-venită. Iată exemplele înregistrate în versiunea manuscrisului academic 2430:

a) „Și se jură bătrânul așa grăindu: *Așa să aib parte dă* cea ce lăcuiaște la ceri, că nu voi spune nimenui ce-mi vei zice”¹⁴ (f. 45^r/5–6);

b) „Și răspunse muma copilului și zise: *Așa să aib parte dă* domnitoriul meu, Hristos, dă nu-ț voi spune dreptu, doamna mea, că dă când s-au născut acestu cocon nici l-am auzitu grăind, nici l-am văzutu umblându sau stându pre picioarele lui vreodată până în ceasul de acum” (f. 57^r/10–14);

c) „Așteaptă-mă pre mine, neputinciosul și nedăstoinicul, stăi dă-m dă rugă și blagoslovenie ca *să aibi parte dă* Dumnezeu, dă cea ce nu să leapădă niciodată dă niminea” (f. 64^v/23–25)¹⁵.

⁸ Scris: *sⁱ p^arde^c*, grafie care nu poate acoperi lecțiunea *să-i pardeț*, întrucât din context rezultă că forma de jurământ respectivă trebuie raportată la pers. 2 sg.; cf., mai jos, exemplul reprodus sub c'.

⁹ Scris: *ri r^edi nⁱy^r*.

¹⁰ An menționat sub ornamentul floral de pe fila 69^v.

¹¹ În privința localizării traducerii, vezi N. A. Ursu, *Paternitatea Istoriei Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. Studiu filologic*, Iași, Editura Cronica, 2009, p. 26.

¹² Vezi ms. rom. 480, f. 91^v/18–20, 108^r/19–22, 133^r/21–24 și 136^r/9–13.

¹³ Dată preluată după Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R. 1601–3100*, [II], București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 271.

¹⁴ Scris inițial *ce^e vyⁱ zi ce*, rectificat apoi în *ce^m veⁱ zi ce*.

¹⁵ În schimb, forma de jurământ *să-m parde de (adevăr)* nu a fost reținută și nici înlocuită printr-o altă expresie în contextul „Și am făcut și mai multu dându-mi trupul tuturor neapărat, neluând

Acum când știm că prezența expresiei *să-m parde de* nu se limitează la un singur text, constituirea ei nu mai poate fi pusă în seama traducătorului *Legendei Sfântului Sisinie* sau a unuia dintre copiii *Codicelui Sturdzanus*¹⁶. Ambele forme ale expresiei (pers. 1 sg.: *să-m parde de*, pers. 2 sg.: *să-i parte de*) sunt rezultatul unor prefaceri fonetice identice: elidarea lui *a* după *ă*, în condiții de fonetică sintactică (*să-m* < *să am*, *să-i* < *să ai*), și asimilarea *t-d* > *d-d* (*parte de* > *parde de*). Constituirea expresiei în această formă „petrificată” s-a produs într-o epocă îndepărtată, într-un grai în care formele analogice de conj. prez. 1 sg. și 2 sg., *să am*, *să ai*, nu erau concurate de formele *să aib*, *să aibi* (ultimele constituind norma literară în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea¹⁷). După 1710, anul ultimei atestări, această formă de jurământ pare să-și fi încetat existența în limba scrisă, poate unde semnificația ei era tot mai puțin cunoscută. De altfel, necunoașterea constituenților acestei expresii este pusă în evidență de exemplele din *Evanghelia învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644), în care inserția pron. pers. *mie* pare să dovedească că *să-m parde* era simțit ca o formă verbală. În sfârșit, trebuie să mai reținem faptul că, potrivit exemplelor de care dispunem, această formă de jurământ a circulat în Țara Românească și în nordul Hunedoarei, regiune de unde provine *Legenda Sfântului Sisinie*.

DE NOUVEAU SUR UNE VIEILLE FORME DE SERMENT

(Résumé)

Nous avons montré à une autre occasion que l'expression *să-m parde de*, enregistrée dans *La légende de Saint Sisinie*, représente une variante légèrement modifiée de l'expression *să am parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”. Dans la présente note nous apportons de nouvelles attestations de cette expression qui proviennent de quelques traductions du XVIIIe siècle. Nous constatons en outre que, dans une reproduction plus récente de ces traductions (au milieu du XVIIIe siècle), *să-m parde de* a été remplacé par *așa să aib parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”; cette substitution confirme l'explication attribuée par nous à cette vieille forme de serment.

Cuvinte-cheie: *să am parte de*, formă de jurământ, *așa să aib parte de*.

Mots-clés: *să am parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”, forme de serment, *așa să aib parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”.

nicio plată nimic, că de-m și da cineva câte ceva nu luam” (ms. rom. 2430, f. 66^v/11–13); cf. ms. rom. 1429, exemplul reproduș sub d).

¹⁶ Cf. Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 255–256.

¹⁷ Vezi Constantin Frâncu, *Vechimea unor inovații morfologice comune dialectelor limbii române*, în „Fonetică și dialectologie”, VII, 1971, p. 185–188; cf. Dana-Mihaela Zamfir, *op. cit.*, [I], p. 58, care atrage atenția asupra prezenței formei *să ai* în *Pravila* de la Govora (1640) și în *Evanghelia învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644). Asupra altor atestări ale formelor analogice *să am*, *să ai*, provenind din texte neliterare din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, ne vom referi într-o contribuție viitoare.

Emanuela Timotin

PRIMA TRADUCERE ROMÂNEASCĂ
A APOCRIFULUI *VIAȚA LUI ADAM ȘI A EVEI*.
RAPORTUL DINTRE CELE PATRU VERSIUNI*

Cercetarea de față continuă analiza noastră recentă privind prima traducere românească a apocrifului *Viața lui Adam și a Evei*¹, singurul apocrif românesc consacrat exclusiv figurilor protopărinților, care narează viața primilor oameni, povestită de Eva, când Adam, aflat pe patul de moarte, este înconjurat de întreaga sa familie. Urmărim aici filiația celor patru versiuni ale acesteia, conservate în patru manuscrise din Biblioteca Academiei Române: ms. 469 (f. 384^r–407^r), ms. 1255 (f. 18^{r-v}), ms. 3813 (f. 91^r–101^v) și ms. 5054 (f. 101^r–106^v). În același timp, ne propunem să analizăm în ce măsură diferențele dintre versiuni modifică mesajul apocrifului, să discutăm o serie de particularități lingvistice ale textelor, considerate arhaice de unii cercetători, și să stabilim dacă variația lingvistică a scrierilor reflectă tendințe de evoluție a românei literare vechi.

1. FILIAȚIA VERSIUNILOR

Cele patru versiuni ale traducerii au fost redactate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (ms. 469), pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (ms. 3813 și ms. 5054) și în perioada 1834–1836 (ms. 1255). Cele mai vechi trei manuscrise par a fi circulat într-un mediu monastic, în timp ce al patrulea a fost realizat la cererea unui comanditar laic, un pescar din Pitești. Cel mai vechi manuscris a fost redactat în sud-vestul Transilvaniei, iar celelalte în Țara Românească; la baza lor se află un text moldovenesc².

1.1. MS. 469 vs MS. 5054

Raportul strâns dintre cele două codice a fost evidențiat deja de cercetări consacrate altor texte care se regăsesc în ambele miscelane: *Palia istorică* și

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

¹ Vezi Emanuela Timotin, *Tradiția românească a apocrifului Viața lui Adam și a Evei. Prima traducere*, LR, LXIII, 2014, p. 533–546.

² Pentru argumente și bibliografie, vezi *ibidem*.

*Lemnul crucii*³. *Viața lui Adam și a Evei* din ms. 5054 este foarte apropiată de versiunea din ms. 469. Textele se diferențiază doar printr-o serie de elemente fonetice, explicabile prin faptul că cele două codice au fost scrise în regiuni și la date diferite, și prin câteva reformulări, la rândul lor explicabile prin intervenția scribilor sau prin evoluția limbii române:

ms. 469: „Adam era în rai *mainte* de greșală” (384^f).

ms. 5054: „Adam era în rai *mai nainte* de greșală” (101^v).

1.2. MS. 469 vs MS. 3813

Varianta din ms. 3813 se distanțează mai clar de cele din ms. 469 și 5054.

a) Perfectul simplu, larg folosit în ms. 469 și 5054, este constant înlocuit cu forme de perfect compus⁴:

ms. 469: „Și *arătă* noao pomul” (386^f).

ms. 3813: „Și *ne-au arătat* noao pomul” (92^f).

b) Într-un singur caz, ms. 3813 prezintă o omisiune, rezultată prin bourdon, față de ms. 469 și ms. 5054:

ms. 469: „văzu în vis cum va naște Cain și Avel și în care an va ucide Cain pre Avel, fratele său. Și-l conțeni îngerul să nu spuie Evei” (384^v).

ms. 3813: „au văzut în vis cum va naște Cain și Avel, fratele său. Și l-au oprit îngerul să nu spuie Evei” (91^f).

Omisiunea nu prejudiciază înțelegerea textului, dar apariția sa diminuează considerabil importanța motivului capacității vizionare a lui Adam⁵.

c) În numeroase situații, textul din ms. 3813 prezintă o serie de reformulări față de variantele din ms. 469 și 5054.

c₁) Prin reformulare se urmărește uneori ca un pasaj să devină mai inteligibil, ca în exemplul de mai jos, unde modificarea precizează, practic, că Adam era pe patul de moarte:

ms. 469: „căzu într-o *boală de inima* și nu știa ce iaste boala” (384^v–385^f).

ms. 5054: „căzu într-o *boală de inimă* și nu știa ce este boala” (101^v).

ms. 3813: „au căzut într-o *boală de moarte* și nu știa ce iaste boala” (91^{f-v}).

³ Vezi *Palia istorică*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Alexandra Moraru și Mihai Moraru, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, IV), p. 38–66; *Lemnul crucii*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Emanuela Timotin, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. V, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001, p. 145–148.

⁴ Pentru economie, nu vom cita exemplele din ms. 5054 decât dacă diferă de cele din ms. 469.

⁵ În istoria apocrifului, această trăsătură îi este atribuită primului om încă din cele mai vechi tradiții textuale. Vezi D. A. Bertrand, *Adam prophète*, în *Figures de l'Ancien Testament chez les Pères (Cahiers de Biblia Patristica 2)*, Strasbourg, Centre d'analyse et de documentation patristiques, 1989, p. 61–81; *Vita latina Adae et Evae*, cura et studio J.-P. Pettorelli, adiuvante et opus perficiente J.-D. Kaestli; *Synopsis Vitae Adae et Evae*, latine, graece, armeniace et iberice, cura A. Frey, J.-D. Kaestli, B. Outtier, et J.-P. Pettorelli, Turnhout, 2012 (*Corpus Christianorum*, Series Apocryphorum 18–19), p. 346–353.

c₂) În mai multe rânduri, reformulările modifică interpretarea canonică a unor evenimente, așa cum sunt acestea consemnate în *Geneză* (1,26–5,5) și în ms. 469 și 5054. Astfel, conform ms. 3813, primii oameni par a-și fi dorit să fie asemănători lui Dumnezeu, nu să i se substituie acestuia:

ms. 469: „nu înțelegeți că de-ați mânca voi dintru acelaș pom, *voi ați fi dumnezăi*” (387^v).

ms. 3813: „nu cunoașteți că de-ați mânca voi dintr-acel pom, *voi ați fi ca dumnezăii*” (92^v).

Conform ms. 3813, coborârea lui Dumnezeu în rai în momentul păcatului lui Adam este anunțată de mai mulți îngeri, nu doar de unul singur:

ms. 469: „Atuncea auzim glas din ceri *grăind îngerul* și chiemând pre toți îngerii” (389^v).

ms. 3813: „Atuncea am auzit glas din ceri *grăind îngerii* și chiemând pre îngerii” (93^v).

Mult mai multe implicații are reformularea pasajului privitor la contractul dintre Adam și diavol, pe care, conform versiunilor armene și slavone ale apocrifului, Adam, dornic să-și obțină hrana, îl semnează când diavolul îl împiedică să are pământul⁶. Pentru a-l obliga să semneze contractul, diavolul îi oferă lui Adam o falsă opțiune: fie alege să are pământul, dar trebuie să îi devină supus, pentru că pământul i-ar aparține, fie alege să nu mai are și, așadar, să nu i se supună, caz în care poate merge în cer, care îi aparține lui Dumnezeu. Adam, care nu poate reveni în rai, pare constrâns să semneze.

Textele românești care ilustrează această traducere spun însă explicit că, la semnarea contractului, el știa de venirea lui Hristos pe pământ: „știa Adam că va să să pogoară Dumnezău pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Mariia” (ms. 469, 395^v). Cu alte cuvinte, Adam știa că zapisul, la care numai apocriful face referire, nu va fi etern, fiindcă va fi rupt de Hristos, și își ferea, astfel, progenitura de la damnarea eternă. Precizarea este importantă, deoarece arăta mărinimia lui Dumnezeu față de creația sa, dar îl și deculpabiliza pe primul om, fie și parțial, de greșeala de a pactiza cu diavolul.

Pe lângă această precizare, ms. 3813 consemnează o formulă contractuală inedită notată de Adam, diferită de cea dictată de diavol. Noua formă a zapisului prevestește același deznodământ: oamenii nu vor rămâne sub puterea diavolului, cum, de altfel, nu este nici Adam, care scrie că el și copiii săi sunt sub puterea celui ce stăpânește deopotrivă cerul și pământul:

⁶ Vezi M. E. Stone, *The Legend of the Cheirograph of Adam*, în G. Anderson, M. Stone, J. Tromp (ed.), *Literature on Adam and Eve (Studia in Veteris Testamenti Pseuepigrapha 15)*, Leiden-Boston, 2000, p. 149–166; idem, *Adam's Contract with Satan: The Legend of the Cheirograph of Adam*, Bloomington, 2002. Contractul dintre Adam și diavol, încheiat pentru a li se permite oamenilor să se bucure de roadele pământului, a devenit și motiv iconografic în spațiul românesc; vezi în special P. Henry, *Folklore et iconographie religieuse. Contribution à l'étude de la peinture moldave, în Mélanges de l'Institut français de hautes études en Roumanie*, București, 1927, p. 63–97.

Ms. 469	Ms. 3813
<p>„Și veni diavolul și stătu înaintea boilor. Și nu lăsa pre Adam să are, și zise lui Adam: – Nu te voi lăsa să lucrezi pământul, că pământul iaste al mieu, iară a lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de veri să hii al mieu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii a lui Dumnezeu, tu mergi în rai. Adam zise: – A lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea. Și iarăș diavolul nu lăsa pre Adam să are, ce zise lui Adam: – Scrie-m zăpis de la mâna ta și-m dă mie, și atuncea veri ara pământul. Adam zise: – Al cui iaste pământul, al aceuia sânt și eu și feciorii miei. Că știa Adam că va să pogoară Dumnezeu pre pământ și să va naște din svânta și precurata Fecioară Mariia. Diavolul să bucură foarte și-i zise: – Așa scrie mie. Și luo Adam o lespede de piatră și scrise a sa scriptură și zise așa: <i>‘Al cui iaste pământul, al aceuia sânt eu și feciorii miei’</i>, că știa” (393^v–395^v).</p>	<p>„Au venit diavolul și au zis lui Adam: – Nu te voi lăsa să ari pământul. Și au stătut înaintea boilor și nu lăsa pre Adam să are și au zis diavolul că pământul iaste al mieu, iar ale lui Dumnezeu sânt ceriurile și raiul. Deci de vei fi tu al mieu, lucrează pământul, iar de vei fi tu al lui Dumnezeu, mergi în rai. Adam au zis: – Ale lui Dumnezeu sânt ceriurile și pământul și toată lumea. Diiavolul nu-l lăsa să are, ce au zis: – Scrie-m carte cu mâna ta și mi-o dă mie și atuncea vei ara pământul. Adam au zis: – Al cui iaste pământul, al aceuia sânt și eu și feciorii miei. Că știa Adam că va să pogoare Dumnezeu pre pământ și să va naște din preasfânta Fecioara Mariia. Diiavolul s-au bucurat foarte și au zis: – Să-m scrii carte. Și au luoat Adam o lespede de piatră și au scris a sa scriptură și au zis: <i>‘Al cui iaste pământul și ale cui sânt ceriurile, al aceuia sânt și eu și feciorii miei’</i>” (95^v–96^v).</p>

2.3. MS. 469 vs. MS. 1255

Textul din ms. 1255 conține o versiune fragmentară a apocrifului, reținând numai prima parte a acestuia, corespunzătoare capitolului din *Geneză* care descrie viața în Eden a protopărinților. De aceea, titlul său este *Izgonirea lui Adam din rai* (18^f). Textul nu se mai prezintă ca o succesiune de dialoguri, mare parte dintre acestea fiind șterse și transpuse în vorbire indirectă; ca urmare, varianta este mult mai puțin dramatică decât celelalte versiuni. Copistul pare ușor grăbit, fiindcă omite o serie de pasaje narrative din partea inițială a scrierii:

ms. 469: „deaca îl {scoa}se din rai, ședea în Edem înaintea porței raiului. Și văzu în vis cum va naște Cain și Avel și în care an va ucide Cain pre Avel, fratele său. Și-l conteni îngerul să nu spuie Evei” (384^v–385^f).

ms. 1255: „deaca-l scoase din rai și văzu în vis că va naște Cain și Avel și-l opri îngerul ca să nu spuie levii” (18^f).

Ca și ms. 3813, ms. 1255 cuprinde o serie de reformulări care normalizează apocriful în raport cu fragmentul din *Geneză*. Astfel, detaliul privind faptul că șarpele era cea mai iubită făptură a lui Dumnezeu, din cauza căreia Eva a fost convinsă să mănânce din copacul interzis, este modificat. În codicele din veacul al XIX-lea, cel mai plăcut lucru lui Dumnezeu este chiar pomul din care protopărinții nu aveau voie să mănânce, care, doar aici, este identificat cu „pomul vieții”.

ms. 469: „veni șarpele la mine și-m arată o poamă din pom. Eu deaca văzui și știa că șarpele iaste mai drag lui Dumnezău decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai” (388^{r-v}).

ms. 1255: „au venit șarpele la mine și mi-au arătat ca să mănânc din pomul vieții. Eu daca am văzut și știam că este mai iubit lui Dumnezău acel pom decât toate lucrurile, eu am luat din el și am mâncat” (18^{r-v}).

Caracterul moralizator al textului transpare din inserarea unui pasaj specific acestei variante, conform căruia, în momentul dezvăluirii păcatului său, Adam nu și-a mărturisit greșeala, ci a ascuns-o:

Ms. 469	Ms. 1255
<p>„Așa pogorî Domnul cu toți îngerii săi și stătu scaunul în mijlocul raiului și strigă Dumnezău cu glas mare de zise: – Adame, Adame, unde ești? Răspunse și grăi mult. Și ne luară pre noi îngerii și cumplit ne bătură și ne scoaseră din rai” (389^v–390^r).</p>	<p>„Și s-au pogorât Domnul în raiu cu toți îngerii săi și au pus scaunul în mijlocul raiului și au strigat Domnul cu glas mare: – Adame, Adame, unde ești? Adam n-au zis: ‘Doamne, greșit-am’, ca să-ș cerce iertăciune, ci s-au ascuns dinaintea Domnului. Atuncea le grăi lor Dumnezeu multe și porunci îngerilor, de-i luoră și bătându-i i-au scos afară din raiu” (18^v).</p>

2. PARTICULARITĂȚI MORFOLOGICE ȘI LEXICALE ALE SCRIERILOR

Textele prezintă o serie de trăsături morfologice și lexicale, dintre care unele, mai ales cele morfologice, au fost deja aduse în discuție de cercetători, fiind considerate arhaice.

a) Forma de indicativ prezent persoana a II-a singular a verbului *vrea* este oscilantă în ms. 469, datând din a doua jumătate a veacului al XVII-lea: „Deci de veri să hii al mieu, tu lucrează pământul, iară de vei să fii a lui Dumnezău, tu mergi în rai” (ms. 469, 394^r). Un astfel de uz variabil este curent în prima jumătate a secolului, folosirea predicativă a lui *veri* restrângându-se în a doua jumătate a veacului⁷.

b) În ms. 469, imperfectul indicativului de persoana I singular nu prezintă desinența analogică *-m*, ceea ce face ca forma de persoana I să fie identică cu cea de persoana a III-a: „Adam socotiiia partea despre răsărit și despre miazănoapte, iară eu *socotiiia* partea despre {a}pus și despre amiazădzi” (386^r); „Eu deaca văzui și știa că șarpele iaste mai drag lui Dumnezău decât toate facerile lui, luai poama de la el și mâncai” (387^v).

Particularitatea, deși frecvent atestată în decursul miscelaneului, nu caracterizează însă întreg manuscrisul, un imperfect cu desinență analogică fiind atestat în *Palia istorică* (352^v)⁸. Oscilația ilustrează utilizarea variabilă a desinenței la mijlocul secolului al XVII-lea, când există texte în graiul literar nordic, precum *Cazania* lui Varlaam sau *Noul Testament* de la Bălgrad, cu forme fără desinență, dar există

⁷ Dana Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, 2005, p. 63, 65.

⁸ *Palia istorică, op. cit.*, p. 84.

și scrieri moldovenești și transilvănene care acceptaseră deja această inovație muntenească⁹.

c) Formele tari de perfect simplu persoana I sunt foarte frecvente în ms. 469: *deschiș* (388^v); *ziș* (391^v, 395^v, 396^f). Textul consemnează ocazional și o formă slabă: *zisei* (400^f), discutată și de C. Frâncu, care, bazându-se pe opinia conform căreia ms. 469 ar data din 1600–1625¹⁰, nota că avem a face cu cea mai veche atestare de peste munți a acestei inovații muntenești¹¹. În condițiile în care cercetările filologice au arătat că ms. 469 a fost scris în a doua jumătate a veacului al XVII-lea¹², afirmația sus-menționată nu se mai susține.

Oscilația între formele tari și cele slabe caracterizează și paradigma verbului *face*: „luo Adam și *feace* rugă cătră Dumnezău” (392^v); „Adam le împărți și *feace* unele sălbatece” (393^f); cf. „Când *făcu* Dumnezău raiul și.. *făcu* pre p{ărin}tele vostru” (385^v), cu mențiunea că formele slabe sunt mai numeroase¹³.

d) Perfectul simplu de persoana I plural, este, conform normei epocii, lipsit de desinența *-ră*. Particularitatea se menține neschimbată și în ms. 5054, realizat la mijlocul secolului al XVIII-lea în Muntenia:

ms. 469: „ne *văzum* goli” (389^f);

ms. 5054: „ne *văzum* goli” (102^v);

ms. 469: „*cusum* frunză de smochin de ne *făcum* veșminte și ne *îmbrăcăm*” (389^f–389^v);

ms. 5054: „*cusum* frunză de smochin de ne *făcum* veșminte și ne *îmbrăcăm*” (102^v);

ms. 469: „*petrecum* acolo 15 zile” (391^f);

ms. 5054: „*petrecum* acolo cincisprezece zile” (103^f);

ms. 469: „am luat grâul și miierea și laptele și *mâncăm* și ne *săturăm*” (393^f);

„am luat grâul și miierea și laptele și *mâncăm* și ne *săturăm*” (103^v);

ms. 469: „*șezum* întru Madiam și acolo *născum* pre Cain” (399^f).

ms. 5054: „*șăzum* întru Madiam și acolo *născum* pre Cain” (105^f).

e) La persoana a II-a singular, auxiliarul viitorului este exclusiv *veri*: „atunca *veri ara* pământul” (394^v); „*Vedea-veri* și te *veri odihni*” (400^v); „când *veri naște* coconul” (402^f); „în pământ *veri mearge*” (406^f). În epocă, utilizarea acestei forme era în declin, ea fiind totuși atestată și în *Cazania* lui Varlaam, în *Noul Testament* de la Bălgrad, în *Evanghelia învățătoare* de la Dealu, din 1644, în *Chiriacodromionul* de la Bălgrad din 1699 etc.¹⁴.

⁹ Vezi C. Frâncu, *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală comune dialectelor limbii române*, FD, VII, 1971, p. 180-183.

¹⁰ Pentru această opinie, M. Gaster, *Texte române inedite din secolul XVII*, „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1883, p. 74; idem, *Chrestomathie roumaine. Textes imprimés et manuscrits du XVIme au XIXme siècle*, vol. I, Leipzig-București, 1891, p. 64.

¹¹ C. Frâncu, *Din istoria perfectului simplu: formele de tipul zisei*, LR, 32, 1984, p. 426–436; idem, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, 2009, p. 105.

¹² Vezi E. Timotin, *art. cit.*, 2014, p. 540–541, cu bibliografie.

¹³ Pentru extinderea formelor de perfect slab din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, vezi C. Frâncu, *op. cit.*, 2009, p. 306–307.

¹⁴ *Ibidem*, p. 312.

f) Prepoziția *pregiur* „împrejurul” este urmată de un nume în acuzativ: „era *pregiur* Adam 6000 de bărbați” (385^v); un astfel de uz, frecvent în scrierile veacului al XVI-lea, este consemnat și în veacul al XVII-lea, fiind atestat, de exemplu, în *Biblia* de la București sau la Dosoftei (DLR, s.v.).

g) La nivel lexical, semnalăm apariția lui *ladan* „substanță aromată”, care pare a-și găsi aici una dintre cele mai vechi atestări, el fiind consemnat și în traducerea din Herodot (DLR, s.v.) și în dicționarul latino-român al lui Theodor Corbea, sub forma *ladanum*¹⁵: „Atuncea Dumnezeu trimise lui tămâie și livan și *ladan*” (392^{f-v}); „văzu Eva cădelniță cu *ladan* cădind trupul lui Adam” (405^f). Totuși, pentru atestările din apocrif, etimologia latină sau greco-latină a termenului nu se poate propune¹⁶. Compararea dintre un text slavon din veacul al XVII-lea, apropiat de cel din care descinde prima traducere românească a apocrifului, și scrierea din ms. 469 arată că termenul românesc traduce sl. *ладань /ладонь*:

ms. sl. 380: Тогда посла Господь Фиміянъ, и ливанъ и *ладонь*

ms. 469: Atuncea Dumnezeu trimise lui tămâie și livan și *ladan* (392^{f-v});

ms. sl. 380: видѣ Евва кадилницу съ *ладаномъ* вадѣщю тѣло Адамово¹⁷

ms. 469: „văzu Eva cădelniță cu *ladan* cădind trupul lui Adam” (405^f).

h) În numeroase situații, diverși termeni din ms. 469 și 5054 sunt înlocuiți de scribul ms. 3813 prin alte cuvinte cu sens identic sau foarte apropiat. Aceste variații ajută la identificarea seriilor sinonimice din româna veche și dezvăluie totodată tendința de a elimina o serie de termeni, considerați, probabil, învechiți sau străini graiului literar al copistului ms. 3813.

birui – stăpâni:

ms. 469: „{s}ă sui Dumnezeu în {ce}ri, iară ce era în rai *biruiam* tot noi” (386^v)

ms. 3813: „noi *stăpâniam* raiul și ce iaste în rai” (92^f);

ms. 469: „Pururea bărbatul tău *să te biruiască*” (402^f)

ms. 3813: „Pururea bărbatul tău *să te stăpânească*” (99^v);

ciudesă – minune:

ms. 469: „Adame, vino aicea de vezi *ciudesă* mare” (388^v)

ms. 3813: „Adame, vino până aici și vezi *minune* mare” (93^f);

¹⁵ Vezi Gh. Chivu, E. Buză, A. Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992, s.v. *ladanum*.

¹⁶ Cf. *ibidem*; DLR, s.v. *ladan*.

¹⁷ Pentru textele slavone citate, vezi A. Рупин, *Памятники старинной русской литературы*, III, Sankt Petersburg, 1862, p. 5 și 6. Pentru argumente recente conform cărora mențiunea aromazelor ar indica o proveniență creștină a scrierii; vezi R. Nir, „The Aromatic Fragrances of Paradise in the *Greek Life of Adam and Eve* and the Christian Origin of the Composition”, *Novum Testamentum* 46, 2004, p. 20–43; cf. M. De Jonge, J. Tromp, *The Life of Adam and Eve and Related Literature*, Sheffield, Academic Press, 1997, p. 69–70; P.-B. Smit, „Incense Revisited: Reviewing the Evidence for Incense as a Clue to the Christian Provenance of the *Greek Life of Adam and Eve*”, *Novum Testamentum* 46, 2004, p. 369–375.

conteni – opri:

ms. 469: „Și-l *conteni* îngerul să nu spuie Evei” (384^v)

ms. 3813: „și l-*au oprit* îngerul să nu spuie Evei” (91^f);

izbăvi – slobozi:

ms. 469: „atuncea ne *izbăvi* pre noi Dumnezeu de diavolul acela” (399^f).

ms. 3813: „atuncea ne-*au slobozit* pre noi Dumnezeu de diavolul acela” (98^r)¹⁸;

împarte – desparte:

ms. 469: „inima m{ea... } *nu să împarte* d{...} tine” (391^v)

ms. 3813: „inima mea *nu să desparte* de tine” (94^f)

păsa – merge:

ms. 469: „*pasă* împotriva raiului și plângi” (401^f)

ms. 3813: „*mergi* tu împotriva raiului și plângi” (99^f)

prilăsti – înșela:

ms. 469: „nu asculta de nimea ca *să nu te prilăstească* iară” (396^v)

ms. 3813: „ca *să nu te înșale* iarăș” (97^f);

ms. 469: „mult să nevoiia a mă *prilăsti*” (398^f)

ms. 3813: „și mult mă *înșela*” (97^v);

ms. 469: „să temu foarte gândind că mă *va fi prilăstit* diavolul” (398^v)

ms. 3813: „s-au temut foarte *să nu mă fie* cumva iarăș *înșelat*” (98^f).

rost – gură:

ms. 469: „Eu *rostul* meu deschiș” (388^v)

ms. 3813: „Eu am deșchis *gura* mea” (93^f)¹⁹;

zapis – carte:

ms. 469: „Scrie-m *zapis* de la mâna ta” (394^v)

ms. 3813: „Scrie-m *carte* cu mâna ta” (96^f).

În concluzie, analiza comparată a versiunilor care ilustrează prima traducere românească a *Vieții lui Adam și a Evei* demonstrează similaritatea profundă a ms. 469 și 5054, datând din secolul al XVII-lea, respectiv al XVIII-lea, și în ceea ce privește acest text. În comparație cu acestea, textele din ms. 1255 și 3183 par a fi suferit diverse reformulări. Cum ms. 1255, 3183 și 5054 provin toate din aceeași regiune, diferită de cea a ms. 469, rezultă că diferențele de conținut dintre ms. 469 și 5054, pe de o parte, și ms. 1255 și 3183, pe de altă parte, nu sunt condiționate regional. Cum ms. 3183 este aproape contemporan cu ms. 5054, iar ms. 1255 datează de la începutul veacului al XIX-lea, putem considera că reformulările sunt un fenomen tardiv în istoria primei traduceri românești, care nu se manifestă însă unitar.

¹⁸ Ocazional, *izbăvi* apare și în ms. 3813: „Doamne, să ne pocăim cumva, doară ne *va izbăvi* pre noi Dumnezeu de diavolul acesta” (96^v); cf. ms. 469: „Doamne, să ne pocăim cumva, doară Dumnezeu ne *va izbăvi* pre noi de diavolul acesta” (395^v–396^f).

¹⁹ În alte două situații, în ms. 469 se folosește termenul *gură*: „cum cutezi tu deșchide *gura* ta spre omul ce iaste făcut pre chipul lui Dumnezeu” (402^v); „Cum cutezaș tu deșchide *gura* ta spre mâncare” (403^f). Aceiași termeni sunt folosiți și în ms. 5054 și 3813.

Modificările de conținut au ca rezultat diminuarea caracterului apocrif al *Vieții lui Adam și a Evei*: anumite informații despre capacitatea vizionară a lui Adam, precum visul său profetic despre fratricidul lui Cain, sunt reduse (ms. 3813); șarpele nu mai este desemnat drept făptura pe care Dumnezeu ar fi iubit-o cel mai mult, înainte de păcatul protopărinților (ms. 1255); dialogul dintre personaje (Dumnezeu, Adam, Eva, diavol), care conferă un dramatism semnificativ scrierii, este transformat în vorbire indirectă și dizolvat în narațiune (ms. 1255). În paralel, se îngobează motive noi, împrumutate din literatura canonică: conform textului celui mai tardiv, „pomul vieții” ar fi fost plăcut de Dumnezeu încă de la începutul lumii (ms. 1255); aceeași scriere capătă o valoare moralizatoare, prin integrarea unui detaliu care precizează că lipsa penințenței ar fi contribuit la excluderea lui Adam din rai. În aceste condiții, putem spune că versiunile cele mai târzii ale primei traduceri a apocrifului se caracterizează prin tendința de a înlătura anumite motive absente din scrierile canonice, dar care contribuiau la crearea profilului distinct al apocrifului între alte scrieri despre Adam și Eva. Urmare a acestui proces de „canonicizare”, apocriful se apropie de scrierile edificatoare și poate fi folosit pentru educația religioasă.

La nivel lingvistic, textele prezintă o serie de trăsături, dintre care unele au atras deja atenția cercetătorilor. Acestea ilustrează conservarea unor particularități, frecvente în limba secolului al XVI-lea, și în veacul ulterior (2.a, b, e, f), variabilitatea normelor într-o anumită epocă a românei literare (2.c), stabilitatea lor de-a lungul românei vechi (2.d.), respectiv evoluția acestora, mai ales când privesc fapte lexicale (2.h). Confruntarea textelor românești cu originalul lor ne-a dat ocazia să arătăm că termenul românesc *ladan* are la bază un cuvânt slavon (2.g).

LA PREMIÈRE TRADUCTION ROUMAINE DE L' APOCRYPHE *LA VIE D' ADAM ET D' ÈVE*.
LE RAPPORT ENTRE LES QUATRE VERSIONS

(Résumé)

Les différences entre les quatre manuscrits relevant de la première traduction roumaine de l' apocryphe *La Vie d' Adam et d' Ève* ne sont pas conditionnées par la région de la rédaction des textes. Certains textes tardifs présentent plusieurs reformulations par rapport au texte plus ancien. Ces reformulations ont pour résultat l' effacement de certains motifs qui individualisaient l' apocryphe par rapport aux autres textes relatifs aux protoplastes. Au terme de ce processus, l' apocryphe se rapproche de la littérature canonique et des écrits édifiants, susceptibles d' être utilisés dans l' éducation religieuse.

Au niveau linguistique, l' analyse a mis en évidence la stabilité ou la variabilité de certains traits morphologiques ou lexicaux du roumain de l' époque, et a apporté des éclaircissements concernant l' étymologie du mot *ladan*, qui connaît dans ce texte un de ses premiers emplois en roumain.

Cuvinte-cheie: *Viața lui Adam și a Evei*, apocrif, traducere românească, română veche, variație morfologică, sinonimie.

Mots-clés: *Vie d' Adam et d' Ève*, apocryphe, traduction roumaine, roumain ancien, variation morphologique, synonymie.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
etimotin@yahoo.com

Floarea Vîrban

ASPECTE PRIVIND STRUCTURA VOCABULARULUI ÎN CEL MAI VECHI OCTOIH ÎN LIMBA ROMÂNĂ (I)

1. OBSERVAȚII PRELIMINARE

1.1. *Octoihul*¹ este o carte bisericească, actualmente de rit ortodox, constând din cântările pe opt glasuri (tonuri) corespunzătoare fiecăreia dintre zilele săptămânii. Era cunoscut și sub numele de *Anghilest*, *Osmoglasnic* și *Paraclitichi*. Glasurile se schimbă succesiv de la o săptămână la alta. Spre deosebire de Octoihul mare (comun), Octoihul mic (sau *Catavasierul*) conține doar cântările pentru *Săptămâna Patimilor* (începând cu duminica Floriilor, a intrării în Ierusalim), numite de aceea și cântările patimilor lui Isus. Poate conține doar cântările pentru sâmbătă seara și duminică dimineața.

Cel mai vechi *Octoih* în limba română conservat este un Octoih mic – *Micul Octoih de la Brașov*. Descoperit în biblioteca Bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului și păstrat câteva decenii în biblioteca personală a lui Nicolae Sulică², manuscrisul se află actualmente în colecția Bibliotecii „George Barițiu” din Brașov (ms. 2872). Manuscrisul a fost și obiectul unei contrafaceri. În 1937, Nicolae Sulică atribuie textul lui Oprea diacul³. Tot lui Oprea diacul i s-ar fi datorat, după Sulică, și un epilog, scris la 1570 și publicat de Sulică în 1937. În manuscrisul conservat nu există urmă de epilog, textul (pseudo-)epilogului conservându-se doar pe 6 lastre de sticlă (în versiune fotografică), păstrate în biblioteca din Șcheii Brașovului. Lastrele s-au dovedit a fi un fals, produs de Nicolae Sulică. Paternitatea lui Oprea diacul, avansată de Nicolae Sulică, și susținută ulterior și de Ioan Roman⁴, a fost contestată de Al. Mareș⁵. Din motivele menționate mai sus, manuscrisul este cunoscut și sub numele de *Micul Octoih pseudo-Oprea*. În continuare, mă voi referi la el sub numele de *Micul Octoih de la Brașov* [MOB]. Păstrat într-o copie

¹ **Octoih (octoeh)**; la origine < ngr. *ὀκτώηχος* (*ὀκτώ* + *ἦχος*) „opt glasuri”; în limba română < sl. *октоухъ*.

² Nicolae Sulică, *Cea mai veche școală românească din cuprinsul României întregite*, în *Omagiu lui Constantin Kirițescu*, București, 1937, 13. Cf. Gheție/Mareș 1985: 270.

³ Sulică, *Cea mai veche școală*, 14–5.

⁴ Ioan Roman, *Structura hîrtiei și vechimea manuscriselor nedatate*, în „Limba română”, XXIII, 1974, nr. 5, 443–6.

⁵ Vezi Alexandru Mareș, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?*, în „Limba română”, XVIII, 1969, nr. 3, 242–4; cf. Mareș 2005: 133–44, 475. *Id.*, *Critica autenticității și a datării textelor vechi. Pe marginea a două articole recente*, în „Limba română”, XXVII, 1978, nr. 5, 555–60; cf. Mareș 2005: 153–60, 476. *Id.*, *O falsă mărturie despre vechimea scrisului românesc*, în SCL, XLVII, 1996, nr. 1–6, 115–20; cf. Mareș 2005: 35–42, Gheție/Mareș 1985: 270.

manuscrisă, format *in quarto*, textul a fost datat de Al. Mareș prin filigran în intervalul 1596–1610. Reprodus pe hârtie filigranată brașoveană (coroană pe scut cu vârful ascuțit)⁶, textul este scris cu cerneală neagră. Cerneala roșie este folosită uneori pentru redarea (integrală sau parțială) a indicațiilor tipiconale în slavonă, în ornamente și în scrierea unor inițiale. Textul preponderent român (cu alfabet chirilic)⁷, conține fragmente (5^r–9^v; 11^v–22^r) și indicații tipiconale în slavonă⁸. Manuscrisul conține doar cântările pentru sâmbătă seara și duminică dimineața, iar în partea finală reproduce *Svetilnele cu stihurile evanghelice*. Textul este incomplet, din manuscrisul acefal lipsind și sfârșitul.

1.2. Spre deosebire de alte texte vechi românești, *Micul Octoih de la Brașov* nu a fost niciodată editat, nici nu s-a bucurat de un studiu sistematic. Parte a unui proiect care intenționează să răspundă tocmai acestui neajuns, cercetarea de față este dedicată, în exclusivitate, structurii vocabularului⁹; mai mult, privește doar termenii care, prin forma și/sau sensul lor, nu se regăsesc în limba literară actuală. Ca și alte scrieri vechi românești, *Micul Octoih de la Brașov* conține o serie de cuvinte care fie au dispărut din limba română, fie sunt astăzi mai puțin cunoscute (păstrate în limba vorbită, în anumite arii geografice sau în expresii). Se înregistrează apoi numeroase cuvinte care se deosebesc de cele actuale doar prin sensul lor. O serie de sub-categorii indică originea termenilor (latină, slavă, maghiară, greacă, obscură/încă neclară). În ambele categorii, derivatele vor fi încadrate într-un singur sub-grup, indiferent de originea elementelor componente.

2. CUVINTE DISPĂRUTE DIN LIMBA ACTUALĂ SAU MAI PUȚIN CUNOSCUTE (FOLOSITE REGIONAL SAU ÎN VORBIREA POPULARĂ)

2.1. LATINE

alalt (< *al*, *ăl* + *alt* DELR sau *ille* + *alter* DA, DELR) pr. dem. de apropiere; în corelație cu *unul/una*: *una de cătră alaltă au despărțit* (75^r/14); precedat de *cei* (încă nesudat): *cei doi alalți de demult* (91^r/2).

⁶ Subtip fabricat la Brașov, începând cu 1595; Mareș, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?*, 242–4.

⁷ Grafia textului a făcut obiectul unei conferințe la Academia Română: Floarea Vîrban, *Cel mai vechi octoih manuscris în limba română. Micul Octoih de la Brașov sau Pseudo-Oprea. Particularități lingvistice*, I: *Grația*, 16 mai 2013.

⁸ Cântările și *Svetilnele* în română; canoanele în slavonă. Cf. I. Roman, *Un manuscris din secolul al XVI-lea: Micul Octoih brașovean*, în „Studii de slavistică”, II, [București], 1971, 101; *Id.*, *Micul Octoih brașovean din secolul al XVI-lea în raport cu celelalte octoihuri slavo-române din sec. XV–XVII (rezumatul tezei de doctorat)*, [București], 1977, 3; Gheție/Mareș 1985: 270–4.

⁹ Procedeele de formare a cuvintelor (și vocabularul care le ilustrează) vor face obiectul unui alt articol. Sintetic, rezultatele acestei cercetări au fost prezentate într-o conferință la Academia Română: Floarea Vîrban, *Cel mai vechi octoih în limba română. Micul Octoih de la Brașov. Particularități lingvistice*, II: *Vocabularul*, 27 februarie 2014.

- mângânia** (< **manganeare* < gr. μάγγανον; printre puținele cuvinte de origine greacă intrate de timpuriu în latina balcanică; detalii în CADE) „mângâia, alina”: **mângâne** a noastre plângeri (59^v/6). În text apar și forme precum **mângâiare** (41^v/13); **mângâitoriul** (87^v/5–6).
- nime** (< *nêmo*, *némisis*; sau din *nimeni* prin haplologie, vezi CADE s.v. *nimeni*) „nimeni”: **nime** să nu hie necredinciosu (84^f/12). Cf. it. dial. [Pistoia] *nimo*, cors. *nimu*, sard. *nemus* (Scriban 1939).
- nota** (< **notare* pt. clas. *natāre*, frecventativ de la *nāre* „a înota”; DLR: **notare* < *nauta*; cf. lat. pop. *innotare*) „a înota, a naviga”: *Ce El Pătru-L cunoscu, cătră El notă* (91^f/6). Cf. it. *nuotare*.
- păsa** (< *passare*) „a trece; a merge; a se duce”: *În sus suflete rădică-te, pasă acolo de u<n>de-ți vine agiutoriul* (53^f/4–5); *Nu plângereți, ce păsati propoveduiți* (41^v/10).
- poamă** (< *poma*) 1. „fruct, măr”: *Frumos era, și bun în mâncare, acea poamă ce me omorî* (72^f/17) 2. „fruct, rod”: *învățătură e hrănit, cu viața a toate poamele* (35^v/8–9) 3. „rod, embrion, făt”: *Poama mațelor sfinte* (70^f/3–4).
- tinde** (< *tendere*) „a întinde”; urmat de substantivul *mână, mâini*: **a tinde în mâinile (cuiva)** „a preda”: *În mâinile lor ceale fără-leage să nu hie tins* (28^v/6) [CO 64^v/2–3: въ безаконихъ рѡкъ своихъ да не прострѡтъ]; **a tinde mâna (cuiva)** „a ajuta; a salva”: *tinde mâna ta, iubitoriu de oamini* (45^f/6–7) [CO 82^f/17–18: прострѣвъ рѡкъ своихъ]; refl. „a-și ridica/întinde (mâinile)”: *În sus Moiseiu mânule-ș tinsă, în chipul cruciei; pre Amalic birui* (38^f/8) [CO 71^f/25–26: мѡѡси рѡкъ распрѡстръ, проѡбраѡла/ре крѡта]. Miklosich *прострѣти, распрѡстрѣти* „extendere”.
- tunearc** (< lat. *tenēbricus*) „întuneric, întunecime”: *Celora din tunearc luminașile soare dirept* (23^f/16); *ceia ce ședea în tunearcul morții* (57^v/3–4) [CO 97^f/3: да чдеѡѡ въ тѡмѡ сѡмрѡтъ]; precedat de *din, în*; cf. Scriban 1939 – cf. **întunearc**: Adecă **întunearcu** e și e de dem[e] // neață (88^v/17–89^f/1) [CO 134^v/6: се тѡма и рано]; în expr. **a avea întunearc la minte** „a avea mîntea întunecată, a i se întuneca mîntea (cuiva), a fi confuz”: *Ce la mormânt sta[i], [Ma]rie? Mult întunearc ai la [min]tea ta, de întrebi unde iaste [pu]s Isus* (89^f/1) [CO 134^v/7: многѡ тѡмѡ имѡщи въ разѡмѡ].
- vergură** (< **virgula*) „fecioară, virgină; tânără” (în variație liberă cu **fecioară**): *Fecioara născu și iară fu vergură* (26^f/16); *Vergura au născut, și după naștere iară fu fecioară* (43^v/4); *Vergură Mariia* (25^f/4); **[Ma]riia Vergură** (3^f/1).
- via** (< *vivere*) 1. „a trăi”: *În mâinile lor ceale fără-leage să nu hie tins cine viadză dumnezeiaște* (28^v/6) [CO 64^v/2–3: вѣстъ виѡ ѡивѡце]; *pre pământ ivise și cu oamini viie* (74^v/12) [CO 121^v/19: и сѡ ѡкѡ поѡиве]; 2. „a lua/a prinde viață (de la), a (se) însufleți; a da viață”: *de ei toate viadză și să rădică* (35^f/13) [CO 59^f/14: ѡ немъ ѡе въсѡ ѡивѡтъ и дѡиѡтъсѡ]; *Sfântul Duh toate sufletele viadză* (43^v/17) [CO 77^f/8–9: сѡѡмъ дѡхѡ въсѡка дѡѡ ѡивѡтъсѡ] –

cf. *toate viile suflețescu* (53^v/3), vezi *infra sufleți*. Miklosich *Ѹити*, *Ѹивѣти* „vivere”; *Ѹивити* „vivificare, in vitam revocare”.

vistiiar (< *vestiarum*) 1. „lăcaș”: *izvor și vistiiar dumnedzeescu* (69^v/13) [CO 113/16–17: истѸѸникъ вѸѣтѸвнѣхъ скрѸвицѣ]; **vistiiar de viață** (80^f/4) [CO 113/16–17: и ѸжѸ ѸивѸта скрѸвице]; 2. „tezaur, comoară”: *fu furat [vi]stiiariul* (23^v/9–10); 3. „păzitor”: *Ca vistiariului nostru, spre tine nedej-duimu-ne, Preacurată* (68^f/13) [CO 112/24: скрѸвице]. Miklosich *сѸкровиѸте* „latibulum, thesaurus, promptuarium, aerarium”; *сѸкровиѸт ѸникѸ* „thesauri custos”.

2.2. SLAVE

blagoslovenie (< *благословение*) „blagoslovire, binecuvântare”: dulce-voe și înțeles, pace și **blagoslovenie** (62^f/16–17).

blagoslovi (< *благословити*) „a binecuvânta”: **blagoslovi ei și sui la ceriu** (88^f/13).

cleveti (< sl. *клеветати*) „a defăima, a calomnia”: *ce clevetiți sculara ispășitorului, fără-leage jidovilor* (23^v/10).

drăghicame (< v.sl. *драгикаменъ*, cf. scr. *dragikamen*) „topaz, piatră prețioasă”: *am aflat drăghicamea cea pierdută* (60^v/9) [CO, 98^v/4: драхма].

găvozdi (< v.sl. **гвоздити*) „a pironi, a bate în cuie”: *pre cruce găvozdi* (3^v/1); refl.: **se găvozdi pre lemnul cruciei** (22^v/14–15).

gradiște (< sl. *градѸте*, bg., sb. *gradište* „castru, întăritură”) „îngrădire; întăritură; ținare; putere”: **gradiștea vrăjm[a]șului răsipi** (3^f/4); DA *grădiște*: „movilă naturală rămasă în urma eroziunii, în lunca unui râu” (MURGOCI, SĂM. VI 93); „loc de cetate (din pământ)” (ODOBESCU, II 144). Termenul se folosește și astăzi în sudul României: *grădiște* „movilă naturală...”; cf. și toponimul: Grădiștea (Lunca Dunării, jud. Călărași).

griji (< bg. *griža se*) refl. „a se îngriji, a se preocupa”: *de nemică să te grijești* (79^f/14) [CO 126^f/20: пѸцисѸ].

ispăsi (< v.sl. *испастити*) „a mântui, a salva”: **au ispăsit oaminii din rătăcire** (25^f/8). *Vezi și spăsi*. Cf. **mântuiaște** (68^f/5).

ispășenie (< v.sl. *съпашение*) „mântuire, salvare”: **ispășeniia sufletelor** (60^f/12).

isповedi (< sl. *исповѸдати*) „a mărturisi, a depune mărturie (despre)”: *slăvescu, Roditoarea Domnului, și te isповedescu* (32^v/9).

izbavă (< v.sl. *избавѸ*) „izbăvire, liberare, iertare”; **a da izbavă** „izbăvi”: **izbavă să dea robilor tăi de greșale** (83^f/3).

oborî (< v.sl. *оборити*) „a doborî, a învinge”: *cu crucea Fiiul tău oborî iadul* (27^f/10).

podobi (< v.sl. sl. *подовити сѸ, подовати*) refl. „a se asemăna”: *Cine să nedejduiaște pre Dumnedzău, podobește-se măguriei sfinte* (28^v/2).

- polată** (< v.sl. *полата*) „palat, curte princiară, împărătească”: fig. *Besearecă și ușe ești, polată și scaun împărătesc, Vergură preacurată* (50^v/15).
- poroboc** (< sl. *паробъкъ*, cf. rut. *parobok*, pol. *parobek*) „copil”: **porobocii** *purta mlădițe cu dulce dare* (35^v/11). DLRV, DLR: *poroboc* „copil mic, prunc”; mai potrivit ar fi: „copil”; cf. Miklosich *паробъкъ* „puer”.
- prăzdnoi** (< sl. *празд новати*) „a sărbători, a celebra”: *învierea ta prăzduescu* (82^f/1).
- preaproslăvi** (< *прѣпрославити*) „a celebra, a preaslăvi”: *învierea lui prea să o proslăvim* (51^v/10–11).
- propoveadanie** (< *проповѣданіе*) „propovăduire”: *cu minuni cătră propoveadanie fură tremiș* (85^f/2–3).
- prilăsti** (< v.sl. *прѣл стити*) refl. „a se înșela, a se păcăli; a cădea în greșală”: *Cu lemnul Adam să prilăsti* (64^v/16–17).
- proslăvi** (< v.sl. *прославити*) „a lăuda, a celebra, a slăvi”: *Tatăl să proslăvim* (31^f/8).
- pustinie** (< v. sl. *поустыни*; bg. *пустаина*) 1. „pustiu/pustii”: *din piatră v-au izvorât apă în pustini* (р[л]s[î] ai) (72^f/7–8); 2. „pustnic”: *A pustinilor viață fericată iaste* (52^v/14–15).
- spăsi** (< *спасити*) „a mântui”: *cu crucea lumea ai spăsit* (31^f/7); refl. *printru lemnu ... tâlhariul spăsi-se* (81^v/7–8).
- stebă** (< v.sl. *стъбло, стъбл*; sr. *stebli стевл*) „mlădiță, lujer”: *Împrejurul measei tale, ca niște stebă vădu-se puii tăi* (70^f/15).
- uceniță** (< v.sl. *ученица*) „discipolă” (aici a lui Isus; cu referire la Mironosițe): *Luminată înviere... vădzură a Domnului ucenițe* (42^f/10–11).
- ustie** (< sl. *устіе* „deschizătură, orificiu”; dial. „gură”) „gură”: *Ustiile neîncetându, dumnedzeească jelianie fost-au din lumea ceastă deșartă* (10^v/11–12).
- volnic** (< v.sl. *волнь*) „voitor, doritor”: *Să n-are hi hiind Dumnedzău cu noi, cine volnic are hi sănătoși să ne ferească de vrăjmașul* (28^f/9).

2.3. MAGHIARE

- amistui** (< *emészteni*) refl. 1. „a se mistui, a se consuma”: *Cum rugul ardea și nu se amistuiia, așea și Fecioara născu și iară fu vergură* (26^f/15); 2. „a face să intre/încapă; a cuprinde, a ține”: *unul hiindu nevădzut cu Tatăl, întru tine într-ascuns amistuitu-l-ai, Roditoarea Domnului* (34^v/9–10) [CO 58^v/27: *вѣмѣстѣ*]. Miklosich *вѣмѣстѣ* „deponere, capere, comprehendere, locare”; *мѣстѣ* „capere”; cf. *вѣмѣстѣ/мѣстѣ* „miscere”.
- bizăntui** (< *bizonyít*) „a depune mărturie; a fi martor (cuiva, a ceva)”: *Adevăr învise Hristos, că-i bizăntuiaște mormântul* (47^f/11). Termenul apare și în ms. rom 4818: 111^v/14. Cf. Tamás: **bizentui** c. 1750. Bîrlea, Ins. Mar. 184¹³.

¹³ Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, 1966.

făgădaș (< *fogadás*) „făgăduială, promisiune, legământ, cuvânt dat”: *În ce și a Tatălui făgădaș le-au făgăduit* (88^v/12).

lăcui (< magh. *lakni* (după *loc*)) 1. „a locui, a se afla într-un loc”: *câți lăcuiia în morminte înviseși-i* (41^f/8) [CO 73^v/15: $\text{Ҡивѡциѡѡ вѢ грѹвнх}^1$]; 2. „a locui, a trăi”: *ce e mai bine și mai frumos ce să lăcuiască frații împreună?* (79^f/9) [CO 126^f/17: $\text{Ҡити братїи вѢкѡчнн}^1$]; 3. „trăi”: *a lăcui fără minciună au făgăduit* (83^f/14) [CO 132^v/1: сѢпрнвѢвати^1]; 4. „a sta, a rămâne, a trăi”: *și a lăcui cu ucenicii, cum au făgăduit, până la svârșitul veacului* (82^v/10) [CO 132^f/8: $\text{и прнвѢвати сѢ оҫеникѢ}^1$]; 5. „a continua să fie; a rămâne”: *Hristos învise, dătătoriuл vieției, și lăcuiaste în veaci* (43^f/11–12) [CO 76^f/21: $\text{прнвѢваѡи вѢ внкѢ}^1$]; *un Dunnedzău în trei feațe... pururea hiind și lăcuind* (73^v/2) [CO 119^v/19–20: $\text{присно сѡцинн прнвѢваѡице}^1$]. Miklosich Ҡити , Ҡивнти „vivere”; прнвн(ва)ти „manere, permanere, habitare”.

lepedeu (< *lepedö*) „bucată de pânză fină; giulgiu”: *aflară veșmintele din lontru înseși dzăcându și la cap ce era lepedeuл însuși* (88^v/4) [CO 134^f/26: сѡдар^1].

sălaș (< *szállás*) „locuință, adăpost”: fig. *Bucură-te curată, sălaș dunnedzeesc* (34^v/1).

sălășlui (< *szállásolni*) cu val. refl. 1. „a se instala”: *tă<l>hariul... ispovedit e de pre cruce, luntruл sălășluiș* (37^v/12–14); 2. „a se așeza”: *în groapă te sălășluiși* 45^v/4.

2.4. GRECEȘTI

Nu se înregistrează cuvinte de origine greacă din această sub-categorie.

2.5. CUVINTE DE ORIGINE OBSCURĂ?

***pesteca?** (< ?) „a-și înmuia vocea, a-și schimba tonul vocii; a i se înroua (cuiva) vocea” sau **pesti?** (< *apesti* (< mgh. *apaszt-a-ni*) prin afereza lui *a*; vezi Drăganu 1929–1930, 250–251; cf. Mareș CL, 112)¹⁴ „a întîrzia, a zăbovi; a încetini, a domoli”: *Miru-me cu vedeara și pestec cu graiul; îngerur să lumină, Mironosițelor grăi* (34^v/15) [CO 59^f/3: $\text{оҫдивлнѡ видннлѢм}^1$, орѡрлѡ глѡннн , влицѡѡсѡ агл^1 , мҠрѹноснцѡм^1 глѡрѢ^1]; trecerea de la persoana a III-a la persoana I, în prima parte a frazei din MOB se datorează probabil confuziei iusurilor.

Forma de indicativ prezent **pestec** ar trimite teoretic la un infinitiv **pesteca*. Judecând după corespondentul din textul slavon de referință (CO) – орѡрлѡ глѡннн^1 ¹⁵ sensul ar putea fi: „a-și înmuia vocea, a-și schimba tonul vocii; a i se înroua

¹⁴ Cf. și Pál Enikö, „Considerații asupra unor maghiarisme culte în vechile traduceri românești”, în *Dacoromania*, serie nouă, XIX, 2014, nr. 1, Cluj-Napoca, 68–81; vezi 77.

¹⁵ Diferența dintre verbul din MOB și corespondentul din CO ar fi încă un indiciu că nu această ediție a fost sursa traducerii.

(cuiva) vocea”; vezi Miklosich: *орорати* „irrorare”; DEX 2012 *înroua* (< *în* + *răura*) „a (se) acoperi cu rouă”; *roua* (< lat. *rorare* < *ros, roris* „rouă”) „a cădea rouă, a (se) umezi de/acoperi cu rouă”; cf. it. *irrorare* (< lat. *irrorare* < *in-* + *rorare*); cf. și DLR: *a i se muia cuiva gura* „a nu mai avea curajul să vorbească; a schimba/atenua tonul/conținutul celor spuse”.

Alternativ, *pestec* ar putea fi pur și simplu o formă lacunară *peste[s]c* de la *pesti* „a întârzia, a încetini”; verbul fiind prezent, în sec. al XVI-lea, după cum a observat deja Al. Mareș, în textele coresiene: CL, CT (Coresi, *Tetraevenghelul*, 1561), CPr. (Coresi, *Praxiul*, 1563?) și într-un text sibian (EP = *Evangheliarul din Petersburg*, cca. 1551–53¹⁶); vezi Mareș CL, 112.

2.6. FORMATE PE TEREN ROMÂNESC

aciiăș „îndată”: *cumu te vădzu, aciiăș strigă* (37^v/1–2).

blagoslovită „binecuvântată”: **blagoslovită** *Născătoarea Domnului* (68^v/15).

bogătate „bogăție”: *Sfântului Duh toată bogătatea slavei* (35^v/13).

cuvioși refl. „a se arăta, a se revela”: *Mai mare minune decât noi cuvioși-să* (30^f/11).

desfătaș (< *desfăt* (der. regresiv de la *desfăta*) + *aș*) „grozăvie”: *Părea că Duh vădu, ce desfătaș părea lor, arătași mânule și picioarele sale, încă nu-ș criedea* (88^f/5) [CO 134^f/14–15: *пристраѡнѣ показалъ еси ихъ, мнѡщемъ ахъ видѣти*]; cf. Miklosich *пристраѡнъ* adj. „perterritus, timore concussus”; *пристраѡеник* „terror”. DLR: neînregistrat; cf. *desfăt* (< *desfăta*) „desfătare” (sensul comun) cu indicația rar; atestat târziu la C. Petrescu A.R., C.V.; termenul este curent în româna vorbită în unele localități din sudul României (Ciocănești, jud. Călărași), cu sensul de „plăcere; huzureală”.

despuitură „putere, stăpânire”: *Cântăm despuitura neîmpărțită și nezidită dumnezeire* (31^v/10).

despu(n)itoriu „domn, stăpân, puternic, potent”: **despunitoriul** ... *noao au propoveduit* (29^v/7); *Ceale din Sion despunitoriul în sfinție le tocni* (23^f/13).

despunitoare „stăpânitoare”: *Maică Vergură și despunitoare* (32^v/6); *Bucură-te, îngerească, bucură-te, despunitoare* (60^f/10).

destoinicie „vrednicie”: *Tatăl și Fiiul și Duhul Sfânt... cu destoinicie să rugăm* (47^v/11); *lăcuirea raiului cea de demult priimi, cu destoinicie* (81^v/9–10); „sâng, sânguință”: *Să spre cineva cu destoinicie va sufla, îndegrabă să va lua de pre pământ* (62^f/4).

drăgostit „iubit”: *muerile viniră la groapa ta..., ce trupul nu-l aflare cel drăgostit de eale* (85^v/15–16).

ieftinșig „îndurare, milă”: *Slava mulțimei ieftinșigurilor tale, Doamne* (29^f/9) [CO 68^v/9: *цѣдрѣт*]. Vezi *infra ieftin*.

¹⁶ Microfilm nr. 14 (BAR), 196/20 și 198/8; *apud* Mareș CL, 112, nota 105.

- făptoriu** „creator, făcător, înfăptuitor”: **Făptoriul** *mieu și izbăvitoriul meu* (60^f/1); **făptoriul ceriului și al pământului** (75^v/8).
- ferica** (< **felicare* CADE și Densușianu; *ferice* DA) „a ferici; a face fericit”: *Cine tine nu va ferica, preasfântă Vergură* (58^v/5) [CO 97^v/18: НЕ БЛАЖИТ¹⁷]; *înema cea scârbită, cu a ta rugă, fericeadză-o* (90^f/17) [CO 135^f/11: ОУБЛАЖИ].
- ferecat** „fericit”: **ferecat și preacinstit trupul tău** (47^f/6); *Cine să teame de Dumnedzău, ferecată cale îmblă* (35^v/7).
- fericatu** „fericit”: *Cine teame-se de Dumnedzău... fericatu e* (70^f/13); *A pustinilor viață fericată iaste* (52^v/15).
- găvozdit** „pironit, ținuit”: *Pre cruce arătași-te găvozdit* (26^v/13).
- gropare** „îngropare, moarte”: *Beseareca ispășitoare trupului a treia dzi înviseși-o din gropare cu Adam* (24^f/17); în text domină **îngropare** (cu multiple ocurențe): *Ce El cu voia răbdă îngropare, cu a sa puteare a treia dzi învise ca Domnul* (41^f/16). Avem, probabil, de-a face cu un dublet *îngropare – gropare*, ultima formă precedată de prepoziții precum *din* (ca în cazul de față) sau *în*; similar cu *tunearec – întuneareac*; cf. *supra tunearec*.
- iani** „ia hai; hai”: *mai vârtos iani ascultați de la noi* (55^v/15).
- ispășit** subst. „mântuit, cel care a fost mântuit”: *de partea... ispășiților încuviișadză-ne* (91^f/16).
- ispășitor(iu), -toare** „mântuitor; salvator”: *acela iaste izbăvitor și ispășitor sufletelor noastre* (25^f/16); *Beseareca ispășitoare trupului* (24^f/16); subst. **Ispășitoriul** *strigă / să se bucure* (38^f/17).
- ispititură** „ispitire, ispită, dorință, întinare”: *Preacurată, ispititură de bărbat n-ai priimit* (32^f/15).
- ispovedit** „mântuit, salvat; spovedit”: *tă<l>hariul, milostive, ispovedit e de pre cruce, luntrul sălășluiș* (37^v/13).
- împelița** refl. „a se întrupa, a se încarna, a lua trup/chip de om”: **să împeliță din Vergură Mariia** (25^f/3–4) [CO 51^f/4: ВБПЛ'ЦР'Іcâ].
- împelițare** „întrupare, încarnare”: **și împelițarea din vergură** (40^f/11) [CO 73^f/23: ВБПЛ'ЦЕНІe]; **a lua împelițare** „a se împelița/întrupa/încarna”: *Domnul nemestecat au luat împelițare* (42^v/1) [CO 74^f/14: СВН'АТИ ВБПЛВЦІАЕМ¹⁷].
- împelițat** „întrupat, încarnat”: *Bucură-te, ușea Domnului, din ceaea ce au ești împelițat lucrătoriul* (38^v/11–12).
- încuvioșă** „a face/judeca/considera demn de”: **Încuvioșadză pre noi... să te slăvim** (22^v/5–6); *Raiul deșchiseș, să să îndulcească aceștia încuvioșatu-i-ai*¹⁷ (50^v/4–5) [CO 86^f/22: СПОДОБИЛ'ЕСИ] Miklosch СВПОДОБИТИ, СВПОДОБЛ'ОТИ dignum iudicare.
- îndrăznitoare** „îndrăzneată, curajoasă”: *ca o maică îndrăznitoare cătră însul ești* (51^f/6).

¹⁷ Scris inițial *Ѡкоувиноф атоли*; adăugat Y deasupra lui O, de altă mână.

pugorî, prin disimilare regresivă de la *pogorî* (< adv. *pogor* (< v. sl. *по-гор*) „în jos, la vale”; cf. ar. *pogor*²¹; vezi DA s.v. *coborî*) „a coborî”: *Preacuratul suflet în iad au pugorât* (75^v/16).

pugorâtura „coborâre”: *în iad pugorâ / tura ta iubită de oameni iaste* (50^v/17–50^v/1).

socotitoriu „custode, îngrijitor”: *toiagul lui Aron au înverdzit și au mărturisit logoditoriul tău și socotitoriu* (43^v/3) [CO 76^v/27: *ХРАНИТЕЛ*] Miklosich *ХРАНИТЕЛ* „custos”.

slobodzitoriu „liberator”: *cătră cei prădați fu slobodzitoriu* (71^v/9).

spășitor(iu) „ispășitor, salvator, mântuitor”: *să cântăm, oaminilor, învierea Spășitorului* (39^v/6–7); *Spășitoriu nostru* (46^v/15); mai frecventă var. **ispășitor(iu)**.

sufleți „a se însufleți, a se anima, a prinde/lua viață”: *Sfântului Duh... din el toate viile suflețescu* (53^v/2) [CO 89^v/12–13: *ѿ него ꙗе вѣснко ꙗивѹ/тно Ѹдѣвлѣтсѧ*] – cf. *toate sufletele viadză*, vezi *supra via*.

tâmpina „a întâmpina, a întâlni, a primi”: *pre El iadul tâmpină* (3^v/8); *Mironosițele tâmpinară-te când înviseș din groapă* (31^v/3); *s-au sculat cum au dzis și va va tâmpina în Galileiu* (36^v/5). Cf. și **întâmpină** (60^v/1).

tocmitor „orânduitor, care știe să potrivească”: *Tine, una tare cu știință tocmitoare* (*нѡкми нѡѡе*) // *avem și al tău folos am strâns* (41^v/17–18).

târguire „sărbătoare”: *Una târguire într-amândoi au luminat când îngerul bucurie ție aduse* (34^v/14–15) [CO 58^v/17: *трꙋꙗꙋство*] Miklosich *трꙋꙗꙋство* „celebritas, dies festus”. Este un termen din aceeași familie cu *трꙋꙗꙋ*, *трꙋꙗꙋице* „piață”, *трꙋꙗꙋникꙋ* „zaraf”. Târgurile au devenit cu timpul sinonime cu sărbătorile, în special fiindcă se organizau cu ocazia sărbătorilor religioase.

vie pl. „cele vii/animale, viețuitoarele”: *Sfântului Duh... din el toate viile suflețescu* (53^v/3).

LISTA SIGLELOR

CADE	= I. A. Candrea, Ov. Densusianu, <i>Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine</i> , București, 1907.
Chivu CS	= <i>Codex Sturdzanus. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte</i> de Gheorghe Chivu, București 1993.
CL	= Coresi, <i>Liturghier</i> , Brașov 1570; cf. Mareș CL.
CO	= Coresi, <i>Octoih</i> , 1557 (BAR CRV II 9A).
CS	= <i>Codex Sturdzanus</i> ; Cf. Chivu CS.
DA	= <i>Dicționarul limbii române</i> . Tom I (părțile I–III) II (I–III), București, 1913–49.
DELR	= <i>Dicționarul etimologic al limbii române</i> , I: A–B, București, 2012.
Densusianu ILR II	= <i>Istoria limbii române</i> , vol. al II-lea, sec. al XVI-lea, București, 1962.
DER	= Alexandru Ciorănescu, <i>Dicționar etimologic român</i> , Tenerife, 1958–66.

²¹ Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1924, 367.

- DEX 2012 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a revăzută și adăugită, București 2012.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, VI–XIII, București, 1965–2003.
- DLRV = Costinescu, Mariana, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, București, 1987.
- Drăganu 1929–30 = Nicolae Drăganu, „Etimologii”, în DR [=Dacoromania], VI, 1929–1930, 246–251.
- Garzanti = *Il grande dizionario della lingua italiana*, Garzanti linguistica, 2013: <http://www.garzantilinguistica.it/>
- Gheție/Mareș 1985 = Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985.
- Mareș 2005 = Alexandru Mareș, *Scriere și cultură românească veche*, București, 2005.
- Mareș CL = *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969.
- MOB = *Micul Octoih de la Brașov*, Biblioteca „George Barițiu” din Brașov, ms. 2872.
- Miklosich = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1862–1865.
- Ms. rom 4118 = Popa Mihai (copist), [Octoih mic] [datat prin filigran 1641–44], ms. rom. 4818, BAR.
- PS = *Psaltirea Scheiană* (BAR, ms. rom 449); cf. Candrea PS.
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, 1939.
- Treccani = *Vocabolario Treccani: definizioni, etimologia e citazioni*, Istituto della Enciclopedia Italiana fondato da Giovanni Treccani; on line: <http://www.treccani.it/vocabolario/>

ON VOCABULARY STRUCTURE IN THE OLDEST OCTOIH
IN ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

Unlike other ancient Romanian texts, *Micul Octoih de la Brașov* (The Little Octoih from Brașov)–MOB [1596–1610] has never been given the attention it merits; it has never been edited or systematically studied. Part of a broader project that aims to fill in this gap, the current article exclusively concerns the structure of the vocabulary; word formation processes would make the object of another study. Moreover, the focus is on two main categories: 1. words that either disappeared from Romanian language or are preserved at popular/regional level only and 2. words with meanings no longer in current use. Further sub-categories concern origin (Latin, Slavic, Hungarian, Greek, and obscure/not fully clarified) and, in addition, words formed within the Romanian language. Each term is followed by its etymon, meaning(s), and minimal context; in a few cases, also by some comments.

The article is divided in two parts. This first part offers a brief description of the manuscript and presents the inventory of terms falling under the first category (that is, words that either disappeared from Romanian language or are preserved at popular/regional level only). A second part, including the words with meaning no longer in use, as well as the conclusions, will appear in the next number of “Limba română” (2015, No. 2).

Cuvinte-cheie: *Micul Octoih de la Brașov* [1596–1610], structura vocabularului, termeni dispăruți sau păstrați la nivel popular/regional, cuvinte noi/rare, prime atestări.

Keywords: *The Little Octoih from Brașov* [1596–1610], vocabulary structure, disappeared terms or preserved at popular/regional level, new/rare words, first attestations.

Floarea Virban, CAPA Florence International,
Via Pandolfini 20, 50122 Firenze
floarea.virban@eui.eu

Raluca Brăescu

INTENSITATE ȘI COMPARAȚIE ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHÉ*

1. INTRODUCERE

În tradiția interpretării românești (GLR 1966, Avram 1997, GALR 2005), gradarea (reprezentată deopotrivă prin comparație și intensitate) este o categorie gramaticală morfologică a adjectivului și a adverbului. Această categorie are mai multe trepte exprimate analitic, prin mărci mai mult sau mai puțin gramaticalizate: comparativ de superioritate (*mai... decât*), de inferioritate (*mai puțin... decât*), de egalitate (*tot așa de / la fel de... ca*), superlativ relativ de superioritate (*cel mai... dintre*), de inferioritate (*cel mai puțin... dintre*) și superlativ absolut (*foarte*).

Cele mai multe studii din lingvistica românească se opresc asupra inventarului de mijloace de gradare din limba actuală (Pană Dindelegan 1992, 2003, Lüder 1996, Mîrzea Vasile 2012) sau asupra unor aspecte punctuale ale construcțiilor gradate (GALR 2005 despre complementul comparativ, Zafiu 2006 despre construcțiile comparative, Cornilescu 2008, 2009 despre interpretarea conectorului *decât* sau despre grupurile de măsură din construcțiile comparative, Nicolae 2015 despre interpretarea constituentului *cel*).

Este larg acceptată ideea că, treptat, categoria gradării și-a diversificat mijloacele de expresie. Observațiile anterioare se opresc mai ales asupra comparației dintre sistemul gradării din limba română actuală și sistemul gradării din latină. În cele ce urmează, propunem o analiză a structurilor gradate în limba română veche, printr-o cercetare diacronică a unui corpus reprezentativ de texte românești, originale și traduse (cele mai multe din prima perioadă, din secolul al XVI-lea).

Obiectivul acestei cercetări este unul descriptiv; ne interesează să surprindem fenomenele de recategorizare a unor operatori de gradare prin prezentarea variației sintactice a tiparelor. Deși gradarea este o proprietate transcategorială (Cornilescu 2009), prezentă pentru orice predicat scalar (adjectiv, adverb, dar și nume, verb sau grup prepozițional), ne oprim îndeosebi asupra construcțiilor cu adjective și cu adverbe. Care este statutul unităților utilizate ca operatori de gradare și care este interpretarea gramaticală și semantică a structurilor gradate în stadiul vechi al limbii române, aceasta este întrebarea la care încercăm să găsim un răspuns în continuare.

* Acest articol a fost realizat în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Articolul este structurat în două părți. În prima parte, vom urmări structurile prin care se realizează intensitatea forte (structurile cu superlativ absolut), iar în partea a doua vom prezenta construcțiile comparative prin detașarea tiparelor din textele vechi. Punem în discuție și existența construcțiilor cu superlativ relativ în prima perioadă a corpusului de limbă veche. Pentru fiecare categorie înregistrată, vom încerca să marcăm, în egală măsură, nivelul ridicat de variație sintactică, de ambiguitate (semantică) și instabilitatea topicii în cadrul tiparelor de gradare, acestea fiind trăsături generale ale limbii române vechi.

2. INTENSITATEA

Numeroase cercetări anterioare pun în evidență faptul că, treptat, categoria gradării (și, în cadrul ei, cea a intensității) și-a diversificat mijloacele de expresie (Frâncu 2009, Mîrzea Vasile 2012, Stan 2013, Stoica 2015, între alții). Observațiile se opresc mai ales asupra comparației dintre sistemul gradării din limba română actuală și sistemul gradării din latină: superlativul absolut se forma sintetic în latina clasică (*-issimus, -a, -um / -issime*). Formele analitice din latina populară (adverbele: *multum, bene, valde, pulchre, oppido, forte, fortiter* etc.) s-au extins mai târziu, în conformitate cu tendința spre analitism și de reducere a flexiunii (ILR 1969, ELR 2001).

2.1. Superlativul absolut se exprima în româna veche prin mijloace lexicale, negramaticalizate sau parțial gramaticalizate. Stadiul incomplet de gramaticalizare poate fi pus în evidență, în primul rând, prin faptul că operatorii utilizați în epocă pentru marcarea superlativului unor adverbe sau adjective funcționează paralel ca adverbe autonome sintactic (adjuncți în grupul verbal).

Operatorul *mult* (< lat. MULTUM) este interpretat ca fiind specific superlativului la adjective în limba veche, dar neatestat cu acest rol pe lângă adverbe (Ciompec 1985). În exemplele de sub (1a,b), *mult* apare în ipostaza de operator de grad (marchează superlativul absolut al adjectivelor *păcătos*, respectiv *pohtitor*) și se caracterizează prin topica relativ fixată (poziție preadjectivală). În schimb, în exemplele (1c,d), *mult* funcționează ca adjectiv (nume predicativ), respectiv adverb (adjunct), autonome sintactic:

- (1) a. *Iară, de va fi mult păcătos și cu puțină minte* (CPrav.1560–2: 11^v)
 b. *Omul ce e mult pohtitor easte mai păcătos de toată lumea* (FD.1592–604: 595^r)
 c. *bunăitatea-le foarte era multă* (PO.1582: 46)
 d. *aicea mai mult să nu rămâneți* (PO.1582: 208)

Lat. MULTUM cunoaște evoluții diferite în limbile romanice: it. *molto*, prov., cat. *molt*, sp. *mucho/muy*, port. *muito/muy*, în care se păstrează ambele valori de origine, aceea de marcator al intensității și aceea de cuantificator. În franceza

veche, se consemnează o formă (*moult*) care se va pierde complet, în favoarea altor unități: *très* (ca intensificator) și *beaucoup (de)* (pentru cuantificare). Adverbul *multu* se folosește gramaticalizat în dialectul aromân (*mult mușat* – „foarte frumos”) și în cel meglenoromân (pentru analiza continuatorilor latinescului MULTUM, vezi Stoica 2015).

Treptat, româna va pierde valoarea neutră de amplificator a lui *mult*, păstrând-o cu precădere pe aceea de cuantificator: *mâncare foarte multă și foarte bună*. În limba actuală au rămas frecvente numai combinațiile cu adjective participiale: *o mamă mult iubită, o victorie mult așteptată*.

Foarte (< lat. FORTE), marcatorul specializat pentru superlativul absolut din limba actuală, are, în limba veche, un traseu complex. Gramaticalizarea sa ca marcă de superlativ este un proces lent, încheiat târziu, în secolul al XIX-lea (Brăescu 2015). Stadiul inițial în evoluția unității *foarte* este reprezentat de contextele în care acesta apare ca adverb modal, cu sensul „tare”, „mult”, în combinație cu verbe (2a,b). O accepție semantică paralelă a termenului apare în contexte prepoziționale („până la sfârșit”, „de tot”) (2c). Această utilizare poate fi interpretată ca o fază de tranziție către semnificația abstractă de marcă a superlativului, etapă prezentă în orice proces de gramaticalizare a unei unități lingvistice. Structura poate fi însă interpretată și ca o fază paralelă de semnificație abstractă sau ca o unitate paralelă, altfel spus ca un *foarte*₂. În contexte ca (2d,e), *foarte* indică intensitatea forte pentru adverbe și pentru adjective. Semnalăm, în special, contextul (2e), pentru că incidența lui *foarte* la adjective în epoca veche a fost pusă în discuție (Ciompec 1985):

- (2) a. *i se cade lui a se feri dinsa foarte ca și de o față ce-are fi a lui* (Prav.1581: 223^v)
 b. *Foarte mă rog domnitale și Dumnezeu să te veselească* (DÎ.1600: L)
 c. *Smeriiu-me pânără la foarte, Doamne* (PH.1500–10: 106^v)
 d. *Cinstitul Petru vodă, ce a<u> fost domnu de Moldova, scris-au foarte bine cătră noi* (DÎ.1593: XCV)
 e. *elu o văzu și o iubi foarte, că era foarte frumoasă* (FD.1592–604: 614^v)

Din studiile despre gramaticalizare (Marchello Nizia 2006: 49), reținem observația că valoarea gramaticală dobândită de o unitate (în cazul de față, de marcă a intensității unei proprietăți) nu implică pierderea completă a funcțiilor sau a utilizărilor sale anterioare. Așa se explică prezența contextelor în care *foarte* are sensul și funcția originare chiar în texte din secolul al XIX-lea (Mîrzea Vasile 2012).

Tare (< lat. TALIS) se înregistrează mult mai frecvent ca marcator de grad pe lângă adjective (3a), în schimb apare relativ târziu cu adverbe (în texte din secolul al XVIII-lea, vezi Ciompec 1985). De asemenea, se pot identifica numeroase ocurențe ale lui *tare* autonom, adverbial (3b):

- (3) a. *tare cutremurat cest nu e aicea altă* (PO.1582: 95)
 b. *Și frații săi nu putea răspunde lui, așa tare se era spămîntați înaintea lui* (PO.1582: 159)

Prea, de origine slavă, apare deopotrivă ca adverb (4a) și ca marcă de intensitate forte (4b), utilizări continuate până în limba actuală în care unitățile funcționează ca omonime (4c,d). În plus, în limba actuală, la semnificația de superlativ a lui *prea* din construcțiile gradate (4d) se adaugă un sens suplimentar de exces, de depășire a limitelor, sens absent din textele vechi (vezi și GR 2013: 416):

- (4) a. și acei oameni **prea** se spământară (PO.1582: 65)
 b. acesta **prea** mare oraș (PO.1582: 39)
 c. acești oameni **prea** exagerează
 d. o valiză **prea** grea

Inventarul modificatorilor de gradare în limba veche (mai ales în textele de secol XVI) este foarte bogat. În afară de unitățile înregistrate în exemplele 1–4, apar și alte mecanisme de marcare a intensității forte, dintre care unele au dispărut complet în limba actuală. Spre exemplu, *vârtos* apare frecvent cu adverbe încă din primele texte (ca și *foarte*) (5a), dar mai rar cu adjective (Ciompec 1985) (5b). Aceeași unitate este înregistrează și ca adverb (5c):

- (5) a. întoarce-se-vor și sfii-se-vor **vârtos** currundu (PH.1500–10: 4^v)
 b. Nu era pre acel pământ necăiurilea pâine, că **vârtos** mare eră scumpeate (PO.1582: 167)
 c. chibzuiți domniavoastră că seț înțelepți mai **vârtos** (DÎ.1592: LXXXII)

Sunt numeroase (și variate ca realizare) mijloacele lexicale de exprimare a intensității (6a-h), construcții care apar fără operator. Cele mai multe s-au păstrat și în limba actuală cu ușoare variații (din exemplele 6a-f, reținem (6f), construcția exclamativă cu valoare superlativă). Altele sunt specifice acelei perioade (6g,h) (Stan 2013, Frâncu 2009):

- (6) a. urgie **fără de măsură** (CS_v.1590–602: 44^f)
 b. nărod mestecat **fără de număr** mearse sus cu ei, oi și boi și dobitoace de multe fealure **vârtos** multe (PO.1582: 219)
 c. Dară ceia ce sîntu îngrupați **până de tot** în focu cine sântu aceia? (CS_{iv}.1590–602: 21^v)
 d. Când cel împrumutat iaste **de tot** sărac (Prav.1780: 114)
 e. dureare **fără seamă** (CS_{xiv}.1609-18: 112^v)
 f. Doamne, Domnul nostru, **cătu-i de** minunat numele tău (DPar.1683: II.5^f)
 g. Mângăios și milostiv e Domnul **în-lu<n>gu-rredător** (PH.1500–10: 85^f)
 h. Traianu au adus apoi **nesocotită** mulțime de romani (CIst.1700–50: 33^f)

Tiparul cu adjectivul *nespus* este ambiguu între interpretarea denotativă („care nu este spus”) și cea superlativă (7a). Lipsește din textele din secolul al XVI-lea tiparul *nespus de* (productiv și în limba actuală), identificat mai târziu (Dragomirescu 2015), la sfârșitul secolului al XVII-lea (7b):

- (7) a. *acea neputredă și nespusă dulceață* (CC².1581: 314)
 b. *lucru nespus de mare* (CDicț.1691–7: 301)

Structurile repetitive cu rol intensificator (reluarea numelui prin forma sa de genitiv (8a) sau repetiția operatorului de grad (8b)), păstrate până astăzi, au fost înregistrate și în textele vechi și semnalate în mai multe studii (Niculescu 1999, Frâncu 2009, Stan 2013):

- (8) a. *domnedzeul domnedzeilor* (CS_{XI}.1583–619: 91^r)
 b. *piatra era multă foarte foarte* (BB.1688: 45)

De asemenea, construcțiile comparative cu rol de marcarea a intensității forte sunt identificate din primele texte de secol XVI:

- (9) a. *Alții le va fi trupul putredu ca un câine mortu* (CS_v.1590–602: 55^v)
 b. *Și era ageri ca vântul* (A.1620: 21^v)
 c. *Alții voru fi negri ca însuș diavolul* (CS_v.1590–602: 55^v)
 d. *Și era 300 de stâlpi albi de marmură ca zăpada* (A.1620: 39^r)

Dintre acestea, construcțiile cu adjective cromatice (9c,d) reprezintă o clasă aparte și cunosc interpretări diferite, pentru că, din punct de vedere semantic, sunt adjective prototipic negradabile; construcțiile comparative în care sunt incluse nu se referă atât la intensitatea proprietății, cât la alte dimensiuni specifice adjectivelor culori (puritate, luminozitate, etc., cf. Kleiber 2007).

2.2. În afară de bogăția inventarului de mijloace folosite pentru marcarea superlativului, ne-a atras atenția gradul ridicat de variație sintactică a tiparelor sintactice (aceasta fiind, de fapt, o caracteristică generală a limbii vechi). Această variație sintactică menține caracterul negramaticalizat al mijloacelor de marcarea a intensității până la sfârșitul perioadei vechi. Detașăm în cele ce urmează trăsăturile care nu se mai păstrează sau care sunt mult limitate în limba actuală.

(i) În limba română veche, doi (sau chiar mai mulți) operatori de grad se asociază în limitele aceleiași sintagme, fie amândoi operatori de intensitate (10b,c), fie un operator de intensitate și un marcator comparativ (10a):

- (10) a. *Cine va avea credință ca aceasta, arată-se amu și mai pre iușoru că-i iaste, și mai nalt foarte, și alte multe ce nu-s pre lesne a le isprăvi* (CC².1581: 306)
 b. *căce astădzi atâta tare sânteți așa tristi?* (PO.1582: 137)
 c. *Lăsă-și domniia fiu-său, lui Tit, om dumnezeesc și preavoinic, bun și ogodnic și foarte îndurător și darnic* (MC.1620: 42^r)

Doi operatori de grad în limitele aceluiași grup nu se pot aplica simultan aceluiași obiect (constrângere discutată pentru limba actuală de Zamparelli 2003). Coocurența mărcilor era însă posibilă și în stadiile vechi ale altor limbi romanice.

În italiana veche, spre exemplu, sunt înregistrate (Salvi, Renzi 2010) construcții în care apar (combinat) o marcă sintetică și un operator de grad: *molto bellissima, la piu ottima cosa*.

(ii) În limba veche, se înregistrează un grad ridicat de libertate de topică pentru unitățile implicate. Operatorul de intensitate poate apărea postpus adjectivului (11a) sau chiar înaintea verbului copulativ într-o structură în care adjectivul ocupă poziția de nume predicativ (11b):

- (11) a. *Și împăratul bătrân foarte și nu poate zbura cu arepile* (FD.1592–604: 534^f)
 b. *Rredarea lui Iovu audzitu și sfârșitul Domnului vădzutu, că multu easte milostiv și ieftinu* (CV.1563–83: 67^f)

În privința poziției operatorilor, unii cercetători (Densusianu 1961) au pus fenomenul postpoziției în legătură cu influența slavă (în care *zelo* este plasat după verb / adj / adverb). Credem că, la acest argument, se poate adăuga și tendința generală a libertății de topică manifestată în textele vechi, mai ales că structurile cu *foarte* postpus apar și în texte originale.

(iii) Operatorii de intensitate demonstrează în limba română veche disponibilități combinatorii foarte largi. Pe lângă combinațiile prototipice (cu adjective și adverbe), sunt numeroase construcții cu grupuri prepoziționale (12a–c).

- (12) a. *Poftit-au iară Derjec, foarte cu plecare, svințitul împărătescul scaun și luminatul arhidux Hernestu de Austriia* (DÎ.1593: XC)
 b. *Avraam foarte de demâneată să sculă și mearse la locunde era stătut înaintea Domnului* (PO.1582: 63)
 c. *fiind foarte cu orânduială bună* (Prav.1780: 110)

Construcțiile în care operatorii de grad se combină cu grupuri prepoziționale sunt prezente și astăzi (Cornilescu 2009). Au dispărut, în schimb, structurile cu operatori de grad și verbe (posibile numai izolat în construcții de tipul *îți foarte mulțumesc*, vezi Brăescu 2015).

(iv) Se constată în textele din secolul XVI frecvența mare a fenomenelor de discontinuitate sintactică (13a). Ilustrăm, de asemenea, structuri în care operatorul de marcare a intensității forte dislocă forme verbale de conjunctiv (13b). Fenomenul nu este generalizat (13c):

- (13) a. *iar Rahil era frumoasă la chip și ghizdavă la față foarte* (BB.1688: 21)
 b. *Deci tătarii, vădzându-să toți la un loc, să foarte lăuda* (LetN.~1750: 305)
 c. *ca să-l foarte cu deadins așteptăm și foarte să ne teamem și să ne grijim* (CazV.1643: 23^v)

În orice stadiu al limbii, putem vorbi despre fenomenul de „renewal” (Hopper, Traugott 2003: 121), despre proliferarea unor structuri pentru a deservi în paralel aceluiași scop comunicativ. Introducerea unor mărci sau formularea unor preferințe selecționale pentru marcarea intensității forte nu implică automat dispariția unităților care exprimau aceeași noțiune (*vartos, de tot, fără s(e)amă, de tot*).

3. COMPARAȚIA

Diferențele de inventar dintre limba română și limbile romanice, înregistrate în cadrul construcțiilor de intensitate, apar și în cadrul construcțiilor comparative. Spre exemplu, în română, spaniolă, portugheză s-a conservat pentru comparative *MAGIS*, iar în franceză, italiană s-a folosit *PLUS* – poate și pentru că, în această zonă, *MAGIS* a devenit conjuncție (fr. *mais*, it. *ma*) (cf. Niculescu 1999).

3.1. În textele din secolul al XVI-lea, am identificat structuri comparative de inegalitate, iar, în cadrul acestora, structuri de superioritate. Ele se realizează cu ajutorul adverbului operator *mai* (< lat. *MAGIS*) (14a–d) sau *camai* (14e), cel de-al doilea neconservat în limba actuală. Operatorul *mai* din structurile comparative poate însoți adjective (14a,d,e) sau adverbe (14b,c):

- (14) a. *du-te de la mine, că de mine cu mult **mai puternic** te-ai făcut* (PO.1582: 86)
 b. *că **mai bine** iaste să greșești (...) decâtu să faci bunătați* (CC².1581: 17)
 c. *Bucură-te, arhanghele, că **de** toți ești tu **mai sus** la scaunul lui Dumnedzeu* (CS_{IV}.1590–602: 17^r)
 d. *se va lumina Fiiul tău în ceriu vârtosu, **mai luminos** de șapte ori decât soarele* (CS_{IV}.1590–602: 18^v)
 e. ***Mai iubite-s** decâ<t> aurulu și piatra cea curată multă și **mai dulce** e de miiarea și fagurul* (PH.1500–10: 15^r)
 f. *cu atâta **camai** bun fiind decât îngerii* (DPar.1683: 30^v)

Deși are o topică relativ fixată (poziția preadjectivală), termenul *mai* nu era deplin gramaticalizat pentru marcarea comparativului de superioritate în epoca veche. Acest statut este demonstrat prin mai multe trăsături: prezența în structuri dislocate care susțin instabilitatea topicii (15a,b) sau asocierea cu alți operatori de gradare (15c), teste la care au fost supuși, în egală măsură, operatorii de intensitate din exemplele de mai sus. În plus, în combinație direct cu verbul, *mai* se comportă ca un adverb modal obișnuit (15d), utilizare absentă din limba actuală:

- (15) a. *iară mai mare și **mai multu rău** ne iaste* (DÎ.1599: XVIII)
 b. *Aceia sânt orbi în suflet: **mai în mare perire** sânt* (CC¹.1567: 76^v)
 c. *Și să făcură glasurile trâmbiții mergând înainte **mai tare foarte*** (BB.1688: XIX)
 d. *ei **mai iubesc** pre Dumnezeu decât pre avuția lor* (CC¹.1567: 155^r)

Cu excepția românei, limbile romanice au moștenit din latină și câteva forme sintetice de comparativ, pe care, de multe ori, limba actuală le dublează: fr. *plus mieux*, sp. *mas major* (un echivalent al construcției românești din limba vorbită – *mai superior*) (Niculescu 1999).

Expresiile comparative de egalitate: *tot așa de / atât de* (de origine latină), *la fel de* (de origine maghiară), asociate cu adjective sau cu adverbe nu se înregistrează în primele texte. Sunt prezente numai construcțiile de tip ecuativ, discutate sub (9a).

De asemenea, comparativul de inferioritate lipsește, de altfel acesta a fost interpretat ca având origine literară (franceză – italiană), deci reprezintă o structură comparativă recentă, de secol XIX (Niculescu 1999: 185).

3.2. Ca și celelalte limbi romanice, dar spre deosebire de latină, româna face diferența între superlativul relativ și superlativul absolut. Primul se formează de la comparativ, precedat de articolul definit (pentru franceză sau spaniolă, de exemplu) sau de determinantul *cel* (pentru română) (Nicolae 2015).

Superlativul relativ nu este atestat ca atare în textele din secolul al XVI-lea. Se redă, în general, prin comparativ (16); de altfel, și în franceza veche, valoarea de superlativ era inițial redată prin comparativ, ulterior s-a adăugat articolul hotărât.

(16) *Israil iară de toți feciorii săi mai vârtos iubiia pre Iosif* (PO.1582: 126)

Contextele cu superlativ relativ sunt de fapt ambigue, în măsura în care nu putem admite statutul cert al lui *cel* de formant al superlativului, nu putem anula natura sa de demonstrativ (17a). De asemenea, topica unităților nu confirmă configurația gradului din limba actuală (17b–d).

(17) a. *Și luo Răveca lui Isav celui fiu mai mare veșmintele mai scumpe ce în casă era și pre Iacov ficior cel mic deade* (PO.1582: 90)

b. *cel frățioru-vă mai mic aduceți-l la mine* (PO.1582: 147)

c. *Amraam luo muiare Iohavet, cea sor[ă] mai mică a tătâni-său* (PO.1582: 197)

d. *luo bogăție cel fecior mai mic cu cel mai mare* (Ev.1642: 175)

4. CONCLUZII

Primul obiectiv al articolului propus a fost înregistrarea unui inventar larg de elemente negramaticalizate (sau parțial gramaticalizate) pentru marcarea gradării în limba română veche; mijloacele înregistrate (mai ales pentru marcarea intensității) reprezintă o clasă dinamică de unități în competiție încă din secolul al XVI-lea.

Comparativ cu sistemul gradării din limba română actuală, în primele texte, se configurează tiparele de superlativ absolut și de comparativ de superioritate. Pentru celelalte trepte (comparativ de egalitate, de inferioritate și superlativ relativ) se înregistrează structuri izolate, instabile, cu un grad ridicat de ambiguitate sintactică.

Cel de-al doilea obiectiv al articolului a fost surprinderea fenomenului de variație sintactică în cadrul categoriei gradării. Prezintă cu precădere contexte adjectivale sau adverbiale, ne-am oprit asupra mai multor trăsături, dintre care subliniem: asocierea mai multor operatori de grad în limitele aceleiași sintagme, instabilitatea topicii pentru unitățile implicate, disponibilitățile combinatorii foarte largi, frecvența mare a fenomenelor de discontinuitate sintactică.

CORPUS

- A.1620 = *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, XI, Alexandria, cea mai veche versiune păstrată, Studiu introductiv, ediție și glosar de Florentina Zgraon, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006.
- BB.1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, București, Editura Institutului Biblic, 1977.
- CazV.1643 = Varlaam, *Cazania*, ed. J. Byck, București, Editura Academiei RSR.
- CC¹.1567 = Coresi, *Tâlcul Evangheliilor (1567–1568)* (Cazania 1), în: Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitevnice românești*, ed. V. Drimba, București, Editura Academiei, 1998.
- CC².1581 = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură*, ed. S. Pușcariu, Al. Procopovici, București, 1914.
- CDict.1691–7 = Theodor Corbea, *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione*, ed. A.-M. Gherman, vol. I, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.
- CIst.1700–50 = Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ed. O. Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006.
- CPrav.1560–2 = Coresi, *Pravila*. Ed. Gh. Chivu, în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, 218–31.
- CS.1580–619 = *Codex Sturdzanus*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993.
- CV. 1563–83 = *Codicele Voroneșean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Al. Mareș, Al. Roman-Moraru, București, Editura Academiei Române, 1979.
- DPar.1683 = Dosoftei, *Parimiile preste an*, ed. M. Ungureanu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012.
- Ev.1642 = *Evanghelie învățătoare*. Ed. A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011, 153–480.
- FD.1592–604 = *Floarea darurilor*. Ed. Alexandra Roman Moraru, București, Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1), 119–82.
- LetN.~1750 = Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, București, ed. a II-a, 1959.
- MC.1620 = M. Moxa, *Cronograf*. Ed. Mihail Moxa, *Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, București, Minerva, 1989.
- PH.1500–10 = *Psaltirea Hurmuzaki*, I, Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- PO.1582 = *Palia de la Orăștie (1581–1582)*, Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.
- Prav.1581 = *Pravila Ritorului Lucaci*, Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Răzescu, Editura Academiei, București, 1971.
- Prav.1780 = *Pravilniceasca condică*, Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. A. Rădulescu, București, Editura Academiei, 1957.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1997 = M. Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Humanitas.
- Brăescu 2015 = R. Brăescu, „Diachronic remarks on Romanian superlative intensifiers. Foarte – a grammaticalized marker”, în G. Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds.), *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, p. 151–167.
- Ciompec 1985 = G. Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Cornilescu 2008 = A. Cornilescu, „Reanaliză și interpretare: structura lui *decât*”, în G. Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, p. 203–212.
- Cornilescu 2009 = A. Cornilescu, „Measure Phrases and the syntax of Romanian nouns and adjectives”, *Bucharest Working Papers in Linguistics*, nr. 1, p. 35–66.
- Densusianu 1961 = O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, Editura Științifică.
- Dragomirescu 2015 = A. Dragomirescu, „The Diachronic Relation between *de nespus* (of unspoken) and *nespus de* (unspoken of) “very”, în G. Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds.) *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, p. 169–194.
- Hopper, Traugott 2003 = P. J. Hopper, E. Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- ELR 2001 = M. Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, 2001, București, Univers Enciclopedic.
- Frâncu 2009 = C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- GALR 2005 = V. Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, 2005, București, Editura Academiei Române.
- GLR 1966 = A. Graur, M. Avram, L. Vasiliu (coord.), *Gramatica limbii române*, 1966, București, Editura Academiei Române.
- GR 2013 = G. Pană Dindelegan (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- ILR 1969 = I. Coteanu (ed.), *Istoria limbii române*, București, Editura Academiei.
- Kleiber 2007 = G. Kleiber, „Adjectifs de couleur et gradation : une énigme... « très colorée »”, în *Travaux de linguistique* 55, p. 9–44.
- Lüder 1996 = E. Lüder, *Procedee de gradație lingvistică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.
- Marchello-Nizia 2006 = C. Marchello-Nizia, *Grammaticalisation et changement linguistique*, Bruxelles, Duculot.
- Mîrzea Vasile 2012 = C. Mîrzea Vasile, *Eterogenitatea adverbului românesc: tipologie și descriere*, București, Editura Universității din București.
- Nicolae 2015 = A. Nicolae, „On the syntactic specialization of Romanian demonstratives and the grammaticalization of the article *cel*”, în *Revue roumaine de linguistique*, LX, 1, sub tipar.
- Niculescu 1999 = Al. Niculescu, „Structura și evoluția comparației în română – în perspectivă romanică”, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 3, *Noi contribuții*, Cluj-Napoca, Clusium, p. 182–188.
- Pană Dindelegan 1992 = G. Pană Dindelegan, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură*, București, Tipografia Universității din București.
- Pană Dindelegan 2003 = G. Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Humanitas Educațional.
- Salvi, Renzi 2010 = G. Salvi, L. Renzi (ed.), *Grammatica dell'italiano antico*, Bologna, Il Mulino.
- Stan 2013 = C. Stan, „Gradarea și comparația”, în *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București, p. 307–317.
- Stoica 2015 = G. Stoica, „The Adjectival Category of Intensity. From Latin to Proto-Romanian”, în G. Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds.) *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, p. 123–150.
- Zafiu 2006 = R. Zafiu, *Observații asupra construcțiilor comparative din română*, în G. Pană Dindelegan (coord.), „Limba română – Aspecte sincronice și diacronice”, București, Editura Universității din București, p. 215–222.
- Zamparelli 1993 = R. Zamparelli, *Pre-nominal Modifiers, Degree Phrases and the structure of AP*, University of Venice Working Papers in Linguistics, 3, 1, p. 138–161.

INTENSITY AND COMPARISON IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

I propose a diachronic analysis of degree constructions within a representative corpus of Romanian texts (starting from the 16th century). The historical observations have the aim of highlighting certain aspects pertaining to the present-day language, a phase in which certain syntactic or interpretative changes have occurred. It is generally acknowledged that, gradually, the inventory of degree markers has expanded. I establish the syntactic-semantic particularities of the patterns in succession, insisting especially on grammaticalization phenomena in comparative and in superlative structures as well.

I insist on certain aspects of syntactic variation among which are the following: the status of degree markers (grammaticalized or undergoing a grammaticalization process), the syntactic structure of the degree phrase, the free word order.

Cuvinte-cheie: română veche, operator, topică, gramaticalizare.

Keywords: old Romanian, marker, word order, grammaticalization.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Ioan Milică, Roxana Pătraș

DICȚIONARUL LIMBAJULUI POETIC EMINESCIAN

I. Profilul enciclopedic al creației eminesciene a impus, ca reflex metodologic, alcătuirea unor lucrări de referință, apte să traseze semnificații ale operei sau să îi orienteze în chip eficient pe cercetătorii mai mult sau mai puțin avizați. În istoria interpretării operei lui Mihai Eminescu se conturează două direcții principale de abordare sistematică devenite, în timp, teme de dezbatere: 1. editarea textelor eminesciene, atât în formă integrală (proces inițiat de filologi și critici literari, exemplul cel mai cunoscut fiind ediția *magna* concepută de Perpessicius), cât și sub formă de *restitutio*, prin facsimilarea manuscriselor (proces desfășurat tot sub egida Academiei Române, prin activitatea editorială a echipei conduse de Eugen Simion) și 2. alcătuirea unor lucrări de istorie literară și lingvistică istorică, demers, de asemenea, de tip exhaustiv, prin care s-a urmărit identificarea elementelor originale ale creației eminesciene și nu numai. Ambele tipuri de cercetare au implicat echipe de lucru cu sarcini, metodologii și scopuri diferite, dar care, în fond, reprezintă versanții aceleiași reacții epistemice de tip maximalist.

Dicționarul limbajului poetic eminescian (DLPE) se înscrie în acest orizont deschis, întrucât, în concepția inițiatorului, Dumitru Irimia (1939–2009), el a fost proiectat ca instrument fundamental de lucru, adecvat investigării întregii opere eminesciene, asigurând celor interesați o cale adecvată, modernă și complexă, de pătrundere în straturile ei de adâncime. DLPE are, potrivit viziunii inițiatorului său, două axe complementare: 1. **Dicționarul de concordanțe**, menit să ofere peisajul valorilor conceptual-simbolice, prin inventarierea ocurențelor morfo-lexicale ale termenilor angajați în diverse vecinătăți și 2. **Dicționarul de semne și sensuri poetice**, gândit ca resursă exegetică și culturală, construit pe baza materialului lingvistic cuprins în dicționarul de concordanțe.

Fiecare din cele două componente ale DLPE se află în stadii diferite de realizare. Din **DLPE. Concordanțe** au fost publicate, până în prezent, patru serii editoriale: **Concordanțele poeziilor antume**, 2 volume, Editura Axa, Botoșani, 2002, **Concordanțele poeziilor postume**, 4 volume, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006, **Concordanțele prozei antume**, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009 și **Concordanțele prozei postume**, volumul I, *Literele A–D*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, urmând ca alte două volume să fie publicate.

Din **DLPE. Semne și sensuri poetice** s-au publicat două volume, I. **Arte**, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005 și II. **Elemente primordiale**, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007.

Seria **DLPE. Concordanțe** a implicat, în timp, mai multe colective de cercetare.

La **Concordanțele poeziei antume** (2002) au lucrat Dumitru Irimia, Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, Minodora Donisă-Besson, Mioara Săcrieru, la care se adaugă contribuția informaticienilor Sanda Cherata și Teodor Vușcan, ambii de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj.

La realizarea **Concordanțelor poeziei postume** (2006) au participat Dumitru Irimia, Adina Hulubaș și Oana Panaite, prelucrarea automatizată fiind realizată de Sanda Cherata, Teodor Vușcan și Mihaela Brut, ultima de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Pentru definitivarea volumului **Concordanțele prozei antume** (2009), a lucrat o echipă constituită din Dumitru Irimia, Alina Bursuc, Mihaela Mocanu, Oana Panaite, iar **Concordanțele prozei postume**, volumul I (2013), au fost realizate de Alina Bursuc, Mihaela Mocanu și Oana Panaite, suportul tehnic fiind asigurat de Mihai Alex Moruz.

Primul volum al seriei **DLPE. Semne și sensuri poetice**, intitulat **Arte**, a fost elaborat de Dumitru Irimia (coord.), împreună cu Irina Andone, Odette Arhip, Lidia Bodea, Mihaela Cernăuți-Gorodețchi, Lucia Cifor, Minodora Donisă-Besson, Sebastian Drăgulănescu, Cristina Florescu, Ovidiu Nimigean și Valeriu P. Stancu. Echipa de cercetare care a lucrat la cel de-al doilea volum, **Elemente primordiale**,

a fost alcătuită din Lucia Cifor, Livia Cotorcea, Sebastian Drăgulănescu, Petronela Găbureanu, Adina Hulubaș, Dumitru Irimia (coord.), Oana Panaite, Valeriu P. Stancu, Sabina Savu și Diana Stoica.

Pentru alcătuirea următoarelor volume, din echipa de cercetare fac parte Lăcrămioara Petrescu (coord.), Roxana Patraș, Andreea Mironescu, Ioan Milică și Ilie Moisuc, existând posibilitatea ca, în funcție de complexitatea cerințelor de analiză, să fie cooptați și alți colaboratori.

II. Analiza cantitativă a operei literare nu reprezintă un domeniu de cercetare nou. Modelele de la care s-a pornit în realizarea *DLPE. Concordanțe* au fost lucrările coordonate de profesorul italian Giuseppe Savoca, *Concordanza di tutte le poesie din Eugenio Montale* și *Concordanza dei "Canti" din Giacomo Leopardi*¹. În cultura românească, un proiect similar a fost realizat la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, prin publicarea concordanțelor pentru opera lui B. Fundoianu, în 1999, sub îndrumarea lui Marian Papahagi.

DLPE. Concordanțe se deosebește de demersurile anterioare prin amplitudinea și diversitatea materialului lingvistic prelucrat, deoarece a presupus lematizarea unor segmente diferite ale operei lui Mihai Eminescu (*poezie antumă – poezie postumă, proză antumă – proză postumă*). A fost necesară, așadar, dezvoltarea unor aplicații informatice suficient de complexe, încât să pună în valoare lexicul foarte bogat al creațiilor eminesciene. În al doilea rând, realizarea acestor programe de segmentare textuală a trebuit să țină seamă de fluctuațiile valorilor gramaticale ale cuvintelor din opera literară a lui Mihai Eminescu, aspect ce a determinat o cercetare nuanțată a gramaticii și lexicului poeziilor. În al treilea rând, echipele de cercetare implicate în realizarea dicționarului de concordanțe au resimțit nevoia legitimă de a oferi un tablou global al ocurențelor prin realizarea unor anexe cu indici privind a) ordinea alfabetică a lemelor, b) ordinea descrescătoare a rangurilor și c) ordinea lemelor în interiorul categoriilor lexico-gramaticale. Pentru ilustrare, merită menționat că tabloul concordanțelor poeziei lui Eminescu depășește zece mii de ocurențe lexicale, considerate după criteriile menționate mai sus. În sfârșit, efortul tehnic de realizare a concordanțelor a presupus dezvoltarea și patentarea mai multor tipuri de programe de lematizare, analiză morfologică, corectare și determinare a frecvențelor, cele mai uzitate fiind CONCORD și SILEX, dezvoltate la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj.

De altfel, încercările de a surprinde configurația lexicală și gramaticală a verbului poetic eminescian se înscriu într-o tradiție începută cu *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (1968), lucrare savantă elaborată sub egida Academiei și

¹ *DLPE. Concordanțele poeziilor antume*, vol. I, Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”, Editura Axa, Botoșani, 2002, p. 5.

coordonată de Tudor Vianu. Prin abordarea maximalistă², un astfel de instrument de lucru pare să fi fost conceput de fapt în paralel cu monumentală ediție inițiată de Perpessicius, angajând, în mare parte, membrii colectivului de istoria limbii române literare de la Institutul de Lingvistică al Academiei Române: Luiza Seche, Flora Șuteu, Gh. Bulgăr, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Ion Gheție ș.a.³. Decizia de a întrebuița, într-un dicționar al cărui țel era de a înfățișa devenirea limbii române „în întrebuițarea pe care i-a dat-o un mare scriitor” (T. Vianu), instrumentarul metodologic de uz curent în alcătuirea dicționarelor explicative⁴ nu a avut ecoul scontat, în ciuda dezideratului de a reliefa deosebirile lingvistice și stilistico-poetice dintre formele și conținuturile limbii comune, pe de o parte, și valorile estetice originale ale limbajului poetic eminescian, pe de altă parte.

Pe fundamentele acestui tip de investigație predominant lingvistică au crescut relativ puține lucrări de referință. Ambițios ca volum de muncă și auster în formulare, dicționarul proiectat de Tudor Vianu nu a beneficiat de un siaj hermeneutic pe măsură. Exegeza și-a văzut de drumul ei, preferând ediția lui Perpessicius, înțeleasă ca sumă de libertăți de interpretare. Dimpotrivă, liniile „limbii poetice a lui Eminescu” trasate prin dicționarul început în 1957 au fost mărginite la consemnarea valorilor lingvistice, lăsându-se pe seama exegezei interpretarea „de tip subiectiv”: „un comentariu stilistic este, prin forța împrejurărilor, subiectiv și implică adeseori riscuri dintre cele mai mari. Conștienți de acest lucru, am căutat să dăm interpretării un caracter cât mai obiectiv cu putință. Definițiile sunt scurte, precise și de aceea intenționat «prozaice»; am evitat definițiile complicate, «literare», discuțiile de orice fel cu referire la opiniile diferiților comentatori”⁵.

În consecință, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* a rămas un bun de inventar al lingviștilor, unii inclinați să vireze spre statistică, alții, spre stilistică. Ca moștenire a acestui demers, amintim câteva dintre lucrările ce anunță, nuanțează și se revendică de la fondul de cercetare valorificat în realizarea proiectului lui Tudor Vianu: Alexandru Rosetti și Ion Gheție (1969), Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică* (1974), Gheorghe Bulgăr, *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare* (1971), *De la cuvânt la metaforă în variantele liricii eminesciene* (1975), *Eminescu: coordonate istorice și stilistice ale operei* (1980). Direcției preponderent lingvistice i s-a suprapus o abordare de pe poziții culturaliste sau chiar enciclopedice. Amintim, în acest sens, realizări lexicografice

² Vezi Solomon Marcus, *Un nou dicționar Eminescu*, în „România literară”, nr. 4, 2007. La alcătuirea lucrării sale, *Lexicul artistic eminescian în lumina statistică* (1974), Luiza Seche precizează că Tudor Vianu și echipa sa lucraseră după o metodă de excerptare exhaustivă.

³ Tudor Vianu (coord.), *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968.

⁴ Modelul asumat în realizarea lucrării a fost *Dicționarul limbii române literare contemporane*, 4 volume, Editura Academiei R.S.R., București, 1955–1957.

⁵ Idem, p. 7.

precum cele elaborate de Rodica Marian și Felicia Șerban, *Dicționarul „Luceafărului” eminescian* (2000), Viorica S. Constantinescu, *Dicționar de cultură poetică. Eminescu* (2010) sau Mihai Cimpoi, *Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic* (2012). Așadar, abordarea lexico-gramaticală a făcut loc în timp unor construcții lexicografice eclecticice; studiul limbii lui Eminescu s-a transformat, mai întâi, într-o investigație de factură expresivă și, mai apoi, într-un caleidoscop culturalist. De la nevoia unei descriții lingvistice cât mai acurate s-a trecut la o formă de integralism metodologic⁶.

Nici analiza calitativă a lexicului poetic eminescian nu este un produs de cercetare apărut *ex nihilo*; dimpotrivă, se poate afirma că la nivelul tehnicii de descriere a semnelor poetice din opera lui Eminescu au fost aduse, pe măsura rafinării tehnicilor de investigație, inovații importante privind încadrarea teoretică, metodologică și descriptivă.

În planul ancadramentului teoretic se remarcă, în DLPE, o mai nuanțată conceptualizare a elementelor axei limbă-stil-cultură. Încă din 1979, în lucrarea *Limbajul poetic eminescian*, Dumitru Irimia introduce ipotezele unor demarcații între limba literară și limbajul poetic, pe de o parte, între semnul lingvistic și semnul poetic, pe de altă parte. În contribuțiile ulterioare, precum și în prefetele DLPE, inițiatorul cercetării anunța că noul demers presupunea „o înțelegere *relativ diferită* (s.n.)” a noțiunilor, fiind mai apropiat prin concepție de dicționarele de simboluri. Inițial, se dorea găsirea unui număr de „esențe” codificate simbolic, prin urmare „semnele” și „sensurile poetice, specifice sau numai dezvoltate în creația lui Eminescu”⁷.

Odată cu această nouă viziune, raporturile dintre limba literară și limbajul poetic se radicalizează: „Limba română literară nu mai este un punct de plecare din perspectiva dezvoltării ei ca limbă de cultură, față de care să se definească poziția limbii lui Eminescu și nici nu este privită ca material pentru poezie în sensul clasic, cu invocarea figurilor de stil, a tropilor [...] Limbajul poetic eminescian își definește identitatea specifică *nu prin deviere* (s.n.) de la limba literară, ci prin *opoziție semantic-funcțională* (s.n.)”⁸. Opoziția dintre *limba literară* și *limbajul poetic* a fost asumată prin promovarea tezei potrivit căreia limbajul poetic este autonom. Prin distanțare de limba comună și, implicit, de realitatea descrisă de această limbă, ar fi de așteptat ca limbajul poetic să evolueze spre abstractizare, în sensul generării unei gramatici poetice, cu intrarea în constelații lexicale și simbolice a semnelor care alcătuiesc limbajul poetic. Dimpotrivă, în limbajul poetic, arată

⁶ Termenii „realism” și „integralism”, în concepția lui E. Coșeriu, comportă alte definiții.

⁷ Dumitru Irimia (coord.), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume*. Vol. I, volum editat de Memorialul Ipotești – Centrul Național de studii „Mihai Eminescu”, Editura AXA, Botoșani, 2002, p. 5.

⁸ Dumitru Irimia (coord.), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice*, vol. I. *Arte*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005, p. 5.

Dumitru Irimia, limba se „resubstanțializează” „din perspectiva unității dintre expresie și substanță”⁹, prin intersectarea a două mari câmpuri: câmpul limbii și câmpul artelor.

Ca unitate fundamentală a limbajului poetic, identitatea semnului poetic este regândită în relația cu semnul lingvistic. Conform profesorului ieșean, semnul lingvistic, specific comunicării uzuale, nu este, în poezie, totalmente dezactivat în planul potențialului său de semnificare. În relația cu semnificația lingvistică, semnificația poetică și semnul/semnele corespunzătoare acesteia apar drept evidențe ale unui proces anamnetic, de căutare a condiției originare/latente a semnificării. La capătul traseului de semnificare poetică s-ar afla o „imagine” ascunsă, un „icon” de inspirație wittgensteiniană¹⁰ prin intermediul căruia este posibilă reliefaarea orizontului imaginar al operei poetice. Prin acest mod de conceptualizare a semnului poetic se realizează glisarea dinspre perspectiva lingvistică spre abordarea de tip estetic sau simbolic. Sub influența lucrărilor de antropologia imaginarii (Gilbert Durand, Alan Geerbrant și Jean Chevalier), teoria semnului poetic anunța să se transforme într-o teorie a imaginarii poetice.

III. În planul tehnicii de alcătuire a articolelor, dicționarul de semne și sensuri poetice are la bază o metodologie inspirată din semiologie și din teoria câmpurilor semantice, completată cu achiziții valorificate în discipline conexe stilisticii și poeziei (teoria imaginarii, antropologia culturală, hermeneutica literară, teoria receptării). Conform expunerilor din prefețele volumelor deja publicate și în acord cu studiile elaborate de Dumitru Irimia de-a lungul carierei, câmpul imagistic este o paradigmă alcătuită din semne poetice ale căror semnificații participă la dezvoltarea unor constelații simbolice care oglindesc organizarea și dinamica internă a limbajului poetic eminescian. Mai precis, analiza este interesată de identificarea, descrierea, corelarea și interpretarea pertinentei estetice a semnelor poetice care sunt înscrise în nucleul unui câmp.

De pildă, din câmpul **ARTE** fac parte semne precum: *actor, artist, autor, bard, pictor, poet, scriitor, sculptor* ș.a., care ilustrează subcâmpul CREATOR DE ARTĂ; *dramă, artă, cânt/cântec, imagine, poem, pânză, poezie, statuie* ș.a., care ilustrează subcâmpul CREAȚIE ARTISTICĂ, *corn, cyteră, fluier, flaut, organ (orgă), pană* ș.a., care ilustrează subcâmpul INSTRUMENT AL CREAȚIEI ARTISTICE, *culoare, formă, frază, limbă* etc., care ilustrează subcâmpul MATERIE ARTISTICĂ, *ironie, mască*, prin care este pus în evidență subcâmpul ATITUDINE ARTISTICĂ ș.a.m.d. Relațiile între subcâmpuri, pe de o parte, și legăturile subcâmpurilor cu întregul câmp, pe de altă parte, pun în valoare axele de configurație semiologică ale paradigmei simbolice care poartă denumirea de *câmp*: agent → produs artistic →

⁹ *Ibidem*, p. 21.

¹⁰ *Ibidem*, p. 6.

receptor, artist → mijloace și instrumente → efecte, materie artistică (culoare, piatră, cuvânt) → mediu semiotic (pânză, limbă, formă) → mesaj etc. Se observă deci că structura câmpului imagistic are două caracteristici: 1. caracter asociativ și 2. potențial conceptual-simbolic.

Dacă natura asociativă a unui câmp rezultă din chiar împletirea semnelor poetice care participă la configurarea unuia sau mai multor subcâmpuri, potențialul conceptual-simbolic este reprezentat de forța imaginilor poetice dezvoltate prin solidarități și contraste între semnificațiile semnelor. Un rol important în selecția și analiza semnelor poetice nucleare, adică în alegerea, descrierea și interpretarea acelor semne care domină prin potențial imagistic arhitectura unui câmp, îl are studierea ocurențelor și a indicilor de frecvență. Constatarea care stă la baza acestui proces preliminar redactării articolelor de dicționar este aceea că valorile estetice dominante sunt indicate de bogăția distribuțiilor contextuale ale semnelor poetice și de frecvența de apariție în texte a unora dintre semnificații. Grație acestei tehnici complexe de interpretare, analiza lexicografică nu mai este orientată exclusiv asupra corespondențelor *limbă istorică* ↔ *limbă literară* ↔ *limbă poetică*, ci se supune „realului” poetic eminescian.

Pentru ilustrarea acestui tip de analiză și interpretare se poate recurge la exemplul semnului *lac*, publicat în volumul dedicat elementelor primordiale. Structura articolului semnat de Dumitru Irimia cuprinde câteva elemente de bază:

1. definirea, de pe pozițiile semiologiei, a semnului poetic;
2. trăsăturile de formă și de conținut cu rol activ în configurarea sferei de cuprindere a semnului poetic;
3. valorile de semnificare ce decurg din împletirea semnelor nucleare;
4. structura arhitecturii semantice a semnului poetic, descompusă în acord cu următoarele planuri: a) în planul semanticii de adâncime; b) în planul relațiilor pe care semnul le mediază între ființa umană și ființa lumii; c) în planul capacității de figurare a semnului (semantica de suprafață).

Acest model pare înrudit cu tripartiția propusă de semiologul Charles Morris, potrivit căruia semnul se înscrie simultan în trei dimensiuni: *semantică* (raportul semn-obiect), *sintactică* (raportul semn-semn) și *pragmatică* (raportul semn-utilizator). În acord cu acest model, semantica de adâncime a unui semn poetic presupune o serie de trăsături latente, inerente semnului care trimite spre un obiect al cunoașterii și reprezentării. Prin raportul *semn-semn*, trăsăturile de adâncime sunt modulate, fiind înscrise în relație cu ființa omului și cu lumea, spre a crea un orizont de posibilități de semnificare estetică. Prin raportul semn-utilizator se generează planul decorurilor, al semanticii de suprafață, astfel încât semnul poetic devine trop al universului poetic și parte a unui inventar ornamental de figuri de stil.

Astfel, în definiția semnului *lac* se identifică apartenența la câmpul imagistic al *apei*, fiind pusă în evidență relația cu alți termeni ai aceluiași câmp (*izvor*, *râu*, *fluviu*), prin semnalarea trăsăturilor semantice specifice lui *lac* (+închidere, +static, +suprafață reflectantă).

Mai apoi, formele și conținurile semnului *lac* sunt angajate în explorarea valorilor care alcătuiesc, în viziunea autorului, semantica de adâncime. Acest nucleu dezvoltă, în concepția autorului, un set de semnificații considerate dominante: ‘eternitate’, ‘reflectare’, ‘miraculos’.

Semnificația ‘etern’ este ilustrată prin raportarea ocurențelor semnului *lac* la dinamica elementelor cosmice (*stea, cer, lună* etc.). Astfel, este subliniată integrarea elementului primordial într-o viziune cosmogonică structurată pe principiul armoniei eterne.

Semnificația ‘reflectare’ preia din plan cosmic imaginea armoniei lumii și o proiectează asupra ființei umane. Reprezentanțele *lacului* dezvoltă, în poezia lui Eminescu, un imaginar poetic în care atributele cosmicului se împletesc cu atributele pământescului.

Semnificația ‘miraculos’ este evidențiată prin sublinierea importanței pe care o are imaginarul apei în cultura populară (legenda și basmul), imaginar pe care poetul îl prelucrează și îl rafinează, conferindu-i noi dimensiuni.

În planul relațiilor pe care semnul *lac* le întreține între ființa umană și ființa lumii sunt puse în valoare teme și motive precum copilăria, iubirea și visul. Lacul presupune deschiderea ființei umane către orizontul mirabil al copilăriei. Mai apoi, lacul reprezintă toposul emblematic al iubirii. În sfârșit, prin termenul *lac*, este angajat imaginarul oniric, mai complex, al integrării omului în absolut, cu implicarea simbolică a celorlalte elemente primordiale.

În planul capacității de figurare a semnului, sunt explorate disponibilitățile de formă și conținut ale cuvântului *lac* de a se integra în tropi, de a crea un *decorum* (*Și-[s] cu neguri îmbrăcate/ Lac, dumbravă și pădure*, cf. O, IV, p. 507) sau de a contura un tip de atmosferă.

IV. Publicarea celor două volume tipărite, până în prezent, în seria dedicată semnelor și sensurilor poetice a implicat multe prefaceri, motiv pentru care organizarea de ansamblu a dicționarului a rămas întrucâtva nedesăvârșită. Atât în prefețele volumelor de concordante cât și preambulul primului volum, *Arte*, din componenta *Semne și sensuri poetice*, coordonatorul proiectului anunța apariția mai multor volume în care urmau a fi publicate rezultatele cercetărilor asupra semnelor poetice referitoare la elementele primordiale: *Pământ și Apă, Foc și Aer*. Gruparea sugerează că, la început, a fost preconizată publicarea a cel puțin două volume, din care unul ar fi trebuit să cuprindă semnele referitoare la Pământ și Apă, iar următorul, cel mai probabil, pe cele referitoare la Foc și Aer. În final, din volumul al doilea, *Elemente primordiale*, subcâmpul *Aer* a fost lăsat deoparte cu justificarea că se va publica într-un alt volum¹¹. Dacă excludem și sfera elementelor

¹¹ Ca prim rezultat al cercetărilor, Dumitru Irimia a publicat articolul *Direcții de semnificare ale semnului poetic Aer în creația poetică eminesciană*, în „Limba română”, Chișinău, anul XVIII, nr. 9–10, 2008, p. 21–31.

primordiale, cărora, în stadiul inițial al proiectului, li s-ar fi repartizat, pare-se, volume individuale, mai rămâne doar informația privind începerea cercetărilor asupra unei alte paradigme simbolice, *Ființa umană*. Din această schiță se observă că, în viziunea inițiatorului DLPE, conjuncția celor trei mari domenii, *artele, elementele primordiale și ființa umană*, ar fi oferit o perspectivă organică, unitară, asupra condiției ființei umane și a accesului ei, prin artă, spre contemplarea esențelor originare din care este alcătuită ființa lumii.

Dispariția timpurie a profesorului Dumitru Irimia a grăbit întreruperea lucrărilor la dicționarul de semne și sensuri poetice și a determinat încetinirea eforturilor de publicare a seriei de concordanțe. Vreme de trei ani, între 2009 și 2012, nimeni nu și-a luat responsabilitatea de a se apleca asupra proiectului și de a-i continua dezvoltarea, prin căutarea unor surse de finanțare și prin formarea unei echipe de colaboratori pregătiți să continue lucrul, cu respectarea principiilor de analiză și de interpretare fixate anterior.

În condițiile date, continuarea activității la dicționarul de sensuri și semne poetice presupune refacerea planului de lucru, cu luarea în considerare a două elemente, anume i) definitivarea concordanțelor poeziei, realizare ce înlesnește cercetarea semnelor poetice și elaborarea articolelor lexicografice în conformitate cu tehnica de analiză și interpretare expusă mai sus și ii) dificultatea de a menține neștirbit cadrul editorial schițat de profesorul Irimia, în condițiile în care pentru subcâmpul *Aer* și pentru câmpul *Ființa umană* nu pot fi recuperate însemnările care să deoaieze schemele de cuprins ale volumelor și stadiul investigațiilor preliminare.

Lectura atentă a considerațiilor care prefătează fiecare din primele două volume din seria de semne și sensuri poetice aduce în prim plan insistența coordonatorului asupra liniei de forță care dirijează și susține eforturile interpretative, anume complexitatea și tensiunea raporturilor între ființa umană și ființa lumii. Prin limbaj poetic, ființa lumii, firea, este reîntemeiată ca lume semantică. Lumea este cartea pe care poetul o citește, o descifrează și o încifrează apoi în propria creație artistică. În cartea lumii, poetul descoperă, simbolic vorbind, limbajul firii, procesualitatea energiilor reprezentate de elementele primordiale. Dar, și în sens invers, cartea lumii se constituie ca unic mediu de reflexie a unei conștiințe ce numai așa își poate desluși atât conturul, cât și formula identitară.

BIBLIOGRAFIE

- ****Dicționarul limbii române literare contemporane*, 4 vol., Editura Academiei R.S.R., București, 1955–1957.
- Bulgăr, Gheorghe, *De la cuvânt la metaforă în variantele liricii eminesciene*, Editura Junimea, Iași, 1975.
- Bulgăr, Gheorghe, *Eminescu: coordonate istorice și stilistice ale operei*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- Bulgăr, Gheorghe, *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*, Editura Minerva, București, 1971.

- Cimpoi, Mihai, *Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic*, Editura Gunivras, Chișinău, 2012.
- Constantinescu, Viorica S., *Dicționar de cultură poetică. Eminescu*, Editura Universitas XXI, Iași, 2010.
- Irimia, Dumitru (coord.) *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice*, I. *Arte*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005, II. *Elemente primordiale*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007.
- Irimia, Dumitru (coord.), *Concordanțele prozei antume*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.
- Irimia, Dumitru (coord.), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume*, 2 vol., Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”, Editura Axa, Botoșani, 2002.
- Irimia, Dumitru (coord.), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor postume*, 4 vol., Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006.
- Irimia, Dumitru, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.
- Irimia, Dumitru, *Direcții de semnificare ale semnului poetic AER în creația poetică eminesciană*, în „Limba română”, Chișinău, anul XVIII, nr. 9–10, 2008, p. 21–31.
- Marcus, Solomon, *Un nou dicționar Eminescu*, în „România literară”, nr. 4, 2007.
- Marian, Rodica, Șerban, Felicia, *Dicționarul „Lucașărului” eminescian și textul integral al poemului*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2000.
- Rosetti, Alexandru, Gheție, Ion, „Limba și stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu”, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1969, p. 307–351.
- Seche, Luiza, *Lexicul artistic eminescian în lumina statistică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1974.
- Vianu, Tudor (coord.), *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968.

THE DICTIONARY OF EMINESCU'S POETIC LANGUAGE

(Abstract)

The present paper outlines the main stages in the development of the *Dictionary of Eminescu's Poetic Language* (Rom. DLPE), a major lexicographical work conceived and coordinated by Dumitru Irimia, professor of Linguistics and Stylistics at the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi. The article consists of four parts: a brief history of the lexicographical research on Eminescu's poetical language, the stages and the work-groups involved in the development of the DLPE, the theoretical and methodological innovations of the research and its cultural significance.

Cuvinte-cheie: lexicografie poetică, câmpuri ale imageriei, semne poetice, structură semantică de suprafață, structură semantică de profunzime.

Keywords: poetical lexicography, fields of imagery, poetical signs, surface structure semantics, deep structure semantics.

*Conf. dr. Ioan Milică, Facultatea de Litere
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași*

*Dr. Roxana Patraș, Departamentul Interdisciplinar Socio-Uman
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași*

LIA BRAD CHISACOF, **România în secolul fanariot**, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012, 308 p.

Lia Brad Chisacof își propune în această carte să abordeze dintr-o perspectivă novatoare contactul dintre limbile română și neogreacă, caracteristic secolului al XVIII-lea și începutului celui de-al XIX-lea. Astfel, obiectivul principal al lucrării este reinterpretarea expresiei des întâlnite de „influență greacă asupra limbii române”. În atingerea acestui demers, autoarea se bazează pe numeroasele progrese înregistrate în sociolingvistică, odată cu studiile asupra diglosiei și a bilingvismului. Punctul principal de referință îl reprezintă Epoca Fanariotă, o perioadă istorică întinsă pe un lung secol al XVIII-lea (1680–1830), în care realitatea lingvistică (utilizarea limbii grecești în învățământul superior în Moldova și Țara Românească, deținerea puterii executive de către personalități a căror limbă maternă era greaca) depășea tiparele prestabilite de cercetările efectuate până acum, interesate de relația dintre cele două limbi, cu precădere de influența limbii cu prestigiu asupra limbii de circulație restrânsă.

Lucrarea cuprinde opt capitole, precedate de un *Argument* (p. 5), care prezintă obiectivele și motivele ce au condus la apariția volumului, și urmate de *Concluzii* (p. 255–270), în care sunt redate principalele aspecte abordate, insistându-se asupra rezultatelor acestei cercetări, de *Index* (p. 271–276), *Glosar* (p. 277–295) și *Ilustrații* (p. 303–308).

În capitolul 1, *Teorii și concepte avute în vedere* (p. 11–21), constatăm că demersul autoarei se înscrie în cadrul sociolingvisticii istorice. Unul dintre primii teoreticieni amintiți este Suzanne Romaine, care susține că teoria sociolingvistică este dominată de un punct de vedere social, ceea ce face ca limba scrisă să primeze asupra limbii vorbite pentru că are un prestigiu mai mare în anumite comunități (reconstrucția unei limbi în context social bazându-se pe datele istorice). Alte concepte la care se mai recurge sunt *diglosia*, definită de Ch. Ferguson în funcție de nouă criterii care stabilesc anumite diferențe nonlingvistice și de formă între variantele H (engl. *high*) și L (engl. *low*) ale unei limbi, și *bilingvismul*. Cele

două concepte se diferențiază prin faptul că primul este societal și constituie obiectul sociologiei și al sociolingvisticii, iar cel de-al doilea este individual și constituie obiectul psihologiei și al psiholingvisticii. Autoarea adoptă pentru cercetarea sa accepția diglosiei concepută de J. Fishman, care exclude condiția de înrudire între variantele H și L. Ultima teorie dezbătută este *teoria rețelelor sociale*, preluată din antropologie și aparținând lui I. Boissevin. Acestea se disting prin densitate (structura unei rețele și gradul în care membrii se cunosc între ei) și multilateralitate (conținutul unei rețele). Teoria rețelelor sociale explică evoluția paralelă dintre cele două limbi care fac subiectul acestui volum, oferindu-se drept exemplu rețeaua creată între călugării români ai obștii călugărului Paisie Velicicovski, cei care efectuau activități însemnate de traducere, calitatea acestora depășind-o pe cea a traducerilor beletristice contemporane lor.

În capitolul 2, *Contactul dintre română și neogreacă în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea* (p. 23–45), Lia Brad Chisacof încearcă să stabilească raportul dintre conexiunile voluntare (oricare tip de contact dintre o limbă modernă și o limbă clasică) și conexiunile impuse de anumite instituții ale statului (biserica, putere politică, învățământ), investigând două direcții: principalele opinii ale istoricilor acelei perioade despre utilizarea celor două limbi, surprinse în diferite fragmente istoriografice (Ion Ghica, F. G. Laurencon, I. Ștefănescu, Sophie Johnson, Marie Louis Demartin, ș.a.) și analiza detaliată a distribuției funcționale a limbilor neogreacă și română în societatea românească (Curtea domnească și Divan, Biserica, învățământ, învățământul superior, limba conversației și a corespondenței, literatura și practica juridică, literatura și practica medicală, monumente). Se constată lipsa unui sistem unitar de distribuție funcțională a limbilor.

În capitolul 3, *Schimbarea de cod și împrumuturile* (p. 47–71), autoarea își propune atingerea a trei obiective: descrierea și explicarea unor fapte de limbă frecvente (trecherile de la o

limbă la alta, ceea ce sociolingvistica contemporană subsumează categoriei de schimbare a codului), discutarea problemelor legate de împrumuturile lexicale și stabilirea diferențelor dintre cele două fenomene lingvistice. Dat fiind faptul că schimbarea de cod este atribuită aproape exclusiv discursului oral, autoarea își selectează exemplele din domenii în care acesta este semnificativ (piese de teatru, literatura satirică, scrisori și memorii). Pentru înțelegerea fenomenului „schimbare de cod” (de aici înainte, Scd), Lia Brad Chisacof recurge la diferite perspective teoretice (Gumperz, Muysken-Appel, Lüdi, Sankoff și Poplack). Înregistrând o frecvență mare, se constată în textele selectate pentru analiză faptul că cele mai frecvente Scd sunt cele de tipul transferului de limbaj și cele de tipul repetiție-traducere (conform clasificării realizate de Lüdi). Al doilea obiectiv are în vedere o reinterpretare a problemei împrumuturilor. Unii cercetători consideră integrarea morfologică ca fiind un criteriu de bază în cazul acestora, alții sunt de părere că există multe cuvinte izolate, care indică o integrare morfologică fără să se fi impus ca împrumuturi. Pentru distingerea integrării se emit câteva criterii, cel al frecvenței fiind singurul avut în vedere de către autoarea acestei lucrări. În urma mai multor opinii enunțate de diferiți cercetători, Lia Brad Chisacof se situează de partea lui Gardner-Chloros care susține că orice împrumut stabil / real începe prin a fi o Scd, în consecință, între împrumut și Scd există un continuum. Autoarea încearcă să departajeze împrumuturile reale de cele de moment sau de Scd. Tipologia împrumuturilor se realizează pe baza unor distincții precum importul și substituția; în ce privește restricțiile gramaticale, se stabilește faptul că mai ușor de împrumutat sunt cuvintele autosemantice (substantiv, adjectiv, verb), față de cele funcționale (articol, pronume, conjuncție). În final, autoarea arată că cele mai multe așa-zise împrumuturi ar putea fi interpretate ca Scd; preferința pentru Scd este determinată tipologic pentru că româna și greaca sunt limbi apropiate din punct de vedere tipologic, din contactul lor rezultând cu precădere situații de Scd bazate pe echivalență.

În capitolul 4, *Mutații fonematice în cadrul transferului lexical de la greacă la română (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)* (p. 73–86), Lia Brad Chisacof prezintă repertoriul fonematic al limbii neogrecești, după Makridge și Elefteriades, prin comparație cu cel al limbii române, dar și mutațiile fonetice aferente transferului lexical din greacă în română

(secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea). Pentru două limbi aflate în contact pe o perioadă îndelungată, interferențelor fonetice li se adaugă și cele morfologice (mărci de gen, număr etc.). În urma analizei fonematice, în cadrul căreia s-au înregistrat sub/supradiferențierele apărute în procesul de împrumut, s-a putut observa că singurul fonem nou introdus în română pare să fie /y/, în vreme ce /θ/, chiar dacă era pronunțat de bilingvi, nu s-a impus. În finalul capitolului, autoarea formulează anumite concluzii asupra intensității contactului dintre cele două limbi, folosind criteriile puse la îndemână de studiul lui Thomson-Grey și Kaufman, *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*.

În capitolul 5, *Limba greacă din Principatele Române* (p. 87–108), sunt prezentate cronologic mai multe texte reprezentative pentru greaca din Principate: „Cronica” lui Nicolae Chiparissa (românismele lui Chiparissa privesc funcțiile domnești); „Jurnalul războiului ruso-turc” din anii 1736–1739 al lui Chesarie Dapontes, secretarul lui Constantin Mavrocordat (se înregistrează Scd intrapropoziționale – antroponime, toponime, nume de funcții, grade din armată – dar și Scd pentru termenii inexistenți în greacă); cel mai reprezentativ text pentru fenomenul cărui fi este dedicat capitolul este „Istoria Valahiei”, scrisă de banul Mihail Cantacuzino (repertoriul Scd referențiale este extrem de vast și cuprinde termeni legați de agricultură, funcții de stat). Bilingvismul subordonat al autorului ultimei lucrări menționate se confirmă și prin existența unui text în limba română, „Genealogia Cantacuzinilor”, un text „în oglindă”, care abundă de această dată în Scd cu limba greacă. În concluzie, greaca din Principate include multe românisme, adaptate morfologic și fonetic (de ex., Μπακόβι < „Bacău”, καλέσκα < „caleașca”, βόρνικος < „vornic” etc.).

Capitolul 6, *Împrumuturile interdialectale în română* (p. 109–117), cuprinde o trecere în revistă a împrumuturilor din dialectul aromân în deosebi, dar și din cel meglenoromân, în cazul ultimului ocurențele înregistrate fiind reduse și incerte. Exemplele sunt selectate din același corpus manuscris utilizat pentru întreaga lucrare. Autoarea observă prezența unor elemente aromânești în enunțuri preponderent daco-românești, dar și trăsături morfologice care au corespondent în dialectul aromân: lexeme inexistente în daco-română (de ex., *avrie* „porumbel, turturea”, *paliu* „pai” etc.); lexeme cu forme identice în daco-română, dar cu sensuri diferite (de ex., *a fugi* „a pleca”, *luna* „alună” etc.); superlativ și genitiv

ca în aromână (de ex., *când iaste mult fierbinte*, respectiv *trudile a trupului*) etc. Majoritatea ocurențelor în care sunt implicate aromânismele se subsumează schimbărilor de cod intrapropoziționale, îndeplinind funcțiile referențială și poetică. Autoarea constată că amestecurile de cod se subsumează la rândul lor fie procesului de inserție (proces asemănător împrumutului lexical spontan), fie lexicalizării congruente a materialului provenit din diverse inventarii lexicale într-o structură gramaticală comună (se manifestă când cele două coduri au în comun o structură gramaticală în care se pot insera elemente din ambele coduri).

În capitolul 7, *Dicționare și vocabulare* (p. 119–184), se alcătuiește un registru complet al lucrărilor cu caracter lexicografic în greacă și română (constituit din 53 de titluri), din secolul al XVII-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Primul care a avut o inițiativă asemănătoare a fost Demostene Russo¹, raportându-se la dicționarele cunoscute lui la acea vreme. Pentru o analiză nuanțată și o descriere detaliată a diferitelor dicționare, autoarea are în vedere următoarele categorii de referință: perspectiva (concepția autorului despre dicționarul pe care îl redactează), densitatea (criteriul cantitativ) și modul de prezentare (cât de complete sunt definițiile). Dicționarele supuse analizei sunt bilingve, trilingve sau plurilingve și cele mai multe dintre ele înregistrează diverse inconsecvențe, de ex., inexistența echivalențelor (cazul termenilor culinari, sociali, legați de practica religioasă, de faună, floră etc.). În aceste situații, strategiile lexicale la care se recurge sunt fie abandonul, fie unele strategii de compensare (înlocuirea / adaptarea termenilor, indicarea unui hiperonim, adaptarea unui termen împrumutat). Dintre dicționarele înregistrate, se consideră că de o importanță deosebită sunt dicționarul greco-român, copiat de mai multe ori (DGR)², dicționarul trilingv greco-româno-rus și dicționarul neîncheiat al lui Iordache Golescu (12 volume), celelalte lucrări lexicografice fiind mai mici.

În capitolul 8, *Traducerile din greacă în română în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea* (p. 185–253), sunt prezentate traducerile din greacă în română în secolul al XVIII-lea,

ilustrând toate stilurile funcționale (teologic, filosofic, juridico-administrativ, medical, artistic etc.). De asemenea, sunt enunțate etapele și metodologia studierii unei traduceri, formulate de Popovič, distingându-se patru tipuri de traducere: echivalare lingvistică, paradigmatică, stilistică (translațională) și textuală (sintagmatică). Lia Brad Chisacof observă în urma analizei că majoritatea traducerilor, conform criteriilor preluate din Popovič și Nida, s-au dovedit echivalări paradigmatică, care țin de registrul formal (acesta concentrându-se asupra mesajului în sine atât ca formă, cât și din punctul de vedere al conținutului) și foarte rar de cel dinamic (care pornește de la principiul efectului de echivalență, adică relația dintre receptor și mesaj ar trebui să fie aceeași ca între receptorii originali și mesajul din limba-sursă). Acest fapt se datorează caracterului lor nesistematic și neunitar.

Cartea Liei Brad Chisacof vine să îmbogățească seria studiilor și a cercetărilor desfășurate în jurul celor două limbi, neogreacă și română. Valoarea științifică este incontestabilă, iar caracterul riguros este evident încă din primele pagini. Autoarea are în vedere un tablou mai larg al celor două limbi aflate în contact pe parcursul unui lung secol al XVIII-lea. Aspectele abordate le depășesc pe cele pe care cercetările de lexicologie le iau în considerare. Încă de la început, Lia Brad Chisacof se distanțează de expresia tradițională „influența limbii grecești asupra limbii române”, pe care o reinterpretează, bazându-se pe o investigație amănunțită și riguroasă a manuscriselor românești de secol XVIII, cele mai multe din colecția Academiei Române, și plecând de la adoptarea perspectivei sociolingvisticii istorice. Unele dintre noutățile demne de amintit ale lucrării de față sunt: sublinierea diferențelor dintre împrumuturile lexicale și schimbările de cod, ceea ce conduce la o reconsiderare a dicționarului anexă din lucrarea lui Gáldi³; dinamica fenomenului interdialecatal (daco-româna / aromână), o chestiune abordată în premieră; alcătuirea unui repertoriu complet al lucrărilor cu caracter lexicografic din secolele XVII, XVIII (53 de piese); abordarea traducerilor din perspectivă stilistică, plecând de la principii și teorii conform cărora componenta lingvistică nu este componenta esențială a traducerilor.

¹ *Un cuvânt despre lexicografia greco-română*, în H. Sarafidi, *Dicționar grec-român*, Constanța, 1935, p. I–VIII.

² Dicționar editat, de altfel, de autoare; vezi *Dicționar grec-român după alfabet*, București, 2005.

³ V. L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939.

Dincolo de toate aceste noutăți și abordări diferite ale unor probleme mai vechi, care fac ca lucrarea să fie demnă de apreciat, cartea prezintă, în egală măsură, și o serie de imperfecțiuni și inconsecvențe. În primul rând, încă din capitolul 1, ne confruntăm cu apariția abrevierii *Scd*, nesemnificativă nicăieri, despre care primim lămuriri abia în capitolul al treilea, unde deducem că abrevierea în cauză este folosită pentru sintagma „schimbare de cod”. În al doilea rând, cartea aglomerează în cuprinsul său un număr foarte mare de concepte, teorii, principii, autori, unele dintre ele fără o utilitate specială, beneficiind doar de o simplă trecere în revistă, fără a se insista asupra unor explicații necesare cititorilor. Conținutul ideilor este expus într-o manieră destul de dezorganizată, existând multe digresiuni, astfel încât, de multe ori, abaterea de la subiectul principal, pentru a lămurii o chestiune secundară sau pentru ca expunerea să fie mai variată, generează multe confuzii și neclarități la nivelul receptării mesajului. În al treilea rând, lucrarea prezintă multe greșeli de tehnoredactare: prezența parantezelor deschise, dar absența celor închise, lipsa punctului la finalul frazelor, a două puncte înainte de o enumerare, a virgulelor, a spațiilor între cuvinte,

prezența dezacordurilor și a greșelilor de literă. De asemenea, întâlnim în anumite capitole termeni sau chiar citate în limbile engleză și franceză netraduse, fapt care restrânge numărul cititorilor. În final, limbajul utilizat este, în genere, excesiv de tehnic, iar, uneori, rezultatele obținute în urma diferitelor analize efectuate nu sunt prezentate de fiecare dată atent și coerent, altelei acestea lipsesc complet (vezi capitolul șapte, unde, la pagina 122, se anunță că în finalul capitolului vor fi formulate unele concluzii). Din pricina redactării lipsite de consecvență și unitate, a exprimării foarte tehnice și extrem de aglomerate, lucrarea Liei Brad Chisacof poate întâmpina, din păcate, dificultăți la nivelul receptării mesajelor și a informațiilor care se doresc a fi comunicate.

Trecând peste aceste deficiențe, cartea reprezintă, cum am arătat, o descriere pertinentă și utilă a contactului dintre limbile greacă și română în decursul Epocii Fanariote.

GINA SCARPETE
Master Studii avansate în lingvistică, I,
Facultatea de Litere,
București, str. Edgar Quinet 7-9

BORBÉLY ANNA, **Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben,** L'Harmattan, Budapest, 2014, 334 p.

Cartea Annei Borbély, *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben [Bilingvism. Variabilitate și schimbare în comunitățile bilingve din Ungaria]*, reprezintă o sinteză a rezultatelor obținute în urma studierii sistematice și asidue a bilingvismului specific unor comunități din Ungaria. Obiectivul principal al lucrării constă în descrierea particularităților definitorii ale bilingvismului din comunitățile menționate și în stabilirea unor reguli (tipice sau atipice), care ar putea fi admise drept general valabile pentru fenomenul folosirii sistematice a două limbi și în alte comunități.

Volumul este structurat în șapte capitole – trei dintre ele rezumând, în limba maghiară, română și engleză, modelul bilingvismului susținut – cărora li se adaugă o serie de date introductive referitoare la metodologia cercetării, o anexă cu întrebările folosite în cadrul anchetelor realizate, o bibliografie amplă de specialitate și un indice de materii foarte util pentru sistematizarea noțiunilor științifice.

Alături de considerațiile teoretice, prezentate mai ales în primul capitol, referitoare la trăsăturile fenomenului de bilingvism și la tipurile acestuia (bilingvism vs plurilingvism/multilingvism, bilingvism colectiv/individual, stabil/instabil, substitutiv/aditiv etc.), lucrarea se bazează pe observațiile degajate în urma cercetărilor sociolingvistice, realizate în comunități bilingve din Ungaria, în cadrul a două proiecte. Primul proiect (LongBiLing), inițiat în 1990, a fost unul individual și s-a desfășurat pe parcursul a trei anchete de teren (efectuate în 1990, 2000 și 2010), realizându-se, astfel, o cercetare sociolingvistică cantitativ-calitativ-longitudinală în contextul perioadei avute în vedere (tradițional, modern, de globalizare). Problemele urmărite se referă la alegerea limbilor, atitudinea față de limbi și identitate, schimbarea de cod, varietăți de limbă (grai, standard) etc., cu accent special pe aspectele de variabilitate și de schimbare. Al doilea proiect (HuBiLing), colectiv, inițiat în 2001, a avut drept obiectiv cercetarea a șase

comunități bilingve din Ungaria, constituite din: băiași, germani, români, rromi, sârbi și slovaci.

În cel de al doilea capitol sunt prezentate metodele prin care bilingvismul se realizează, mai mult sau mai puțin diferit, în fiecare comunitate investigată. Astfel, persistența în timp a limbii materne (limba de naționalitate, limba minoritară) în raport cu cea oficială (limba maghiară, limba majoritară) este mult mai evidentă pentru minoritatea de sârbi și pentru cea de rromi, pe când, în comunitățile germane și în cele de băiași, maghiara înlocuiește mai rapid limba maternă. Urmărind atitudinea vorbitorilor, loialitatea față de limba maternă, se remarcă faptul că fenomenul de schimbare a acesteia se produce într-un ritm mai rapid sau mai lent, dar numai în favoarea limbii majoritare, folosirea alternativă a codurilor nefiind echilibrată și, în consecință, avem a face cu un bilingvism instabil, substitutiv. Raportul dintre uzul limbii proprii vs al limbii oficiale diferă de la o comunitate la alta, în marea majoritate a cazurilor, balanța fiind în favoarea limbii maghiare: la sârbi acest raport este de 50%, la rromi de 43%, la români și la slovaci de 28%, la băiași de 18%, iar la germani de doar 14%. Pe baza analizelor statistice, autoarea realizează un „clasament” de menținere a limbii de naționalitate – pe primul loc situându-se rromii, urmați de sârbi, români și slovaci, băiași, germani – menționând că acesta se poate foarte ușor schimba în timp, dacă avem în vedere natura bilingvismului în comunitățile investigate (instabil și substitutiv). Atitudinea vorbitorilor față de bilingvism este oarecum contradictorie, în sensul că aceștia consideră o greșeală schimbarea de cod și, în opinia lor, nu practică bilingvismul în comunicarea cotidiană. Rezultatele obținute pe teren arată însă că schimbarea de cod apare frecvent în toate comunitățile cercetate. Aceeași situație se înregistrează și în ceea ce privește variantele dialectale, vorbitorii manifestând față de acestea o atitudine emoțională (românilor le place mai puțin graiul lor), estetică (germanii și sârbii își consideră propriul grai frumos), pragmatică (germanii, românii, slovaci și sârbii cred că graiul lor e mai puțin folosit decât varianta standard) sau o atitudine față de competență (românii, în raport cu celelalte minorități, susțin că varietatea standard a limbii lor e mai greu de utilizat).

Capitolul al treilea îmbină problemele teoretice, legate de metodele de documentare, cu datele referitoare la contextul social al manifestării

bilingvismului româno-maghiar în secolele trecute, prezentând ca studiu de caz situația din localitatea Micherechi. Pornind de la ideea că procesul de schimbare a limbii materne în favoarea limbii majoritare se consideră încheiat în momentul în care aceasta din urmă pătrunde în domeniul acasă-familie, autoarea observă că acest fapt este în strânsă corelație cu înlocuirea/păstrarea limbii de naționalitate în școală și biserică. Astfel, vorbitorii vor folosi limba maternă fie doar acasă și în familie, dacă biserica funcționează în limba maghiară (ca în cazul băiașilor și al germanilor), fie în mai multe domenii, dacă în biserică se utilizează limba de naționalitate (ca în situația românilor și a sârbilor), ceea ce denotă că *biserica reprezintă un factor fundamental* [s.n.], de cultură și de coeziune a unei etnii. O situație specială în menținerea limbii de naționalitate o reprezintă localitatea Micherechi, care de-a lungul secolelor a fost monolingvă (locuitorii vorbeau doar românește), fapt favorizat de poziția geografică laterală, de omogenitatea etnică, de endogamie etc. Prestigiul satului din ultimele decenii, datorat unui factor social nou, și anume, cultivarea zarzavaturii în sere și valorificarea produselor obținute pe o arie geografică largă, a determinat apariția bilingvismului. Autoarea arată că există grade diferite ale bilingvismului în localitățile anchetate și, cu toate că globalizarea poate învinge conservatorismul unei limbi de naționalitate, aceasta se va păstra mai mult timp în Micherechi față de celelalte localități românești din Ungaria, datorită coeziunii interioare temeinice a comunității. Situația din Micherechi constituie un exemplu sociolingvistic pozitiv și pentru românii veniți din alte zone, care încearcă să se adapteze idiomului local.

Considerații importante asupra bilingvismului și asupra procesului de schimbare a unei limbi sunt prezentate și în capitolul al patrulea, arătându-se că diferențele de sex și de vârstă constituie factori importanți în alegerea unei limbi sau a alteia; aceste date sunt coroborate cu observațiile din cele trei anchete longitudinale de teren (realizate la distanță de câte 10 ani fiecare) în localitatea Chitighaz. Se ajunge, astfel, la concluzia că schimbarea limbii este una graduală sau oscilatorie, care se petrece în decursul a mai multor generații și că, de regulă, femeile mai în vârstă sau de vârstă medie, urmate de bărbații vârstnici păstrează mai bine idiomul matern. Aplicând modelul de schimbare a limbii, realizat

de cercetătorii Hamers și Blanc (1989), autoarea arată că în localitatea Chitighaz procesul de înlocuire a limbii materne cu limba maghiară este într-o fază avansată, întrucât dintre cele 25 de situații de comunicare analizate, legate de diferite domenii (acasă-familie, școală, biserică, comunitate, contacte cu grupul majoritar, locul de muncă, administrație, cumpărături, la oraș), doar în 7 se mai folosește limba română, în 4 persistă ambele, iar în 14 se utilizează limba oficială.

Cartea reprezintă o simbioză între modelele teoretice deja existente și ipotezele desprinse din analiza minuțioasă a faptelor înregistrate pe teren, care o conduc pe autoare către noi considerații științifice. Ea dezvoltă, astfel, modelul bilingvismului susținut (MBS), care are la bază o serie de reguli specifice folosirii a două limbi: utilizarea (alegerea) ambelor limbi în comunicare, corelarea competențelor lingvistice cu situații de comunicare diferite, atitudinea pozitivă a vorbitorilor față de ambele limbi, promovarea ambelor idiomuri în ideologia lingvistice. Prin urmare, autoarea însăși are o atitudine pozitivă față de bilingvism, vizând, în mod special, bilingvismul aditiv, pe care îl consideră un echilibru natural și benefic pentru toți vorbitorii, nu numai pentru cei bilingvi.

Aplicând conceptele coșeriene, putem conchide că variabilitatea și schimbarea lingvistică, despre

care vorbește Anna Borbely, se reflectă în lucrare prin variații diacronice (evoluția bilingvismului și a schimbării limbii în timp, care se remarcă în cercetarea longitudinală efectuată din 10 în 10 ani), diastratice (selecția unei anumite limbi în funcție de contextul social, vârstă, sex, nivelul de școlarizare etc.), diafazice (preferința pentru un idiom sau altul în anumite domenii și în diverse situații de comunicare) și diatopice (menținerea unei limbi datorită poziției geografice a anumitor localități).

Prin documentarea temeinică, susținută de o bibliografie vastă, asupra tipurilor și modelelor specifice bilingvismului, prin îmbinarea metodelor tradiționale cu cele moderne (întocmirea chestionarelor, realizarea anchetelor de teren, alcătuirea unor statistici riguroase, reprezentate într-o formă deosebită: grafice, tabele etc.), prin expunerea unor observații fine și pertinente, cartea se remarcă drept o lucrare autentică și originală, utilă tuturor celor care încearcă să înțeleagă fenomenul multilingvismului, în general, și al bilingvismului, în particular.

DANIELA RĂUȚU

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –
Alexandru Rosetti” al Academiei Române,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
danarautu@yahoo.com*

ORSÓS ANNA – KÁLMÁN LÁSZLO, *Beás nyelvtan*, Budapest, MTA Nyelvtudományi intézet, 2009, 125 p.

Cartea *Beás nyelvtan* [*Gramatica băieșei*] semnată de Orsós Anna și Kálmán László reprezintă o descriere amănunțită a graiului vorbit de băieșii din Ungaria, constituind încă o dovadă a preocupărilor din partea cercetătorilor maghiari cu privire la acest idiom⁴.

Capitolul 1 (p. 9–12) începe cu o *Introducere* (p. 9–10), în care este prezentată, pe scurt, situația băieșilor și a limbii [sic!] vorbite de aceștia.

După câte se știe până acum, băieșii, țigani vorbitori de limbă română, trăiesc în România, Serbia, Bosnia, Croația și Ungaria. Limba [sic!] băieșească din Ungaria este vorbită de un mic

grup de țigani care trăiesc aici încă din secolul al XVIII-lea. Astăzi ei sunt așezați în zona numită Peste Dunăre, în partea de sud a fluviului (Dél-Dunántúlon).

Doar în Ungaria s-a pus problema normării acestei vorbiri. Tot aici se discută despre o scriere (și de norme ale acestei scrieri) în așa-numita limbă a băieșilor, precum și despre anumite deosebiri între vorbirea băieșilor din Ungaria față de a celor din celelalte țări. Se menționează, totodată, că limba băieșilor se înrudește/se apropie de limba română, dar, spre deosebire de aceasta, idiomul respectiv nu a beneficiat de reformele [!?] și de normele create pentru română.

În continuare, autorii prezintă situația actuală a băieșilor din Ungaria. Aceștia aparțin la trei grupuri lingvistice: *ardelenesc*: cei care trăiesc în partea de sud a Dunării (mai ales în județele

⁴ Pe lângă bibliografia sumară din lucrarea de față (p. 121), amintim că Orsós Anna și Kovácsik Katalin au publicat o culegere de basme băieșești, *Fata cu părul de ar*, Pécs, 1994.

Samogy, Tolna, Zala, Baranya), *muntenesc* (< *muntian* „din regiunea muntoasă”): care trăiesc pe Drava și al treilea grup numit *ticsánoké* (< *ticean* sau *tisan* < *Tisza videki* „Țara Tisei”). Câțiva trăiesc și la Budapesta.

Autorii subliniază faptul că, până în 1980, vorbirea/„limba”⁵ băieșilor a fost folosită doar oral, fără a beneficia de o variantă scrisă. Problema unei variante scrise s-a pus abia după 1990. Drept urmare, la Gimnaziul Gandhi din Pécsi s-a discutat despre studierea (și predarea) unor cunoștințe minime despre „limba” și cultura băieșilor. În această ordine de idei, s-a pus și problema celui mai adecvat sistem de scriere și s-a constatat că, date fiind deosebirile de structură și cele de natură fonetică dintre limba maghiară și vorbirea băieșilor, sistemul maghiar este total nepotrivit, pe când scrierea românească este mult mai adecvată tradiției băieșilor. În continuare, se discută despre modalitățile de redare a unor particularități (fonetice) specifice, cum ar fi scrierea lui *ă*, *i*, redarea sunetelor palatalizate/palatale etc.

Capitolul 2. Fonetica (p. 13–24) descrie amănunțit trăsăturile consonantismului și ale vocalismului; sunt prezentați, de asemenea, diftongii, se discută despre accent, despre modificări fonetice produse ca urmare a rostirii împreună a două sau mai multe cuvinte: *ô-vut* „a avut”, *l-o casă* „la o casă”. Între altele, o atenție specială se acordă sunetului *w*, despre care nu se spune că a rezultat din labializarea lui *u* (*u* semivocalic): *măržjôwă* < rom. *mărgeauă*, *bow* < rom. *bou*, fenomen (cu implicații morfologice) cunoscut în graiurile românești din Banat, precum și celor vorbite în medii aloglote (Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Editura Academiei Române, București, 2005: LVII–LVIII).

Capitolul, cuprinzând, în general, o descriere coerentă și corectă a domeniului, se încheie cu un subcapitol (2.5.) numit *fonotactică*, unde sunt discutate anumite grupuri de sunete (consonantice și vocalice) tolerate sau netolerate în vorbirea băieșilor. Se remarcă, de exemplu, că după un sunet cu timbru palatal nu este admisă o vocală din seria centrală (*ă*, *y*); cu toate acestea, este atestat un cuvânt ca *măkătjykă* „mică, mititică”, a cărei existență ni se pare dubioasă. În continuare, sunt prezentate grupurile de

consoane întâlnite în idiomul cercetat și frecvența lor, stabilită pe baza unui dicționar băieșesc-maghiar incluzând 1500 de intrări, *Beás-magyar szótár. (Vorbe dă Băjaș)*, Kaposvár-Kapoš, Editura Dávid, 2003.

În pofida celor anunțate în *Introducere* cu privire la normele ce urmează a fi utilizate, autorii apelează la redarea în scris a sunetelor într-un sistem hibrid, care nu este întâlnit, în niciun caz, în dialectologia românească actuală. Astfel, de exemplu, se notează *c* pentru *ț*, *y* pentru *i*; *j* redă mai multe realități fonetice, și anume: iot: *puj* „pui”, *doj* „doi”, *am ujtat* „am uitat”, dar și pe *i* șoptit din *pari*, *pomi*, *snopi*; tot prin *j* sunt indicate sunetele palatalizate: *mă tjamă* pentru *mă tamă* „mă cheamă”, *kytje* pentru *cîte* „câte”, *rôdje* pentru *rode* „roade”. Caracterul deschis al vocalelor este notat printr-un semn grafic, în general, cu altă semnificație: *ô* pentru *o* și *é* pentru *e* ș.a. Drept urmare, apar forme care îndepărtează considerabil cuvântul scris de realitatea fonetică notată: *tjeptjinj* pentru *teptîn* „(tu) pieptini”, *nu yc dă* „nu îți dă”, *o ynvăcat* „o învățat” ș.a.

Observațiile de mai sus conduc la constatarea că autorii nu au apelat la surse bibliografice referitoare la vorbirea băieșilor din alte țări, în special a celor din România⁶, și nici la alte studii de dialectologie românească, în care, fără excepție, se prezintă sistemul/sisteme de transcriere fonetică⁷.

⁶ Menționăm, în ordinea apariției, doar câteva dintre lucrările consacrate băieșilor din diferite țări din sud-estul Europei: Teodor Filipescu, *Coloniile române din Bosnia. Studiu etnografic și antropologic*, București, 1906; Emil Petrovici, «Românii» din Serbia occidentală, în „Dacoromania”, IX, 1936–1938, p. 224–236; Ion Calotă, *Rudarii din Oltenia. Studiu de dialectologie și de geografie lingvistică românească*, Craiova, 1995; Dorin Lozovan, *Grupurile de români din nordul Croației*, în „Revista română”, III, 1997, 5; Nicolae Saramandu, *Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei: Băiașii din nordul Croației*, în „Fonetică și dialectologie”, XVI, 1997, p. 97–130 [studiu completat cu mostre de grai redată în transcriere fonetică].

⁷ Se impune sublinierea faptului că, în dialectologia românească, atlasele lingvistice, volumele de texte dialectale și alte lucrări care se ocupă cu descrierea graiurilor și, în general, a dialectului dacoromân, folosesc sistemul de transcriere

⁵ În continuare, termenul *limbă* folosit pentru idiomul băieșilor îl vom nota cu ghilimele.

Capitolul 3. Structura numelor (p. 25–40) prezintă diverse aspecte legate de morfologia substantivului.

1. Terminațiile substantivelor (comune) pe genuri și numere, din care reținem câteva aspecte:

– substantivele masculine și neutre cu terminația *-u* (*u* semivocalic), precum *bou*, *ou*, *părău*, în vorbirea băieșilor se prezintă sub forma *bow*, *ow*, *părow*⁸, cu varianta *păro*⁹;

– pentru substantivele în consoană terminațiile de plural (urmărite prin raportare la cele de singular) sunt consoanele respective palatalizate, considerate ca atare indiferent dacă este vorba de forme precum *popj*, *poj*, *sašj* sau *anj* [= *an*]¹⁰; aceeași situație se întâlnește la substantivele cu singularul în *-ă*: *lakrămă* ~ *lakrămj*, *găjină* ~ *găjinj*. Probleme deosebite apar la *puvastă* „poveste, basm”, care cunoaște două forme de pl. *puveštj* și *puvēštje* și la *șinușă*, *ușă*, cu pluralul în consoană dură: *șjinuș*, *uș*;

fonetică avându-l la bază pe cel utilizat în *Atlasul lingvistic român*, care, la rândul său, reprezintă adaptarea la specificul variantelor dialectale ale limbii române a transcrierii fonetice întrebuințate de ASOCIAȚIA FONETICĂ INTERNAȚIONALĂ, publicată de D. Jones în *Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten*, Berlin, 1928: 18–27; cf. între altele, *Atlasul lingvistic român* publicat ... de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I, de Sever Pop, Cluj, 1938; *Texte dialectale. Muntenia*, I. Sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973: XIX–XXVII; Maria Marin, Iulia Mărgărit, *op. cit.*: CLXXIX–CLXXXIV, precum și Ana Borbély, *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria (Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă)*, Budapesta, 1990.

⁸ În categoria substantivelor masculine în *-ow* este inclus și adjectivul *now*, așa după cum, între substantivele terminate în vocale, sunt enumerate și adjectivele (formă masculină) *rošu*, *ro* „rău” și (formă feminină) *ré* „rea”.

⁹ Credem că variantele *păro* „părau”, *ro* „rău”, citate în diverse capitole ale lucrării (p. 18, 32), sunt rezultatul evoluției *-ău* > *-óu* > *-ó*.

¹⁰ Ca și în paginile anterioare, în listele substantivelor figurează, fără explicații, și o serie de adjective: *goj*, *lunžj*, *surj* ș.a., precum și *štirbe*, *udje*, *sprintjenje*, *frumôșje*.

– fără a fi urmărită sistematic, se constată că, la o serie de substantive, nu se produce alternața vocalică sau consonantică între singular și plural: *fag* ~ *fažj*, *skare* [sic!] ~ *skarj*, *aštje* ~ *aštj*, așa după cum, pentru altele, alternața este un fapt obișnuit: *șjapă* ~ *șjêpe*, *spatje* ~ *spêtje*, *fată* ~ *fêtje*⁶;

– sunt evidențiate feminine cu câte două forme de plural (în *-e* și în *-ă*¹¹): *mycă* ~ *myce/mycă*, *môșă* ~ *môșe/môșă*, *varză* ~ *vêrze/vêrză*;

– este observată terminația *-urj* pentru unele substantive neutre: *kujburj*, *paturj*, *hornurj*;

– substantivele cu singularul în *-ôw* au pluralul în *-êve*: *părêve*, *hintêve* „leagăne”¹²;

– câteva forme de plural, considerate excepționale, se explică, de fapt, fie prin etimoane: *ôminj* < lat. *homines*, *surori* < lat. *sororis*, *boj* < lat. *boves*, *capete* < lat. *capita*, fie prin transformări fonetice specifice: *ôwă* (v. *supra*).

2. *Formele cazuale* sunt prezentate atât în subcapitolul 3.3.4., unde se vorbește despre terminațiile vocativului (*-lje*, *-o*, pl. *-lor*), cât și în subcapitolul 3.4., unde se discută, de fapt, forme ale articolului hotărât enclitic, inclusiv formele de genitiv: *kupilu* – *kupiluluj*, *djintjilê* – *djintjiluj*, *sokru* – *sokruluj*, *fata* – *fețji*, cu formă unică pentru pl. *kupijilor*, *djincilor*, *sokrilor*, *fêtjilor*.

În același capitol este discutată și situația substantivelor însoțite de adjective demonstrative (de apropiere și de depărtare), rostite, prin fonetică sintactică, împreună cu substantivul determinat.

Astfel, se consideră că forme precum *kupilustă* ~ *kupijîștjê*, *fâtastă* ~ *fêtjiljêștjê* fac parte din flexiunea substantivului, fiind numite forme exprimând demonstrativul de apropiere, cu genitivul *kupilustujê*, *kupijistora*, *fețjiștije*, *fejistora*¹³. La

¹¹ Este vorba de substantive cu tema în consoană cu rostire dură (fapt neremarcat de autori).

¹² Pluralul în *-êve* pare a fi o particularitate specifică datorată labializării lui *u*, întâlnită și la băieșii din România (Ion Calotă, *op. cit.*: 61).

¹³ Considerăm că este vorba, în realitate, despre fenomenul numit *fonetică sintactică* sau *sandhi*, rezultat în urma rostirii împreună a două sau mai multe cuvinte (Pușcariu, *Limba română*, II, *Rostirea*, București: 177 și urm.), producând modificări la sfârșitul și la începutul cuvintelor rostite împreună, fenomen întâlnit, în mod curent, în vorbire. Astfel, rostiri precum *om-osta* „omul

fel, sunt considerate formele *kupilula*, genitiv *kupiluluja*, cu pl. *kupijijê*, genitiv *kupijilora*. Autorii formulează observația că asemenea forme pot fi înlocuite cu substantivul determinat de pronumele demonstrative propriu-zise: *la héljê fêtje*, în loc de *fêtijilora*.

3. În capitolul consacrat numelui, sub 3.5., sunt formulate și observațiile privitoare la **adjective**.

Clasificarea adjectivelor este operată după numărul de forme (se înțelege *terminații*):

– adjective cu două forme: *tare – tarj, reșje – rešj, môleje – moj*; în această categorie este încadrat și adjectivul *dulșje*, care, în vorbirea băieșilor, pare a avea o singură terminație¹⁴,

– adjective cu patru forme (sg. masc., sg. fem., pl. masc., pl. fem.) de tipul *larg, largă – laržj, larže, vȳnăt, vȳnătă – vȳnic, vȳnjitje*; câteva adjective au doar trei forme: *mik, mikă, mišj, roșu, roșije, rošij*.

Capitolul 4. Structura formelor verbale (p. 41–64) este capitolul cel mai dezvoltat și cu cele mai numeroase observații. Verbele sunt grupate în subclase flexionare în funcție de formele lor simple menite să exprime modul, timpul, persoana și numărul (vezi tabelul 1 de la p. 41, unde se dau principalele terminații de *prezent indicativ*). (Deși autorii nu se referă nicăieri la acest mod, deducem că, de câte ori se vorbește de prezent, se face referire la indicativ).

ăsta” (*Texte dialectale. Muntenia*, vol. III, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1987: 180), *sat-ola* „satul ăla” (idem: 450), *satu-aiesta* (Maria Marin, Iulia Mărgărit, *op. cit.*: 19), *lecvaru-ola* „magiunul ăla” (idem: 13) sunt numeroase în textele dialectale și, în general, în limba vorbită.

¹⁴ Terminația unică, în *-e*, a adjectivului *dulce* se motivează prin vechea caracteristică a adjectivelor cu tema în *-c, -g*, pentru care pluralul feminin este în *-e*: *adânce, întrege*; particularitatea se mai păstrează astăzi în vestul Crișanei (*Noul atlas lingvistic român – Crișana*, vol. I, de Ionel Stan, Dorin Urișescu, București, 1996, h. 90, LXXXVI) și în graiurile românești din Ungaria (Maria Marin, Iulia Mărgărit, *op. cit.*: LXXXIV).

Reține atenția în mod deosebit persoana 1 pl. cu terminația neobișnuită *-nj*, pentru care nu se dă nicio explicație¹⁵.

Clasificarea verbelor este operată ținând seama de două criterii:

– după tipurile de radical: categoria verbelor terminate în *-sk* și categoria care cuprinde toate celelalte verbe;

– după vocala tematică, conform căreia verbele se împart în patru categorii (terminate în):

<i>-a/ă</i>	<i>-y</i>
<i>-i</i>	-alte vocale.

Dat fiind faptul că, mai ales, primul dintre cele două criterii este foarte lax, descrierea este greu de urmărit, excepțiile sau presupusele excepții sunt numeroase și, în general, imaginea asupra verbului nu este clară. Clasificarea este îngreunată și de anumite deficiențe în prezentare: alternanțele vocalice din temă, avute în vedere sporadic, sunt ridicate la rang de elemente esențiale, verbele neregulate și cele cu anumite particularități de conjugare (*a arăta, a răbda, a scăpa, a măsură, a înconjura, a ploua* ș. a.) sunt privite din perspectiva celor cu flexiune regulată, lipsesc total noțiunile de conjugare tare și conjugare slabă, cea de iotacizare și, în consecință, anumite particularități fie primesc explicații sau interpretări neadecvate¹⁶, fie sunt eludate¹⁷.

Dintre timpurile trecutului este prezentat în acest capitol doar *imperfectul*, în terminologia autorilor *trecutul continuu*, pentru care se observă identitatea formală dintre pers. 3 sg. și 3 pl.; fără să se țină cont că anumite trăsături flexionare se datoresc tipului de conjugare (tare, moale) din care fac parte verbele, acestea sunt discutate ca excepții/abateri de la regulă (cf. *năbușêștje ~ năbuša, ljiġușêștje ~ linguša*). Observații asemănătoare se impun în privința verbelor neregulate la care, fără a avea în vedere aspectele etimologice,

¹⁵ Particularitatea este atestată (de asemenea, neexplicată) și în textele culese de la băieșii din Croația (Nicolae Saramandu, *op. cit.*).

¹⁶ De exemplu, forma de reflexiv cu pronumele în dativ *imi uit* „uit”, specifică, mai ales, graiurilor dacoromâne de nord-vest, este notată *muît* și interpretată ca formă activă.

¹⁷ Menționăm, de exemplu, că nu se discută rostirea dură a unor consoane, care atrage după sine schimbări vocalice: *symcynj, symcyc* „simțiți” sau *izbim, izbinj, izbic*, dar 1 sg. *izbăsc*.

autorii constată că, spre deosebire de situația de la alte verbe, există diferențe evidente între formele de imperfect 3 sg./3 pl. și cele de prezent: *ăiljestje* ~ *ajra*, *are* ~ *avê*, *dă* ~ *dădjê*, *je* ~ *la* [sic!].

Fără a se menționa nimic despre morfemul specific *să*, *modul conjunctiv* (discutat sub 4.5.) este descris prin raportare la prezentul indicativ. Astfel, în funcție de formele de conjunctiv 3 sg. și 3 pl., singurele care se deosebesc de cele corespunzătoare de la prezent (indicativ), verbele sunt împărțite în trei categorii.

1. Verbe pentru care terminația *-ă* de la prezent este înlocuită cu *-e*, ceea ce determină palatalizarea consoanei precedente: *arată* ~ *arêțe*, *adună* ~ *adunje*, *gustă* ~ *guștje*¹⁸.

2. Verbe pentru care formei palatalizate de la prezent îi corespunde *-ă*: *batje* ~ *bată*, *ahudje* ~ *ahudă*, *adușje* ~ *adukă*.

3. Verbe pentru care conjunctivul are aceeași formă cu prezentul: *ynkepe* ~ *ynkepe*, *aštjernje* ~ *aštjernje*, *amôre* ~ *amôre* „moare”, *gyngaje* ~ *gyngaje* „gângurește”.

Sunt tratate drept atipice formele verbelor cu *-sk*: *birije* ~ *birijaskă*, *îmbănuje* ~ *îmbănujaskă*, precum și câteva verbe neregulate, iotacizate etc., numite supletive: *bea* ~ *bea*, *pune* ~ *puje*, *cynje* ~ *cyje*, *sare* ~ *sêje*, *dă* ~ *dje*, *jê* ~ *jê*, *stă* ~ *ștje*, *skrije* ~ *skrije*, *vinje* ~ *vije* ș.a. Pentru verbul *a fi* forma de conjunctiv 2 pl. este *fjjec*.

În subcapitolul 4.6. sunt prezentate formele de **imperativ** (doar cele pozitive, nu și cele negative, și doar pers. 2 sg. și 2 pl.), cu reținerea anumitor caracteristici:

– verbe la care imperativul este identic cu prezentul (indicativ): *kažj* [?] ~ *kădjec*, *vij* [?] ~ *vinjic*;

– verbe la care imperativul își schimbă consoana tematică: *kažj* ~ *kădjec*, *vij* [sic!] ~ *vinjic*;

– verbe având imperativul 2 pl. cu vocala tematică schimbată: *năbușêștje* ~ *năbușăt*, *zășjêștje* ~ *zășjec*;

– verbe cu imperativul 2 sg. terminat în vocală: *birje*, *hăraje*, *symcă*, *sare*;

¹⁸ Fără a se specifica faptul că este vorba de o formă iotacizată, este menționat, ca excepție, *myñă* ~ *myje*.

– verbe cu forme deosebite pentru imperativ¹⁹: *adă* ~ *adăc*, *aj* ~ *avec*, *fij* ~ *fic*, *dă* ~ *dădjec*, *bê* ~ *bjec* ș.a.

Descrierea flexiunii verbale (modale și temporale) prezentată în capitolul de față cuprinde doar formele simple (pe cele compuse urmând a le discuta într-un alt capitol).

Subcapitolul 4.7., *Forme care nu se conjugă*, este consacrat modurilor nepersonale: *infinitivul* și *participiul*, tratate împreună, și separat *gerunziul*.

Terminațiile *infinitivului* și ale *participiului* sunt: *-á* ~ *-at*, *-í* ~ *-it*, *-ý* ~ *-yt*, fiecare grup fiind ilustrat prin câte o listă bogată în exemple, din care cităm doar câteva: *krápá* ~ *krăpat*, *ynrăbá* ~ *yntribat*, *răsăpí* ~ *răsăpit*, *vinjí* ~ *vinjit*; *ahuzý* ~ *ahuzyt*, *symcý* ~ *symcyt*, *jišý* ~ *jišyt*; plecând de la constatarea că între cele patru forme flexionare există anumite legături, pentru fiecare verb sunt prezentate și formele de (indicativ) prezent pers. a 3-a sg. și 1 pl.

Câteva categorii de verbe sunt tratate separat. Listele acestora cuprind:

1. verbe pentru care, nefiind implicată vocala tematică, participiul nu are legătură cu infinitivul: *năbușêștje* ~ *năbuša* ~ *năbușat*, *ljinușêștje* ~ *ljinușa* ~ *ljinușat*²⁰;

2. verbe cu infinitivul în *-e*, care, la rândul lor, sunt categorisite în funcție de caracteristicile participiului (pe care le redăm în terminologia folosită de autori):

– cu participiul în *-s*: *radje* ~ *ras*, *rôdje* ~ *ros*, *mêrže* ~ *mers* ș.a.;

– cu participiul în *-t*: *rupe* ~ *rupt*, *friže* ~ *fript*;

– cu participiul în *-ut/-it*: *ynkepe* ~ *ynkiput*, *batje* ~ *bătut*, *hărkaje* [sic!] ~ *hărkăjit*.

În continuare, sunt enumerate alte subcategorii care, de fapt, majoritatea au explicații ce nu țin de relația dintre infinitiv și participiu.

¹⁹ Unele dintre verbele menționate sunt neregulate: *a bea*, *a avea*, *a aduce*, *a duce*, *a da*, *a fi*. Reținem, de asemenea, că uneori se indică pentru imperativ forme de conjunctiv: *să poc* ~ *să putjec*, iar, alteori, imperativul indicat reprezintă, de fapt, alt verb: *du-te* ar reprezenta imperativul lui *a merge*.

²⁰ Dacă formele verbale incluse în această listă sunt toate reale, s-ar impune o discuție mai amplă.

O categorie aparte este formată din verbele numite de către autori monosilabice (deși unele au doar participiul, altele doar infinitivul monosilabic, iar altele nu sunt monosilabice) și supletive: *bê* ~ *but*²¹, *da* ~ *dat*, *fi* ~ *fost*, *avé* ~ *avut*, *skrije* ~ *skris*.

Gerunziul, privit prin raportare la formele de 3 sg. ale prezentului (indicativ), are terminațiile *-ynd* la verbele cu vocala din temă neutră: *kyntä* ~ *kyntynd*, *lukrã* ~ *lukrynd* și *-ind* la verbele cu vocala palatală: *taje* ~ *tajind*, *skrije* ~ *skrijind*.

Capitolul 5. Alte forme ale cuvintelor (p. 65–76) descrie chestiuni diverse, aparținând unor diferite domenii ale limbii, tratate într-o ordine aleatorie.

Un prim subcapitol, *derivarea* (sub 5.1.) urmărește sufixele, grupate în:

1. sufixe productive unde este încadrat doar sufixul **-alã**: *nãbušëštje* ~ *nãbušalã*, *nivilëštje* ~ *nivilalã*²²;

2. sufixe neproductive, unde sunt prezentate toate celelalte sufixe întâlnite în idiomul cercetat: **-urã**: *bê* ~ *buturã*²³, **-or**: *vãrtještje* ~ *vãrtjitor*²⁴, **-ije**: *kununã* ~ *kununjije*, *bukuros* ~ *bukurije*, *kãtanã* ~ *kãtãnjije*; **-ême**²⁵: *dôre* ~ *durême*, *dulšje* ~ *dulšjême*; **-acã**: *myndru* ~ *myndracã*²⁶; **-aš**: *fišjor* ~ *fišjoraš*, *cygan* ~ *cygãnaš*; **-ucã/-icã**²⁷: *fatã* ~ *fãtucã*, *mëštjer* ~

²¹ Participiul *but* se explică prin transformări fonetice, în general, neglijate de cei doi autori: *bãut* > *buut* (cu *ã* > *u* după bilabială) > *but* (prin disimilare totală).

²² Varianta *-alã* a sufixului *-ealã* este folosită după consoanele *j*, *m*, *p*, *s*, *ș*, *ț*, *v*, *z*, rostite dur.

²³ Forma *buturã* a rezultat prin transformarea diftongului *-ãu* în *u*. Alte forme citate nu sunt, de fapt, derivate, ci cuvinte cu etimon diferit: *cãldurã* < lat. pop. *caldura*, *fripturã* < lat. **frictura*, *unturã* < lat. *unctura*.

²⁴ Celelalte derivate cu *-or* (de fapt, *-tor*) enumerate sunt, în realitate, termeni cu etimoane diferite de așa-zisa bază (cf. *ažutor* < lat. *adjutor*, *-is*, *adjutorium*).

²⁵ Suffixul *-ême* corespunde românescului *-ime*, *-âme* (cf. *durime*).

²⁶ Suffixul are, de fapt, forma *-eață*, care, după consoanele menționate mai sus (n. 19) devine *-ață*.

²⁷ Lipsește forma masculină, *-uc*; în schimb, sufixul *-icã* apare și mai jos, ca sufix moșional.

mištjericã; **-atje**: *djirept* ~ *djireptaje*, *strymb* ~ *strymbãtatje*²⁸; **-uškã**: *fatã* ~ *fãtuškã*, *falã* ~ *fãluškã*; **-ôre**: *spalã* ~ *spãlãtôre*²⁹; **-os**: *muk* ~ *mukos*, *somn* ~ *somnuros*.

Drept derivate sunt citate, în același capitol, câteva cuvinte ungurești care doar în maghiară au calitatea respectivă, pe când în vorbirea băieșilor sunt pur și simplu împrumuturi: *lipidjo* < *lepedö* „cearșaf”, *hito* < *hütö* „frigider”, *elësto* < *élesztö* „drojdie de bere” ș.a.

În acest capitol, sub 5.2., sunt plasate, inexplicabil, pronumele personale (forme accentuate și neaccentuate), câteva dintre pronumele nehotărâte și pronumele demonstrative³⁰ și, sub 5.3., pronumele posesive iar, mai departe, alte pronume nehotărâte discutate în calitate de determinanți ai substantivului. Tot aici sunt prezentate numeralele (cardinale și ordinale, iar dintre cele adverbiale este amintit doar *maj ynti*).

În subcapitolul 5.4., intitulat *Câteva alte categorii de cuvinte*, autorii se opresc asupra următoarelor:

1. Adverbe:

– de timp: *inka*, *adówza*, *akú*, *aldata*, *astãz*, *jarã* ș.a.;

– de loc: *ynkolo*, *afarã*, *akasã*, *asuprã* ș.a.;

– cu alte înțelesuri, dintre care unele sunt adverbe, locuțiuni adverbiale de mod, altele sunt numerale: *amyndoj*, *amyndôwã*, *almintrilje*, *aša*, *förtje*, *dabê* [sic!], *maj*, *mult*, *ynšinštje* „în cinste, gratis”, *mulcynšj* „mulți inși”, *dujynšj* „doi inși”.

2. Expresii, interjecții și alte cuvinte considerate cu valoare propozițională: *a* „apoi”, *ajd* glosat „tuleo! yškjalã”, *ajoj* „vai”, *dačkãl* *dačkãnu* „da de unde, nici vorbã”, *fãlfa*, *haj*, *hajde*, *hajdec*, *na*, *pãkat* ș. a.

3. Numele anotimpurilor: *primãvarã*, *varã* etc., ale lunilor anului: *januar*, *februar* etc., ale zilelor săptămânii și ale câtorva sărbători religioase: *Anu-l Nou* [sic!], *ažunu-l dã Krišjun* ș.a.

²⁸ De fapt, sufixul este *-ãtate*, iar *sãnãtate* nu este derivat, ci cuvânt moștenit ca atare din lat. *sanitas*, *-atis*.

²⁹ Între derivatele cu *-ôre* este citat și *putôre* (< lat. *putor*, *-is*).

³⁰ Și în acest capitol se recunoaște apartenența la pronumele demonstrativ a „terminațiilor” *-osta*, *-asta* etc., discutate în capitolul despre substantiv (sub 3.4.)

4. [Alte] construcții, expresii [!]: *Yl kunuštj pã Bogdan? J-am ažitut lu Ignacz.*

5. Nume proprii de persoane feminine: *Ana, Jeva, Tica* ș.a. și masculine: *Ferku, Jakov, Miku, Janăș* ș.a., nume de locuri: *Dăramba, Kapoš, Tyrg.*

Capitolul 6. Structuri nominale (p. 77–82) tratează, într-o ordine a cărei logică e greu de înțeles:

- atribute și complemente;
- topica demonstrativelor;
- structuri, construcții, cum ar fi: *o sutã dã furinc, ôrekić kupij;*

- formule de adresare [= vocative]: *Baršje ~ Baršjê, Kokã ~ Koka;*

- topica adjectivelor și a participiilor: *sat mare, ujağã gôlã,* dar și *Bunã zuã!*;

- acordul adjectivului cu substantivul determinat; declinarea substantivelor cu determinanți, inclusiv a celor articulate cu articol hotărât și nehotărât;

- gradele de comparație ale adjectivelor: *maj bun ~ hãl maj bun;*

- declinarea adjectivelor și a substantivelor cu diverși determinanți: *mama l-on kupil, pišôrilje lu njeskaj skônurj;*

- folosirea pronumelui și a dativului posesiv: *A mnjo kupil s-o-nsurat; a nôstrã kasã-j dã vnydut; kupilu-m, kupilu-c, kupilu-j, kupilu-nje, kupilu-vã, kupilu-lje,* cu observația că pentru *luj, lji* se folosesc și formele *so, sa: mumã-sa, tatã-so* etc.

Capitolul 7. Construcții verbale (p. 83–110) se ocupă de unele dintre formele verbale compuse, fără a le avea în vedere pe cele de indicativ mai-mult-ca-perfect și pe cele de conjunctiv perfect:

- trecutul [= perfectul] compus (forme active și forme reflexive): *am/aj/o/anj/ac/or lukrat; m-am/tj-aj/s-o/nj-anj/v-ac/s-or dus;*

- viitorul (forme active și forme reflexive): *oi/vij/o/onj/vic/o lucra; m-oj/tj-ij/s-o/nj-onj/v-ic/s-or dušje;*

- modul condițional prezent (forme active și forme reflexive): *aš/aj/ar/anj/ac/ar lukra; m-aš/tj-aj/s-ar/ni-anj/v-ac/s-ar dušje* și timpul trecut [= perfect] al condiționalului (forme active și forme reflexive): *aš/aj/ar/anj/ac/ar fi lukrat* și *m-aš/tj-aj/s-ar/nj-anj/v-ac/s-ar fi dus;*

- forma pasivă se construiește cu prezentul verbului *a fi* și participiul: *mis/ještj/äj*

tjimat/tjimatã, pentru prezent; imperativul pasiv are forma *fi* [sic!] *tjimat(ã)/tjamac* sau, cu aceeași valoare, pentru pers. 3 sg. poate fi întrebuițată forma de conjunctiv: *sã fije tjimat(ã)/tjamac;*

- urmează o serie de așa-numite construcții care sunt, de fapt, propoziții negative: *Nu l-am văzut,* propoziții despre care se spune că sunt construite cu nume predicative, dar în care verbul *a fi* are, de cele mai multe ori, valoare predicativă: *akasã-j, djin casa nôstrã-j* ș.a.

În același capitol sunt prezentate diferite alte chestiuni: regimul unor verbe, o clasificare a verbelor după sens, în care se intră într-o mulțime de amănunte ne semnificative.

În continuare (în subcapitolele 7.3.1.–7.3.5.) se vorbește despre valorile și sensurile prepozițiilor *în, la, pã, întri, dã, lyngã* ș.a., cu exemplificări în expresii și construcții.

În încheierea acestui capitol (sub 7.4.) sunt discutate conjuncția *šj* și adverbul de negație *njiš.*

Capitolul 8. Tipuri de propoziții (p. 111–120) încearcă să acopere sintaxa propoziției. Astfel, se discută despre:

- propoziții simple, prin care se înțelege propoziții scurte, formate din două-trei cuvinte: *Nu l-am văzut;*

- propoziții coordonate: *jej šy noi* [sic!]; *šy môša mé, šy mošu mnjo kustã* [sic!];

- propoziții interogative propriuzise: *Cum tje tjamã?*, interogative numite „complementare”: *Avec fratje?*; *Nu vij ku minje?*, interogative „de existență, existențiale” [?] „letigevel”?]: *Koka-j yn Pišju? Tu ještj ymmãritatã?*;

- structuri comparative de egalitate: *Djura aša dã tynãr äj ka Jula; Šje fêl äi mumã-sa, afêl äj šy kupilu-j;* de identitate: *Atit kãrnat o mãnkat, kit o birijit;* de inegalitate: *Jel nu-j aša nalt ka jo; Jo maj mulc kupij am, dãkit tu;* celelalte situații discutate depășesc domeniul propoziției: *Atit o plyns, dã ji s-or unflat otji.*

Urmează un subcapitol (sub 8.4.) despre propozițiile secundare introduse prin pronumele relative *care, šjinje, šje* și (sub 8.5.) prin conjuncții: *sã, baram sä* „măcar de, măcar să”, *dakã, kã, dãpã šje, pynã, maga, dadã,* cu indicarea, pentru fiecare, a tipului de subordonate introduse. Fără a intra în amănunte, notăm că majoritatea exemplurilor citate la paginile 118, 119 sunt interpretate eronat.

Ultimul subcapitol (sub 8.6.), intitulat *Formule*, cuprinde diverse tipuri de enunțuri, inclusiv adresarea prin vocativ, prin interjecții ori prin alte grupuri de cuvinte, precum *nějťêm!* „nu te teme, n-ai teamă”, *nó stej numa!* ș.a.

Lucrarea se încheie cu o *Bibliografie* sumară (p. 121) și cu un *Indice de materii* (p. 123–126).

În concluzie, reținem câteva aspecte prilejuite de parcurgerea volumului *Beás nyelvten* de Orsós Anna și Kálmán László.

1. Principalul merit al lucrării constă în faptul că ea atrage atenția asupra unui idiom vorbit de o minoritate din Ungaria. În acest demers se impunea constatarea/observația că deosebirile dintre vorbirea băieșilor din România, Bulgaria, Serbia, Ungaria etc. *nu vizează structura* graiului respectiv, ci sunt doar de suprafață, în sensul că, în funcție de țara în care trăiesc vorbitorii acestuia, există cel puțin două aspecte individualizatoare:

– amprenta locală: majoritatea particularităților (fonetice, morfologice, lexicale) sunt comune cu cele ale graiurilor românești cu care băieșii au venit în contact de-a lungul istoriei și până astăzi;

– amprenta oficială: influența limbii de stat din țara în care trăiesc este evidentă și ea se manifestă, mai ales, în lexic.

2. Descrierea amănunțită a acestui idiom, cu multe observații pertinente, generează o mulțime de idei interesante și incitante, care pot deveni obiect de cercetare, în primul rând, pentru dialectologi. Așa, de exemplu, se pot urmări:

– conservarea unor particularități dialectale arhaice (cf. accentuarea *cúmătru*, păstrarea anumitor sensuri vechi ale pronumelui relativ *cine* sau arhaismul lexical *a custa* „a trăi, a fi în viață” < lat. *consto*, -are);

– trăsături comune cu graiurile dacoromâne transilvănene vorbite în zonele din care se presupune că au plecat băieșii sau cu graiurile cu care au venit în contact în drumul lor spre locurile în care trăiesc astăzi;

– elemente lingvistice de substrat țigănesc, recunoscute ca atare în diverse studii anterioare: închiderea vocalei *o* neaccentuat: *cupil*, *vurbesc* (cf. Calotă *op. cit.*: 61; Saramandu *op. cit.*: 117); epenteza lui *h* în *ahude*, *ahăla* (cf. Saramandu *op. cit.*: 118, 119) ș.a.

3. Deși se recunoaște că băieșii vorbesc un grai care reprezintă, indubitabil, o variantă a limbii române, nicăieri, în cursul descrierii, nu se fac referiri la afinitățile lingvistice cu graiurile dacoromâne, după cum nu se spune nimic despre anumite elemente lingvistice comune cu vorbirea grupurilor de români din Ungaria sau cu cea a grupurilor de băieși din celelalte state balcanice (care nici unele, nici altele nu sunt puține).

4. Transcrierea fonetică utilizată de către cei doi autori este de natură să estompeze apartenența graiului cercetat la limba română.

5. În sfârșit, revenind la scopul pe care și l-au propus autorii: normarea vorbirii băieșilor din Ungaria, considerăm că un asemenea demers este, din start, sortit eșecului, problema în sine fiind discutabilă. De altfel, pe tot parcursul lucrării nu am întâlnit nicio referire la norme lingvistice, la forme pe care autorii le-ar considera corecte sau incorecte/nerecomandate.

MARIA MARIN

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ *COMUNICARE, CULTURĂ,*
CREAȚIE: NOI PARADIGME ȘTIINȚIFICE,
Novi Sad, 3–5 octombrie 2014

În perioada 3–5 octombrie 2014 s-a desfășurat la Novi Sad, capitala culturală a Serbiei¹, conferința internațională cu titlul *Comunicare, cultură, creație: noi paradigme științifice*. Evenimentul a fost organizat cu prilejul aniversării a 60 de ani de activitate științifică și pedagogică a Facultății de Filosofie din Novi Sad. Pe lângă instituțiile locale (Fundația Europa și Revista „Europa”; Universitatea din Novi Sad, Facultatea de Filosofie, Departamentul de Limba și Literatura Română; Revista „Interkulturalnost”; Institutul de Cultură al Voivodinei), au fost implicate în organizarea evenimentului și o serie de centre culturale din România: Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative din cadrul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad; Revista „Studii de Știință și Cultură”, Arad și Universitatea „A.I. Cuza”, Iași, Facultatea de Litere, Catedra de Slavistică.

Sub raport statistic, evenimentul a beneficiat de o bună reprezentare, numărul comunicărilor susținute situându-se undeva în jurul a 150 de texte. De fapt, România a fost țara cel mai bine reprezentată (cca 95 de participanți), prin Arad și București. La eveniment au participat însă și reprezentanți ai altor centre culturale românești, în speță de la Pitești, Timișoara, Iași, Cluj și Craiova. Un număr de aproximativ 40 de comunicări au fost susținute de cadre universitare/ cercetători sârbi (de la Novi Sad și, într-un procent mult mai mic, de la Belgrad). Reprezentate (de regulă prin câte 1–2 participanți) au fost și alte țări din Europa: Croația (Zagreb), Italia (Parma), Bosnia-Herțegovina (Sarajevo), Macedonia (Skopije), Belgia (Bruxelles), Cehia (Praga), Republica Moldova (Chișinău) și Polonia (Poznań).

Comunicările s-au ținut preponderent în limba română (cca 70 de comunicări). În proporții aproximativ egale au fost valorificate sârba și engleza (cca 30 de comunicări în fiecare dintre cele două limbi menționate). Sporadic s-a apelat și la limbile franceză și italiană.

¹ Novi Sadul este capitala provinciei *Voivodina*, un mare centru industrial și cultural (este supranumit Atena sârbească). Numele *Novi Sad* „plantații noi”, o traducere a cuvântului latin *Neoplanta*, a fost dat de *Maria Tereza*. Aici trăiesc cca 900 de români (ceea ce reprezintă cam 0,28 % din populația orașului). Odată cu garantarea autonomiei în Voivodina, limba română a primit statut oficial împreună cu grafia latină, după cum se precizează în Statutul Provinciei Autonome Voivodina, Dispozițiile de Bază, articolul 6.

Temele propuse (reflexate în mare parte și în comunicările susținute) au vizat următoarele aspecte: a) comunicarea și discursul intercultural; b) problema interferențelor lingvistice; c) evoluția recentă a literaturii și teoriei literaturii; d) curente literare pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice în secolului XX și începutul secolului XXI; e) aspecte ale analizei discursului în secolul XXI; f) literatură și cultură în spațiul european – interferențe literare și artistice; g) interpretarea textului literar; h) traducerea literară ca act de comunicare la intersecția dintre culturi; i) schimbarea paradigmelor științifice și teoretice la trecerea dinspre secolul XX spre secolul XXI; j) reflectarea fenomenelor sociale actuale în textul literar și k) relația dintre etic și estetic în literatură. În cele ce urmează, vom încerca să ilustrăm această tematică prin referirea sintetică la câteva dintre studiile prezentate la conferință.

Problema principiilor traductologice și a celor specifice limbii literare naționale (un aspect vizând, în ultimă instanță, problema interferențelor lingvistico-culturale și pe cea a discursului intercultural) este abordată de Petre Gh. Bârlea, de la Universitatea Ovidius din Constanța, în contextul discutării așa-numitei „autohtonizări” a textelor homerice în traducerea din Europa Sud-Estică. Procesul de „autohtonizare” este tratat în relație cu două aspecte mai importante, pe de o parte, latinizarea fondului mitologic elen, pe de alta, localizarea unor concepte de ordin spiritual și chiar material în versiunile din culturi europene.

Problema interferențelor lingvistice constituie și obiectul de studiu al comunicării susținute de Daniela-Corina Chiru, de la Universitatea din București, anume *Influențe lingvistice arabe în traducerea coranică din manuscrisul RESC/101*. Este vorba despre un manuscris existent la Biblioteca Tomás Navarro, Madrid, sec. XVI și care reprezintă de fapt una dintre primele transpuneri ale *Coranului* într-un idiom românesc. Textul este redactat într-o varietate a spaniolei puternic influențată de limba arabă.

Dificultățile care intervin în actul traducerii țin (și) de modalitățile distincte de gramaticalizare și de pragmaticalizare a anumitor unități lexicale ale limbii, în limbi diferite (chiar și în cazul celor înrudite filogenetic). Aspectul este ilustrat de Aurelia Nicoleta Dicu (Universitatea din București) prin discutarea unor echivalențe pragmatice ale marcatorului discursiv spaniol *pues* „căci, devreme ce” în limba română. Autoarea pleacă de la exemple extrase atât din opere literare, cât și din presa scrisă spaniolă.

Interferențele (schimbările de cod) care apar în comunicare (în cazul românilor care au emigrat în Spania și în Italia) sunt urmărite de Ioana Jieanu, Universitatea din Craiova, care, în comunicarea susținută, propune inclusiv o clasificare a numelor proprii ale nou-născuților din cadrul familiilor de români stabilite în aceste țări.

Contactele lingvistice cu sârbii sunt abordate de Mircea Farcaș (Centrul Universitar Nord, Baia-Mare) cu privire la aspectul modalizării. Concret, autorul insistă asupra valorificării unor prefixe de tipul *do-*, *pro-*, *ză-*, elemente distinctive ale subdialectului bănațean, provenite din sârbă. *Ză-* apare și în subdialectul maramureșan, explicându-se prin influență ucraineană.

Constantin-Ioan Mladin (Universitatea Sf. Kiril și Metodiu, Skopije) propune o perspectivă asupra *dinamicii modelului multicultural și multilingvistic macedonean*, evidențiind, printre altele, și o serie de aspecte inedite, cum este, de pildă, faptul că lângă Skopije se află singura comună din lume în care limba rromani este... limbă oficială. Un alt aspect insolit privește situația limbii române în Macedonia, teritoriu în care româna este vorbită de o comunitate etnico-lingvistică română în două variante dialectale istorice (aromânii, meglenoromânii), precum și de o comunitate lingvistică, dar nu și etnică – varianta standard/ literară (așa-numiții macedoneni egeeni).

Marco Zagnoli (Universitatea Novi Sad) și Cristiana Mora Thielmann (Indiana University) tratează problema interferențelor fonologice, cu referire concretă la transferul fonetic în procesul de învățare a limbii italiene de către studenții americani.

Conviețuirea româno-sârbă în Arad constituie tema comunicării susținute de Maria Alexandra Pantea, Universitatea de Vest, Arad. Aflăm de aici că, în sec. al XVIII-lea, sârbii erau majoritari în Arad, oraș care, din 1706, a devenit sediul unei episcopii ortodoxe, dar și un important centru militar. În a doua jum. a sec. al XVIII-lea, numărul sârbilor a scăzut, o parte dintre ei plecând în Rusia.

Problema analizei logico-semiotice a discursului este urmărită de Ionel Narișu (Universitatea de Vest, Timișoara) cu o serie de exemplificări furnizate de discursul scripturistic.

Oprindu-se de asemenea asupra cadrului discursiv biblic, Dana-Luminița Teleoacă (Institutul de Lingvistică din București) discută structurile cu epitet din textul psalmic modern. Pornind de la teoria coșeriană referitoare la așa-numita suspendare a *normei congruenței* în favoarea *normei adecvării*, autoarea arată că, în cadrul discursiv sacru, structurile stilistice nu au cum să dețină o pură funcție estetică, nici chiar în cazul unor texte ilustrative pentru așa-numitul „cod textual estetic” (în speță, în psalmi). În acest context, construcțiile figurative reprezintă inclusiv/ poate chiar în mod esențial o modalitate de afirmare a valorilor etico-teologice.

Așa-numitul „studiu pe obiective specifice” este tratat de Gianina Sabău (Universitatea de Vest, Arad), cu referire la franceza medicală. Conceptul este discutat prin opoziție cu acela de franceză generală.

Deprinderea unei limbi străine presupune nu numai dobândirea unor competențe lingvistice și comunicative, ci și formarea și dezvoltarea competenței interculturale. Acest mod de însușire a unei limbi va facilita comunicarea *reală*, într-un context *concret*. Sunt aspecte dezvoltate de Ana Sanduloviciu (Univ. „Al. Ioan Cuza”, Iași), în *La classe de français des affaires et le développement des compétences de communication interculturelle*.

Studiul Rodică Ursulescu-Miličić (Universitatea Novi Sad), *Proverbe românești și sârbești – analiză contrastivă*, pornește de la premisa conform căreia conviețuirea

celor două popoare (român și sârb), în spațiul balcanic, explică o serie de teme și motive comune. Autoarea remarcă și discută inclusiv o serie de similitudini privind structurarea morfosintactică.

Ziua de 5 octombrie a fost consacrată unei excursii la Patriarhia de la Belgrad² și la mănăstirile din Serbia, mănăstiri construite în perioada dintre secolele XII–XVII, pe teritoriul Fruska Gora în partea de nord, în Valea Moravei și Ibar până în Kosovo, multe dintre ele intrate în patrimoniul UNESCO.

DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ
*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
danielateleoaca@gmail.com*

² Biserica Ortodoxă Sârbă, biserică ortodoxă autocefală, situându-se pe locul șase ca importanță (după Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim și Rusia), este a doua biserică ortodoxă slavă ca vechime din lume (după Biserica Ortodoxă Bulgară), precum și cea mai occidentală biserică ortodoxă din Europa.

SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2014

VIAȚA CUVINTELOR

1. AVRAM, ANDREI, Note etimologice, **4**, p. 465–476.
2. BOERESCU, PÂRVU, Precizări și rectificări (I): *arțar, cârlionț, a (se) desfăta / desfăida, gheață² (bani gheață), glugă*, **1**, p. 3–13.
3. BOERESCU, PÂRVU, Precizări și rectificări (II): *mire*, **3**, p. 305–311.
4. BOERESCU, PÂRVU, Rom. *creț* și alb. *krec, kreçe, krecë* – o nouă ipoteză etimologică, **4**, p. 477–488.
5. MĂRGĂRIT, IULIA, *Caltaboș, cartaboș* – propunere etimologică, **1**, p. 13–22.
6. MĂRGĂRIT, IULIA, La sugestia lui Sextil Pușcariu. Pe urmele unui semantism pierdut: *coajă „pellis”*, **3**, p. 312–322.
7. MĂRGĂRIT, IULIA, Considerații în legătură cu proveniențe varianta morfologică *picere „picioare”*, **4**, p. 489–496.
8. NESTORESCU, VIRGIL, Etimologii bulgărești, **3**, p. 323–325.
9. SAPOVICI, ANCA, Note etimologice: **agonisi, ghiftui, parafina**, **1**, p. 23–26.
10. SAPOVICI, ANCA, Genealogia unei familii lexicale *de soi*, **4**, p. 496–500.
11. VASILESCU, FLORIN, Cuvinte din registrul colocvial. Note lexicale, **3**, p. 325–332.

GRAMATICĂ

12. BRĂESCU, RALUCA, ADINA DRAGOMIRESCU, Sintaxa adjectivelor relaționale în limba română veche, **1**, p. 27–47.
13. CORBEANU, RAMONA, Respectarea și reluarea subiectului în secolul al XVI-lea, **3**, p. 333–339.
14. FAUR, ELENA, Semantica cognitivă și „teoria metaforei conceptuale”. O abordare în perspectivă integrală, **3**, p. 340–356.

LEXICOGRAFIE

15. CELAC, VICTOR, Din „procesele verbale” ale ședințelor de lucru la DELR (2) (din nou despre *CĂȚĂRA*), **4**, p. 504–506.
16. MARIN, MARIA, Importanța lexicului dialectal pentru dicționarul-tezaur al limbii române, **1**, p. 49–62.
17. MARIN, MIHAELA, Termeni autohtoni utilizați în traduceri textelor biblice, **3**, p. 357–367.

18. MĂRĂNDUC, CĂTĂLINA, Derivarea – o modalitate de organizare a vocabularului în cuiburi lexicale (I), **1**, p. 63–74, **3**, p. 368–380.
19. NESTORESCU, VIRGIL, Observații asupra *Dicționarului etimologic al limbii române* (DELR), **4**, p. 501–504.
20. POPUȘOI, CAROLINA, Elemente cu conotație valorică în structura unităților frazeologice românești, **1**, p. 75–81.
21. POPUȘOI, CAROLINA, „Realii”, unități monetare în frazeologia românească, **3**, p. 381–391.
22. ȘTEFĂNESCU, MARIA, *Dicționarul Academiei și Oxford English Dictionary*: premise, principii, paralele, **3**, p. 392–406.
23. TELEOACĂ, DANA LUMINIȚA, Inovația lexicală în textul biblic modern: „construcție vs deconstrucție”, „identitate vs alteritate” (II), **1**, p. 82–96.

FILOLOGIE

24. DIMA, CRISTINA-IOANA, O premisă de lucru în analiza primelor traduceri românești ale **Prologariului**, **1**, p. 97–106.
25. MAREȘ, AL., **Tâlcul Evangheliilor și Molitevnicul rumânesc**. Note filologice, **1**, p. 107–119.
26. MAREȘ, ALEXANDRU, *Povestirea despre Dracula-Voievod*, creație a literaturii slavo-române?, **4**, p. 521–532.
27. MIHĂILESCU, GABRIEL, În jurul surselor folosite de Dosoftei în *Viața și petrecerea svinților*, **3**, p. 419–432.
28. SAVA, CRISTINEL, Observații în legătură cu datarea celor mai vechi versiuni românești ale **Cuvântului lui Ipolit**, **1**, p. 119–127.
29. TIMOTIN, EMANUELA, Tradiția românească a apocrifului *Viața lui Adam și a Evei*. Prima traducere, **4**, p. 533–546.
30. VELCULESCU, CĂTĂLINA, Manuscrise cu narațiuni despre „nebuni întru Hristos” recent identificate, **1**, p. 127–132.

TOPONIMIE

31. REZEANU, ADRIAN, „Toponimul aparent” în structura *Dicționarului toponimic al României. Muntenia*, **1**, p. 132–143.
32. REZEANU, ADRIAN, Urbanonimele în structura *Dicționarului toponimic al României. Muntenia*, **3**, p. 407–418.
33. REZEANU, ADRIAN, Nume de sate din Țara Oașului, **4**, p. 507–520.

LIMBA LITERARĂ

34. TELEOACĂ, DANA-LUMINIȚA, Repere semiotico-stilistice ale definirii discursului scripturistic: metaliteratură și intertextualitate în poemul psalmic, **3**, p. 433–442.

SEMIOTICĂ

35. TELEOACĂ, DANA-LUMINIȚA, Comunicarea non-verbală într-o perspectivă semiotică: metafora gestuală în text/context religios, **4**, p. 547–560.

IN MEMORIAM

36. MAREȘ, ALEXANDRU, Ioan Bogdan (1864–1919), **3**, p. 303–304.

ZECE ANI DE LA DISPARIȚIA LUI ION GHEȚIE

37. AGACHE, LILIANA, La început de drum, **4**, p. 459–460.
38. STANCIU-ISTRATE, MARIA, Domnul Gheție, **4**, p. 461–462.
39. VÂRBAN, FLOAREA, De maestro, **4**, p. 462–464.

PORTRET

40. SALA, MARIUS, Nicolae Mocanu, **1**, p. 145.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

41. BARBU, IULIA, Andrei Dănilă, Elena Tamba, **Dicționar de cuvinte și sensuri recente**, București, Litera, 2014, 288 p., **3**, p. 448–451.
42. FĂTU ILIE, VIVIANA-MONICA, Ion Popescu-Sireteanu, **Termeni pentru adăposturile păstorești din limba română**, Iași, [Editura] Printis, 2014, 263 p., **4**, p. 566.
43. FĂTU ILIE, VIVIANA-MONICA, Ion Popescu-Sireteanu, **Chestionar păstoresc**, Pitești, [Editura] „Tiparg”, 2013, 106 p., **4**, p. 566–567.
44. FLOAREA, IRINA, Iordan Datcu, **Dicționarul etnologilor români**. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie, Ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, Editura Saeculum I.O., București, 2006, 948 p., **4**, p. 574–575.
45. HÂMPĂ, LAURA, Adrian Rezeanu, **Periplu toponimic**, București, Editura Academiei Române, 2014, 287 p., **4**, p. 568–570.
46. MANTA, MARA IULIANA, Ion Popescu-Sireteanu, **Glosar dialectal din Bucovina și Moldova**, Iași, Editura Printis, 2013, 138 p., **4**, p. 563.
47. MANTA, MARA IULIANA, Felicia Barbura, **Toponimia văii Crișului Alb**, Timișoara, [Editura] Amphora, Mirton, 2013, 287 p., **4**, p. 563–565.
48. MARIN, MARIA, Ana Borbély, *Limbă română și identitate românească în Ungaria. – Aspecte dialectologice, sociolingvistice, onomastice și demografice* –, Giula, 2013, 152 p., **3**, p. 445–448.

49. MĂRGĂRIT, IULIA, Simion Dănilă, **Sub fascinația lingvisticii bănățene**. Cercetări, ipoteze, note de lectură, Timișoara, Editura Eurostampa, 2012, 457 p., **4**, p. 570–574.
50. MITITELU, VERGINICA BARBU, Camelia Săpoi, **Hiponimia în terminologia medicală. Modalități de abordare în semantică și lexicografie**, [Pitești], Editura Trend, 2013, 199 p., **1**, p. 150–152.
51. MORCOV, MIHAELA-MARIANA, Alexandru L. Cohal, **Mutamenti nel romeno di immigrati in Italia**, Milano, FrancoAngelli, 2014, 314 p., **4**, p. 561–562.
52. PÎRVULEȚ, GEORGIANA, Herman Heringa, **Appositional constructions**, LOT, Utrecht, 2011, 241 p., **1**, p. 147–150.
53. POPUȘOI, CAROLINA, Isabela Nedelcu, *Categoria partitivului în limba română*, București, Editura Universității din București, 2009, 291 p., **3**, p. 443–445.
54. RĂUȚU, DANIELA, Vasile Bahnaru (redactor responsabil), **Lexicologia practică a limbii române**, Chișinău, Profesional Service, 2013, 490 p., **4**, p. 567–568.

SEMNALĂRI

55. GEANĂ, IONUȚ, Manuela Nevaci, **Scriitori aromâni de ieri și de azi. Antologie de texte și studii filologice**, București, Editura Universitară, 2013, 288 p., p. 153.
56. GEANĂ, IONUȚ, Manuela Nevaci, **Dialectele aromân și meglenoromân. Studiu sincron**, București, Editura Universitară, 2013, 292 p., p. 153.
57. GEANĂ, IONUȚ, Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, **Sinteze de dialectologie română**, București, Editura Universitară, 2013, 231 p., **1**, p. 153–154.
58. NICOLAE, ALEXANDRU, Marcu Gabinschi, **Forme verbale nepredicative nonconjunctivale ale limbii române (pe marginea tratării lor în gramatica oficială)**, Chișinău, Institutul de Filologie al AȘM, 2010, 108 p., p. 453.
59. NICOLAE, ALEXANDRU, Adina Chirilă, **Limba scrierilor lui Antim Ivireanul. Partea I: Fonetica, Morfologia**, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, 335 p., **3**, p. 453.

NECROLOG

60. ȚĂRA, VASILE D., Gavril Istrate (1914–2014), **1**, p. 155.

INDICE DE CUVINTE*

- ALBANEZĂ: dhëndër 307, gandoj 505, gardhec 483, iriq 483, 486, kaçurrel 480, 481, 485, kërlesh 6, kërlesh(em) 6, kërrus 5, kjerthull 478, klerë 480, 482, kodrec 483, kotec 483, krec 477, 478, 482, 483, 485, 486, krecë 477, 479, 480, 483, 485, 486, kreçe 477, 479, 483, 484, 485, 486, krej 480, krejçe 479, 485, krel 5, 13, krela 6, krela-krela 480, 481, 482, 485, 486, krelë 486, krerë 480, kreshpë 481, 483, kreshpërohem 481, kreshpëroj 481, kreu 480, krye 480, kurrus 5, lakën krece 484, lakër 479, lesh 6, kërveshem 6, majrë 310, mëz 358, mirë 306, 310, shpai 310, shtëpi 310, shtëpai 310, vesh 6, vesh maskën 6
- BULGARĂ: gugla 10, 11, zolá 499, karadžejka 467, katerja se 504, 505, кожа 312, kolbása 14, krecav 478, крѣцав 479
- CATALANĂ: ars 3, aritz 481, arrisar 481, cresp 480, crespár 480, erisar 481, glaner 3, oriç (reg.) 481, trena 481
- CEHĂ: Hrtschka 517, krč 478, krčit čelo 479, krkva (dial.) 478, šmenarma 326
- CORSICANĂ: creccia 481, treccia 481
- ENGADINEZĂ: kraisp 480, riçer 481
- ENGLEZĂ: cash 9, cruller 6, crollen 6, crolle 6, crul 6, curl 6, ice 12, head-movement 29, 42, kind level 28, long distance movement 44, merge 42, object level 28, right adjunction 29, phrasal movement 42, 44
- FRANCEZĂ: abdominalgie 73, accrocher 505, argent comptant 9, arthralgie 73, hérissé 4, agglomeration 58, algie 73, alphabétique 73, alphabetiser 73, alphabetisation 73, analphabète 73, analphabétisme 73, ankyloser 58, beau-fils 307, cardialgie 73, causalgie 73, céphalalgie 73, costalgie 73, coxalgie 73, crêpe 480, crêpelé 480, crêper 480, crêpu 480, crespé (v.) 480, cretel (v.) 477, croc 505, cystalgie 73, dynamique 37, épousaille 307, épouse 307, époux 307, fiancé 307, hérissier (se) 481, 484, hérisson 484, linguistique 37, marié 307, promis 307, –que 37
- FRIULANĂ: grespe 480, risá 481
- GALEZĂ: crecha 480, crecho 480, crencha 481, crencho 480
- GERMANĂ: analphabet 73, Gift 24, gugele 10, 11, karl 5, kerl 5, Klette 505, klettern 505, kral (v.) 13, 482, 486, Kralle 5, kraus 6, krol 6, 482, 486, krolle 6
- GOTICĂ: *kraitjan 477
- GREACĂ: ἀγωνίζομαι 23, amirāx 310, αποκρυσιαρος 531, gambrós 310, κυρτός 5,
- NEOGREACĂ: αγωνίζομαι 23, αραγίνομαι 25, γεύομαι 24, καταρός 477, κίρκος 478, κρέξ 477, κρικίον 477, κρίκος 477, 478, πάγος 9, 12, págos 9, παραγίνομα 25, σγουρ 477, σόι 497, 498, σοϊκός 498, σοϊλής 498, σοϊλίδικος 498, σοϊλίτικος 498, tzoutzes 329
- INDO-EUROPEANĂ: *grūs– 6, *greus– 6, *ger– 6, *kerk– 478, *kert– 478, 482, 483, *krāt– 478, *kreisp– 480, *krek– 478, 482, *merio– 306, *sker– 5, 478, 480, 482
- ITALIANĂ: acero 4, acer crispum 13, acero riccio 3, 4, 12, 13, áciaro 4, arricciare 481, crespá 480, 485, crespó 480, cretto 477, fare un giro 55, fidanzato 307, fúga 324, manzo 358, paga 9, pago 9, 12, 13, pago (in contanti) 9, riccio 4, 481, 482, 485, 486, (promesso) sposo 307, treccia 481
- TOSCANĂ: áracio 4
- LATINĂ: ab-ante 53, acer 4, 5, 12, acereus 3, acernus 3, *acerus 4, aliēnus 483, analphabetus 73, *arce 5, *arceārius 3, 5, 12, auscultare 468, *betranus 309, *blluca 10,

* Indicele de cuvinte a fost alcătuit de Ramona Cătălina Corbeanu.

- brachium 484, branca 54, bulla 10, bulluca 10, calcem 5, calx 5, *carnacius 14, caro 13, cerebellāre 6, *cerebellus 482, circā 478, circum 478, cīrcus 477, 478, 483, *cīrīcius 477, civis romanus 309, *clagum 10, coag(u)lum 10, *clinga 10, cing(u)la 10, *cloca 10, *clluca 10, 11, 12, cochlea 10, crātis 478, *crepti 477, *creptus 477, *crīcia 485, 486, *crīcium 486, *crīcius 478, 483, 484, 485, 486, *crīcus 477, 478, *crīnicula 481, *crīniculare 481, crīnis 481, crīspāre 480, crispulus 480, 485, 486, crīspus 477, 478, 480, 481, 482, 483, 484, crispum 4, *cuclla 10, cūc(ū)lla 10, 11, 12, cūcūllus 10, curvus 5, *dīs-fēdāre 7, 8, 12, *dīs-fētāre 7, 8, *dis-fētēre 7, 8, 12, dolorem 493, dolum 493, *ericearius 3, 5, *ericiare 484, *ēr[i]ciārius 3, *ērīciārium 3, 4, 12, ērīcius 3, 481, 482, 483, 484, 485, 486, *extraliēnus 483, extrāneus 483, fētāre 7, fētōr 7, fides 307, foetēre (fētēre) 7, fuga 324, gener 307, *glibbus 10, *gibb(u)lus 10, glandarius 3, granarium 3, gyrus 55, (h)ēr 482, -icius 482, incalcēō 484, increptire 477, iudicium 483, 484, *inuxorare 307, lingarius 3, maritus 307, matia 14, miles 306, nuptiae 307, nutricium 483, piraginosus 25, quietus 474, siccus 483, socius 307, spo(n)sa 307, spo(n)salia 307, spo(n)sus 307, tabus 13, *trichea 481, trīnis 481, uxor 307, uxoratus 307, veteranus 309, vitea 3, vitiarium 3
- LETONĂ: krails 5, 482, 486
- LITUANIANĂ: meilūs 306
- MAGHIARĂ: bö 54, бүдös rózsa 468, дög 469, gluga 11, gólya 476, görcs 469, gözös 469, gyűlölni 469, kanta 54, Kerestolcz 517, kese 475, kesely 475, 476, kö 468, kolbász 13, 14, köles 468, költség 468, köpenyeg 469, 470, kőr 466, hörösög 469, köreje 466, 471, körözni 469, *kórözsa 467, 468, 469, 470, 471, Kővár 468, kövirág 468, köz 468, lepedő 468, Mois 519, pagony 465, rózsa 471, solyom 476, virág 468
- NORVEGIANĂ: krull 6
- OCCITANĂ: cresp 480, crespar 480
- OLANDEZĂ: cruller 6
- POLONEZĂ: kręcić (sie) 479, kręty 478, karlik 5
- PORTUGHEZĂ: cresp 480, crispar 480, eriçar 481, greta 477, noivo 307, ouriçar 481, ouriço 481, riço 481, trança 481
- ROMÂNĂ:
- Aromână:** cârcil'ios 479, cârlibană 5, măireasă 310, ncârcil'eat 479
- Dacoromână:**
- A:** -a 517, -ac 474, abdominalgie 73, acăța 504, 505, acățara 504, 505, acmu 542, 545, acri (a se ~) 52, acrime 56, adăpost 56, adăpostos 56, adâncat 502, Adâncata 502, adora (a ~) 88, adramitesc 30, agăța 505, agonisi (a ~) 23, agoniseală 24, agonisită 24, ainte 53, alac 502, Albie 502, aldămaș 503, aldămașari 503, Alexandru 516, alexăndresc 30, alfabetar 73, alfabetic 73, alfabeticește 73, alfabetiza 73, alfabetizare 73, algie 73, analfabet 73, analfabetism 73, anason 497, -ani 518, 519, Apa Peleşului 412, apostol 502, Apostol 502, apostolesc 30, -ar 472, 474, arăpesc 30, arice 482, 485, 486, arici (a se ~) 482, 484, arici 482, 484, 486, ariču 484, armaș 503, armă 503, armășel 503, armean 503, Armeanca 503, armeancă 503, armenensc 30, arol 503, arsime 56, artralgie 73, arțar 3, 4, 5, arzinte 52, arunca (a ~ insultă) 88, asupri 53, asculta 468, ață 76, avers 503, azap 502, Azap 502
- Ă:** -ăra 505, -ăriș 474
- B:** bade 503, Bahna 509, 510, balaur 359, Banca (~ Dealul Oltului) 413, (~ Dealul Spirei) 413, banii (plata cu ~ jos) 9, bani gheață 9, bani (~ în numerar) 9, (~ lichizi) 9, (~ gata) 9, (~ peșin) 9, baraboi 76, baș 15, 20, baș-beșleagă 15, baș-boier 19, baș-calbaș 15, 21, baș-ceauș 15, baș-sugiuc 15, băci 52, bădie 503, băligări 56, bărăgan 502, bărbat (~ legiuit) 307, bărbătesc 30, bărbântă 502, bătrân 309, bătuș 502, bățăgănos 56, bechi 76, behăi 55, behăni 55, berbeniță 502, bețigan 56, Biserica (~ Sf. Ilie Spirea din Deal) 414, (~ Sf. Ioan Moși) 414, (~ Sf. Nicolae Postăvari) 414, (~ Sf. Nicolae Prund) 414, (~ Sf. Nicolae Sârbi) 415, (~ Sf. Nicolae Șelari) 414, (~ Sloboziei) 408, biu (de ~) 54, bivol 503, bivolariul 503, Blănăria Lipscani 413, bleot 503, blotorul 503, boabă 75, bobi 56, Boia 518, boier 56, boieros 56, Boineni

- 518, boineni 518, Boinescu 518, Boinești 518, bojdeucă 468, boldogaș 18, 20, boroi 55, boroni 55, botă 76, 502, Botăș 502, *braču 484, brațu 484, brățui 57, brâncă 54, brânză 78, brânzori 57, Broșteni 408, brusture 503, brusturoasă 503, bucături 57, bucățeli 57, budihace 502, budihală 502, buduhaie 502, buduhală 502, bufte 24, bumbi 57, bute 503, butișoară 503, butuș 502, butușariul 502
- C:** caier 491, calbabaș 21, caltaboș 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, Calea (~ Griviței) 410, (~ Plevnei) 410, (~ Șerban Vodă) 410, (~ Târgoviștei) 410, (~ Victoriei) 410, caltaboș 18, cantă 54, cap(ăt) 76, carafă 472, caragea 467, 471, carboavă 382, 390, cardialgie 73, carne 467, carta 21, carte 467, cartaboj 18, cartaboș 13, cartalboș 18, cataboș 18, cață 504, 505, cauzalgie 73, căhui 465, 471, călbaș 18, călbășeț 18, Călin 518, Călinescu 518, Călinești 518, călinești 518, călugăresc 30, călușar 474, călușer 474, cămașă 56, Cămărzan 517, Cămărzana 517, Cămărzan 517, cămeșe 470, cămicior 465, cămin 465, căminaș 465, cămineț 56, căminici 465, *căminicior 465, căpcel 56, căpeneag 469, 470, 471, căpistere 55, căpisterie 55, căpșună 323, căpușă 323, cărăgea 467, 471, cărăgele 471, cărăjea 471, cărăjele 466, 471, cărtaboși 18, cărăzii 469, 470, cărân 466, cărânie 466, cărânjea 467, 471, căree 466, 471, *căregea 467, 471, cărei 466, căreie 466, *cărină 466, cărini 466, Cărmăzan 517, Cărmăzan 517, cărniciă 467, cărniță 467, *cărnițică 467, cărticică 467, cărugea 471, *cărujă 467, 470, 471, cărujea 466, 467, 468, 469, 471, cărujele 466, 468, cărujele-de-iarnă 467, căsnici 57, cășiță 56, căta 468, cătun 52, cătăra 504, 505, cătăros 477, *căurușă 468, 471, căuta 468, căblă 476, cănjău 472, cănjel 472, cănjeu 472, cără 472, cărcel 479, *cărci 479, cărd 472, cărdei 472, cărduț 472, cărlionț 5, 6, Cărmăz 517, cărnat 14, cărnaț 14, 21, cărtaboș 18, cărtaboș 21, cărtei 472, cărtănos 477, câștigător 37, *ceag 473, ceapsă 473, ceaptă 473, ceată 474, ceb 472, cebală 472, cebălu 472, cefalalgie 73, cegornicer 472, 473, cel 38, celperit 473, centimă 389, 390, cenușar 474, cenușer 474, *cepsală 473, *cepsălă 473, cepsăli 473, *ceptăli 473, cerb 472, cerc 483, Certeji 514, Vârful Certezului) 514, certeș 514, certez 514, Certeze 514, (~le Mari) 514, (~le Mici) 514, *cesăli 473, cet 474, cetos 474, cevălu 472, cheag 472, cheagornicer 472, cheagorniță 472, chebac 474, chebar 474, chebă 474, chegornicer 472, chegorniță 472, *chegunuș 474, chegunușer 474, *chegușun 474, chelăcăi 55, *chelbăriș 474, chelbe 474, chelberiş 474, chelciug 468, chemeșe 470, chepeneag 469, 470, cher 466, cherină 466, chertej 514, cherteș 514, cheș 475, cheșaie 474, 475, cheșată 475, cheșei 475, 476, cheșel 475, 476, cheșet 475, cheșeu 475, chelbează 56, chemașă 56, chepcel 56, chercheriță 56, chibăl 476, chibul 476, chicăzii 476, chielăcăni 55, chifti 24, chilichiesc 30, chimineț 56, Chioar 468, chipcel 56, chișită 56, chiuz 468, cioară 361, cioban 56, ciobănos 56, ciorchine 56, ciorchinos 56, ciordi 472, ciorti 472, cistalgie 73, cloțui 57, coajă 312, 313, 314, 315, coca 137, Coca 512, (Fața ~) 512, cocă 511, cojan 317, 319, 320, coji (a) 316, colesă 468, coreean 37, costalgie 73, coș 56, coși 316, coșos 56, coxalgie 73, cracă 56, crachină 56, crăcănos 56, crăchinos 56, crăiesc 30, credință 307, crăițe 468, crăț 477, *crânt 479, creștinesc 30, *creciu 478, 484, 486, *cretiu 478, creț 477, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, *cricia 486, Cristolț 517, cucă 511, cuminte 56, cumintos 56, curvarnică 117
- D:** damăna (a se ~) 52, degerată 76, deget 80, deregătoriu 104, dertej 514, des- 7, descăpătâna (a) 7, desfăida (a) 7,8, desfăta (a) 7, desfătăciune 7, desfiera (a) 7, desfira (a) 7, destrăma (a) 7, deținător 37, dezanalfabetiza 73, dez bârna (a) 7, de zgărdina (a) 7, dez ghioca (a) 7, dezlăta (a) 7, dezlâna (a) 7, dezmierda (a), drept 104, diug 469, domnesc 30, dop 79, dor 493, drac 78, drăcesc 30, drept 104, Drumul (~ Arieșului) 413, (~ Filaretului) 411, (~ Gura Putnei) 413, (~ Gura Siriului) 413, (~ Gura Făgetului) 413, (~ Gura Vadului) 413, (~ Peștelui) 411, (~ Târgoviștei cel Vechiu) 410, (~ Târgului) 411, dumnezeiesc 30, Dumnezeu 104, durere 493, dureri 494, durime 56, duroare 493, durori 494
- E:** -ea 471, efeseiesc 30, efeseian 30, egiptean 30, -el 503, elinesc 30, elvețian 37, -eni 518, 519, -er 473, -esc 29, 518, -escu 518, -ești 518, 519, -eț 478, evreiesc 30
- F:** făriseiesc 30, făriseiu 30, făciune 7, fânărime 56, Fântâna Boului 411, 412, fârși 55, firui

- 57, Florea 518, Floreasca (Pădurea ~) 518, Florescu 518, Florești 518, florești 518, fluier 490, 491, 492, 494, (~ul piciorului) 491, fluiere 491, 494, fluior 492, francez 37, francezesc 37, fuier 491, 492, 494, fuiere 494, fuioare 494, fuior 491, 494
- G:** Gabroveni 409, galdaboj 18, galdaboș 18, galileanin 118, garafă 472, gâlbaj 18, 21, gâlbaș 18, 21, gâlbeajă 56, gâlbează 56, gâlboji 18, gâldaboș 21, gâldamoș 21, gâldăbaș 18, 20, gâldăboj 18, gâldăboș 18, gâlibaj 18, gârgărici 57, gârgăriță 56, gâgâlice 56, gâgâlicie 55, gâlboj 18, gâldabași 18, gâldaboj 21, gâldaboș 18, gâldamoș 18, gâldăbaci 18, 20, gâldăbaj 18, 20, gâldăbaș 18, 20, gâldăboj 18, gâldăboș 18, gâldibaș 18, 20, gâldobaș 18, 20, gâmbiță 56, gânj 472, gârdăbași 18, gârdobaș 20, gânjei 472, gâră 472, gârci 469, geantă 497, ghebă 474, ghezăș 469, ghezeș 469, gilălui 469, gilătui 469, gilelui 469, giudețu 484, giur 55, giurui 55, giuruială 55, gheață² 9, ghelbeajă 56, ghergheriță 56, ghiftui (a ~) 23, 24, ghighilică 56, ghighilice 56, ghimbiță 56, ghioghe 56, glugă 10, 11, glugi 57, glugui 57, glumet 478, gogăie 56, goghie 56, golie 476, gomoresc 30, Grădina cu Cai 508, (Grădina ~) 508, (Ostrovul ~) 508, (Strada ~) 508, (Vadul ~) 508, grecesc 30, grei 476, greu 466, Grigorașcu 517, groș 382, *gudeču 484, gudura 505
- H:** hai (a face ~) 330, hăinărime 56, hârciog 469, Huta Certeze 513, 514, hută 514
- I:** iabangiu 53, iasomie 497, -ică 467, -icică 467, iepșună 474, -ință 516, isteț 478, -ița 513, iudeiesc 30, iudeanin 30
- Î:** îmbalotat 58, îmbate 58, îmbălăni 58, îmbănuși 58, îmbărburătură 58, îmbeteli 58, îmbeznat 58, îmbirui 58, îmbila 55, îmbolnăvicios 58, îmbombardament 58, îmbufni 58, îmbulgăreală 58, îmburicat 58, împarfumat 58, împăia 58, împălăria 58, împărătesc 30, împărțanie 53, împelinat 58, împetecat 58, împitita 58, împopistra 58, În Prundiș 412, înacriu 58, înbomba 58, încălțu 484, încăprioareală 58, încăruța 58, încățelat 58, *încega 473, încegătură 473, încet 474, încetuna 53, închegătură 473, închilozat 58, încioca 58, înciorăpat 58, incredințat 307, incredințată 308, încreți 477, îndărăpt 55, îndoamnele 58, înfierbânt 53, înfăinare 58, înfira 58, înfrânare 58, îngâmfos 56, îngăunos 58, îngeresc 30, înglorație 58, îngurlup 58, înjurat 58, însurăȚel 307, înspica 58, însuri 58, întronat 58, întropărta 59, învâruicit 58, învâlva 59, învârțuit 58, învifora 59, înviteji 59, înzăvor 58
- J:** jidovin 30, jidovesc 30, județ 483
- L:** latinesc 30, Lazăr 518, lăascaie 382, 390, Lăzăresc (Hotarul ~) 518, Lăzărescu 518, Lăzărești 518, lăzărești 518, Lechincioara 516, Lechința 516, lei 476, lepedău 468, lepedeu 468, lescaie 382, leșesc 30, lețcaie 382, leu 476, Lipsca 134, 409, Lipscani 134, 409, logodnic 307, logodnică 307, logodnă 307, lulea 76, lut 56, luturos 56
- M:** maghiară 37, Mahalaua (~ Beilicului) 139, (~ Belvedere) 139, (~ Berzei) 139, (~ Boteanu) 139, (~ Domnească) 139, (~ Malului) 139, (~ Moldovenilor) 139, (~ Sf. Gheorghe Vechi) 139, 142, (~ Sf. Nicolae Jignița) 139, (~ Sf. Nicolae Prund) 139, 142, (~ Sf. Nicolae Șelari) 140, 142, (~ Slobozia Domnească) 408, (~ Târgului) 139, mainte 544, mal 79, Malu (~ Fâșiei) 140, (~ Dracului) 140, (~ Mănăstirii) 140, (~ Pietrei Rotăriei) 140, (~ Plopilor) 140, (~ Rugilor) 140, (~ Strachinei) 140, (~ Ursului) 140, mangăr 382, Matca (~ Greierului) 140, (~ Nerghii) 140, (~ Homocioaiei) 140, (~ Teiului cea Veche) 140, maț 14, Mațe Arse 140, Mațe Negre 140, Mazărea (~ Mare) 140, (~ Mică) 140, măcău 465, măgar 357, măgăriță 364, Măgura 141, (~ Căpățâni) 141, (~ Golașei) 141, (~ Scăunașului) 141, Măgurele 141, măidăni 57, mărit 307, măsea 79, mazărice 55, mazărichie 55, mânz 358, , mânzișor 364, mei 16, meltean 329, Mila 136, mire 305, 306, 307, 308, 309, mireasă 307, 310, mirenesc 30, mocan 56, 318, mocănos 56, Moišeni 519, moișeni 519, mojic 56, mojicos 56, moldovenesc 30, moschicesc 30, muchie 55, muche 55, muieresc 30, muncitor 37, munte 79, muntenesc 30
- N:** naht (plata în ~) 9, namilă 79, nazaresc 30, nazarianin 118, năbet 471, năpărcă 361, nărav 56, năravos 56, năsip 55, năzbâtie 56, năzbătios 56, neajungeri 59, nearătură 59, nebăătură 59, nebolnav 59, nebunesc 30, necapabil 59, nedus (în lume) 59, nefirm 59, nefricoasă 59, Negrea 519, Negrești 519, negrești 519, neispravă 59, neîngrijință 59, nelămurit 59, nemălurită 59, nemica 55, nimicărături 56, nemâncare 59, nemort 59, nemțesc 30, nemuri 57, nenimic 59, nenimica

- 59, neploioasă 59, nepolocru 59, neputernic 59, nerăsăritul soarelui (în ~) 59, nesănătate 59, neștiință 59, netrebnic 59, nezăcut 59, nimea 544, nimeni 544, noatin 465, nobet 471, notioară 465, nuntă 307, nutreț 483
- O:** oacheș 474, 475, –oara 516, obol 382, *ocheșăie 475, omenesc 30, orez 16, ort 382, orziște ~ orziștie 55, –os 498
- P:** pai 76, para 382, 390, paragină 23, 25, patriercaș 118, păhii 465, păhui 465, pământesc 30, pământos 56, păpăruți 57, paragină 25, Părăginoasa 25, Părăginoși 25, Părăginosul 25, părticică 467, păsat 16, păstoresc 30, pășui 55, pășuni 55, pâlne 55, pâlnie 55, Pârâu Șipotului 141, pârlui 57, pârloagă 515, Pârloage 514, pârloage 514, pârlog 514, 515, Pârlog 514, 515, perit 473, pica 505, picere 489, 490, 492, 493, 494, piceri 493, picioare 491, 492, 493, 494, picior (~ de nun) 489, picior 489, 490, 492, 493, 494, piciori 489, picura 505, piele 320, pielică 467, pierit 473, pișca 505, pișcra 505, pișleag 57, pișlegi 57, pivnicer 473, pivniță 473, plămân 15, Podul (~ Brașovului) 410, (~ de Pământ) 410, (~ Mogoșoaiei) 410, pohtia 104, pol 389, porcesc 30, porcoi 55, porcoiață 55, porconează 55, porobocel 118, porumbiște 55, porumbiștie 55, Postăvari 138, pretenție 55, pretențe 55, preușesc 30, Prilog 514, 515, 516, prilog 514, 515, 516 prorocesc 30, Prund 416, (Biserica ~) 508, (Mahalaua ~) 508, (Ulița ~) 508, pumnări 57, punte 55, puntie 55, purice 79, purtător 37, puțină 465, putioară 465, Puțul cu Apă Rece 411, 412
- R:** Rașca 517, Rașca 517, (Grădina ~) 517, Rașcu 517, răi 57, rămpui 57, răpăi 55, răpăni 55, răpițiște 55, răpițiștie 55, răspântie 55, răspânte 55, răspunte 55, răuli 57, răzleț 478, revers 503, ridiche 55, ridichie 55, rimlean 30, român 37, românesc 37, românesc 30, rost 324, rostui 324, roș 54, roșcaie 475, rujă 471
- S:** samareanin 30, samareaninesc 30, sărăcesc 30, săsesc 30, sânge 15, sârbesc 30, sârmă 497, Scaune 415, scrânti 479, sec 483, secări 57, semeț 478, semianalfabet 73, sfanț 382, 390, sihastru 53, Slatina 137, 138, (~ de Sus) 137, 138, slatină 137, Slătioara 137, 138, (~ Chicere) 137, (~ Lăzuc) 137, Slemnea Peleşului 412, Slobozia 408, slovenesc 30, sodă 56, sodos 56, soi 496, 498, 499, (de ~) 498, soi 497, 498, so(il)it *498, soios 496, 497, 498, 499, soit 498, sparge (a) 331, splină 15, sodomesc 30, soț 307, spune (a ~) 307, *spus 307, *spusă 307, *spusaie 307, Strada (~ Industriei Prundiș) 412, (~ Nouă Prundiș) 412, străin 483, strein 483, streine 104, strien 483, striine 104, strug 471, strung 471, stuf 474, stufăriș 474, suedez 37, sufletec 30, sufletele 99, sufletele 99
- Ș:** șmen 325, șmenar 325, șoim 476, șorici 15, Șoseaua (~ Giurgiului) 410, (~ Olteniței) 410, șură 79
- T:** Tainița 136, taler 382, tarna 513, Tarna (~ Mare) 513, tarniță 513, Tarniță 513, tarseanin 30, tartaboș 18, 20, tărime 56, tătărăsc 30, tătânresc 30, tâlhăresc 30, tâlni 55, tâmpina 55, Târșoleț 517, Târșolt 517, -tor 37, tecăru 476, ticăui 476, ticăzui 476, Tobias Tripu 517, treaptă 56, treptos 56, Trip 516, 517, tropăi 55, tropăni 55, trupesc 30, turcesc 30
- Ț:** țăp 359, țesăla 473, țesăla 473, țuțal 328, țuțar 328, țuțer 327
- U:** Udricani 409, Ulița (~ Târgoviștei) 411, (~ Cișmeaua Roșie) 411, unguresc 30, -ura 505, urma 505, urmări 505, –uș 474, ușure 55
- V:** vai 505, Valea Peleşului 412, varză creață 479, 484, văsărime 56, văiera 505, vâl 513, Vătarnița 513, vârf 469, vârtos 469, vechime 56, vel– 15, veteran 309, vineri 465, vinioară 465, vioară 471, viorea 471, viorele 471, viori 471, viorică 471, Vlădaia 475, vulpe 55, vulpie 55
- Z:** Zăvoiul cu Anini 412, zâmbăreț 478, zbârli 484, zboresc 30, zgândări 505, zgur 477, zeamă 78, zoaie 499, zoală 499, zoi 499, zoios 499
- Meglenoromână:** amiră 310, âmpirat 309, gâmbro 310, grambó 310
- PRUSACĂ:** mîls 306
- RUSĂ:** zolá 499, kálbasa 13, кожа 312, kokošiti 316, kolbasá 13, 14, корчя 478, кретат´ (dial.) 478, крячем 478
- SARDĂ:** crispu 481
- SĂSESC (DIALECTUL~):** gluga 10, gúgălă 10, gugal 10, 11

SÂRBĂ: kanta 54, ker 466, kôža 312, kôsiti 316, krěšpati 485, krěcav 478, 479, Kréco 486, krétati 479

SLAVĂ: apkli sar´ 525, 527, 531, bi revB 523, 525, 527, biscup 527, boiarin 524, 525, valiti 312, viteaz 524, ducac 524, diavol 525, du kat´ 525, kappa 523, 525, 527, klinũ 312, klũbasa 13, kappa 312, kožanũ 320, *kręćicavũ 478, kretũcũ 478, Kreč 485, krilo (*kri-dlo) 5, krũćiti 478, ml̃a 525, milũ 306, poclisar 524, pristav 524, 525, prãvie 524, siromah 524, 525, 527, smriti 524, srBpska 530, sũkrũćiti (v.) 478, tarno 513, togra 523, trupũ 527, trãpiati 524, thl om 527, xrani ti 523, 525, česalo 473

SLOVENĂ: kôža 312, krěcati 478, 479, krišpa 485, krišpati 485

SLOVACĂ: krěč 478

SPANIOLĂ: arizón (reg.) 481, arce 3, crenchar 481, cresa 480, crespar 480, creso 480, crieta 477, deshijar 7, despedirse de soltero 7, encrespar 480, enganchar 505, enrizar 481, erizo 481, erizón (reg.) 481, gancho 505, grieta 477, novio 307, rizar 481, rizo 482, 486, trena (reg.) 481, trenza 481

OCCITANĂ: aglandiero 3

TURCĂ: baş 22, karaca 467, karaga 467, kepeneg (inv.) 470, kepenek 470, kepinek (dial.) 470, kırmızı 15, kirmizi 15, nöbet 471, soy 497, 498, yabancı 53

UCRAINEANĂ: kappa 312, tarnitsja 513

INDICELE REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ” PE ANUL 2014

INDICE DE MATERII*

- ADJECTIV, ~e relaționale 27–47
- APOZIȚIE, construcții~onale 147–150
- AROMÂN, scriitori ~i 153, dialectul ~ 153
- ATESTARE, prima ~ a unor termeni: *adâncat* 502, *alac* 502, *apostol* 502, *azap* 502, *bărăgan* 502, *Buduhală* 502, *botă* 502, *bărbânșă* 502, *aldămășari* 502, *armeancă* 503, *bădia* 503, *bivolariul* 503, *blotorul* 503, *brusturoasa* 503, *butișoară* 503
- BILINGVISM 448
- CALC, ~uri de topică bizantină în *Viața și petrecerea svinților* a lui Dosoftei
- CHIRILIC, interpretarea grafiei ~e 113–115
- COMUNICARE, ~ non-verbală în (con)text religios 547–559
- CORESI, rugăciune pentru iertarea păcatelor în *Molitevnicul rumânesc al lui* ~ 107–
- CUIB LEXICAL, organizarea dicționarelor în ~ 70–74; 368–378
- DATARE, ~ versiunii românești a *Cuvântului lui Ipolit* 119–126
- DECONSTRUCȚIE, ~a textului biblic 82–96
DELR 501–503
- DEPLASARE (engl. *movement*), tipuri de ~ a centrului 42–43
- DERIVARE, ~ regresivă postverbală 498
- DERIVARE, ~a și organizarea dicționarelor 63–74; 368–378
- DIALECTOLOGIE, sinteze de ~ română 153–154
- DICȚIONAR, ~ul-tezaur al limbii române 49–; termeni geografici populari în ~*ultoponimic al României. Muntenia* 133–138; ~ de cuvinte și sensuri recente 448–451
- DISCURS, ~ scripturistic 433–441
- DLR*, istoria și concepția ~ și OED 392–404
- ETIMOLOGIE, ~a unor cuvinte: *agonisi* 23–24, *arțar* 3–5, *caltaboș*, *cartaboș* 13–23, *căhui* 465, *câmicior* 465, *cărăjele* 465, *cărăn* 466, *cărănie* 466, *cârce* 466, *cărei* (vb.) 466, *cărini* 466, *cărnicea* 467, *cărujea* 467, *cânel* 472, *cățara* 504–505, *cârtei* 472, *cârlionț* 5–7, *ceb* 472, *cegornicer* 472, *celperit* 473, *cepsăli* 473, *cet* 474, *chebac* 474, *chegunușer* 474, *chelberiş* 474, *cheșaie* 474, *chel* 475, *cheleu* 476, *chibul* 476, *chicăzui* 476, *creț* 477–488, *a (se) desfăta*, *a desfăida* 7–8, *gheață (bani gheață)* 9, *ghiftui* 24, *glugă* 10–11, *hai (a face ~)* 330–331, *meltean* 329–330, *mire* 304–310, *paragină* 25, *șmen*, *șmenar* 325–327, *țuțer* 327–329, *a sparge* 331–332, *soios* 496–499
- FONETISM, cuvinte care conservă forme sau ~e vechi în aria sudică: *îmbla* 55, *îndărărt* 55, *năsip* 55, *nemica* 55, *tâmina* 55, *ușure* 55, *fârși* 55, *tâlni* 55
- FORME VERBALE NEPERSONALE 453
- FRAZELOGIE, unități ~ce car conțin elemente monetare 381–391

* Indicele de materii a fost alcătuit de Andreea Dinică. Trimiterile se fac la paginile celor 4 numere ale revistei, corespondența fiind următoarea: nr. 1 = 0–000, nr. 2 = 000–000, nr. 3 = 000–000, nr. 4 = 000–000.

- HIPONIMIE, ~a în terminologia medicală 150–152
- INOVAȚIE, ~a în textul biblic modern 82–96
- INTERTEXTUALITATE, ~ în textul sacru 433–441; ~a în context liturgic 548–550
- ÎMPRUMUT, ~ săsesc 10; ~romanic în albaneză 480–485
- LEXIC, importanța ~ului dialectal pentru DLR 49–60; elemente ~ale neînregistrate în dicționare 117–118
- LITURGHIER, ~ul lui Macarie 107
- MACARIE, *Liturghierul* slavon al lui ~ 107
- MANUSCRIS ~e românești la Biblioteca Academiei Române 98–106, 127–132, 521–533
- MEGLENOROMÂN, dialectul ~ 153
- METAFORĂ, ~a conceptuală, ~ designațională 340–354
- METALITERATURĂ, ~ în textul sacru 433–441
- OED, istoria și concepția *DLR* și ~ 392–404
- PARTITIV, categoria ~ului în limba română 443–445
- POLISEMIE, ~a gestuală
- PREFIX, ~e în dialectul muntenesc *în-* 56–59, *ne-* 59–60
- PREPOZIȚIE, sensuri vechi ale ~ei *a* în aria sudică 53–54
- ROMÂNĂ, sintaxa adjectivelor relaționale în limba~ veche 27–47; limba ~ vorbită în Ungaria 445–448; limba ~ vorbită în Italia 561–562
- SEMANTIC, transfer ~ 478–485; câmpul ~ al unităților monetare 381–391; ~ vs. semiotic 550–552
- SEMANTICĂ, ~a cognitivă 340–354; schimbare ~a adjectivului *soios*, 496–499
- SEMIOTICĂ, 65–67; perspectiva ~ a comunicării non-verbale 547–559; ~ vs. semantic 550–552
- SEMN, ~ul lingvistic 65–67; 340–354
- SENS, ~ul unor cuvinte: *a se acri* 52, *ainte* 54, *arzinte* 52, *asupri* 54, *băci* 52, *cătun* 52, *coajă* 312–321, *a se dămâna* 52, *încetuna* 53, *înșferbântat* 54, *sihastru* 54, *iabangiu* 54, *împărțanie* 54, *giur*, *giurui*, *giuruială* 55, *soios* 496–499; ~uri vechi ale prepoziției *a* în aria sudică 53–54
- SENS, ~uri recente 448–451
- SERIALIZARE, ~a adjectivelor relaționale 35–36
- SINONIM, atracție ~ică 478–486
- SINTAXĂ, ~a adjectivelor relaționale în limba română veche 27–47
- SLAVĂ, ~a carpatică 524
- SLAVO-ROMÂN, literatură ~ă 527–532
- SUBIECT, repetarea și reluarea ~ului în textele vechi 333–338
- SUBSTRAT, termeni din substart în traducerea textelor biblice 357–367
- SUFIX, ~ul *-ărius* 3; ~e caracteristice graiurilor munteneste: *-ime* 56, *-os* 56, *-i* (conj. a IV-a)
- SURSĂ, ~ele *Vieții și petrecerii svinților* a lui Dosoftei 419–430
- TOPICĂ, ~a adjectivelor relaționale 29–35; ~a subiectului în textele vechi 333–338
- TOPONIM, ~ aparent 133
- TOPONIMIE, ~ rurală în Țara Oașului 507–520
- TRADUCERE, ~a românească a *Prologariului* 98–106
- UNITATE FRAZEOLOGICĂ, ~ cu conotații cantitative 75–80
- URBANONIM, ~ în Dicționarul toponimic 407–418
- VARIANTĂ, provenința ~ei morfologice munteneste *picere* 489–495

INDICE ALFABETIC

1. INDICE DE AUTORI^{1,2}

- Adamescu, Gh. [495]
 Agache, Liliana **459–460**
 Alecsandri, Vasile 157, 496
 Alexandre, C. 498, [499]
 Alföldy, Géza [308], [310]
 Andreescu, Ștefan [522], 526, [527], 528, 529, 530, 531
 Andress, Clemens 70
 Andrei, Nicolae [377], [379], 574
 Andrei, Osvalda [120], [126]
 Andriescu, Al. [155]
 Angheliescu, Mircea [534], [537]
 Antim Ivireanul 157, 453
 Anton, Manuela [521]
 Ardelean, Iosif Ioan 446
 Arvinte, Vasile [86], [95], [155], 318, [321]
 Atanasov, Petar 314, [321]
 Sf. Augustin 65, [379]
 Avelar, Juanito [46]
 Avram, Andrei [17], [21], 51, [61], **465–476**, 465, 466, 476
 Avram, Mioara 74, [339], 465
 Avreille, Jean 41
 Azarie, cronicar 303
- Bacâru, Livia [425], [430]
 Bahnaru, Vasile 567–568
 Bailly, A. [23], [25], [310]
 Baker, Mark C. 42, [45]
 Balaci, Al. [487]
 Balotă, Anton 524, 525
 Barnhardt, K. Robert [486]
 Barbu, Iulia /448–451/
 Barbu, Violeta [128]
 Barbu Mititelu, Verginica, /150–152/
 Barbura, Felicia 563–565
- Barcelona, A. 342, [354]
 Barițiu, George 70, [487]
 Barnhart, Robert K. [11]
 Baroin, Jeanne 41
 Barthes, Roland 433, [441]
 Baselius, Niculus [428]
 Bauckham, R. [533]
 Baudelaire, Charles 41
 Bădiliță, Cristian [120], [126]
 Bărbătescu, Ioachim [125], 129, 130
 Băbulescu, Ilie [530]
 Bejan, Dumitru 471
 Béjoint, H. 151
 Bela, Bartok 575
 Beldiman, Alecu 24
 Beltechi, Eugen [61]
 Bendescu, Vianor 563
 Benjamins, John [45], [46]
 Benveniste, Émile 67, [379]
 Berejan, Silviu [95]
 Berg, I. I. [382], [383], [391]
 Berghia, Ion [155]
 Bernardez, E. [343], [354], [355], [356]
 Berneker, E. 11, 312, [321]
 Bertoni, Giulio [486]
 Bianu, Ioan [127], 132, [428], [430], [536], [540]
 Bidu-Vrânceanu, Angela [85], [95], 151, [511]
 Sf. Birgitta 429, [430]
 Blaga, Lucian 157
 Blevins, J. [46]
 Bobb, I. 40
 Boc, O. [354]
 Boerescu, Părvu **3–13**, **305–311**, [310], **477–488**, 484, 504, [505]
 Bogdan, Ioan [44], [45], [116], 303–304, [338], 521, [522], 523, 525, 526, [527], 532

¹ Indicele de autori a fost realizat de Monica Vasileanu.

² Numerele culese cu caractere **aldine drepte** trimit la autorii de articole; numerele culese cu caractere *cursive albe* trimit la autori recenzați sau discutați în mod special în articole, sau al căror nume apare în titlul unui articol; numerele puse între paranteze drepte „[]” trimit la autori citați în notele de subsol sau în bibliografia de la sfârșitul articolului, inclusiv numele care apar sub sigle; numerele puse între bare oblice „/” trimit la autorii de recenzii și semnalări.

- Bogrea, Vasile [76], [81], [513], [517]
 Boiagi, G. Mihail 153
 Bojan, M. [383], [391]
 Bojoga, E. [354]
 Boldur, V. Alexandru 526, 527, 528, 530, [531]
 Boleda, Gemma 27, [46]
 Bolocan, Gh. [407], [503], [518], 564
 Bologna, M. P. [347], [354]
 Bolton, W. F. [405]
 Bonami, Olivier [46]
 Bonfini, A. 524
 Borbély, Ana 445–448
 Borcilă, Mircea 341, 342, 345, 347, 348, 349, [352], 353, [354]
 Borges, Jorge Luis 435
 Borțun, Dumitru [435], [441], [547], [548], [559]
 Borza, Al. 468
 Bosque, Ignacio 28, [45]
 Botoșineanu, Luminița 50, [61], [155]
 Brad-Chisacof [și: Kisacof], Lia [498], [499]
 Bratu, Costin [495]
 Brăescu, Raluca 27–47, 28, [45]
 Brâncuș, Grigore [21], 306, 310, [310], 323, [324], 357, [366], 478, [486]
 de la Brenellerie, Paul Philippe Gudin 41
 Brewer, C. [404]
 van den Broek, R. [533]
 Budai-Deleanu, I. 19, 157
 Bugnariu, Iuliu 315
 Bulgăr, Gh. [21], [322]
 Burlacu, Elena [431]
 Burlă, V. 3
 Buză, Emanuela [44], [45], [114], [116], [118], [338]
 Byck, Jacques 109, 110, [321], [367]
 Byhan, A. 478

 Cabredo Hofherr, Patricia [46]
 Cabej, Eqrem 479, [483], 484, [486]
 Cabrera 481
 Caciuperi, A. N. [477]
 Calciu, Alexandru [487]
 Camaj, Martin 6, [11]
 Candrea, I.-A. 304, [310], [367], 478, 489, [495]
 Cantacuzino, Constantin stolnicul [428]
 Cantemir, Dimitrie 157
 Capidan, Th. [321], 393, 478, [504]
 Caproșu, Ioan [95]
 Carabulea, Elena 333, 336, [339]
 Caracaș, R. [127], [536], [540]
 Caragiale, Costache 114
 Caragiu Marioțeanu, Matilda [321]

 Caraman, Petru 575
 Caratașu, Mihai [425], [430]
 Carter, J. [46]
 Cartojan, Nicolae 100, 534, 537, [540]
 Cavaliotti, Theodor Anastasie 153
 Cazacu, Boris 50, 51, [61], [62], [322], [495], [499]
 Cazan, Matei [528], [531]
 Călinescu, George 491, [495]
 Celac, Alina [312]
 Celac, Victor [321], **504–506**, [492]
 Cernovodeanu, Paul [103]
 Chalcocondil, Laonic [529]
 Chandler, Daniel [559]
 Chantraine, P. 498, [499]
 Chesarie, Episcopul [366]
 Chibici-Revneanu, Al. 497, 498
 Chirilă, Adina 453
 Chișu, Daniela [408]
 Chițimia, I. C. [534], [537], [541], [542], [545]
 Chivu, Gheorghe [44], [45], [47], [116], [118], [310], [338], 453
 Cihac, A. de 13, [21], 22, 70, 306, [310], [379], 478, [486]
 Cinque, Guglielmo 29, 34, 42, [45]
 Ciobanu, Fulvia [379]
 Ciocea, Ion [503]
 Ciorănescu, Alejandro 7, [11], [21], 23, 24, [25], 317, 478, [486], 497, [499]
 Cipariu, Timotei [305], [310]
 Coclici-Telescu, Adina Elena [438], [441], [548], [559]
 Cohal, I. Alexandru 561–562
 Coțuș, Cornelia [495]
 Cojocaru, D. [381], [391]
 Coleridge, Herbert 393
 Colesnic, Iurie [155]
 Colette, Sidonie-Gabrielle 41
 Colțun, Gh. [78], [81], [390], [391]
 Columella 480
 Conachi, Costache [și: Konaki, Costachi] 24
 Constantinescu, N. A. [516], [517]
 Contraș, Eugenia [61]
 Coțțiu, Mihai [321], [494]
 Copceag, Dumitru 42, [45]
 Corbea, Teodor 19, 20, [21]
 Corbeanu, Cătălina Ramona **333–339**
 Coresi diaconul [44], 107–119, [108], [113], [115], [116], 119, [338], 357, 362, [366], [367]
 Cornilescu, Alexandra 27, 28, 34, 38, 42, 44, [45], [46], 335, [339]
 Corrominas, J. 481, 482, [487]
 Cosma, Mihai 446

- Cossuta, F. [434], [441], [549]
 Costa, Ioana [521]
 Costinescu, Mariana [44], [116], [366]
 Coșbuc, George 155, 157
 Coșeriu, Eugeniu [85], [92], [95], 340, [347], 348, 350, [352], 353, [354], [355], 356, [436], [441], 551, [559]
 Coteanu, Ion 68, [69], [152], [310], [324], [366], [379]
 van Craenenbroeck, Jeroen [46]
 Creangă, Ion 157, 316, 401
 Crețu, Nicolae [155]
 Cristea, Dan 404, [405]
 Crystal, D. [405]
 Culiianu, Ioan Petru 575
 Curzan, A. [399], [405]
 Cyrino, Sonia [46]
- Damaschin Studitul 425
 Damé, Frédéric [499]
 Dan, Ilie [405]
 Danovici, Pătrașco 99, [103]
 Darmesteter, A. 400
 Daroși, Mircea [155]
 Dascălu, Nicolae 419, 425, [427], [431]
 Dăcu, Iordan 574–575
 Dautzat, Albert [487], [501]
 David, Lucian [22]
 Davila, J. R. [533]
 Dănăilă, Ion 369
 Dănilă, Andrei 448–451
 Dănilă, Simion [155], 570–574
 Dehèque, F. D. 498, [499]
 Delmarina, Victor Vlad 574
 Delavrancea Ștefănescu, Barbu 55, 317, 491
 Deleanu, M. M. 673
 Demény, Ludovic [114], [116]
 Densusianu, Ovid [și: Ovide] 7, [11], [24], 53, 54, 59, [61], 114, [116], [310], 314, [321], 477, [487], 493, [495]
 Densușianu, Ar. 19, [21]
 Diacon, V. [155]
 Diculescu, C. 306, [310]
 de Diego, García 481
 Diez, Fr. [477], 481, [487]
 Dima, Cristina-Ioana 97–106, [538]
 Dima, Eugenia [11], [152], [310]
 Dimitrescu, Florica [113], [114], [115], 325, 327, 362, 363, [366], [367]
 Dimitriu, Corneliu [116], [155]
 Dimitrova, Dimitrinka [533]
 Dionisie Eclesiarhul 360
- Dobrovie-Sorin, Carmen [45]
 Domokos, Sámuel, 446
 Dosoftei 8, 97, 98, 99, 100, 103, 104, 106, [107], 108, 114, 157, 357, 359, 360, [366], 367, 419–432, [430], 491
 Dragomir, Silviu [419], [431]
 Dragomirescu, Adina 27–47, 38, [46], [47]
 Drăganu, N. 24, 469, 475
 Drăgoi, Sabin 572, 573
 Drimba, Vladimir [15], [44], 107, 109, [110], 113, 115, 116, [118]
 Drincu, Sergiu [61]
 Driven, R. [343], [354], [355], [356]
 Dubois, Jean [487], [501]
 Dudaș, Florian 108, 109, 110, 111, 119
 Dumas, Felicia 558, [559]
 Dumitrăcel, Stelian 50, [61], [75], [76], [78], [81], [95], [155], [382], 384, [391]
 Duridanov, Ivan [11], [310], [486]
 Duțu, Alexandru [107]
 Duțu, Angela [107]
- Eco, Umberto 548, [559]
 Eftimie, cronicar 303
 Eliade, Mircea [549], [559], 574, 575
 Emese, Kis 468
 Eminescu, Mihai 157
 Enăceanu, Ghenadie [123], [126]
 Endzelin, J. [487]
 Erbiceanu, C. [425], [431]
 Eustatievici Brașoveanul, Dimitrie 74, [379]
 Evdochimov, Paul 549, [559]
 Evseev, Ivan [77], [81], [383], [389], [391]
- Farmer, David Hugh [429], [431]
 Fauconnier, G. [351], [354]
 Faur, Elena 340–356, [345], [351], [354]
 Fătu Ilie, Viviana-Monica /566/, /566–567/
 Fârte, Gheorghe-Ilie [547], [559]
 Fecioru, Dumitru [131], 132
 Fet, E. A. [423]
 Filimon, Nicolae [55]
 Filipașcu, Alexandru [112]
 Floarea, Irina [312], /574–575/
 Florea, Viorica [136]
 Forăscu, Narcisa [511]
 Frank, R. M. [343], [354], [355], [356]
 Franko, I. 536
 Frățilă, Vasile 564, 573
 Frâncu, Constantin [155], [339], [540]
 Frey, Albert [533]
 Fugariu, Florea [45]
 Furnivall, Frederick 393

- G. al lui Ion, 316, [322]
 Gabinschi, Marcu 453, 478, [488]
 Gafton, Alexandru [116], [441], [442]
 Galaction, Gala 357, [365]
 Gáldi, L. 23, [24]
 Galves, Charlotte [46]
 Gamanovich, (Archbishop Alypy) 42, [46]
 Gaster, Moses [116], 533, 534, 537, 540, 542, 545
 Gathercole, S. J [533]
 Gămulescu, Dorin 466
 Geană, Ionuț / 153–154/
 Gennari, Silvia [120], [126]
 Georgescu, Florian [409]
 Georgescu, Magdalena [44], [45], [116], [338]
 Gergely Szegedi 108
 Gerov, Naiden 323, [324]
 Gheorghe, Mihaela [339]
 Gheorghiev, Vi. [11], [310], [486]
 Gheorghiu, T. O. [409]
 Gherasim, Vasile 312, 316, 317, [321]
 Gherman, Alin-Mihai [21]
 Gherman, Anca Cristina [61], 371
 Gheție, Ion [24], [44], [45], [107], [108], [112], [114], [115], [116], [118], 121, [126], [338], [367], 459–460, 461–462, 462–464, 537, [541], [543], [544], [545]
 Ghibănescu, Gh. 317, 320, [321]
 Ghica, Ion 496, 497, 498
 Ghiculete, Galina [322], [495]
 Gibbs, R. W. Jr. 343, 344, 346, [355], [356]
 Giosu, Ștefan [321]
 Giuglea, G. 477, [487]
 Giurescu, Anca [559]
 Giurescu, C. 304
 Giurescu, C. Constantin [517], [532]
 Giurgea, Ion 28, 42, [45], [46]
 Giusti, Giuliana 40, [46]
 von Godin, Freiin Marie Amelie 5, [11], [479], [487]
 Golescu, Iordache 70
 Goma, Paul 313
 Graur, Al. 14, [21], 74, [310], [324], [366], 465, 468, [492], [495], [498]
 Greceanu, Radu 98, 100, 104
 Grecescu, D. 4
 Grecu, Vasile [529]
 Gregorian, Mihail [529]
 Grimm, Jacob 394, 395, [404]
 Gudín de la Brenellerie, Paul Philippe 41
 Guia, Sorin [441], [442]
 Guruianu, V. 121, 122, 123, [126], [128], [129], [339]
 Gurzău, Vasile 446
 Guță, Armand [22]
 Guțu, G. [311], 480, [487]
 Guțu, Olimpia [503]
 Guțu Romalo, Valeria [339]
 Haffen, Josiane 41
 Haja, Gabriela [404], [405]
 Hamilton, L. Henry 498, [499]
 Hamm, Josip [117]
 Hampe, B. 342, [343], [355], [356]
 Harhoiu, Dana [409]
 Hasan, Finuța [61], [379]
 Hasdeu, B. P. [și: Hașdeu] [11], [21], 306, [311], [366], 393, [403], 478, 482, 485, [487], 537
 Haser, V. 342, [355]
 Hatzfeld, A. 400
 Hăulică, Cristina 433, 434, 435, 437, 439, [441]
 Hîmpă, Laura /568-570/
 Heider, E. 348
 Hellsten, I. 343, [356]
 Heringa, Herman 147–150
 Herzog, Eugen 312, 316, 317, [321]
 Hoare, M. [402], [405]
 Hodosiu, Josefu [487]
 Homorodean, Mircea 564
 Hreapcă, Doina 50, [61]
 Hristea, Theodor 66, 374, [380], [389], [391]
 Hurmuzaki, Eudoxiu [529]
 Iancu, Victor 446
 Ibrăileanu, G. 155
 Ilarion, copist 124, 125, 127, [129], 130
 Iliescu, Maria [324]
 Ionescu, Adriana 358, 360, [366]
 Ionescu, Christian [518]
 Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana [321]
 Ionică, Ion 19, [21], 51, [61], [321], [324], [494], [495]
 Ioniță, Magdalena [44], [338]
 Ioniță, Teodora [126]
 Ioniță, Vasile [514], 572, 573
 Iordan, Iorgu 4, [24], 57, [61], 155, 156, 157, [310], [324], [327], [328], [366], [511], [514], [516], [519], 572
 Iorga, N. 112, [113], 304, 319
 Hipolit [și: Ipolit] 119–127
 Irimia, Dumitru [45], 453
 Isbășescu, Mihai [324]
 Istrate, Gavril 155–157, [156], [310], [405]
 Istrati, N. [519]
 Istrati, Panait 319

- Itkonen, E. [343], [345], [352], [355], [356]
 Ivasiuc, Alexandru 313
 Ivănescu, Gh. 49, 306, [311], 542
- Jacob, Daniel 34, [46]
 Jagić V. 303, [533]
 Jakobson, Roman 560
 Janitsek, E. [514]
 Janssen, T. [355]
 Johnson, M. 340, 341, 342, 343, 345, 350, 351, 352, 353, [355], 356
 Juhász, István 112
- Kaestli, Jean-Daniel [533]
 Karlinger, Felix 575
 Kemény, J. 541
 Kigalas, Matei [427]
 Kimmel, M. 343, 344, 345, [355]
 Király, Francisc 468, 469, 470, 471, 476
 Kirițescu, K. [381], [391]
 Kiss, Lajos 447
 Kitromilides, P. [498]
 Knowles, E. [404], [405]
 Köbler, Gerhard 5, 6, [11], 482, [487]
 Kristeva, Julia 433, 434, [441]
 Kurițan [și: Kuricyn], Feodor 521, 523, 525, 526, 531, 532
- Lacea, C. 393
 LaCocque, André [436]
 Lakoff, G. 340, 341, 342, 343, 350, 351, 352, 353, [355], 356
 Landos, Agapios 424, 425, 426, 427, [431], 432
 Lardon, Sabile 41, [46]
 Laurian, A. T. 4, 12, 70, [322], 368, [380], [393], [403], 478, [487]
 Lăzărescu, Paul [321], [322], [494], [495]
 Ledgeway, Adam 34, 40, [46]
 Leotti, A. [479], 480, [487]
 Littré, E. 394, 395
 Lombard, Alf 145, 472
 Lopes, Ruth [46]
 Loșonți, Dumitru [25], [61], 473
 Louis, Isaac 41
 Loureda Lamas, O. [354]
 Lupșa, Ștefan [112]
 Luria, I. S. 521, [522], 524, 525, 526, 527, [531]
 Lyons, J. 151, [152]
- Macarie cronicar 107, 123, 303
 Mahé, J.-P. [533]
 Maingueneau, D. [434], [441], [549]
- Maior, Petru 157
 Mallarmé, Stéphane 435
 Manta, Mara Iuliana /563/, /563-565/
 Marcus, Adolph [487]
 Mareș, Alexandru [23], [44], 106, **107–119**, [108], [112], [115], [116], 121, [122], [123], [126], [129], **304**, [338], [366], **521–532**, 537, [538], [539], [541], 542, [543]
 Mareș, Lucreția [21], [322], [366]
 Margunios, Maximos 419, 420, 421, 424, [431], 432
 Marian, Simion Florea [311], [382], [391], 491, 563
 Marin, Maria [21], [22], **49–62**, 50, 51, 52, 54, 59, 60, [61], [62], [322], [324], /445–448/, 446, 489, 490, [495]
 Marin, Mihaela **357–367**
 Marin-Barutcieff, Silvia 98, [128]
 Marinescu, Anca 51, [61], [324]
 Marinescu, Bogdan [321], [322], [494], [495]
 de Marki, Anton 74, [380]
 Marti, Roland [128]
 Martínez del Castillo, J. [340], [347], [355]
 Martinovici, C. [519]
 Massim, I. C. 4, [12], 70, [322], 368, [380], [393], [403], 478, [487]
 Mazilu, Dan-Horia [521]
 Mănuță, Dan [155]
 Mărănduc, Cătălina **63–74**, [73], [322], **368–380**, [372], [380]
 Mărdărescu, Maria [495]
 Mărgărit, Iulia **13–20**, [22], [50], 51, 52, 53, 54, [56], 57, 58, 59, [61], [62], **312–322**, 314, [322], [324], 446, 472, **489–496**, [495], 499, /574/
 Măteș, Nicolae [155]
 McNally, Louise 27, [46]
 Meillet, Antoine 568
 Melonashi, Ana 479
 Méridier, Louis [380]
 Meteș, Ștefan [112]
 Meyer-Lübke, W. 4 [12], [305], 481, [488]
 Michelet, Jules 575
 Micu, Samuil 157
 Mihală, Cristina [22]
 Mihăescu, Doru 120, [126]
 Mihăescu, H. 23
 Mihăescu, N. [384], [391]
 Mihail, Zamfira 107, 108, 119
 Mihăilă, Ecaterina [507], [509], [518]
 Mihăilă, Gheorghe 6, 8, [12], [45], [310], 312, [322], [324], [329], [366], [379], 478, [479], 485, [488], 502, [503], 526, [527]

- Mihăilă, Ileana [521]
 Mihăilescu, Gabriel [97], 98, [99], 104, **419–432**, 421, [425], [431]
 Miklosich, Fr. [528]
 Milea, Ștefan Gh. [365]
 Milică, Ioan [441], [442], 453
 Miltenova, Anisava [533]
 Milton, M. Gordon 550
 Minda, Teodor [321]
 Minuț, Ana-Maria 453
 Mircea, Ion Radu [129]
 Miron, Paul [22]
 Mitterand, Henri [487], [501]
 Mîrzea Vasile, Carmen [40]
 Mocanu, Nicolae [61], 145
 Modoran, Filofteia [133], [408], 568
 Moesiodax, Iosif 497
 Moiescu, I. Gheorghe [112]
 Moisil, Florica [127], [130], [131], [538]
 Mollière 41
 Montaigne, 41
 Moraru, Mihai 534, [536], 537, 541, 542
 Morariu, Leca 563
 Morcov, Mihaela-Mariana /561–562/
 Moroianu, Cristian [521]
 Moroiianu, Elena 16, 20, [22]
 Morris, Charles 65, [380]
 Morris, R. 395
 Moruz, Alex [404]
 Moshu, Ioan [130]
 Moxa, Mihail [45]
 Mugglestone, Linda 393, 395, 396, 397, [398], [405]
 Mühlenbach, K. [487]
 Müller, M. 395
 Munteanu, Eugen [45], [93], [95], [116], [117], [379]
 Munteanu, Romul [45]
 Murray, James Augustus Henry [392], 393, [395], 396–403, [404], [405], 406
 Nagel, M. [533]
 Nandriș, Grigore 526, 527, [531]
 Nauclerus, Johannes 428, [431], 432
 Năsturel, P. V. [114]
 Neagoe, George-Florian [521]
 Neagoe, Victorela [22], [61], [62], [495]
 Neculce, Ion 157
 Nedelcu, Isabela 38, [46], [47], 443–445
 Negoiescu, Cella [155]
 Negruzzi, Costache 157
 Nerlich, B. 343, [356]
 Nestorescu, Virgil 10, 11, [12], **323–325**, **501–504**, 501, [502], [503]
 Nevaci, Manuela, 153–154
 Nicetas Bizantinul [și: Niketas Byzantios] 23
 Nicolae, Alexandru 34, 38, 42, 44, [46], /453/
 Nicolaiasa, G. [127]
 Niculescu, Alexandru 42, [46]
 Niedermeyer, Paul [409]
 Noailly, Michel 37, [46]
 Noian, Toader Ursu [131]
 Noica, Constantin [389], [391]
 Ocheșanu, Rodica [61]
 Ogilvie, Sarah 402, [405]
 Olteanu, Pandele [522], 524, 525, 526, 527, [528]
 Onciul, Dimitrie 304, [532]
 Onu, Liviu [107], [499]
 Oprea, Ioan [155]
 Orășanu, N. T. 492, [495]
 Orel, Vl. 5, 6, [12], 482, 485, [488]
 Osselton, N. 394, 404, [405]
 Outtier, Bernard [533]
 Paia, Nicolae [321]
 Pakucs-Willcocks, Maria [112]
 Palladius 132
 Pamfil, Carmen-Gabriela [155], [310]
 Pamfil, Viorica [45], [116], [118], [338], [366]
 Pană, Ruxandra [322], [495]
 Pană Dindelegan, Gabriela 28, 37, 38, [45], [46], [47], [339]
 Panaitescu, P. P. [107], [129], [522], 524, 525, 526, 527, [528], [531], [532]
 Panayotov, A. [533]
 Papacostea, Șerban [522], [529]
 Papahagi, Pericle [305], [311], [322]
 Papahagi, Tache [310], 477, 479, [488]
 Papatsafa, Dimitrie [321]
 Pascu, George 155, 465, 474, 475, 483
 Pascu, Ștefan [392], [405]
 Pașca, Ștefan 55, [62]
 Pașcalău, C. [351], [355]
 Pavel, Vasile [62]
 Pădureanu, Gh. 306
 Pătrașcu, Mădălin [404]
 Pârvan, V. 304
 Pârvescu, Pompiliu [și: Pârvescu] [322]
 Perridon, Harry [46]
 Pervain, Protase 19
 Petkanova, Donka [533]
 Pettorelli Jean-Pierre [533]
 Petrovici, Emil 49, 50, 51, 54, [60], [62], [114], [116], 145, [305], [494], [526]

- Pfister, Max 4, [12], [487]
 Philippide, Alexandru 156, [383], [391], 393, 398, 477
 Picallo, Carme 28, [45]
 Pillat, Ion 157
 Pipin, A. N. [523]
 Pippidi, D. M. [310]
 Piru, Alexandru 424
 Pîrvuleț, Georgiana /147–150/
 Platon [filosof] 66, 67, [380]
 Plinius cel Bătrân 4, 480
 Pokorny, Julius 4, 5, 6, [12], 478, 480, 482, [487], [488]
 Polizu, G. A. [55]
 Pontbriant, Raoul de [55]
 Pop, Mihai [431]
 Pop, Sever [60], [310], [321], 446, [494]
 Pop Reteganul, Ion 471
 Popa, Atanasie 108
 Popescu, Cornelia [503]
 Popescu, D. R. 313
 Popescu-Marin, Magdalena [61]
 Popescu-Sireteanu, Ion 563, 566, 566–567
 Popușoi, Carolina 75–81, [80], [81], 381–391, /442–445/
 Postecă, Vasile 563
 Prahase, Mircea [155]
 Preda, Marin 313, 318
 Procopovici, Al. [44], 304, [338], [366]
 Pruteanu, Petru, Ierom. [305]
 Pumnul, A. [19]
 Purdela Sitaru, Maria [61], 473
 Pușcariu, Sextil [12], [44], 49, 51, 59, 60, [62], 70, 304, [305], 312–322, [321], [322], [324], [330], [338], [366], [392], 393, [394], 395–403, [405], 406, 470, 475, 477, 478, 483, [487], 489, 490, 494, [495], [534], [540], 573
 Pypin, A. [535]
 Raab, H. [526]
 Racine, T. [356]
 Radu, Cezar [559]
 Radu, Vasile [365]
 Raevschi, N. 478, [488]
 Rădulescu, Maria [339]
 Rădulescu, Marina [339]
 Rădulescu-Codin, C. 492, [495]
 Rădulescu Pașcu, Cristina 563
 Răschip, Marius [404]
 Răuțu, Daniela [61], /568/
 Redeker, G. [355]
 Reguș, Aspazia [503]
 Reguș, Corneliu [503]
 Reichert, Ludwig [487]
 Renzi, Lorenzo [46]
 Resmeriță, Alexandru 13, 17, 18, [22]
 Rezeanu, Adrian 133–143, [135], [136], [138], 407–418, [408], [412], [415], [416], [417], 507–520, [508], [509], [511], 568–570
 Ricoeur, Paul [436]
 Rizescu, I. [45], [338]
 Roberts, Ian 43, [46]
 Robiuc, Ioan [503]
 Roja, Gheorghe Constantin 153
 Roman, I. [496]
 Roman Moraru, Alexandra [44], [45], [116], [118], [338], [536], 537, 541, 542
 Rosetti, Alexandru 10, 50, [116], 145, [366], 424, [431], [499], 573
 Rotaru, Ion [521]
 Rotaru, Rodica [540]
 Rus, Valer [414]
 Russu, Ioan. I. 5, 6, [12], 306, 308, [310], [311], [477], 478, 483, [488]
 Rusu, A. [540]
 Rusu Valeriu [61], [321], [494], [495]
 Sacerdoțeanu, Aurelian [532]
 Sadoveanu, Mihail 157
 Sala, Marius 13, [22], [23], 51, [62], 145, 305, [310], [311], [324], [329], [366], [379], 484, [488], [492], 564
 Salmon, V. [402], [405]
 Salos, Andrei 127–132
 Salvi, Giampaolo [46]
 Samharadze, Zaira [487]
 Sandalo, Ruth Filomena [46]
 Sapovici, Anca Mihaela 23–26, 496–500
 Saramandu, Nicolae 153–154, [312], [321], [494], [495]
 Saussure, Ferdinand de 65, 67, [380]
 Sava, Cristinel 119–127, [120], 124, [126]
 Sazonova, L. I. [423]
 Săpoi, Camelia 150–152
 Săvulescu, Silvia [435], [441], [547], [548], [559]
 Sârku, P. A. [523]
 Schmemann, Alexandre 553, 556, 557, [559]
 Schuchardt, H. 478, [504]
 Schullerus, Adolf [12]
 Scriban, August 5, 6, 7, [12], 13, 20, [22], 24, 70, 369, [322], [380], 478, [488], [500]
 Seche, Luiza [152], [310]
 Seche, Mircea 70, 71, [152], [310], [368], [380], 398, [403], [405]

- Sedelnikov, A. D. [522], 523, 525, 526
 Semino, E. [352], [355]
 Semuc, Ionuț [22]
 Sevastos, Elena 306, [311], 316, [322]
 Shih, Chinlin 29, [46]
 Silva, P. [398], [405]
 Simache, Nicolae [409]
 Simeon Metafrastul 424, 425
 Simion Dascălul 8
 Simonescu, Dan [45]
 Sinha, C. [345], [355], [356]
 Siruni, H. Dj. [15]
 Skarga, Piotr 427, [431], 432
 Skarlatos, A. 498, [500]
 Skok, Petar [10], [305], [311], 479, 483, 485, [486], [488]
 Slama-Cazacu, Tatiana [85], [95]
 Slave, Elena 3
 Sleeman, Petra [46]
 Slușanschi, Dan 306, [311]
 Smith, William [308], [311]
 Smochină, P. N. 523, 524, 527, 530
 Soare, Dumitru [365]
 Sobolevski, A. I. [523]
 Sonesson, G. [343], [345], [355]
 Sophocles, E. A. 23, [25]
 Sorescu, Marin 157, 494, [495]
 Sorin, Vintilă [330]
 Spitzer, L. 7
 Sproat, Richard 29, [46]
 Stan, Ionel 49, [62]
 Stanciu-Istrate, Maria **461–462**
 Stănculescu, Irina [133]
 Stănescu, Eugen [529]
 Stăniloae, Dumitru 549, [559]
 Stănoiu, Damian 54, [62]
 Stăvăruș, Ion 526, 530
 Stoian, I. 318, [322]
 Stoianovici, L. [127], [130], [131], [538]
 Stone, M. E. [533]
 Suci, Coriolan [513], [514], [515], [516], [517], [518]
 Suci, Emil [15], 16, 19, [22], 53, [62], 467, 470, 471, [498], [517], 519
 Surdu, Al. [511]
- Șăineanu, Lazăr 7, [12], [22], 307, [311], [500], 572
 Șenchi, Rovena [367]
 Șerban, Tarciziu 435, [437], 438, [441]
 Șerban, Vasile [61]
 Șincai, Gh. 157, 491
- Ștefan, Simion Mitropolitul [157], [366]
 Ștefănescu, Iulian 97, 419, 420, 425, [431]
 Ștefănescu, Maria **392–406**
 Ștrempel, Gabriel [103], [104], 120, 121, [122], 123, [125], [126], [127], [128], [129], [130], [131], 132, [536], [537], [538], [539], [540], [541]
 Șuteu, Valeriu 51, [62], [495]
- Tamás, Lajos 469, 470, 472, 473, 475, 476
 Tamba, Elena *448–451*
 Taseva, Lora [128]
 Teaha, Teofil 51, [61], [62], [321], [324] [416], [494], [495]
 Teleoacă, Dana-Luminița **82–96**, [82], [84], [93], [94], [95], **433–442**, [435], [436], [441], **547–560**, [547], [549], [552], [559]
 Teodorescu, G. Dem. 15, [22], 315, [322]
 Teodorescu, Mirela [24], [45], [115], [367]
 Thomas, A. 400
 Thomine, Marie-Claire [46], 41
 Tiktin, H. 10, [12], 13, [22], 59, [62], [305], 478, [488], 489, [495], [500]
 Timotin, Andrei [539]
 Timotin, Emanuela **533–546**, [536], [538]
 Tiugan, Marilena [22], [312], [495]
 Tocilescu, G. Gr. [495]
 Todi, Aida [339]
 Todoran, Romulus [321]
 Todorescu-Racoviceanu, Simion 574
 Toma, Stela [44], [115], [366], [534], [537], [541], [542], [545]
 Tomasello, M. [343], [345], [355]
 Tomici, Mile [382], [391], [503]
 Tomoiagă, A. [342], [351], [355]
 Topciu, Luan 479
 Topciu, Renata, 479
 Torck, Daniele [45]
 Trankvilion-Stavrovețki, Kiril 111
 Trench, Richard C. 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, [405], 406
 Tromp, J. [533]
 Turdeanu, Emil [533], 534, 535, 536, [540], 541, 542
 Turner, M. [351], [354]
- Țânțaș, Viorel Horea 326
 Țăra, Vasile D. [155], /155–157/
 Țârcomnicu, Emil [22]
 Țichindeal, Dimitrie 40, 401
- Udma, Mihai C. [431]

- Udrescu, D. [321]
 Ursu, N. A. 106, [107], [366], 419, 425, [427], [431]
 Varlaam, Mitropolitul 7, *108–111*, 119, 157, 359, [367]
 Varona, Alexandr [117]
 Vasilescu, Andra [436], [442]
 Vasilescu, Florin **325–332**
 Vasiliu, Al. 315, [322]
 Vasiliu, Emanuel 63, [65], 151, [380]
 Vasiliu, Laura 368, [369], [379], [380]
 Văcărescu, Ienăchiță 492
 Vătășescu, Cătălina [486]
 Vârcol, V. [492]
 Velculescu, Cătălina 97, 98, 104, 121, 122, 123, [126], **127–132**, 128, 129, 130, 131, 132, 421, [431]
 Velescu, Oliver [407]
 Vermaseren, M. J. [533]
 Verzan, Sabin [365]
 Vinereanu, Mihai 6, [12]
 Vintilă-Rădulescu, Ioana [21]
 Vissarion, M. [492]
 Vișovan, Ștefan 569, 570
 Vîlcu, D.-C. [354]
 Vîrban, Floarea **462–464**
 Vlastaris, Matei 303
 Voevidca, Alexandru 563
 Voiculescu, Vasile 575
 Volceanov, Anca 325, 328, 329, 331
 Volceanov, George 325, 328, 329, 331
 Vornicescu, Nestor [423], [431]
 Vostokov, A. N. 521, 523, 532
 Vrabie, Emil 525, 527
 Vries, Matthias de 394, [395], 404
 Vulpe, Magdalena 305, [311], [321], [322], [494], [495]
 Wald, Lucia 306, [311]
 Weigand, Gustav 446, 478, [486], [487]
 Wetzels, W. Leo [45]
 Windisch, Rudolf [308], [311]
 Xhuvani, Al. 479
 Yu, N. 343, 344, [356]
 Zafiu, Rodica 40, [47], [85], [89], [96], 314, 315, [322], 326, 329, [330], 331, 436, [442]
 Zagoriț, Gheorghe [409]
 Zahariuc, Petronel [44]
 Zamfir, Dana [339]
 Zamfirescu, Dan [111], [527]
 Zamparelli, Roberto 34, [47]
 Zgardan, Nina [83], [96]
 Zgraon, Florentina [44], [45], [116], [338]
 Ziemke, T. [343], [354], [355], [356]
 Zilieru, Horia [155]
 Zinken, J. 343, 352, [356]
 Zlatev, J. [340], [343], 345, 346, [351], 352, [355], [356]
 Zugun-Eloae, Petru 66, [155], [380], [389], [391]
 Γ. Μπαμπινιώτη 498, [500]
 Γεωργίου Δ. Μραμρινιώτη [329]
 Εμμανουήλ Κριαράς [și Kriaras] 23, [25]
 Калтерев, И. Ф. [117]
 Угринова-Скаловска, Радмила [117]
 Рибарова, Зденка [117]